

ТАРИХ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ИНСТИТУТЫ
«ҚҰҚЫҚТАНУ» КАФЕДРАСЫ
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ И ПРАВА
КАФЕДРА ЮРИСПРУДЕНЦИИ

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Беларусь мемлекеттік университеті
Ташкент мемлекеттік заң университеті
Ресей Мемлекеттік әлеуметтік университеті

Казахский национальный педагогический университет им. Абая
Белорусский государственный университет
Ташкентский государственный юридический университет
Российский государственный социальный университет

Kazakh National Pedagogical University Abai
Belarusian state university
Tashkent state law University
Russian state social University

Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің 95 жылдығына арналған
“Қазіргі кезеңдегі құқық, экономика және білімнің өзекті мәселелері:
теория және тәжірибе” тақырыбындағы 11-ші сырттай халықаралық ғылыми-тәжірибелік
конференция материалдары
Алматы қ., Тарих және құқық институты,
12 сәуір 2023 жыл

Материалы Одиннадцатой международной заочной научно-практической конференции,
посвященной 95-летию Казахского национального педагогического университета имени
Абая, «Актуальные проблемы права, экономики и образования
на современном этапе: теория и практика»
г.Алматы, Институт истории и права,
12 апреля 2023 года

"Urgent problems of the law, economy and education
at the present stage: theory and practice" -
Materials of the Eleventh International Correspondence Scientific and
Practical Conference dedicated to the 95th anniversary of the
Kazakh National Pedagogical University named after Abai
Almaty, Institute of History and Law,
April 12, 2023

УДК 001
ББК 72
А 43

Редакционная коллегия

Б.Х.Толеубекова – доктор юридических наук, профессор, Заслуженный работник МВД РК, ответственный редактор издания

Члены редколлегии:

Н.Б.Калкаева - кандидат юридических наук, ассоциированный профессор

Э.П.Кенжибекова - кандидат юридических наук

Т.Б.Хведелидзе – кандидат юридических наук

Г.Н.Рахимова – магистр юридических наук

К.Турлыхан – магистр юридических наук

Ж.Ю.Сайлибаева – кандидат юридических наук, ответственный секретарь издания

А 43 Актуальные проблемы права, экономики и образования на современном этапе: теория и практика – Материалы Одиннадцатой международной заочной научно-практической конференции, посвященной 95-летию КазНПУ имени Абая: г. Алматы Институт истории и права НАО «Казахский национальный педагогический университет имени Абая», (12 апреля 2023 года). – Алматы, 2023. – 216 с.

ISBN 978-601-353-178-6

УДК 001

ББК 72

©КазНПУ им. Абая, 2023

©Белорусский государственный университет, 2023

©Ташкентский государственный юридический университет, 2023

© Российский государственный социальный университет, 2023

В работе Одиннадцатой международной заочной научно-практической конференции «Актуальные проблемы права, экономики и образования на современном этапе: теория и практика», организованной на базе кафедры юриспруденции Института истории и права НАО «Казахский национальный педагогический университет имени Абая», проведенной 12 апреля 2023 года, приняли участие представители десяти вузов, пяти учреждений и организаций из государств: Республика Казахстан, Российская Федерация, Республика Беларусь, Республика Узбекистан.

Всего на конференцию были представлены заявки от 34 авторов на опубликование.

Конференция посвящена 95-летию Казахского национального педагогического университета имени Абая, который в 2028 году будет отмечать свой 100-летний юбилей.

За прошедшие годы университет подготовил не одно поколение юристов, которые верно служат праву во всех городах, районах и областях нашей огромной Родины, трудятся на кафедрах, государственной службе, ведут научно-исследовательскую работу, заседают в палатах Парламента, отправляют правосудие в судах всех уровней, успешно занимаются правозащитной, нотариальной и адвокатской деятельностью, работают в правоохранительных органах, служат в Вооруженных Силах. На любом участке правовой деятельности наши выпускники демонстрируют высокий профессионализм, знание права, ответственность за порученное дело и готовность выполнить свой гражданский долг по первому зову Родины. Университет по праву гордится своими выпускниками.

Уважаемые участники конференции, после проведения мероприятия в одиннадцатый раз, мы не теряем надежду, что вы встретите с нами вместе еще не один славный юбилей. Оргкомитет, вся кафедра юриспруденции желает вам успехов и благополучия в добрых начинаниях. Мы твердо верим, что наши творческие связи с юристами стран постсоветского пространства никогда не прервутся. Мы поможем своим странам преодолеть любые трудности благодаря своей совместной работе. Мир держится на истине и справедливости, доверии и любви. Мы желаем развития и укрепления наших научных связей во имя процветания Родины!

Ответственный редактор издания: доктор юридических наук, профессор,
Заслуженный работник МВД РК Б.Х. Толеубекова

Содержание

1	Абақан Ақнұр	Қазақстан Республикасының сайлау жүйесі: өзекті мәселелері	6
2	Абдрасулова Гульнар	Информация и государственное регулирование информатизации и цифровизации: опыт Казахстана и перспективы развития	8
3	Ақылбаев Мадияр	Дәлелдеуде жедел-іздістіру қызметінің нәтижелерін қолдану	14
4	Алимбаев Радмил, Акишов Руслан	Незаконный оборот наркотиков	19
5	Байсымакова Дана, Молдахметова Жанар	Жеке еңбек дауларын сотта қараудың ерекшеліктері	26
6	Белхожаева Динара	Жоғары оқу орындары оқытушыларын әлеуметтік қорғау мәселелері	32
7	Бидайшиева Әдемі, Сейдахан Максат	Жеке еңбек дауларының түсінігі және туындау себептері	36
8	Богатырева Л.Б., Байтекова К.Ж., Азретбергенова И.Ж.	Трансформация правового регулирования системы здравоохранения в условиях пандемии	43
9	Досжанов Б.Б., Ищанова Г.Т.	Государственно-правовое регулирование внешней миграции в Казахстане в рамках единого экономического пространства	51
10	Жаксылық Арман	Кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығы	57
11	Жексенбеков Ж.Н., Байсалова Г.Т.	Таможенный кодекс как основной источник таможенного права Республики Казахстан	62
12	Жетписабев Ж.Б.	Проблемы совершенствования законодательства по договорам займа	70
13	Жомарт Алия	История становления и развития законодательства Республики Казахстан в сфере борьбы с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов	78
14	Жомарт Алия	Международное правовое регулирование уголовной ответственности за незаконный оборот наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов	85
15	Жумашов Демеу	Қазақстан Республикасында сақтандыруды реттеудің кейбір мәселелері	95
16	Иргазина Д., Ни М.	Самоубийство как уголовное правонарушение	100
17	Исабаева Жанылсын	Құқықтық сана мен құқықтық тәрбиенің қалыптасуында мемлекеттің рөлі	103
18	Қабышев Берікбол	Отраслевая принадлежность законодательства об оперативно-розыскной деятельности: теоретико-правовые подходы	106
19	Казиева А.Н., Манбаева Г.М.	Анализ природоохранной деятельности казахстанской нефтяной компании	110
20	Каиржанов А.	Проблемы способов исполнения обеспечения гражданско-правовых обязательств	118

21	Калкаева Несібелі	ҚР қылмыстық заңнамасы бойынша қылмыстық құқық бұзушылықтың объективті жағының белгілері	122
22	Кудиярова Улбала	Цессия шартының ерекшеліктері	128
23	Кусаинов Серғазы	Парақорлықты тергеп-тексеруге қарсылық білдіру мәселелерін шешу жолдары	135
24	Мелис С.	уголовная ответственность за коррупционные правонарушения в Казахстане	140
25	Молдахметова Жанар, Байсымакова Дана	Проблемные аспекты индивидуального предпринимательства в Республике Казахстан	145
26	Мұратханов Заманбек	Қылмыстық процесуалдық құжаттарын құрастырудың заңдық техникасы	150
27	Османова Гулайна, Бижанова Айгуль	Пенитенциарлық қылмыстылық және оның алдын алу	157
28	Оспанова Венера	Историческое развитие советского уголовного законодательства об ответственности за преступления против половой свободы и неприкосновенности личности	163
29	Оспанова Венера	Зарубежный опыт в законодательстве об ответственности за преступления против половой свободы и неприкосновенности личности	169
30	Сабыржанов Әбілмансұр	Қылмыс оқиғасының жай-жапсарын жаңғыртудың тактикалық негізі	172
31	Сайлибаева Ж.Ю., Хведелидзе Т.Б., Толеубекова Б.Х.	Проект типовой программы учебной дисциплины «Основы образовательного права» для педагогического специалитета	178
32	Сапекова А.Г.	Атқарушы биліктің құқық қолдану қызметінің негізі ретіндегі қағидалар	186
33	Сейдахан Максат	Еңбек дауларының түрлері	192
34	Тайторина Бинур	Проблемы обеспечения прав лиц без гражданства в Республике Казахстан	200
35	Толубекова Б.Х., Сайлибаева Ж.Ю., Хведелидзе Т.Б.	Модель календарного тематического плана образовательной программы дисциплины: «Основы образовательного права» для педагогического специалитета	208
36	Тұрлыханқызы Қуралай	Жұмыскердің кінәлі әрекеттеріне байланысты еңбек шартын бұзу туралы еңбек дауларын сотта қарау	218
38	Шамет Дания	Басқару тәртібіне қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар	222
39	Шериязданова Камшат	Еңбек құқықтық жауапкершілікті сотқа дейін реттеу мәселелері	225

Абақан Ақнұр
Абай атындағы ҚазҰПУ Тарих және құқық институты
«Құқықтану» мамандығының 2-курс студенті
Ғылыми жетекшісі: қауымдастырылған профессор Э.П. Кенжибекова
Қазақстан Республикасының сайлау жүйесі: өзекті мәселелері

Түйін

Парламенттің мемлекеттік биліктің заң шығарушы органы ретінде тиімді жұмыс істеуі көп дәрежеде оның депутаттық корпусының сапалы құрамына байланысты, бұл өз кезегінде бұрыннан қалыптасқан сайлау жүйесімен айқындалады. Сайлау жүйесі конституциялық құқықтың маңызды және өткір саяси-құқықтық институттарының бірі болып табылады. Бұл сайлау жүйелерінің жетілдірілуімен расталады.

Негізгі сөздер: Парламент, Президент, Қазақстан Республикасы, сайлау, депутаттар.

Абақан Ақнұр -
студент 2го курса кафедры юриспруденции ИИиП НАОР «КазНПУ имени Абая»
Научный руководитель: ассоц.профессор кафедры юриспруденции Кенжибекова Э.П.

Избирательная система Республики Казахстан: актуальные проблемы

Аннотация

Эффективное функционирование Парламента как законодательного органа государственной власти зависит в значительной степени от качественного состава его депутатского корпуса, который, в свою очередь, предопределяется существующей избирательной системой. Избирательная система – один из важнейших и острейших политико-правовых институтов конституционного права. Подтверждением тому служит совершенствование избирательных систем.

Ключевые слова: Парламент, Президент, Республика Казахстан, выборы, депутаты.

Electoral system of the Republic of Kazakhstan: actual problems

Abstract

The effective functioning of the Parliament as a legislative body of state power depends to a large extent on the qualitative composition of its deputy corps, which, in turn, is predetermined by the existing electoral system. The electoral system is one of the most important and sharpest political and legal institutions of constitutional law. This is confirmed by the improvement of electoral systems.

Key words: Parliament, President, Republic of Kazakhstan, elections, deputies.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2022 жылғы 16 наурыздағы «Жаңа Қазақстан: жаңару мен жаңғыру жолы» атты Жолдауында еліміздің саяси жүйесін кешенді жаңғыртудың басты қағидаты болып табылатын бағдарламасын ұсынды. бұл «күшті Президент – ықпалды Парламент – есеп беретін Үкімет».[1]

Осы бағдарламаны іске асыру шеңберінде конституциялық референдум өткізіліп, онда жаңа сайлау жүйесі бекітілді. Оның негізінде республиканың барлық негізгі мемлекеттік институттары жаңартылуда. 2022 жылдың қарашасында кезектен тыс президент сайлауы өтті, 2023 жылдың қаңтарында Парламент Сенатының құрамы жаңартылды.

Сайлау жүйесі ұғымы екі мағынада қолданылады- тар және кең. Кең мағынада сайлау жүйесі- Қазақстан Республикасындағы сайлауды өткізу мен ұйымдастыруға байланысты туындайтын қоғамдық қатынастар жүйесі. Оған сайлау комиссияларын құру мен олардың қызметі, сайлау округтерін, учаскелерін құру, сайлау алдындағы үгіт-насихат,

сайлаудың қорытындыларын анықтау, т. б. жатады. Ал, тар мағынада сайлау жүйесі дегеніміз- сайлауға қатысқан кандидаттардың немесе саяси партиялардың жеңімпаздарын анықтау жүйесі. Бүгінгі таңда әлемде мажоритарлық және пропорционалды сайлау жүйелерікең тараған.

Мажоритарлық жүйе (фр.majorite- басым көпшілік деген сөзінен шыққан)- сайлаушылардың басым көпшілігі дауысын берген кандидат сайланған болып саналатын сайлау жүйесі. Ол АҚШ, Франция, Ұлыбритания және т.б. елдердің президент,парламент депутаттарын сайлауда қолданылады.

Пропорционалды сайлау жүйесі дегеніміз — сайлауда ұсынған партиялық тізімге сәйкес саяси партия Парламентте депутаттың мандат сайын иеленетін сайлау жүйесі. Қазақстан Республикасында мажоритарлық және пропорционалды сайлау жүйелері қолданылады.

Республикада сайлауды дайындауды және өткізуді ұйымдастыратын мемлекеттік сайлау органдары- сайлау комиссиялары. Сайлау комиссияларының бірыңғай жүйесін:

- 1) Республиканың Орталық сайлау комиссиясы;
- 2) аумақтық сайлау комиссиялары;
- 3) учаскелік сайлау комиссиялары құрайды.

Толық демократия ең алдымен, сайлау рәсімдерін жетілдіру болып табылады. Сондай-ақ сайлау заңнамаларының сақталуын бақылау деуге болады. Мен өзімнің тәжірибиемде болған жағдайға тоқталсам. Яғни, сайлауда бақылаушы болу және оның құқықтары мен жауапкершілігі. Осы орайда айтарым, байқаушылардың құқықтары мен жауапкершілігі нақты белгіленуге тиіс. Себебі, олар сайлау процесінде маңызды орынды алады.

Сайлауды өткізудің заңнамалық базасына тоқталсам. Сайлау өткізудің құқықтық негізі болып Қазақстан Республикасының Конституциясы және «Қазақстан Республикасының сайлау туралы» Конституциялық заңы, Орталық сайлау комиссиясының қаулылары табылады. Орталық сайлау комиссия (ОСК) және сайлауды әзірлеу мен өткізуге байланысты жекелеген мәселелерді реттейтін өзге де құқықтық актілердің нормалары, сондай-ақ Қазақстан қатысушысы болып табылатын тиісті халықаралық құқықтық актілер, оның ішінде Демократиялық стандарттар туралы конвенция және Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына мүше мемлекеттердегі сайлау, сайлау құқықтары мен бостандықтары (2002 жылғы 7 қазандағы) кіреді.

Қазақстанның Мемлекеттік хатшысы Ерлан Қарин Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың аралас сайлау жүйесіне- көшу туралы ұсынысын түсіндірген болатын. «Аралас сайлау жүйесіне көшу – айтарлықтай салмақты қадам. Парламентте 70 те 30 процент болады, аралас сайлау жүйесіне көшеміз. Өңірлерде облыс деңгейінде 50 де 50 процент аралас жүйе енгізіледі, ал аудандар мен қалаларда толығымен мажоритарлық жүйе болады. Бұл партиясыз кандидаттардың саяси өмірге белсене араласуына мүмкіндік береді», – деді Ерлан Қарин Мәжіліс алаңында [2]. Еске салайық, Қ.Тоқаев «барлық азаматтар құқығын толығымен ескеретін неғұрлым үйлесімді, аралас сайлау жүйесіне» көшуді ұсынған болатын. Осы орайда өз пікірімді білдірсем, егер билік мажоритарканы халықтың өзіне қалдырса, яки, араласпай әділ сайлау өткізсе ұтады.

Сайлау процесі кезінде де бір қатар әкімшілік, қылмыстық құқық бұзушылықтар орын алатыны белгілі. Қазақстан Республикасының ҚК-нің 150-бабы “Сайлау құқықтарын жүзеге асыруға немесе сайлау комиссияларының жұмысына кедергі жасау” және Қазақстан Республикасының ӘК-нің 111-бабы “Жұмыс берушінің сайлауға (республикалық референдумға) қатысу үшін демалыс беруден бас тартуы” [3]. Осы екі бапқа тоқталып кетсем. Менің ойымша сайлау кезінде осы баптармен сараланатын көп құқық бұзушылықтар орын алады. Мысалы, жұмыс берушінің жұмыскерді күштеп, яғни мәжбүрлеп сайлауға қатыстыруы. Бұл жағдайда, дәл осы мәселеге кім кінәлі деген сұрақ

пайда болады. Билік басындағылар ма, әлде жұмыс берушілер немесе жұмыскерлер ма? Таяқтың екі ұшы бар демекші, осы жағдайда екі жақта кінәлі десе болады. Алайда, жұмыскерлердің құқықтары көп тапталып жатады [4].

Халықаралық тәжірибеде сайлауды ұйымдастыру жүйесі ұдайы өзгеріп отыратыны белгілі, яғни әділ және ашық сайлау өткізу үшін тиімді шешім іздеудің маңызы зор. Соңғы жылдарда бұл үдеріске ақпараттық және технологиялық факторлар әсер етуде.

Көптеген елдер дауыс берудің баламалы түрлерін пайдаланып жатыр. Яғни, электронды, мерзімінен бұрын, қашықтан, көпкүндік дауыс беру тәсілдері кеңінен қолданыла бастады. Сондықтан әлемдегі үздік тәжірибелерді зерттеп, қажет болса, оны біртіндеп енгізген жөн деген мемлекет басшысының пікірлеріне толық келісемін.

Байланыс технологиялары қарқынды дамып жатқан қазіргі заманда кандидаттар мен партиялардың әлеуметтік желідегі белсенділігінің маңызы зор. Бірақ, әлеуметтік желідегі үгіт-насихат қолданыстағы заңнама арқылы реттелмеген. Соған қарамастан сайлау науқаны кезінде онда үгіт-насихат жұмыстары бәрібір жүргізіледі. Осы олқылықтың орнын толтыру үшін тиісті регламент пен ережені бекіте отырып, әлеуметтік желіде үгіт-насихат жүргізуге заң бойынша рұқсат беруді қарастыру керек.

Қорытындылай келе, сайлау жүйесін қазіргі заманға сай және жас буынның пікірлерін қарастырып, жан-жақты ойлау дәрежесіне көшу керек деп аяқтағым келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы 1995 жылғы 28 қыркүйектегі N 2464 Конституциялық заңы.
2. "ЖАҢА ҚАЗАҚСТАН: ЖАҢАРУ МЕН ЖАҢҒЫРУ ЖОЛЫ" Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2022 жылғы 16 наурыздағы Қазақстан халқына Жолдауы
3. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ <https://osken-onir.kz/kogam/22959-aralas-saylau-zhyes-degenmz-ne.html>
4. Рахметов М. Болатова А. Саясаттану негіздері // Алматы, 2004 [Сайлау - GOV.KZ](https://www.gov.kz/memleket/entities/kostanai-bmalin-audanyakimat/activities/9308?lang=kk)
<https://www.gov.kz/memleket/entities/kostanai-bmalin-audanyakimat/activities/9308?lang=kk>

Абдрасулова Гульнар Эркеблановна

Teaching Professor Департамента частного права АО «Университет КАЗГЮУ имени М.С. Нарикбаева», к.ю.н., г.Астана, Республика Казахстан; e-mail:
g_abdrasulova@kazguu.kz

Информация и государственное регулирование информатизации и цифровизации: опыт Казахстана и перспективы развития

Ключевые слова: информация; охрана объектов интеллектуальной собственности; информатизация; цифровизация; цифровое общество; информационные услуги; нераскрытая информация.

Аннотация. В данной статье рассматриваются актуальные теоретико-правовые вопросы и практические проблемы применения норм гражданского законодательства об информации, информатизации, цифровизации.

Объективно обусловленные сложные задачи, стоящие перед казахстанским обществом в области самых передовых цифровых технологий и информационных процессов, невозможно решить без взвешенной государственной политики, основанной на научном анализе происходящих в остальном мире процессов глобального плана, без выявления долгосрочных приоритетных целей и стратегии их реализации в данном направлении.

На текущем этапе мирового развития речь идет уже не о простом достижении достаточного уровня цифрового развития государства, сравнимого с другими странами, а об осуществлении прорывных технологий, способных обеспечить потенциал социального прогресса на многие годы вперед. Только при этом условии возможно успешно решать вопросы национального благополучия и безопасности, поступательного экономического и даже политического развития. Перед казахстанской правовой системой стоит настоящая задача аккумуляции и анализа достигнутого человечеством лучшего опыта правового регулирования отношений в сферах информатизации и цифровизации и его дальнейшего обогащения.

Актуальность исследуемой тематики не вызывает сомнений, поскольку магистральный путь развития всего человечества очевидно определен. Другим актуализирующим данную проблему аспектом является недостаточный уровень и даже пробельность национального правового регулирования отношений, связанных с информацией, информационными процессами и цифровизацией, что может повлечь за собой отставание от запросов практики, в том числе правоприменительной, и дальнейший регресс в этой самой востребованной сфере современности.

Автором статьи в рамках указанной тематики предпринята попытка исследования отдельных актуальных проблем правового регулирования и применения норм о информации, информатизации и цифровизации, специфики их гражданско-правового оборота, а также изложения собственного видения совершенствования данной сферы общественных отношений.

Гүлнар Еркебұланқызы Әбдірасұлова

*«M.S. Narikbaev atyndaǵy KAZGUU Universiteti» АҚ, жеке құқық департаментінің
доценті, з.ғ.к., Астана қ., Қазақстан Республикасы;
e-mail: g_abdrasulova@kazquu.kz*

Ақпараттандыру және цифрландыру: Қазақстанның тәжірибесі және даму перспективалары

ді сөздер: ақпарат; зияткерлік меншік объектілерін қорғау; ақпараттандыру; цифрландыру; цифрлық қоғам; ақпараттық қызметтер; ашылмаған ақпарат.

Аннотация. Бұл мақалада ақпарат, ақпараттандыру, цифрландыру туралы азаматтық заңнама нормаларын қолданудың өзекті теориялық-құқықтық мәселелері мен практикалық мәселелері қарастырылады.

Ең озық цифрлық технологиялар мен ақпараттық процестер саласында қазақстандық қоғамның алдында тұрған объективті негізделген күрделі міндеттерді әлемнің қалған бөлігінде болып жатқан жаһандық жоспардың процестерін ғылыми талдауға негізделген, осы бағыттағы ұзақ мерзімді басым мақсаттар мен оларды іске асыру стратегиясын айқындамай, сараланған мемлекеттік саясатсыз шешу мүмкін емес.

Әлемдік дамудың қазіргі кезеңінде біз басқа елдермен салыстыруға болатын мемлекеттің цифрлық дамуының жеткілікті деңгейіне қол жеткізу туралы емес, көптеген жылдар бойы әлеуметтік прогрестің әлеуетін қамтамасыз ете алатын серпінді технологияларды жүзеге асыру туралы айтып отырмыз. Тек осы жағдайда ғана ұлттық әлауқат пен қауіпсіздік, үдемелі экономикалық және тіпті саяси даму мәселелерін сәтті шешуге болады. Қазақстандық құқықтық жүйенің алдында адамзаттың ақпараттандыру және цифрландыру салаларындағы қатынастарды құқықтық реттеудің озық тәжірибесін жинақтау мен талдаудың және оны одан әрі байытудың шұғыл міндеті тұр. Зерттелетін тақырыптың өзектілігі күмән тудырмайды, өйткені бүкіл адамзаттың дамуының негізгі жолы айқын анықталған.

Бұл мәселені өзектендіретін тағы бір аспект-ақпараттық процестермен және цифрландырумен байланысты қатынастарды ұлттық құқықтық реттеудің жеткіліксіз

деңгейі және тіпті олқылығы, бұл практиканың, оның ішінде құқық қолдану талаптарының артта қалуына және қазіргі заманның осы ең сұранысқа ие саласында одан әрі регрессияға әкелуі мүмкін. Мақаланың авторы аталған тақырып аясында құқықтық реттеудің жекелеген өзекті мәселелерін зерттеуге және ақпарат, ақпараттандыру және цифрландыру, олардың азаматтық-құқықтық қорғанысының ерекшеліктері туралы нормаларды қолдануға тырысты.

Abdrassulova Gulnar Erkeblanovna

*Associate Professor of the Department of Private Law of KAZGUU University named after M.S. Narikbaev, Candidate of Laws, Astana, Republic of Kazakhstan; e-mail:
g_abdrasulova@kazquu.kz*

Informatization and digitalization: Kazakhstan's experience and development prospects

Keywords: information; protection of intellectual property objects; informatization; digitalization; digital society; information services; undisclosed information.

Annotation. This article discusses current theoretical and legal issues and practical problems of applying the norms of civil legislation on information, informatization, digitalization. Objectively determined complex tasks facing the Kazakh society in the field of the most advanced digital technologies and information processes cannot be solved without a balanced state policy based on a scientific analysis of global processes taking place in the rest of the world, without identifying long-term priority goals and strategies for their implementation in this direction.

At the current stage of world development, we are no longer talking about simply achieving a sufficient level of digital development of the state, comparable with other countries, but about the implementation of breakthrough technologies that can provide the potential for social progress for many years to come. Only under this condition is it possible to successfully resolve issues of national well-being and security, progressive economic and even political development. The Kazakh legal system faces an urgent task of accumulating and analyzing the best experience of legal regulation of relations in the fields of informatization and digitalization achieved by mankind and its further enrichment.

The relevance of the subject under study is beyond doubt, since the main path of development of all mankind is obviously defined. Another aspect that actualizes this problem is the insufficient level and even the gap in the national legal regulation of relations related to information processes and digitalization, which may lead to lagging behind the requests of practice, including law enforcement, and further regression in this most popular area of modernity. The author of the article, within the framework of this topic, attempts to study certain topical issues of legal regulation and application of norms on information, informatization and digitalization, the specifics of their civil turnover, as well as to present his own vision of improving this sphere of public relations.

На текущем этапе времени Республика Казахстан, наряду с остальными развитыми и развивающимися государствами мира, прорывными темпами продвигается в направлении информатизации и цифровизации, в рамках которых объективно актуализируются проблемы исследования и таких базовых понятий, как информация и информационные услуги. Вопрос совершенствования нормативно-правового регулирования оборота информации, обеспечиваемого за счет использования информационных технологий, ее места в законодательстве относится к одной из самых актуальных и востребованных проблем для управленческой, финансовой и гражданско-правовой систем страны.

В связи с этим, к целям данной статьи относятся следующие направления исследования:

- определить место информации и концепцию владения ею в массиве норм гражданского права Республики Казахстан, выявив существующие пробелы и противоречия;

- рассмотреть категорию цифрового актива в казахстанском законодательстве;

- проанализировать и сделать выводы об успехе государственных программ, принятых Казахстаном в области информатизации и цифровизации.

В результате проведенного исследования автором будут предложены выводы о существенных недостатках, сомнительных аспектах развития в изучаемой сфере и возможных путях их устранения.

Место информации в правовой базе казахстанского законодательства затруднительно определить однозначно, несмотря на наличие соответствующих норм в ГК РК. Кроме того, прошло уже 20 лет с момента принятия первого нормативного акта в этой области в 2003 году - Закона Республики Казахстан от 07 января 2003 года «Об электронном документе и электронной цифровой подписи», в котором впервые упоминались категории «информация» и «информационные системы». Как показала дальнейшая практика, электронные цифровые подписи не получили широкого распространения, но данный закон стал первым шагом в развитии законодательства, связанного с цифровым правом и информационным правом [1]. На сегодняшний день также отсутствует ясность в вопросе о том, как классифицировать информацию с точки зрения категорий частного права, поскольку ст.115 ГК РК среди перечисленных объектов гражданских прав не упоминает информацию, относя ее, по всей видимости, к «иному имуществу». Подобное расширительное толкование указанной статьи позволяет отнести к «иному имуществу» любые объекты без уточнения их правовой сути, что можно расценить как недостаток юридической техники.

Однако, при этом можно возразить, что законодатель не стал ограничивать перечень объектов, включая категорию имущества, закрытым списком возможных предметов, оставляя открытой возможность для регулирования новых объектов, включая те категории, которые не были известны на момент принятия кодекса. В ГК РК ссылаются понятие информации содержится в отдельных нормах, к примеру, в ст. 683 при обозначении предмета договора оказания возмездных услуг, в главе 55 «Нераскрытая информация», в ст.126 «Служебная и коммерческая тайна». Однако, в данных нормах отсутствует дефиниция информации, не раскрывается ее суть посредством изложения отдельных признаков. Больше всего нет ясности в том, может ли информация быть предметом абсолютных прав, можно ли к ней применить категорию владения.

В этой связи нужно отметить, что закон «Об информатизации» ссылается на «владельца информации», но не развивает это понятие, поэтому до сих пор неясно, намеревается ли законодатель этой фразой рассматривать информацию как часть собственности или даже владения [2].

Понятия «владелец информации» и «пользователь информации» содержатся также в законе «О доступе к информации». Статья 8 данного закона включает список организаций, признаваемых владельцами информации. В него входят «1) органы и учреждения законодательной, исполнительной и судебной ветвей государственной власти, местного государственного управления и самоуправления; 2) государственные учреждения, не являющиеся государственными органами; 3) субъекты квазигосударственного сектора; 4) юридические лица, являющиеся получателями бюджетных средств, - в части информации, касающейся использования средств, выделенных из государственного бюджета; 5) субъекты государственной монополии, специального права - в части информации, касающейся цен на производимые (реализуемые) ими товары (работы, услуги); 6) юридические лица - в части обладаемой ими экологической информации, информации о чрезвычайных ситуациях, природных и техногенных катастрофах, их прогнозах и последствиях, состоянии пожарной безопасности, санитарно-эпидемиологической и радиационной обстановки, безопасности пищевых продуктов и

других факторах, оказывающих негативное воздействие на здоровье и обеспечение безопасности граждан, населенных пунктов и производственных объектов; 7) исполнители функций центральных и (или) местных исполнительных органов» [3]. Это означает, что термин «владелец информации» в контексте данного закона не связан с институтом права собственности, а имеет дело только с узкими видами правоотношений.

Гражданское законодательство Казахстана не содержит прямого регулирования имущественных и личных неимущественных отношений, связанных с использованием информации. Двусмысленность в этих вопросах является препятствием с точки зрения требований современного предпринимательского оборота и в целом частноправовых рамок.

В законодательстве Казахстана в последние годы появилось новшество, которое отражает попытки модернизировать и адаптировать гражданско-правовые нормы к современным реалиям. Статья 115 ГК РК была дополнена новым понятием «цифровые активы», которые теперь включены в перечень объектов гражданских прав. Содержание термина раскрыто в Законе «Об информатизации»: «цифровой актив - это имущество, созданное в электронно-цифровой форме с использованием криптографии и компьютерных вычислений, которое не является финансовым инструментом, а также электронно-цифровая форма удостоверения прав собственности» [4].

Такой подход законодателя в тот период вызвал критику научного сообщества страны. «На данном этапе развития гражданского права мнение большинства цивилистов сводится к тому, что цифровые активы, цифровые права не являются по своей природе новым видом имущества, имущественным правом, и пока, кроме того, что в цифровой форме заключается только лишь способ фиксации имущества...»[5].

Однако, в Законе Республики Казахстан от 6 февраля 2023 года № 193-VII «О цифровых активах в Республике Казахстан» сформулировано следующее понятие: «цифровой актив - имущество, созданное в электронно-цифровой форме с присвоением цифрового кода, в том числе с применением средств криптографии и компьютерных вычислений, зарегистрированное и обеспеченное неизменностью информации на основе технологии распределенной платформы данных» [6]. В новом законе так и не был определен правовой статус владельца цифрового актива, а в статье 6 дано лишь неопределенное общее представление о субъектах правоотношения: «Лицом, осуществляющим выпуск и обращение обеспеченных цифровых активов, является индивидуальный предприниматель, юридическое лицо Республики Казахстан, осуществляющие эксплуатацию цифровой платформы по хранению и обмену обеспеченными цифровыми активами и имеющие разрешение на выпуск и обращение обеспеченных цифровых активов» [7].

Таким образом, новые нормы признали цифровые активы имуществом, но не дали ответа на актуальные вопросы, связанные как с природой прав, возникающих на данное имущество, так и на правовой статус и полномочия субъектов, осуществляющих права на них. Остается нерешенной проблема отнесения отношений по поводу цифровых активов либо к вещным, либо к обязательственным, либо к исключительным. По прогнозам российских коллег, только по мере принятия специального законодательства и его применения для регулирования деятельности инвестиционных платформ, работающих с цифровыми активами в Казахстане, можно будет оценить значимость рассматриваемого нового вида объектов для экономического развития страны и для формирования общего финансового рынка ЕАЭС [8].

Государственные программы в области цифровизации и информатизации. Одним из основных векторов в направлении развития цифровизации в Казахстане стала государственная программа «Цифровой Казахстан», принятая в декабре 2017 года. В ней указывается, что «сегодня информационная и телекоммуникационная инфраструктура становится важнейшим элементом экономического развития. Консолидация Казахстана в

глобальном экономическом и информационном пространстве невозможна без современной, доступной телекоммуникационной инфраструктуры» [9].

Достижение этих целей в стране сегодня заслуживает похвалы. Согласно Глобальному индексу развития электронного правительства ООН, Республика Казахстан обогнала Ирландию, Канаду, Италию и Бельгию. Согласно данным официального сайта, в рейтинг по уровню развития электронного правительства были включены 193 страны. В настоящее время Казахстан занимает 28-е место в этом списке, что, несомненно, является прорывом для развивающейся страны. Также в рейтинге электронного участия граждан (E-Participation Index, EPI) Казахстан занял 15-е место, и это один из самых сильных показателей в мире [10]. Индекс EPI дополняет EGDI и отражает доступ граждан к публичной информации по запросу или без него. На эти показатели влияет предоставление государственных услуг в электронном формате, мобильные приложения и онлайн-платежи. Вышеуказанные параметры указывают на высокий и стремительный уровень развития цифровых технологий в Республике Казахстан.

Республика Казахстан также приняла Концепцию информационной безопасности с 2016 года, которая определяет видение путей достижения информационной безопасности государства, цели и задачи, основные принципы и общие подходы к обеспечению интересов общества и государства в информационной сфере, а также в отношении защиты конституционных прав граждан.

Концепция разработана в соответствии с Конституцией Республики Казахстан и законами Республики Казахстан, в первую очередь, Законом Республики Казахстан «О национальной безопасности Республики Казахстан» от 6 января 2012 года.

20 марта 2023 года указом Президента Республики Казахстан была утверждена Информационная доктрина Республики Казахстан, которая представляет систему взглядов на развитие отечественной информационной сферы, принципов и механизмов повышения ее открытости и конкурентоспособности. Доктрина также будет определять идейно-ценностные установки, отвечающие интересам народа, способствующие дальнейшему развитию государства и общества. Являясь основополагающим документом для формирования государственной политики в информационно-коммуникационной сфере, доктрина призвана обеспечить баланс интересов общества и государства, создание равных условий для реализации прав всеми субъектами медийного процесса. Ключевым направлением реализации доктрины является обеспечение информационной безопасности страны и ее граждан, своевременное реагирование на информационные вызовы и риски [10].

Вышеупомянутые государственные программы дают представление об основных направлениях и желаемых достижениях в области информатизации и цифровизации, в соответствии с которыми в настоящее время развивается вся правовая база страны. При всей положительной значимости государственных программ необходимо отметить факт их узкой направленности, с одной стороны, и их публично-правовой природы, с другой, поскольку вопросы в области использования информации не ограничиваются исключительно вопросами информационной безопасности, а включают в себя множество проблемных областей, которые также нуждаются в более детальной правовой регламентации.

Выводы.

Проведенный автором анализ текущей ситуации дает основания полагать, что в Казахстане остаются нерешенными задачи первого, внутреннего уровня, касающиеся разработки собственной сбалансированной информационной политики, не определены приоритетные проблемы в этой области и пути их решения, не сформирована адекватная нормативная база регулирования информации как объекта, вовлеченного в гражданский оборот наряду с товарами и услугами. В данном контексте необходимо разработать и ввести в ГК РК универсальное понятие «информация», отражающее особенности правового регулирования как вещных, так и обязательственных отношений.

Казахстан предпринимает недостаточно эффективные шаги по достижению прозрачности информации и ее реального доступа для всего населения. В этом контексте имеет смысл несколько шире раскрыть само содержание информации в гражданском праве, включая, например, информацию о государственной регистрации юридических лиц, правоприменительной деятельности судов по рассмотрению гражданских дел и т.д. В целом следует отметить, что гражданско-правовое содержание дефиниции «информация» не изучено в полной мере и имеется большой простор для научного и практического освоения многих ее аспектов.

В стране проделана огромная работа по цифровизации и развитию электронного правительства, созданы все условия для обучения населения электронному формату. В этом контексте отчетливо видна необходимость введения термина «цифровые права» в казахстанское законодательство, уточнения его содержания и сферы применения, что продиктовано современными реалиями. Однако, многие правовые явления остаются открытыми в аспекте казахстанского законодательства.

Список использованных источников:

1. Закон Республики Казахстан от 7 января 2003 года № 370-ІІ «Об электронном документе и электронной цифровой подписи».- https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1035484&pos=2;-45#pos=2 (дата обращения – 28 марта 2023г.).
2. Закон Республики Казахстан от 24 ноября 2015 года № 418-V «Об информатизации» - https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33885902 (дата обращения – 01 апреля 2023г.).
3. Закон Республики Казахстан от 16 ноября 2015 года № 401-V «О доступе к информации».- https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39415981&pos=165 (дата обращения – 1 апреля 2023г.).
4. Закон Республики Казахстан от 24 ноября 2015 года № 418-V «Об информатизации» - https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33885902 (дата обращения – 01 апреля 2023г.).
5. Амангельды А. А. Внедрение норм о цифровых технологиях в законодательство Республики Казахстан". - <https://cyberleninka.ru/article/n/vnedrenie-norm-o-tsifrovyyh-tehnologiyah-v-zakonodatelstvo-respubliki-kazahstan>.
6. Закон Республики Казахстан от 6 февраля 2023 года № 193-VІІ «О цифровых активах в Республике Казахстан». - https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33689356&pos=27;-42#pos=27;-42&sdock (дата обращения – 02 апреля 2023г.).
7. Курбанов Р.А., Попов А.А. Анализ правового регулирования оборота цифровых прав в Республике Казахстан. - <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-pravovogo-regulirovaniya-oborota-tsifrovyyh-prav-v-respublike-kazahstan>
8. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38516667&pos=0;0#pos=0;0&sdock_params=text%3D%25d0%25bf%25d
9. <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data-Center>
10. Информационная доктрина Республики Казахстан. - <https://www.akorda.kz/> (дата обращения – 02 апреля 2023г.).

Ақылбаев Мадияр –

Д. А. Қонаев атындағы еуразиялық заң академиясы 2-курс магистранты

ДӘЛЕЛДЕУДЕ ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІНІҢ НӘТИЖЕЛЕРІН ҚОЛДАНУ

Андатпа

Қазіргі таңда қылмыстық құқық бұзушылықтар өздерінің сапасын елеулі өзгертуде. Қылмыстық ортаның кәсібилігінің, ұйымдастырылуы мен сыбайлас жемқорлықтың артуы байқалады, қылмыс жасаудың жаңа тәсілдері пайда болуда, ғылым мен техниканың заманауи жетістіктері қолданылуда. Қылмыстық әрекеттерге қатысы бар адамдар тарапынан сотқа дейінгі тергеу органдарына қарсы іс-қимыл кеңінен орын алуда. Сондықтан қылмыстық құқық бұзушылықтарды ашу мен тергеуде жедел-ізвестіру қызметінің рөлі айтарлықтай артып келеді. Жедел - ізвестіру қызметінің нәтижелері олардың өмір сүруіне байланысты ғана емес, сонымен бірге оларды қылмыстық істер бойынша дәлелдеуде қолдануға болатындығына байланысты да маңызды. Алайда, жедел-ізвестіру қызметі қылмыстық іс жүргізу дәлелдемелерінен айтарлықтай айырмашылықтарға ие, осыған байланысты дәлелдеуде ЖІҚ нәтижелерін пайдалану белгілі бір шарттардың сақталуын талап етеді.

Түйін сөз: жедел-ізвестіру қызметі, әдіс-тәсілдер, қылмыс, құқықтық қатынас, жаза, тергеу, ашу.

Акылбаев Мадияр

Магистрант 2 курса Евразийской юридической академии им. Д. А. Кунаева

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ РЕЗУЛЬТАТОВ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ДОКАЗЫВАНИИ

Аннотация

В настоящее время уголовные правонарушения существенно меняют свое качество. Отмечается рост профессионализма, организованности и коррупции преступной среды, появляются новые способы совершения преступлений, применяются современные достижения науки и техники. Широкое распространение получило противодействие органам досудебного расследования со стороны лиц, причастных к преступным деяниям. Поэтому роль оперативно-розыскной деятельности в раскрытии и расследовании уголовных правонарушений значительно возрастает. Результаты оперативно - розыскной деятельности важны не только из-за их существования, но и из-за того, что их можно использовать в доказательствах по уголовным делам. Однако оперативно-розыскная деятельность имеет существенные отличия от уголовно - процессуальных доказательств, в связи с чем использование результатов ОРД в доказывании требует соблюдения определенных условий.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, методы, преступление, правоотношение, наказание, следствие, раскрытие.

Akilbayev Madiyar

2nd year master's student of the D. A. Kunaev Eurasian Law Academy

THE USE OF THE RESULTS OF OPERATIONAL INVESTIGATIVE ACTIVITIES IN PROVING

Abstract

Currently, criminal offenses are significantly changing their quality. There is an increase in professionalism, organization and corruption of the criminal environment, new ways of committing crimes appear, modern achievements of science and technology are applied. Opposition to pre-trial investigation bodies by persons involved in criminal acts has become widespread. Therefore, the role of operational investigative activities in the disclosure and investigation of criminal offenses is significantly increasing. The results of operational investigative activities are important not only because of their existence, but also because they can be used in evidence in criminal cases. However, operational investigative activity has significant

differences from criminal procedural evidence, in connection with which the use of the results of the ORD in proving requires compliance with certain conditions.

Keywords: operational investigative activity, methods, crime, legal relationship, punishment, investigation, disclosure.

"Тергеуді жедел-ізвестірумен қамтамасыз ету" термині алғаш рет 1980 жылдары ЖІҚ теориясында және ПО-ның қызметтік құжаттарында пайда болды. Кейінірек қабылданған ведомстволық нормативтік актілерде алдын ала тергеуді жедел-ізвестірумен қамтамасыз ету қажеттілігі атап көрсетілді және шартталды [1, 3546].

Жедел-ізвестіру қызметінің нәтижелерін қылмыстық процеске енгізудің құқықтық негізі Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік және жедел-ізвестіру заңнамасының ережелері болып табылады.

Алғаш рет қылмыстық процеске жедел-ізвестіру қызметінің нәтижелерін пайдаланудың тікелей мүмкіндігі КСРО-ның 1990 жылғы 12 маусымдағы Заңымен белгіленді, оған КСРО одағы мен одақтас республикалардың қылмыстық сот ісін жүргізу негіздеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізілді [2, 2206].

Қазіргі заманғы қылмыстық Әділет жүйелері өсіп келе жатқан қылмыспен толық ауыздықтай алмауда және осы сәтте егжей-тегжейлі талдауды қажет ететін жедел-ізвестіру және қылмыстық іс жүргізу қызметіндегі құқық қолдану практикасының қазіргі шындықтарын ескеру қажет. Қазіргі әлемде нақты жасалған қылмыстық әрекеттердің аз ғана бөлігі анықталады, тіркеледі және айыпталады, яғни бұл айқын шындық.

Қылмыстық процестің субъектілері жүзеге асыратын қылмыстық іс жүргізу қызметі қылмыстардан зардап шеккен адамдар мен ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауға, қылмыстық іс-әрекеттер жасауға кінәлі адамдарды қылмыстық жауаптылыққа тартуға, жеке адамды заңсыз және негізсіз айыптаудан, соттаудан, оның құқықтары мен бостандықтарын шектеуден қорғауға бағытталған.

Бұл қызметтің ерекшелігі оның ретроспективті сипатта болуы, өйткені оның мақсаты-әртүрлі жедел және қылмыстық іс жүргізу құралдары мен әдістерімен бұрын болған оқиғаларды анықтау және дәлелдеу.

Ұйымдасқан кәсіби қызмет ретінде қылмыстылықтың дамуы онымен күресудің барлық бағыттарын жетілдіруді және дамытуды талап етеді. Қылмыстың жай-күйі туралы деректер қазіргі уақытта қылмыстық элементтердің мемлекеттік құрылымдардың, оның ішінде құқық қорғау органдарының әртүрлі өкілдерімен байланысы кезіндегі қылмыстарды ашу және тергеу қылмыстық сот ісін жүргізу шеңберінде оны іске асыру арқылы жедел-ізвестіру қызметінің мүмкіндіктерін ауқымды және ойластырылған пайдаланбай мүмкін еместігін көрсетеді [3,146].

ҚПК сәйкес қылмыс оқиғасын (қылмыс жасалған уақыт, орын, әдіс және басқа да мән-жайлар), адамның қылмыс жасаудағы кінәсін, оның кінәсінің нысандары мен уәждерін, айыпталушының жеке басын сипаттайтын мән-жайларды; қылмыспен келтірілген зиянның сипаты мен мөлшерін; қылмыс пен жазаланушылықты болдырмайтын мән-жайларды анықтау мақсатында жинау, тексеру және бағалау, жазаны жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлар; қылмыстық жауаптылықтан және жазадан босатуға әкелуі мүмкін жағдайлар дәлелдемелер болып табылады. [4, 4516].

ЖІҚ және бірінші кезекте ЖІШ нәтижелері қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алуға, жолын кесуге және ашуға, оларды тергеу және сот әрекеттерін дайындау және жүзеге асыру үшін қолдануға, ал тұтастай алғанда алынған нәтижелерді қылмыстық істер бойынша дәлелдемелерде пайдалануға бағытталған [5, 1616].

Қылмыстық істі дәлелдемелердің көмегімен шешу үшін маңызы бар фактілер мен мән-жайлардың осындай жиынтығын анықтау іс жүзінде ЖІШ жүргізбей және ЖІҚ нәтижелерін пайдаланбай мүмкін емес.

Тиісінше, заң ҚР ҚПК 113-бабында көзделген барлық мән-жайларды анықтау үшін ЖІҚ нәтижелерін пайдалануға рұқсат береді. Сонымен бірге, қылмыстық сот ісін жүргізуде

ЖІҚ нәтижелерін пайдалану дәлелдемелерді жинау, тексеру және бағалау жөніндегі жалпы ережелермен реттеледі, яғни жедел-іздістіру жолымен алынған мәліметтерді "қайта өңдеу" дәлелдеу саласындағы қылмыстық іс жүргізу құқығының санаттары бойынша жүргізіледі.

Қылмыстық іс жүргізу дәлелдемесі-бұл қылмыстық процесте шындықты анықтау процесі, оның мазмұны туралы білу және негіздеу.

Бұл ретте қылмыстық сот ісін жүргізуде дәлелдеу процесінде дәлелдемелер көздері немесе мәліметтердің процестік көздері сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдары мен сот ҚР ҚПК айқындайтын тәртіппен істің мән-жайларын белгілейтін кез келген мәліметтер болып табылады. Осыған байланысты ҚР ҚПК-нің 111-бабына сәйкес дәлелдемелер ретінде куәның, жәбірленушінің, күдіктінің, айыпталушының айғақтарына, сарапшы мен маманның қорытындысы мен айғақтарына, заттай дәлелдемелерге, тергеу және сот іс-әрекеттерінің хаттамаларына және өзге де құжаттарға жол беріледі [6, 726].

Жедел - іздестіру қызметінің нәтижелері олардың өмір сүруіне байланысты ғана емес, сонымен бірге оларды қылмыстық істер бойынша дәлелдеуде қолдануға болатындығына байланысты да маңызды. Алайда, жедел-іздістіру қызметі қылмыстық іс жүргізу дәлелдемелерінен айтарлықтай айырмашылықтарға ие, осыған байланысты дәлелдеуде ЖІҚ нәтижелерін пайдалану белгілі бір шарттардың сақталуын талап етеді.

Жедел-іздістіру және қылмыстық іс жүргізу қызметінің мақсаттары бірдей болғанымен, әртүрлі мазмұндағы, әртүрлі субъектілермен, әртүрлі міндеттерді шешеді. Жедел іздестіру қызметі жасырын және ашық әдістермен жүзеге асырылуы мүмкін, ал процессуалдық қызмет тек ашық әдістермен жүзеге асады. Қазақстан Республикасының ЖІҚ туралы Заңына сәйкес жедел іздестіру қызметі қылмыстық процесс шеңберінде ғана емес, қылмыстық іс қозғалғанға дейін де жүргізілуі мүмкін. ЖІҚ қызметінің объектісі неғұрлым кең - адамдар мен ұйымдар (оның ішінде шетелдік), олардың құқыққа қарсы әрекетке ықпал қатысы немесе анықталған қатысы туралы мәліметтер құрады. Қазақстан Республикасының ЖІҚ туралы Заңының 14-бабында жедел-іздістіру қызметі процесінде алынған материалдар тергеу әрекеттерін дайындау және жүзеге асыру және қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу, жолын кесу жөніндегі жедел-іздістіру іс-шараларын жүргізу үшін, сондай-ақ қылмыстық істер бойынша дәлелдеу процесінде қылмыстық-іздістіру қызметінің ережелеріне сәйкес Қазақстан Республикасының ЖІҚ-ның дәлелдемелерді жинауды, зерттеуді және бағалауды регламенттейтін іс жүргізу заңнамасын тексерілген жағдайда пайдаланылуы мүмкін екендігі белгіленеді. Жедел-іздістіру іс-шараларын жүргізу нәтижесінде алынған материалдар оларды Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасында көзделген нысанда әшкерелегенге дейін не оларды қылмыстық процеске енгізу мүмкіндігі болмаған кезде жеке және заңды тұлғалардың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін шектеу үшін негіз болып табылмайды [7].

Кейбір ғалымдар жедел-іздістіру деректері мен ақпараттық тұрғыдан дәлелдер бірдей деген ұстанымды айтады. Мәселен, М. П. Поляков "ақпараттық желі бойынша ОРД дәлелдері мен нәтижелерін ажырату барлық теориялық әрекеттерін қалыпты деп тану екіталай. Процессуалдық рәсім жедел-іздістіру деректеріне ақпараттық негізде (процессуалдық әдіске деген сенімнің салдары ретінде) көрсетуден басқа, ақпараттық тұрғыдан жаңа ештеңе бермейді" [8, 186].

Жоғарыда аталған норманы тұжырымдау туралы қызықты сұрақ туындайды. Сонымен, дәлелдеуде ЖІҚ нәтижелері қылмыстық іс жүргізу заңнамасының ережелеріне сәйкес қолданыла алады деп айтылады. Сонымен қатар, олар дәлелдемелерге қойылатын талаптарға сәйкес болған жағдайда ғана дәлел болады. Алайда, бұл тұжырымның оғаштығын жол беріледі деген сияқты талаптың мысалынан көруге болады. Мысал ретінде "тиісті тұлғаның" талабын қарастыруға болады. ҚР ҚПК-не сәйкес қылмыстық істер бойынша дәлелдеуді жүзеге асыруға уәкілетті адам, яғни қылмыстық сот ісін жүргізетін адам. Бұл жағдайда дәлелдеуде ЖІҚ нәтижелерін пайдалану мүмкін емес деген қорытынды жасауға болады. Бұл жағдайды басқаша елестетейік. ЖІҚ нәтижелері қолдану талаптарына

жауап беруі керек, бірақ бұл қолдану талаптары басқаша анықталуы керек: тиісті тұлға- "ЖІҚ туралы" Заңға сәйкес ЖІҚ жүзеге асыруға уәкілетті тұлға болуы керек. Алайда, біздің ойымызша бұл проблема ЖІҚ нәтижелері оларды заңдастырғаннан кейін ғана дәлелдеуде қолданыла алатындығын еске түсіргеннен кейін шешіледі.

Біріншіден, заңдастыру жедел-ізвестіру жолымен алынған деректерді дәлелдемелерге айналдыру процесі ретінде қарастырылады. Екіншіден, жедел-ізвестіру ақпаратын қылмыстық іс жүргізу ақпаратына түрлендірудің кез келген процесі сияқты.

Үшіншіден, ЖІҚ нәтижелерін ашық қолдануға дайындық кезеңдерінің бірі ретінде қарауға болады.

ЖІҚ нәтижелерін пайдалану мүмкіндігі белгілі бір шарттардың сақталуымен байланысты. В. И. Зажицкий келесілерді осындай шарттар деп атайды: 1) деректер қылмыстық іске қатысы болуы және қылмыстық істі дұрыс шешу үшін маңызы бар мән-жайларды белгілеуі тиіс; 2) қылмыстық іске қатысты нақты деректер заңда белгіленген нысанда қылмыстық процеске қатысты болуы тиіс; фактілер туралы мәліметтер тек заңды көздерден алынуы мүмкін; 3) іске қатысты нақты деректердің қылмыстық процеске кіруі дәлелдемелердің әрбір түрі үшін заңда белгіленген тәртіппен жүзеге асырылуға тиіс [9, 3586].

Э. Х. Пашаева өзінің зерттеуінде жедел ақпаратты қылмыстық процеске тек іс жүргізу шешімдерін қабылдау кезінде ғана қолдануға болатындығын, оның нақты негіздерін заң жеткілікті дәлелдердің болуымен емес, "жеткілікті деректердің" болуымен байланыстыратынын атап өтті [10, 706].

Яғни, жедел-ізвестіру ақпаратын дәлелдеуге "трансформациялау" процесі қажет. ЖІҚ нәтижелерін дәлелдеуге "айналдыру" механизмінің өзі келесідей: тергеуші жедел қызметкерлерден ақпарат алады, тергеу әрекетін жүргізеді (мысалы, жауап алу), затты тексереді, оны қылмыстық іс материалдарына заттай дәлел ретінде тіркейді.

Жазбаша жедел-ізвестіру материалдарын өзге құжаттар ретінде пайдаланудың заңдылығы туралы мәселе қызықты және даулы. Біздің ойымызша мұндай материалдарды басқа құжаттар ретінде пайдалану "басқа құжаттар" ұғымын тым кең түсіндіру деп санайды, оны дәлелдемелердің ресми көзі ретінде емес, әртүрлі құжаттарды қылмыстық іске тарту үшін белгілі бір "портал" ретінде қарастыруға болады. Қазіргі уақытта жедел-ізвестіру құжаттарында қамтылған мәліметтер басқа құжат сияқты дәлелдемелерді қалыптастыру үшін негіз бола алады, бірақ бұл ретте өздері тікелей өзге құжат түрінде ұсыныла алмайды деп айту дұрысырақ болады.

Сонымен, ЖІҚ дәлелдемелерге "трансформациялаудың" келесі талаптарын бөліп көрсету керек:

- ЖІҚ нәтижелерін қылмыстық процеске ұсыну және қылмыстық іске қосу тәртібін сақтау;

- оларды тексеруді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін ЖІҚ нәтижелері туралы ақпаратты ашу.

Алайда, бұл мәселеге қатысты ерекше көзқарастар бар. Мысалы, В. Т. Томин жедел-ізвестіру ақпараты, егер ол " ЖІҚ " туралы заңға сәйкес алынған болса және дәлелдеу нысанасына кіретін мән-жайларды дәлелдеу үшін маңызы бар фактілерді қамтыса, өздігінен дәлел болып табылады деп санайды [11, 4546].

Жоғарыда айтылғандарға байланысты келесідей қорытынды жасауға болады:

1. Біздің ойымызша мұндай ұстанымға жол берілмейді. Жедел-ізвестіру қызметі мен дәлелдемелердің нақты аражігін ажырату, қылмыстық процеске жедел-ізвестіру ақпаратын пайдалану, оны тиісті тергеу іс-қимылын жүргізу арқылы процестен өткізгеннен кейін ғана мүмкін болады.

2. Жедел ізвестіру қызметі туралы Қазақстан Республикасының 1994 жылғы 15 қыркүйектегі заңының 14 бабында жедел-ізвестіру қызметі процесінде алынған материалдар Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік заңнамасында дәлелдеу процесінде пайдаланылуы мүмкін екендігі айтылған, ал Қазақстан Республикасы

Қылмыстық процестік кодексінде жедел іздестіру қызметі процесінде алынған материалдарды дәлелдеуде пайдалану туралы айтылмаған, сондықтан осы олқылықтарды жою мақсатында Қазақстан Республикасының Қылмыстық процестік кодексіне келесі редакциядағы жаңа бап ендіруді ұсынамыз:

Бап. Жедел-іздестіру қызметінің нәтижелерін дәлелдеуде пайдалану

1. Жедел-іздестіру қызметінің нәтижелері қылмыстық процесте дәлелдемелердің тиісті түрлеріне қойылатын осы Кодекстің талаптарына сәйкес олардың негізінде дәлелдемелерді қалыптастыру үшін пайдаланылуы мүмкін.
2. Дәлелдеу процесінде, егер олар осы Кодексте дәлелдемелерге қойылатын талаптарға жауап бермесе, жедел-іздестіру қызметінің нәтижелерін пайдалануға тыйым салынады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Дубоносов Е.С. Оперативно-розыскная деятельность: учебник для вузов/ Е.С. Дубоносов. – 6-изд. Перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт. 2014. – 412с.
2. Доля Е.А. Формирование доказательств на основе результатов оперативно-розыскной деятельности: монография. – Москва: проспект, 2014. – 376с.
3. Махмадализода А.М. Результаты ОРД как доказательства в уголовном судопроизводстве Республики Таджикистан /Әубәкіров оқулары: халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары (19 ақпан 2023 ж.) - Аубакировские чтения: материалы международной научно-практической конференции (19 февраля 2023 г.). – Алматы: Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының ҒЗЖРБЖҰБ, 2023. – 219 б.
4. Теория оперативно-розыскной деятельности: Учебник. 2-е изд.. перераб. и доп. /Под ред. К.К. Гориянова, В.С. Овчинского. Г.К. Синилова. М.: ИНФРА-М, 2012. – 609с.
5. Халиков А.Н. Оперативно-розыскная деятельность: Учеб. Пособие. – М.: ПРИОР: ИНФРА-М, 2013. – 203с.
6. Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік кодексі. Алматы: Юрист, 2020. – 352б.
7. Жедел іздестіру қызметі туралы Қазақстан Республикасының 1994 жылғы 15 қыркүйектегі заңы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z940004000>
8. Поляков М.П. Использование результатов ОРД в доказывании// Материалы международной конференции «Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации: год правоприменения и преподавания». – 334с.
9. Жажицкий В.И. Результаты оперативно-розыскной деятельности в уголовном судопроизводстве : теория и практика. // СПб., 2006. – 446с.
10. Пашаева Э. Х. Использование результатов оперативно-розыскной деятельности при принятии процессуальных решений (на примере уголовных дел о сбыте наркотически средств, психотропных веществ или их аналогов): дисс. ... канд. юрид. Наук. 2017. – 263с.
11. Томин В.Т. Уголовный процесс. Проблемные лекции / В. Т. Томин, И. А. Зинченко. М.: Изд-во «Юрайт», 2015. - 799с.

Алимбаев Радмил, Акишов Руслан –
студенты 2го курса кафедры юриспруденции ИИиП НАО «КазНПУ имени Абая»
Научный руководитель: к.ю.н., ассоц.профессор кафедры юриспруденции ИИиП НАО
«КазНПУ имени Абая» Сайлибаева Ж.Ю.

НЕЗАКОННЫЙ ОБОРОТ НАРКОТИКОВ

Аннотация

В статье рассматриваются проблемы при квалификации преступлений в сфере незаконного оборота наркотических средств на правоприменительную практику в ситуации недостаточности уголовно-правового регулирования. Актуальность темы исследования обусловлена тем, что в настоящее время наркобизнес в силу возросшего технического уровня производства наркопродукции, совершенствования форм реализационной деятельности и дальнейшей транснационализации приобрел черты высокоорганизованной и иерархичной системы преступных сообществ, осуществляющих весь спектр функций по производству и продвижению наркотических средств до потребителей и характеризующих их как одну из самых развитых теневых отраслей мировой экономики.

Ключевые слова: квалификация преступлений, преступления против здоровья населения, незаконный оборот наркотических средств, уголовная ответственность.

ЕСІРТКІНІҢ ЗАҢСЫЗ АЙНАЛЫМЫ

Аңдатпа

Мақалада есірткі құралдарының заңсыз айналымы саласындағы қылмыстарды қылмыстық-құқықтық реттеудің жеткіліксіздігі жағдайында құқық қолдану практикасына саралау кезіндегі проблемалар қаралады. Зерттеу тақырыбының өзектілігі қазіргі уақытта есірткі бизнесінің есірткі өнімдері өндірісінің техникалық деңгейінің артуына, іске асыру қызметінің нысандарын жетілдіруге және одан әрі трансұлттандыруға байланысты есірткі құралдарын өндіру және тұтынушыларға дейін жылжыту жөніндегі функциялардың барлық спектрін жүзеге асыратын қылмыстық қоғамдастықтардың жоғары ұйымдасқан және иерархиялық жүйесінің сипатын иеленгеніне және оны ең бірі ретінде сипаттауына негізделген әлемдік экономиканың дамыған көлеңкелі салалары.

Түйін сөздер: қылмыстарды саралау, халық денсаулығына қарсы қылмыстар, есірткі құралдарының заңсыз айналымы, қылмыстық жауапкершілік

DRUG TRAFFICKING

Abstract

The article discusses the problems in the qualification of crimes in the field of illicit drug trafficking for law enforcement practice in a situation of insufficient criminal law regulation. The relevance of the research topic is due to the fact that at the present time, drug trafficking, due to the increased technical level of drug production, the improvement of forms of implementation activities and further transnationalization, has acquired the features of a highly organized and hierarchical system of criminal communities, performing their entire range of functions for the production and promotion of narcotic drugs to consumers and characterizing it as one of the most developed shadow sectors of the world economy.

Keywords: qualification of crimes, crimes against public health, illicit drug trafficking, criminal liability.

Незаконный оборот - это осуществляемая в глобальных масштабах незаконная коммерческая деятельность, включающая в себя культивирование, изготовление, распространение и сбыт веществ, подпадающих под действие запретительных законов о наркотиках.

Наркотические средства - это вещества синтетического или естественного происхождения, препараты, включенные в перечень наркотических средств, психотропных веществ и их прекурсоров.

Психотропные вещества - вещества, влияющие на психику человека и применяемые с целью лечения психических заболеваний. К ним относятся антидепрессанты, нейрорепаранты, психостимуляторы, седативные средства и транквилизаторы.

Прекурсоры - химический реагент, участвующий на любой стадии производства токсичного химического вещества любым способом, играющий важную роль в определении токсичных свойств конечного продукта и быстро реагирующий с другими химикатами в бинарной или многокомпонентной системе

Наркобизнес - противозаконная торговля запрещенными наркотическими средствами.

Международно-правовое регулирование - представляет собой целенаправленное властное воздействие на международные отношения, совместно осуществляемое государствами при помощи международного права в целях удовлетворения своих национальных и международных интересов.

Конвенция ООН по наркотическим средствам и психотропным веществам - целью настоящей Конвенции является содействие сотрудничеству между сторонами, с тем, чтобы они могли более эффективно решать различные проблемы незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ, имеющего международный характер.

ВВЕДЕНИЕ

Проблема распространения наркомании и наркобизнеса является одной из наиболее серьезных угроз, стоящих перед мировым сообществом, поскольку она создает реальную опасность здоровью людей, в целом является источником финансовых средств, направляемых на осуществление террористической деятельности. Перед лицом этой угрозы, в последние годы в Республике Казахстан проводится организационно-правовая пропагандистская работа по противодействию наркомании и наркобизнесу.

Наркомания - это тотальное поражение личности, в большинстве случаев осложняющееся резким ухудшением физического здоровья. Человек, вставший на путь наркомана, постепенно уничтожает свои лучшие нравственные качества. Становится психически не вполне нормальным, теряет близких себе людей, остается без работы и вовлекается в преступную среду. Особенность наркомании заключается в том, что она как патологическое состояние необратима, и те негативные изменения, что произошли в организме и душе человека в результате злоупотребления наркотиками, остаются с ним навсегда. Увеличению спроса на наркотики и нарастанию дальнейшей наркотизации казахстанского общества способствует мода среди молодежи на стимуляторы в некоторых странах Европы.

Целью написания данной работы является изучение проблем борьбы с незаконным оборотом наркотиков, изучение законодательства и специальной литературы посвященной незаконному обороту наркотиков.

При выборе темы мы исходили из актуальности проблем борьбы с незаконной перевозкой и сбытом наркотических средств и психотропных веществ. Здоровье людей является одной из высших ценностей.

Практическое значение проведенной работы заключается в том, что разработанные предложения могут быть использованы при совершенствовании системы уголовного законодательства, практики его применения и основанной на законе защите прав человека. Результаты исследования восполняют имеющийся пробел в теории уголовного права в изучении вопросов, связанных с классификацией и систематизацией уголовно-правовых мер борьбы с незаконной перевозкой и сбытом.

1. Незаконный оборот наркотических средств, психотропных веществ. Одним из приоритетных направлений государственной политики является обеспечение безопасности граждан, охрана их личности, прав и законных интересов от преступных посягательств. В соответствии с этим правоохранительные органы призваны осуществлять комплекс мер, надежно защищающих конституционные права и свободы граждан. **Незаконный оборот**

наркотических средств и психотропных веществ в Республике Казахстан с каждым годом приобретает все более значительные масштабы. Увеличение числа больных наркоманией закономерно влечет за собой рост совершенных преступлений, связанных с наркотиками, а, следовательно, преступных доходов. Гигантские прибыли от торговли наркотиками (10% от мировой торговли) порождают заинтересованность организаторов и исполнителей преступлений в постоянном совершенствовании механизма преступной деятельности, особенно связанной с распространением наркотиков. Распространение наркомании в Казахстане самым серьезным образом складывается на социально психологической атмосфере в обществе, отрицательно влияет на экономическое развитие нашей страны и ухудшает ее криминогенную ситуацию. По оценкам ООН 200 млн. жителей планеты употребляют различного рода наркотики [1]. В настоящее время идет усиление противоправной деятельности устойчивых преступных группировок наркодельцов, которые имеют широкие межрегиональные и международные связи. Они создают и развивают глубоко законспирированные сети торговли наркотиками, изыскивают новые источники приобретения и каналы транспортировки наркотических средств.

Наряду с этим увеличивается утечка из законного оборота значительного количества химических веществ, используемых для производства наркотиков, растет число подпольных лабораторий. Вследствие отсутствия надлежащего контроля на границах Республики Казахстан 90 процентов всех выявляемых наркотиков поступает в Казахстан из других стран, а именно из центрально – азиатских республик, Афганистана, Ирана и стран ближнего зарубежья. Причем места сокрытия наркотических средства различны. Правоохранительными органами были выявлены десятки устойчивых маршрутов, которые постоянно используются международным наркобизнесом. По данным экспертов лишь 20 % от всей массы наркотиков удается выявить и изъять [2]. Несмотря на довольно активное изучение наркопроблемы принимаемые практические меры, ситуация с преступностью в сфере незаконного оборота наркотических средств остается напряженной.

Установленная уголовная и административная ответственность за нарушение антинаркотического законодательства не способствуют сокращению спроса и предложения на наркотики. Пути их распространения носят все более изощренный характер, и в тоже время реализация запрещенных наркотических средств ведется почти открыто. Меры, предпринимаемые государством, не пугают наркодельцов, поэтому участились случаи проникновения лиц, участвующих в незаконном обороте наркотиков, во властные структуры, а также вовлечение в преступную деятельность представителей Пограничной службы РК, Таможенного комитета, МВД РК, Генеральной прокуратуры РК, судов и других представителей государственной власти. Это способствует прикрытию незаконных сделок, совершаемых с наркотическими средствами, беспрепятственному перемещению доходов от продажи наркотиков, расширению сфер деятельности наркобизнеса. Обязательства контролировать оборот наркотических средств и психотропных веществ и устанавливать ответственность за действия в сфере их незаконного оборота для Республики Казахстан вытекают из участия в международных договорах по этим вопросам.

2. На сегодняшний день в РК действует Закон Республики Казахстан от 10 июля 1998 года № 279-І «О наркотических средствах, психотропных веществах, их аналогах и прекурсорах и мерах противодействия их незаконному обороту и злоупотреблению ими». С принятием этого закона были окончены дискуссии о возможной легализации наркотиков. Напротив, там декларируется всемерное усиление борьбы с нелегальным оборотом наркотиков. Вводится государственная монополия на культивирование, производство, экспорт-импорт наркотических веществ, лицензирование всех видов деятельности, связанных с их производством. Определён порядок культивации наркотиков. Так, в стране запрещено выращивание опийного мака и кокаинового куста, а культивация конопли разрешена только по специальной лицензии. Закон определяет порядок использования наркотических средств в медицинских целях с одновременным запретом на

использование их частными врачами. Устанавливается уголовная и административная ответственность за нарушения, и предусматриваются меры по противодействию незаконному обороту наркотиков. Лица, совершившие тяжкие преступления, связанные с наркотиками, подпадают под особый контроль и наблюдение со стороны органов внутренних дел.

Особенно хотелось бы отметить 24 статью этого закона. Она запрещает пропаганду и рекламу наркотиков. Последние трактуется как “деятельность физических или юридических лиц, направленная на распространение сведений о способах, методах разработки, изготовления и использовании... наркотических средств, а также производство и распространение книжной продукции, продукции средств массовой информации, распространение в компьютерных сетях указанных сведений или осуществление иных действий в этих целях”. Наряду с этими правонарушениями Закон запрещает любую деятельность, направленную на распространение сведений о способах разработки, изготовления и использования, местах приобретения наркотических средств, психотропных веществ и их прекурсоров.

3. Наркомания главная проблема общества. На сегодняшний день все мнения по поводу наркотиков и их незаконному обороту сводится к следующему:

— следует закрепить распространение на законодательном уровне и ни в коем случае не следует допускать легализации немедицинского потребления наркотиков. В настоящее время в РК введена норма административного права, предусматривающая запрещение их потребления. Но как мне кажется, это не уменьшит числа потребителей, необходимо ужесточение наказания на уровне административного права и привлечение к уголовной ответственности за повторное нарушение данного запрета;

— прежде всего, важно чтобы проблема наркомании постоянно оставалась в поле внимания, как государственных органов власти, так и населения. Опыт зарубежных стран показывает, что средства, вложенные в борьбу с наркоманией, предупреждение незаконного оборота наркотиков окупаются сторицей по сравнению с теми суммами, которые требуются на преодоление последствий распространения наркотиков;

— среди причин, способствующих проявлениям наркомании, являются недостатки в деятельности органов внутренних дел, так как они обладают специфическим набором прав и обязанностей в данной сфере и являются на сегодня основным составным звеном аппарата государственного управления, непосредственно осуществляющим реализацию антинаркотического законодательства. Эти причины выражаются в несовершенстве способов выявления и учета лиц, совершающих различные правонарушения в сфере незаконного оборота наркотических средств, отсутствии должного и систематического контроля за их образом жизни, слабом взаимодействии органов внутренних дел с другими государственными органами и общественными организациями, деятельность которых связана с предупреждением и пресечением наркотизма;

— важная роль в предупреждении и пресечении проявлений незаконного оборота наркотических средств, устранении причин и условий, способствующих распространению этого явления, принадлежит административно-правовым средствам. Необходимость усиления борьбы с незаконным оборотом наркотиков требует совершенствования административно-правовых средств, используемых в этой борьбе. Представляется, что совершенствование должно осуществляться по следующим направлениям: повышения роли законодательства в установлении административно-правовых средств; в создании наиболее эффективной системы административно-правовых средств борьбы с незаконным оборотом наркотиков путем введения в нее новых, наиболее эффективных средств, дополняющих арсенал имеющихся;

— в целях предупреждения распространению наркомании в стране уделить особое внимание созданию реабилитационных центров по лечению лиц, незаконно

потребляющих наркотические средства, при этом целесообразно учесть международный опыт создания и работы данных центров.

4.Виды наркотиков в Казахстане:

— опиаты – морфин, героин, 6-МAM, кодеин, дигидрокодеин, тебаин, буторфанол, наркотин, этилморфин, налорфин, пентазоцин, нальбуфин, бупренорфин, и т. Д.;

— амфетамины – амфетамин, метамфетамин, эфедрин, псевдоэфедрин, хлорфентермин, амфепрамон, фенилэтиламин, фенилпропаноламин;

— каннабиноиды (марихуана, гашиш) – каннабинол, каннабидиол;

— группа кокаина – кокаин, бензоилэкгонин, метилэкгонин, экгонин, норкокаин, этилэкгонин, норкокаэтилен;

— метадон;

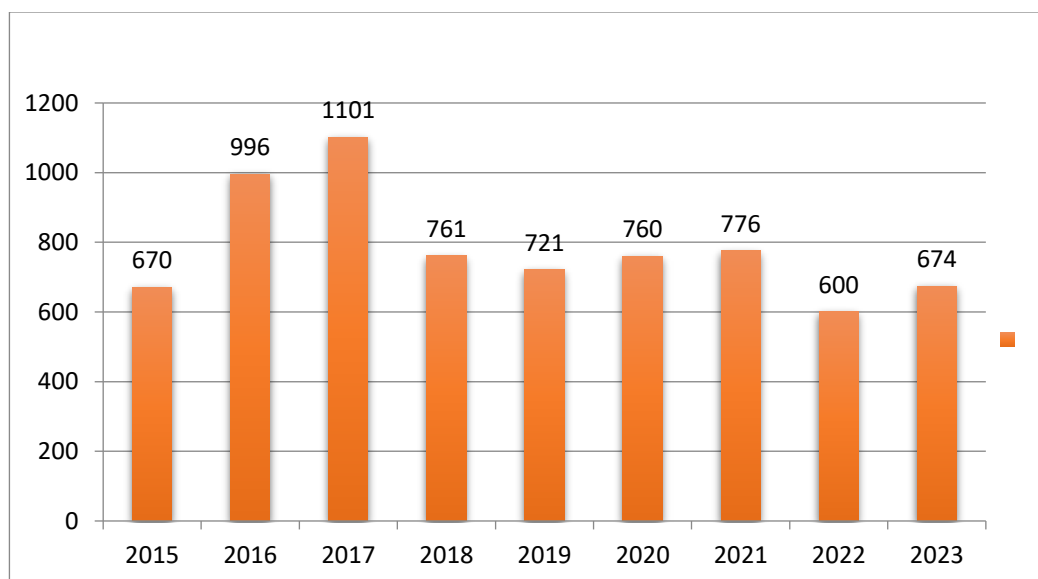
— фенциклидин;

— метаквалон;

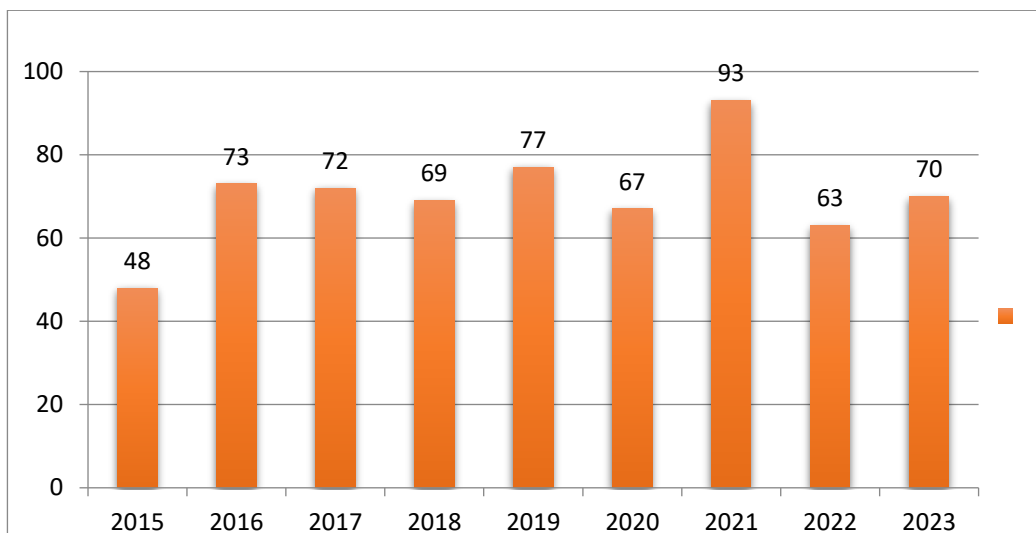
— производные фентанила – фентанил, альфа-метилфентанил, 3-метилфентанил;

— промедол.

За 8 месяцев текущего года «добычей» правоохранителей стало более 12,1 т различных видов наркотиков, из них: более 4 кг героина, 107 кг синтетики, 371 кг гашиша и 8,7 т марихуаны [3].

Всего зарегистрировано правонарушений (статьи 296-303 УК РК)

Всего зарегистрировано случаев в Алматы (статьи 296-303 УК РК) [4]

Исходя из всей вышеперечисленной информации, хочется обобщить ее, и сделать краткий вывод статистики. Вся статистика правонарушений по предоставленной теме имеет свой пик, а также имеет определенный наблюдаемый спад. Пик приходится на 2017 год, а спад на 2022 год. При точечном анализе статистике в Алматы, мы наблюдаем статистическое движение зарегистрированных правонарушений с 2016 по 2020 год, однако после 2020 года количество резко возрастает в 2021 году, а потом также идет на спад.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проведенный нами анализ уголовно-правовых и криминологических, а также социально-правовых аспектов реализации уголовной ответственности за преступления в сфере незаконного оборота наркотиков показывает, что вопросы противодействия наркотизму образуют актуальную проблему, как в теоретическом, так и практическом плане.

Сегодня происходит превращение наркомании, незаконного оборота наркотиков в одну из основных причин совершения ряда корыстных и насильственных преступлений, особенно в среде несовершеннолетних наркоманов.

На сегодняшний день положение преступности в сфере незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов таково: оно представляют собой динамичное, прогрессирующее явление, которое проявляется в многообразных формах, рассматриваемых в целом как угроза национальной безопасности государства. В настоящее время наркотики имеют межнациональный глобальный характер. Противодействие и предупреждение преступлений в сфере незаконного оборота наркотиков требует создания системы мер профилактики наркомании, лечения и социальной адаптации наркоманов. Эта система должна включать программы медицинского, социального и духовно-нравственного характера. Законодательство в области борьбы с незаконным оборотом наркотиков в целом выполняет функцию охраны здоровья населения. Тем не менее, по нашему мнению, оно имеет слабые места, что подтверждается анализом соответствующих уголовно-правовых норм, статистических данных и обобщением судебной практики.

Подводя итог вышесказанному, можно сказать, что проблема борьбы с незаконным оборотом наркотических средств, является весьма актуальной. На сегодняшний день наблюдается развитие нелегального производства наркотиков, быстрыми темпами растет число лиц, прибегающих к немедицинскому потреблению наркотиков, возрастает их смертность. Правительство Республики Казахстан уделяет первоочередное внимание необходимости принятия адекватных мер, поскольку наркотики представляют существенную угрозу не только здоровью населения, но и оказывают негативное влияние на состояние правопорядка, политическую, экономическую и социальную стабильность.

Список использованных источников:

1. <https://articlekz.com/article/18961>
2. <https://www.unodc.org/unodc/ru/data-and-analysis/index.html>
3. <https://kazpravda.kz/n/nazvany-samye-rasprostranennye-vidy-narkotikov-v-kazahstane/>
4. <https://qamqor.gov.kz/crimestat/indicators/criminal>

Д.С. Байсымакова, Ж.Е. Молдахметова

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ЖЕКЕ ЕҢБЕК ДАУЛАРЫН СОТТА ҚАРАУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада, қазіргі жағдайда азаматтардың (жұмыскерлердің) еңбек құқықтарын қорғауға бағытталған еңбек заңнамасын дамыту және жетілдіру қажеттілігі, оның ішінде жеке еңбек дауларын сотта қарау тәртібі мен ерекшеліктеріне байланысты азаматтардың еңбек құқықтарын қорғаудың маңызды және пәрменді тәсілдерінің артып келе жатқандығы туралы мәселе көтеріледі. Мақаланың мақсаты – жеке еңбек дауларын сотта қарау және шешу жолдары мәселелерін теориялық және практикалық талдау, әлеуметтік-еңбек құқықтарын қорғаудың орнын және еңбек қатынастарын әлеуметтік-құқықтық реттеу механизмін анықтау. Сонымен қатар, мақсат ретінде еңбек қатынастарының қазіргі даму кезеңінде бұзылған әлеуметтік және еңбек құқықтарын қорғаудың заңды құралдарының тиімділігіне талдау жүргізу қажеттілігін сипаттайды.

Түйін сөздер: Конституция, еңбек, еңбек дауы, сот билігі, юрисдикция, әлеуметтік-еңбек қатынастары, еңбекті қорғау, азаматтық-құқық, келісу комиссиясы.

Д.С. Байсымакова, Ж.Е. Молдахметова

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ОСОБЕННОСТИ СУДЕБНОГО РАССМОТРЕНИЯ ИНДИВИДУАЛЬНЫХ ТРУДОВЫХ СПОРОВ

Аннотация

В данной статье поднимается проблемы о необходимости развития и совершенствования трудового законодательства, направленного на защиту трудовых прав граждан (работников) в современных условиях, в том числе о том, что в связи с порядком и особенностями судебного рассмотрения индивидуальных трудовых споров возрастает число важных и действенных способов защиты трудовых прав граждан. В связи с этим целью статьи является теоретический анализ защиты социально-трудовых прав и законных интересов работников, определение места защиты социальных и трудовых прав в механизме правового регулирования социально-трудовых отношений. Кроме того, в качестве цели можно выделить анализ эффективности правовых средств защиты нарушенных социально-трудовых прав на современном этапе развития трудовых отношений.

Ключевые слова: Конституция, труд, трудовой спор, судебная власть, юрисдикция, социально-трудовые отношения, охрана труда, гражданское право, согласительная комиссия.

PECULIARITIES OF JUDICIAL REVIEW OF INDIVIDUAL LABOR DISPUTES

Abstract

In this article the problem of necessity of development and perfection of the labor legislation, directed on protection of labor rights of citizens (employees) in modern conditions is raised, including the fact that in connection with an order and features of judicial consideration of individual labor disputes the number of important and effective ways of protection of the labor rights of citizens increases. In this regard, the purpose of the article is a theoretical analysis of the protection of social and labor rights and legitimate interests of employees, determining the place of social and labor rights protection in the mechanism of legal regulation of social and labor relations. In addition, as the purpose it is possible to allocate the analysis of efficiency of legal means of protection of the broken social and labor rights at the modern stage of development of labor relations.

Keywords: Constitution, labor, labor dispute, judiciary, jurisdiction, social and labor relations, labor protection, civil law, conciliation commission.

Қазіргі Қазақстандағы еңбек құқықтық қатынастарына қатысушылар ҚР Конституциясына, сондай-ақ Еңбек кодексінің нормаларына, Қазақстан Республикасының заңдары мен өзге де нормативтік құқықтық актілеріне сәйкесайқындалатын құқықтар мен бостандықтардың кең шеңберіне ие.

Кәсіпорындар мен ұйымдар жұмыскерлерінің еңбек құқықтарын қорғау экономиканы реформалау жылдарында жинақталған проблемаларға байланысты маңызды бола түсуде. Өндірістің құлдырауы, мекемелердің өзара төлем жасамауы, жаңа жұмыс орындарының жеткіліксіз өсуі, экономиканың тұрақсыз жағдайының басқа да жағымсыз факторлары еңбек нарығының қалыптасуына кедергі келтіреді және жұмыссыздықтың өсуіне әкеледі. Көптеген жұмыс берушілер еңбек саласындағы өзгерістерге дайын емес еді. Олардың еңбек шығындарын азайтуға деген ұмтылысы көбінесе жұмысшылардың еңбек құқықтарының бұзылуымен бірге жүреді. Жұмыскерлер өз тарапынан еңбекақыны арттыруға және жалақыны уақытылы алуға, олардың еңбек құқықтарын, әлеуметтік кепілдіктерді сақтауға, ұжымдық мүдделерді құрметтеуге және ескеруге мүдделі.

Жеке еңбек дауларының себептері, экономикалық салада шоғырланғандардан басқа (ұжымдық шартты бұзу, қызметкерлерге олардың еңбегіне ақы уақытылы төлемей, жеке жалдаушылардың жосықсыз әрекеттері және т.б.), көбінесе оның атынан басшы (әкімшілік) болып табылатын жалдаушы жасаған жұмыскердің еңбек құқықтарының бұзылуы болып табылады. Бұл заңсыз әрекеттер құқықтық білімнің жеткіліксіздігіне немесе жұмыс берушінің еңбек туралы заңдардың, ұжымдық шарттың, басқа да келісімдердің, сондай-ақ жұмыскердің еңбек шартының сақталуына немқұрайлы қарауына байланысты жеке құқықтық санының төмен деңгейінің нәтижесі болуы мүмкін. Жеке еңбек дауы жұмыскердің құқықтық білімінің жеткіліксіздігіне, оның адамгершілікке салып шатасуынан туындауы мүмкін, осыған байланысты ол жұмыс берушінің заңды әрекеттеріне дау тудырады. Кейде жосықсыз қызметкер өзінің дұрыс емес екенін білсе де, бірақ жұмыс берушінің заңды әрекеттеріне кез-келген жолмен қарсы шығуға тырысады.

Соттар бүгінгі күні бұзылған еңбек құқықтарын қалпына келтірудің негізгі кепілі болып табылады. Қазақстанда соттар жұмыстан заңсыз шығарғаны үшін жыл сайын олардың пайдасына 100-ден 135 миллион теңгеге дейін төлей отырып, 259-дан 337-ге дейін жұмыскерлерді жұмысқа қайта алған [1].

Осылайша, еңбек даулары бойынша сот істерінің статистикасы Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексі (бұдан әрі- ҚР ЕК) әрекет ету кезеңінде еңбек қатынастарының айтарлықтай жоғары жанжалдық әлеуетін куәландырады: еңбек

дауларының саны шамамен бір деңгейде – 2017 және 2018 жылдары (0,6% және 4.7%) аздап төмендеуімен, жыл сайын арыздардың 8000-нан 8500-ге дейінгі көтерілуін көруге болады. Әрине, сот ісін жүргізудің жалпы саны бойынша бұл сан көп емес - олардың санының шамамен 1,6%. Бірақ тіркелген заңды тұлғалардың санын және еңбек дауларын шешудің сотқа дейінгі міндетті процедурасының болуын ескере отырып, мұндай статистика алаңдаушылық тудырады [2].

Еңбек дауларын тудыратын себептерден, әдетте, осы дауларды тудыратын объективті факторлар мен жағдайлар ерекшеленеді. Олар белгілі бір ұйымның, кәсіпорынның өндірісі мен жұмысын ұйымдастырудағы кемшіліктер немесе еңбек заңнамасындағы жеке дәлсіздіктер немесе мәселелер болуы мүмкін.

Заң шығарушы жұмысқа қайта қабылдау туралы істерге ерекше мән береді. Бұл еңбек құқығы бұзылған жұмыскер үшін айтарлықтай жағымсыз салдармен түсіндіріледі. Жұмыскер мен оның отбасы өмір сүру қабілетінен толықтай айырылады, мамандық бойынша қазіргі уақытта жұмыс табу өте қиын. Жұмыс берушіде оған барлығына рұқсат деген көзқарас пен жазасыздық сезімі пайда болады.

Еңбек шартын бұзу негіздеріне байланысты жұмысқа қайта қабылдау туралы талаптар әдетте бірнеше түрге бөлінеді. Көбінесе соттар жұмысқа қайта қалпына келтіру туралы талаптарды жиі қарайды, онда еңбек шартын бұзудың заңдылығы туралы дау көтеріледі: жұмыс берушінің бастамасы бойынша; жұмыскердің бастамасы бойынша; тараптардың келісімі бойынша; елеулі еңбек жағдайларының өзгеруіне байланысты жұмыскердің жұмысты жалғастырудан бас тартуы; жұмысты қабылдау кезіндегі сынақтың қанағаттанарлықсыз нәтижесіне байланысты. Тізбесі түпкілікті болып табылмайтын даулардың аталған түрлерінің әрқайсысы, оларды жұмысқа қайта алу туралы істерге жатқызылуына қарамастан, оларды қарау мен шешудің барлық түрлеріне тән жалпы іс жүргізу ерекшеліктерімен қатар, ең алдымен істі қарау кезінде қолдануға жататын заңдармен көзделген өзіндік ерекшелікке ие. Жұмыскерлердің өзге санаттарын жұмысқа қайта алу туралы дауларды шешудің заңнамалық базасы ретінде «Мемлекеттік қызмет туралы» ҚР заңы [3], «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» ҚР Заңы [4], «Құқық қорғау қызметі туралы» ҚР Заңы [5] және т.б. әрекет ете алады.

Кейбір жағдайларда азаматтық заңнамаға жүгіну қажет. Сонымен, егер жауапкер жұмысты қалпына келтіру туралы талапқа қарсылық білдіре отырып, азаматтық-құқықтық сипаттағы шарттың, мысалы, мердігерлік шарттың немесе тапсырма шартының болуына сілтеме жасаса, сот тараптардың нақты құқықтық қатынастарын еңбек заңнамасының нормаларына ғана емес, сонымен бірге ҚР Азаматтық Кодексінің ережелеріне де сілтеме жасай отырып анықтайды. Сот талқылауы барысында талапкер мен жауапкер арасында жасалған келісім-шартіс жүзінде еңбек қатынастарын реттейтіні анықталса ғана дау еңбек заңнамасының ережелері негізінде шешіледі.

Жұмыскерді жұмысқа қайта алу туралы істер бойынша еңбек дауларын сотта қараудың ерекшеліктерін ескере отырып, мұндай қатынастарды реттеудің қазіргі жағдайы оларды елдің қоғамдық, әлеуметтік және экономикалық дамуының жаңа талаптарына сәйкес келтіру үшін еңбек құқығының нормаларын жан-жақты қайта қарастыруды талап ететінін атап өткен жөн. Жұмыскерді жұмысқа қайта алу туралы еңбек дауларын қарау ерекшеліктерін айқындау және сот практикасын талдау заңдылықты сақтауға және соттардың құқық нормаларын біркелкі қолдануына ықпал етеді, сондай-ақ азаматтардың еңбек ету құқығы сияқты әлеуметтік-экономикалық құқығын қорғауды қамтамасыз етеді.

Жұмысқа қайта алу туралы істер еңбек шартын тоқтату негізінде өте алуан түрлі, сондықтан олардың әр түріне іс үшін маңызды жағдайлардың өзіндік шеңбері бар. Бұл жағдайлардың «жиынтығы», ең алдымен, еңбек шартын тоқтату негіздерін, жұмыстан бастау тәртібін анықтайтын құқықтық норманың мазмұнымен анықталады.

Жалпы ереже бойынша (АПК 68-бабы) жұмысқа қайта алу туралы еңбек дауын шешу кезіндегі жұмыскермен еңбек шартын бұзудың заңдылығын дәлелдеу ауыртпалығы жұмыс берушіге жүктеледі [6].

Іс үшін маңызы бар мән-жайлар туралы және тараптардың қайсысы осынемесе өзге мән-жайды дәлелдеуге тиіс екендігі туралы мәселе, әдетте, істі сотталқылауына дайындау сатысында шешіледі. Процестің осы кезіндегі міндеттерінің бірі сонымен қатар әр тарап өз талаптарын негіздеу үшін ұсынукерек дәлелдерді анықтау болып табылады. Істі шешу үшін маңызы бар мән- жайлар шеңберіне және тараптардың осы мән-жайлардың болуына қатысты қандай ұстанымға, сондай-ақ дәлелдемелердің қатыстылығы мен жол берілуінің, олардың жеткіліктілігі мен өзге де дәлелдемелермен өзара байланысына қатысты талаптарға сүйене отырып, судья істі сот талқылауына дайындауды жүргізе отырып, тараптарға олар қандай дәлелдемелер ұсына алатынын көрсетеді. Істің мән-жайлары туралы олардың бекітілуін растайтын тараптардың қандай дәлелдемелік материалға ие екендігі алдын ала анықталады. Талап қоюшы-жұмыскерге қатысты бұл ақпарат оның талап арызында, сондай-ақ, атап айтқанда, нақты жазбаша дәлелдемелерді талап ету туралы өтініш хаттарда қамтылуы мүмкін. Жауапкер-жұмыс берушіге келетін болсақ, көбінесе оның қарамағындағы дәлелдемелер туралы ақпаратты оның өкілімен, жетекшісімен жеке әңгімелесу арқылы алуға болады. Жауапкерге қойылған талап бойынша өзінің ұстанымын қарсылықтың негізіне салынған дәлелдемелерді көрсете отырып, жазбаша пікірде баяндау ұсынылады.

Жұмысқа қайта алу туралы істер бойынша сот талқылауына дайындау кезінде жиналған дәлелдеу құралдар көлемі, мүмкіндігінше, келесі жиынтықтарды құрау керек: талап қоюшы-жұмыскер мен жауапкер-жұмыс берушінің арасындағы нақты еңбек құқықтық қатынастарының мазмұны мен сипатын қандай да бір дәрежеде көрсетуге мүмкіндік беретін мәліметтер; еңбекшартының бұзылуына әкеп соққан себептер, тараптардың еңбек дауының недентұратыны; іс үшін маңызы бар қандай мән-жайлар бойынша олардың арасында келіспеушіліктер жоқ екендігі; құқықтың жағынан да, фактілер жағынан да жұмыстан шығарудың заңдылығына қатысты позициялардың айырмашылығы неде, бұл сәйкессіздіктер қаншалықты маңызды және келісілмейді; жұмыскердің мүліктік талаптарының мөлшері қандай және оны есептеу қандай мәлеметтерге негізделген.

Қалай болғанда да, жұмыстан босатудың негіздеріне қарамастан, мына құжаттардың көшірмелері болуы керек: жұмысқа қабылдау туралы бұйрық, еңбек шарты, еңбек шартын бұзу туралы бұйрық, талапкерге жұмыстан бостату туралы бұйрықтың немесе кітапшасының көшірмесін беру уақыты туралы анықтама немесе басқа құжат, жалақы туралы анықтама, талапкердің қолы қойылған мәжбүрлі жұмыстан босату уақытына төлем туралы есеп [7].

Мәселен ҚР Еңбек кодексінің 159-бабының 1-тармағына сәйкес, жұмыс беруші мен микрокәсіпкерлік субъектінің, жұмыскерлерінің саны он бес адамнан аспайтын коммерциялық емес ұйымның жұмыскері, үй жұмыскері, заңды тұлғаның жеке-дара атқарушы органы, заңды тұлға атқарушы органының басшысы, сондай-ақ заңды тұлғаның алқалы атқарушы органының басқа да мүшелері арасында туындайтын дауларды қоспағанда, жеке еңбек дауларын – келісу комиссиялары, ал реттелмеген мәселелер не келісу комиссиясы шешімінің орындалмауы бойынша соттар қарайды [8].

Еңбек кодексінде айқындалған тәртіппен жеке еңбек дауларын қарау үшін келісу комиссиясын құру туралы талап міндеті Қазақстан Республикасының арнайы заңдарында және өзге де нормативтік құқықтық актілерінде көзделген ерекшеліктермен Қазақстан Республикасының Еңбек кодексімен реттелетін мемлекеттік органдар жұмыскерлеріне қолданылмайды.

ҚР Еңбек кодексінің 160-бабына сәйкес, жұмысқа қайта алу туралы даулар бойынша келісу комиссиясына немесе сотқа жүгіну үшін жұмыс берушінің келісу комиссиясына еңбек шартын тоқтату туралы актісінің көшірмесі тапсырылған күннен бастап бір ай, ал сотқа жүгіну үшін-реттелмеген даулар бойынша жүгінген не еңбек шарты тарапы келісу комиссиясы шешімінің көшірмесі тапсырылған күннен бастап екі ай мерзім белгіленеді [8].

Сонымен, жұмысқа қайта алу туралы өтініш сотқа тапсырылған немесе жіберілген күннен бастап екі ай мерзімде, реттелмеген даулар бойынша жүгінген кезде немесе еңбек шарты тарапының оның шешімі орындамаған кезде келісу комиссиясы шешімінің көшірмесін беру

туралы хабарламасы бар тапсырыс хатпен пошта арқылы беріледі. Судьяның осы мерзімді өткізіп алу себебі бойынша талап арызды қабылдаудан бас тартуға құқығы жоқ. Егер талап қоюмерзімі дәлелді себептермен өткізіп алынған жағдайда сот оны тағайындалған мерзімді өткізіп алған адамның өтініші бойынша қалпына келтіреді, бұл туралы іс бойынша шығарылған шешімде көрсетіледі. Бұл мерзімді дәлелсіз себептермен өткізіп алған кезде істің өзге мән-жайларын зерттемей, талап қоюды қанағаттандырудан бас тарту туралы шешім шығарылады [9, 455 б.].

Жұмысқа қайта алу туралы істер бойынша ҚР АПК 52-бабына сәйкес сот егер іс тараптардың біреуіне қатысты олардың құқықтарына немесе міндеттеріне әсер етуі мүмкін болса, бірінші сатыдағы сот іс бойынша шешім шығарғанға дейін талапкердің өтініші немесе өз бастамасы бойынша жауапкердің жағында жұмыстан босату туралы өкім берген лауазымды адамды процеске үшінші тұлға ретінде қатыстыра алады. Бұл қажеттілік, жоғарда аталған құқықтық нормаға сәйкес жұмыскерді анық заң бұзушылықпен жұмыстан шығарған жағдайда, сот заңсыз жұмыстан шығаруға кінәлі лауазымды тұлғаға, кәсіпорынға, мекемеге, ұйымға жұмыстан шығу уақытынанемесе төменақы төленетін жұмысты орындау уақытына байланысты келтірілген залалды өтеу міндетін жүктеуі керек. Даудың нысанасына дербес талабын мәлімдемейтін үшінші тұлғаның іске кіруі туралы шешімді сот істі сотталқылауына дайындау сатысында қабылдайды, бұл туралы істі сот талқылауына дайындау туралы ұйғарымда немесе ұйғарыммен сот отырысында көрсетіледі, ол сот отырысының хаттамасына енгізіледі [6].

Жұмыскерлердің басқа да істері сияқты жұмысқа қайта алу туралы істер бойынша кәсіптік одақтардың уәкілетті өкілдері өкіл бола алады. Олардың өкілеттігі кәсіподақ комитеті берген сенімхатпен расталады.

Істерді сот талқылауына дайындау кезінде судья АПК 151-бабының 1- тармағында көзделген кедергілер болмаған кезде соттың іс жүргізуіне жұмысқа қайта алу туралы талап арызды қабылдаудан бас тартуға құқылы емес. Жұмысқа қайта алу туралы арыз соттың іс жүргізуіне қабылданғаннан кейін істі сот талқылауына дайындау жүргізіледі, оның мақсаты: 1) талап қоюшыны жұмыстан шығаруға байланысты мән-жайларды нақтылау; 2) қозғалған іске қатысты заңды айқындау; 3) іске қатысатын адамдардың құрамы туралы мәселені шешу 4) істі шешу үшін маңызы бар дәлелдемелерді айқындау және оларды тараптардың және іске қатысатын басқа да адамдардың ұсынуын қамтамасыз ету және қажет болған жағдайда дәлелдемелерді жинауға жәрдемдесу.

Жұмысқа қайта алу туралы істерді қарау кезінде дәлелдеудің барлық құралдары пайдаланылуы мүмкін, бірақ жазбаша дәлелдемелер, тараптар мен үшінші тұлғалардың түсініктемелері, куәнің айғақтары жиі пайдаланылады; істің нақты мән-жайларына және жұмыстан босату негіздеріне қарай заттай дәлелдемелер мен сарапшылардың қорытындылары да пайдаланылуы мүмкін. Мысалы, жұмыскерлер санының немесе штатының қысқаруына байланысты еңбек шарты бұзылған жағдайда жұмысқа қайта қабылдау туралы істер бойынша, атап айтқанда: талапкерді жұмысқа қабылдау және осы жұмыстан босату туралы бұйрықтардың көшірмелері; егер мұндай пікір қажет болса, талапкермен еңбек шартын бұзу туралы уәжді пікірі бар кәсіподақ комитеті қаулысының көшірмесі; штат кестесінен үзінді (жұмыстан шығарылғанға дейін және одан кейін) және штаттардың, жұмыскерлер санының қысқару фактісін растайтын басқа да құжаттар; талапкердің қалған басқа жұмыскерлермен салыстырғанда жұмыста қалдырылуға басым құқығы бар-жоғы туралы мәселені шешу үшін қажетті дәлелдемелер (өндірістік мінездеме, асырауындағы адамдар мен отбасының еңбекке қабілетті мүшелерінің саны көрсетілген талапкердің отбасылық жағдайы туралы анықтама); талапкердің осы кәсіпорындағы үздіксіз жұмыс өтілінің ұзақтығы туралы анықтама; талапкердің осы кәсіпорында еңбек жарақатын алғаны немесе кәсіптік ауруға шалдыққаны, оның соғыс ардагер болып табылмайтындығы туралы; талапкердің басқа жұмысқа ауыстыру мүмкіндігінің жоқтығын растайтын дәлелдемелер; жұмыстан босатылғалы жатқан жұмыскердің екі ай ескертілгені туралы; талапкердің жалақысының мөлшері туралы анықтама; сот шешімімен оған

жауапкерге (кәсіпорынға, мекемеге, және т.б.) өтемақы төлеу міндетін жүктеу мақсатында заңды анық бұза отырып жұмыстан босатылған жауапкердің жағында үшінші тұлға ретінде іске қатысуға тартылған лауазымды адамның жалақысы туралы анықтама; талапкерге мәжбүрлі бос жүрген уақыты үшін немесе төмен ақы төленетін жұмысты орындау уақыты үшін жалақы төлеуге байланысты келтірілген залал.

Егер жұмыскердің жұмыстан босатылғаны немесе заңды анық бұза отырып басқа жұмысқа ауыстырылғаны анықталса, сот өз шешімімен іске үшінші тұлға ретінде қатысуға тартылған лауазымды адамға, бұған кінәлі, талапкерге мәжбүрлі түрде жұмыстан босатылған уақыты үшін жалақы төлеуіне байланысты кәсіпорынға, мекемеге, ұйымға залалды өтеу міндетін жүктейді. Бұл жағдайда сот осы лауазымды тұлғаның болашақта осындай бұзушылықтардың алдын алуға бағытталған шараларды қабылдау міндетін орындайды. Лауазымды адамға залалды өтеу жөніндегі міндеттерді жүктеуге негіздер болмаған кезде шешімде тиісті себептер жазылуы тиіс.

Заңсыз жұмыстан шағарылған жұмыскерді жұмысқа қайта алу туралы, сондай-ақ мәжбүрлі бос жүрген уақыты үшін үш айлық жалақыны өндіріп алу туралы сот шешімі дереу орындалуға жатады. Істі қадағалау тәртібімен тексеру үшін талап еткен жағдайда оның орындалуын тоқтата тұруға болмайды. Шешім орныдалмаған кезде сот жұмыскерге шешім шығарылған күннен бастап оның орындалған күніне дейінгі барлық уақыт үшін орташа жалақысын немесе жалақысының айырмасын төлеу туралы ұйғарым шығарады. Сот шешімінің орындалмауы салдарынан жұмыскерге ақша сомасын төлеуден келтірілген залал талап қоюшы сондай-ақ соттың бастамасы бойынша немесе прокурордың өтініші бойынша кәсіпорынның, мекеменің, ұйымның, немесе бағыныстылық тәртібімен жоғары тұрған органның жұмысқа қайта алу туралы сот шешімінің орындалмауына кінәлі лауазымды адамнан өндіріліп алынуы мүмкін.

Жұмыскерлерді жұмыстан заңсыз шығару, басқа жұмысқа ауыстыру және жұмысқа қайта алу туралы істер бойынша сот шешімдерін орындауда әуре-сарсаңға салу жағдайларының алдын алу мақсатында сот істі қарау кезінде заңдылықты бұзғандығын анықтап, жеке ұйғарым шығаруға және оны кемшіліктерді жою шараларын қолдану үшін тиісті кәсіпорындарға, мекемелерге, ұйымдарға, лауазымды адамдарға жіберуге тиіс, бұл ретте соңғылары сотқа өздері қабылдаған шаралар туралы хабарлауға міндетті.

Осылайша, еңбек дауларын сотта қараудың ерекшеліктерін талдай отырып, еңбек дауларының көпшілігі жұмыс берушінің бастамасы бойынша жұмыстан босатылған жұмыскерді жұмысқа алу туралы даулар деп қорытынды жасауға болады. ҚР ЕК 53-бабына сәйкес жұмыс берушінің бастамасы бойынша еңбек шартын бұзу негіздерінің тізбесін көздейді [8]. Онда барлық жұмыскерлерге қолданылатын негіздер де, жұмысшылардың белгілі бір санатына ғана қолданылатын негіздер де бар. Бұл ретте заңнамада жұмыс берушінің бастамасы бойынша жұмыстан босатуға тыйым салу жағдайлары белгіленгенін атап өту қажет, мұны соттар назарға алуға тиіс.

Алғыс. Бұл зерттеуді Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландырды (Грант № AP09259109).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Дүйсенбаев Г. Трудовые споры: как работает согласительная комиссия <https://www.zakon.kz/4842317-trudovye-spory-kak-rabotaet.html> 21.04.2023.
2. Хасенов М.Х. еңбек даулары бойынша сот практикасында не дұрыс емес? 04.03.2020. <http://www.zakon.kz/5010181-chto-ne-tak-s-sudebnoy-praktikoy-po.html> 23.04.2023.
3. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V ҚРЗ Мемлекеттік қызметі туралы заңы <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z150000041610.04.2023>.
4. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңы <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z150000041015.04.2023>.

5. Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 6 қаңтардағы № 380-IV Құқық қорғау қызметі туралы заңы <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000380> 08.04.2023.

6. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 31 қазандағы № 377-V ҚРЗ. Азаматтық процестік кодексі <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000377> 07.02.2023.

7. Калиаскарова С.Ж. Особенности рассмотрения трудовых споров о восстановлении на работе. // Газета «Стабильная». 14.07.2017 <https://44030.kz/osobennosti-rassmotreniya-trudovyx-sporov-o-vosstanovlenii-na-rabote/> 06.04.2023.

8. Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V ҚРЗ. // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414> 20.01.2023.

9. Исаева А.Ж. Қазақстан Республикасында еңбек дауларын шешудің ерекшеліктері мен өзекті мәселелері // Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университетінің «Жастар, ғылым және инновациялар» атты XIV Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы. Ақтөбе, - 2018 жыл 12 сәуір. - Б.454-456.

Белхожаева Д.Ж. –

*ст.преподаватель кафедры юриспруденции ИИиП НАО «КазНПУ имени Абая»,
dinar_15@list.ru*

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫ ОҚЫТУШЫЛАРЫН ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Түйіндеме

Мақалада оқытушылардың мүдделерін ескеру мәселесі аясында білім беру жүйесін реформалау процесі талданады. Оқытушы Білім беру процесінің негізгі субъектісі болып табылады. Алайда, реформалау бағдарламаларын әзірлеу және іске асыру кезінде оқытушылар қауымдастығының пікірі ескерілмейді. Сонымен қатар, реформа процесі оқытушылардың мәртебесін өзгерту және олардың мүдделерін қорғау мәселесін толығымен айналып өтеді. Мақалада жоғары оқу орындары оқытушыларының әлеуметтік қорғау мәселелері талданады және педагогикалық қызметкерлердің осы тобының әлеуметтік қорғау шараларының құқықтық базасын жетілдіру жолдары ұсынылады.

Түйінді сөздер: білім, ЖОО, оқытушы, әлеуметтік жағдай, әлеуметтік қорғау, жалақы, демалыс.

СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВУЗОВ

Аннотация

В статье анализируется процесс реформирования системы образования в свете проблемы учета интересов преподавателей. Преподаватель является основным субъектом образовательного процесса. Однако мнение преподавательского сообщества не учитывается при разработке и реализации программ реформирования. Кроме того, процесс реформ практически полностью обходит проблему изменения статуса преподавателей и защиту их интересов. В статье анализируется проблема социальной незащищенности преподавателей вузов и предлагаются пути совершенствования правовой базы мер социальной защиты этой группы педагогических работников.

Ключевые слова: образование, вуз, преподаватель, социальное положение, социальная защита, заработная плата, отпуск.

SOCIAL PROTECTION OF UNIVERSITY TEACHERS

Abstract

The article analyzes the process of reforming the education system in the light of the

problem of taking into account the interests of teachers. The teacher is the main subject of the educational process. However, the opinion of the teaching community is not taken into account when developing and implementing reform programs. In addition, the reform process almost completely bypasses the problem of changing the status of teachers and protecting their interests. The article analyzes the problem of social insecurity of university teachers and suggests ways to improve the legal framework of social protection measures for this group of teaching staff.

Keywords: education, university, teacher, social status, social protection, salary, vacation.

Қазіргі уақытта халықты әлеуметтік қорғаумен байланысты проблемалардың өзектілігі ел басшылығы тарапынан оларға тұрақты назар аударумен расталады.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабының 1-тармағына сәйкес, Қазақстан Республикасы өзін әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы - адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары, - делінген [1].

Қазақстан Республикасы Конституциясының 24-бабына сәйкес, «әркімнің еңбек ету бостандығына, қызмет пен кәсіп түрін еркін таңдауына құқығы бар.

Еріксіз еңбекке қылмыстық немесе әкімшілік құқық бұзушылық жасауға кінәлі деп тану туралы сот актісінің негізінде не төтенше жағдайда немесе соғыс жағдайында ғана жол беріледі.

Өркімнің қауіпсіздік пен тазалық талаптарына сай еңбек ету жағдайына, еңбегі үшін нендей бір кемсітусіз сыйақы алуына, сондай-ақ жұмыссыздықтан әлеуметтік қорғалуға құқығы бар.

Ереуіл жасау құқығын қоса алғанда, заңмен белгіленген тәсілдерді қолдана отырып, жеке және ұжымдық еңбек дауларын шешу құқығы мойындалады.

Өркімнің тынығу құқығы бар.

Еңбек шарты бойынша, жұмыс істейтіндерге заңмен белгіленген жұмыс уақытының ұзақтығына, демалыс және мереке күндеріне, жыл сайынғы ақылы демалысқа кепілдік беріледі» [1].

«Әлеуметтік қорғау» термині Қазақстанды әлеуметтік мемлекет ретінде айқындайтын, саясаты адамның лайықты өмірі мен еркін дамуын қамтамасыз ететін жағдайлар жасауға бағытталған Қазақстан Республикасы Конституциясының 24-бабында қолданылады [1].

Бұл конституциялық норма әлеуметтік қорғау, әлеуметтік кепілдіктер, әлеуметтік қызмет көрсету, әлеуметтік көмек, ел азаматтарын әлеуметтік қолдау саласындағы қазіргі заманғы заңнама үшін негіз қалаушы, тұжырымдамалық болып табылады. Сонымен, әлеуметтік қорғау саласындағы ережелері, ең алдымен, «Қазақстан Республикасындағы мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» заңы [2], «Қазақстан Республикасындағы зейнетақымен қамтамасыз ету туралы» заңы [3], «Қазақстан Республикасындағы азаматтарға әлеуметтік қызмет көрсету негіздері туралы» заңы [4] сияқты әлеуметтік заңдарда нақтыланады.

Оқытушылар үшін құқықтық қорғау мен әлеуметтік кепілдіктерді айқындайтын нормативтік құжаттардың негізін Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңы [5] құрайды, ҚР жоғары оқу орындарының оқытушыларын қорғау шаралары қаралады. Өкінішке орай, университет оқытушысының өмірі мен проблемалары сирек талқыланады.

Халықты әлеуметтік қорғау жүйесінің нормативтік базасын дамыту, сөзсіз, әлеуметтік қорғау саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейтін нормативтік құқықтық актілердің терминологиясын біріздендіруді қамтамасыз ететін белгілі бір кодификациялық күш-жігерді қажет етеді. Біріктіру процестері нормативтік қайшылықтарды тегістеуге ықпал етеді деп болжауға болады, зерттеушілер атап өткендей, қолданыстағы әлеуметтік қорғау жүйесін жетілдіруге кедергі келтіреді.

«Әлеуметтік қорғау» ұғымының нормативтік анықтамасы белгілі бір әлеуметтік қорғау объектісіне - мүгедектерге қатысты ғана бар. ҚР «Мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» Заңының 2-бабы әлеуметтік қорғауды мемлекет кепілдік берген экономикалық,

әлеуметтік, құқықтық шаралар жүйесі ретінде айқындайды [2]. Бұл тұжырымдаманың мазмұнын заңнамалық тұрғыдан түсіну әлеуметтік қорғауды мемлекет белгілеген және қоғам мойындаған адам өмірінің кепілдендірілген стандарттарының деңгейіне сәйкес келетін әлеуметтік қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін адам құқықтарын қамтамасыз етуге бағытталған шаралар жүйесі ретінде анықтауға мүмкіндік береді. Әлеуметтік қорғаудың жоғары деңгейі мемлекет пен қоғамның лайықты өмір сүруге және еркін дамуға конституциялық құқығының жеткіліксіз қамтамасыз етілуіне байланысты мұқтаж азаматтар туралы қамқорлығын көрсетеді.

Қоғамдық пікірталастар ардагерлер, мүгедектер, қарт адамдар, көпбалалы отбасылар, балалар, чернобыльдықтар сияқты әлеуметтік қорғау объектілерінің мүмкін шеңберін үнемі кеңейтіп отырады. Қазіргі уақытта қызметкерлерді әлеуметтік қорғау нормаларын сақтау мәселелерін талқылау ұсынылады. Осыған байланысты педагогикалық қызметкерлер сияқты қызметкерлер тобының, атап айтқанда ЖОО оқытушыларының әлеуметтік қорғалу дәрежесі туралы мәселе туындайды.

Педагог қызметкерлердің, яғни білім беру қызметін жүзеге асыратын ұйыммен еңбек, қызметтік қатынастарда тұратын және білім алушыларды оқыту, тәрбиелеу және (немесе) білім беру қызметін ұйымдастыру жөніндегі міндеттерді орындайтын педагогикалық қызметпен айналысуға құқығы бар оқытушылардың құқықтық мәртебесі көрсетілген заңнан басқа, педагог қызметкерлердің еңбегін реттеу ерекшеліктеріне арналған Қазақстан Республикасы Еңбек кодексінде де көрсетілген [6].

Осы бапқа сәйкес жоғары оқу орындарының оқытушылары құқықтар мен бостандықтардың (соның ішінде академиялық құқықтар мен бостандықтардың), еңбек құқықтарының, әлеуметтік кепілдіктер мен өтемақылардың жиынтығына ие. Алайда, бүгінгі күні норма декларативті сипатқа ие, өйткені заңда ол нақтыланбаған, кепілдіктерді іске асырудың құқықтық тетігімен қамтамасыз етілмеген. Университет оқытушысының ұзақ мерзімді демалыс құқығын пайдалануға тырысуы әдеттегі мысал бола алады.

ҚР білім туралы заңының 53-бабында [5] әлеуметтік кепілдіктер сипатталған, яғни жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарында кәсіптік қызметін жүзеге асыратын педагогтер мынадай: Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес тұрғын үй, оның ішінде қызметтік үй және (немесе) жатақхана; ұзақтығы күнтізбелік 56 күн жыл сайынғы ақы төленетін еңбек демалысын алудың әлеуметтік кепілдіктерін иеленеді. Еңбек заңнамасы бойынша педагогикалық қызметкердің кем дегенде үздіксіз оқытушылық қызметке, бір жылға дейінгі ұзақ демалысқа құқығын белгілейді. Демалысты беру тәртібі мен шарттарын білім беру мекемесінің құрылтайшысы және (немесе) жарғысы айқындайды. Әдетте, жарғылар мұндай тәртіпті қарастырмайды және мұғалім бұл жағдайға әсер ете алмайды.

Ұзақ мерзімді демалыс құқығы туралы қолданыстағы норманың жаңа редакциясы енді ұзақ мерзімді демалыс беру тәртібін білім беру саласындағы мемлекеттік саясатты әзірлеу және нормативтік-құқықтық реттеу функцияларын жүзеге асыратын атқарушы орган белгілейтінін қарастырады. Алайда, заңнамадағы бұл өзгерістер құқық қолдану практикасына айқындық әкелмеді. Егер заң шығарушы Заңның бабында педагог қызметкерлерге ұзақ демалыс берудің нақты тәртібі мен шарттарын бекітсе, пайдалы болар еді деп болжауға болады. Оқытушылардың көпшілігі үздіксіз оқытушылық жұмыс сияқты шартты сақтағанына қарамастан, оларға ешқашан заңмен берілген құқықты пайдаланбаған.

Ауылдық жерде жұмыс істейтін, жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарында кәсіптік қызметін жүзеге асыратын педагогтерге: жергілікті өкілді органдардың шешімі бойынша қала жағдайында педагогтік қызметті жүзеге асыратын педагогтердің ставкаларымен салыстырғанда айлықақылар мен тарифтік ставкалар кемінде жиырма бес пайызға арттырылып белгіленеді; жергілікті өкілді органдар бекіткен тәртіппен және мөлшерде бюджет қаражаты есебінен коммуналдық көрсетілетін қызметтерге ақы төлеу және отын сатып алу бойынша әлеуметтік қолдау көрсетіледі. Ауылдық жерде жұмыс істейтін, жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан

кейінгі білім беру ұйымдарында кәсіптік қызметін жүзеге асыратын педагогтерге Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделген қосымша әлеуметтік қолдау шаралары ұсынылады. Ауылдық жерде жұмыс істейтін, жеке меншігінде малы бар, жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарында кәсіптік қызметін жүзеге асыратын педагогтерге жергілікті өкілді және атқарушы органдардың шешімі бойынша жемшөп, мал жаю және шөп шабу үшін жер учаскелері беріледі.

Жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарында кәсіптік қызметін жүзеге асыратын педагогтерге жыл сайын тиісті бюджет қаражаты есебінен: оларға кезекті еңбек демалысын беру кезінде мемлекеттік жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарында Қазақстан Республикасының еңбек туралы заңнамасымен айқындалған мөлшерде күнтізбелік жылда бір рет сауықтыруға жәрдемақы; «Жоғары оқу орнының үздік оқытушысы» атағын иеленушіге жұмсау бағытын Қазақстан Республикасының Үкіметі айқындайтын айлық есептік көрсеткіштің 2000 еселенген мөлшерінде мемлекеттік грант төленеді.

Бұқаралық ақпарат құралдарында жоғары оқу орындарының мұғалімдері мен оқытушыларының жалақысы төмендейтіндігі туралы жарияланымдар педагогтардың әлеуметтік қауіпсіздігін көрсетеді, атап айтқанда, жоғары оқу орындарында олар көбінесе жалақыны ғана қалдырады, өйткені тарифтен жоғары қорлар қысқарады. Өкінішке орай, бұл елде инфляция өсіп жатқан сәтте, яғни жұмысшыларға әлеуметтік қорғау шаралары қажет болған кезде болады.

Мысалы, Ел президенті Қ.К. Тоқаев ҰБО отырысында біздің ЖОО ПОҚ-ның жалақысын көтеру туралы тапсырма берді. 2019 жылғы қыркүйекте 20 пайызға және 2020 жылғы қыркүйекте БҒМ ведомстволық бағынысты ЖОО оқытушыларының жалақысы тағы 20 пайызға ұлғайтуды талап етті.

Бұл ретте Қазақстан Республикасының Білім және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасына [7] сәйкес ЖОО оқытушыларының жалақысы 2020 жылдың басынан бастап біртіндеп көтерілді. Атап айтқанда, 2020 жылғы қаңтарда министрліктің тапсырмасы бойынша ЖОО оқытушыларын әлеуметтік қорғау шаралары шеңберінде жалақыны арттыру бойынша жұмыстар кезең-кезеңімен жүргізілді.

Осыған байланысты, ҚР Білім және ғылым министрі А. Аймағамбетов ведомстволық бағынысты жоғары оқу орындарына қатысты бұйрыққа қол қойылды, онда төмендегі норма нақты бекітілді: 2021 жылдың қыркүйегінен бастап штаттық оқытушыларға ең төменгі жалақы белгіленсін [8]. Яғни, 2021 жылдың қыркүйегінен бастап БҒМ ведомстволық бағынысты ЖОО-да штаттық оқытушы айына кемінде 200 мың теңге, аға оқытушы – 230 мың теңге, қауымдастырылған профессор – 260 мың теңге, профессор – 350 мың теңге (ұлттық ЖОО-да - 400 мың теңге) алуы тиіс. Бұл әрине, ең төменгі жалақы мөлшері ретінде бекітілді. Ал, әр университет басқа ынталандыру төлемдерін белгілей алады және оқытушылардың белгілі бір жетістіктерін төлей алады.

Дегенмен, бүгінгі таңда жоғары оқу орындарының оқытушылары мектептегі мұғалімдерге қарағанда аз алады.

Осыған орай, оқытушыларды әлеуметтік қорғау шаралары шеңберінде жалақы мәселелерінің шешімін стратегиялық тұрғыдан шешу үшін: «оқытушыларды еңбекақы төлеу және зейнетақымен қамсыздандыру жөніндегі мемлекеттік қызметші мәртебесіне теңестіру», - қажеттігін ұсынамын.

Сонымен қатар, университет оқытушыларының жұмыс ерекшелігі оларды көбінесе өндіріс қажеттіліктеріне жеке қаражатты пайдалануға итермелейді және бұл шығындар, әрине, өтелмейді. Атап айтқанда, жоғары оқу орындарының оқытушылары ғылыми мақалалардың жарияланымдарына өз қаражатынан үнемі ақы төлейді.

Әлбетте, мемлекеттік билік сияқты әлеуметтік қорғау субъектілері білім беру ұйымы заңды тұлға бола отырып, қолда бар қаражатты қалай бөлу туралы шешім қабылдайды деген сылтаумен осындай мәселелерді шешуден бас тартпауы керек. Тиісті министрліктер мен басқа да мүдделі ведомстволардың нормативтік ұсынымдарын әзірлеу және қабылдау қажет

болуы мүмкін, олар жоғары оқу орындарының әкімшіліктеріне, кәсіподақтарға және басқа да әлеуметтік қорғау субъектілеріне бағытталған және жоғары оқу орындарының оқытушылары үшін әлеуметтік қорғау іс-шараларының кешенін құруға бағытталған.

Мұндай ұсыныстар әлеуметтік қорғау саласындағы барлық оқытушылардың тең мүмкіндіктері сияқты негізгі принциптерге негізделуі керек. Ең алдымен, бұл полистер бойынша медициналық қызметтерді ұсынуға, аурулардың алдын алуға, қызметкердің кәсіби қызметін жүзеге асырудың басты шарты ретінде мұғалімнің еңбекке қабілеттілігі мен денсаулығын қорғауға бағытталған іс-шаралар кешенін жүргізуге қатысты.

Ұсынымдар әлеуметтік қолдау критерийлерін, оның атаулылығын және, әрине, әлеуметтік әділеттілікті қоғамдық талқылауды қамтитын жариялылық принципіне негізделуі керек. Құқықтық негізде қол жетімді әлеуметтік игіліктер мен кепілдіктерді қамтамасыз ету қажет.

Сонымен, бүгінгі таңда өте өзекті болып саналатын оқытушыларды әлеуметтік қорғау мәселелерінің ауқымы кең. Осыған орай, бұл зейнеткерлікке шыққан кезде кандидаттық және докторлық дәрежесі үшін тұрақты қосымша ақыны сақтау, санаторлық-курорттық емдеуді, ұйымдардың жеке демалыс базаларын ұстауды, емханаларды, балабақшаларды ұстауды, мәдени-бұқаралық және спорттық-сауықтыру жұмыстарын ұйымдастыруды қажет.

Мұның бәрі ҚР Білім туралы заңының ережелерін орындауға ықпал етеді, ол педагог қызметкерлерге олардың кәсіби шеберлігін қамтамасыз етуге, педагогикалық еңбек беделінің әлеуметтік маңыздылығын арттыруға бағытталған әлеуметтік қолдау шаралары ұсынылатынын жариялайды.

Әдебиеттер:

- 1 Қазақстан Республикасының Конституциясы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>
- 2 Қазақстан Республикасындағы мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы заңы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z050000039>
- 3 Қазақстан Республикасындағы зейнетақымен қамтамасыз ету туралы заңы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1300000105>
- 4 Қазақстан Республикасындағы арнаулы әлеуметтік қызмет көрсету туралы заңы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z080000114>
- 5 Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319>
- 6 Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000414>
- 7 Қазақстан Республикасының Білім және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000988/>
- 8 "Штатный преподаватель в вузе должен получать как минимум 200 тысяч тенге" – Аймагамбетов // https://baigenews.kz/shtatnyy_prepodavatel_v_vuze_dolzhen_poluchat_kak_minimum_200_tysyach_tenge_-_aymagambetov_109508/

Бидайшиева Әдемі Бақытбекқызы

(Қайнар академиясының құқықтану кафедрасының оқытушысы, з.ғ.м)

Сейдахан Максат Айдарханұлы

(Қайнар академиясының магистранты)

e-mail: adem.12@mail.ru

ЖЕКЕ ЕҢБЕК ДАУЛАРЫНЫҢ ТҮСІНІГІ ЖӘНЕ ТУЫНДАУ СЕБЕПТЕРІ

Аңдатпа

Қазіргі өркениетті қоғамның және оның әрбір мүшесінің өмір сүруінің ажырамас материалдық шарты - бұл адамның жеке және әлеуметтік, материалдық және рухани қажеттіліктері мен мүдделерін қанағаттандыру мақсатында табиғат объектілерін өзгертуге және бейімдеуге бағытталған, еңбек деп аталатын саналы қызметі. Қазіргі уақытта еңбек туралы белгілі бір құндылық - нормативтік идеялар қалыптасты: еңбекке қалай қарау керек, жұмысқа қанша уақыт пен күш беру керек, еңбек өнімі қандай критерийлерге сәйкес келуі керек, клиенттер мен жұмыс әріптестеріне қалай қарау керек. Әрбір жаңа буын бұл идеяларды қоғамдық өмір барысында игереді, сонымен қатар олардың дамуына өз үлесін қосады. Еңбек этикасы қоғам мүшелерінің әлеуметтік-мәдени жеке еңбек бағалары мен қалауларын көрсетеді.

Түйінді сөздер: еңбек, еңбек шарты, еңбек кодексі, жұмыскер, жұмыс беруші, еңбек қатынасы, ұйымдар, азаматтық кодекс, құқықтық міртебесі, еңбек даулары.

Бидайшиева Әдемі Бақытбекқызы

(Преподаватель, м.ю.н кафедры юридических дисциплин академии Кайнар)

Сейдахан Максат Айдарханұлы

(Магистрант академии Кайнар)

e-mail: adem.12@mail.ru

ПОНЯТИЕ ТРУДОВЫХ СПОРОВ И ПРИЧИНЫ ИХ ВОЗНИКНОВЕНИЯ

Аннотация

Неотъемлемым материальным условием существования современного цивилизованного общества и каждого его члена является сознательная деятельность, именуемая трудом, направленная на изменение и приспособление объектов природы в целях удовлетворения личных и общественных, материальных и духовных потребностей и интересов человека. В настоящее время сформировались определенные ценностно-нормативные представления о труде: как относиться к труду, сколько времени и сил нужно отдавать работе, каким критериям должен соответствовать продукт труда, как относиться к клиентам и коллегам по работе. Каждое новое поколение усваивает эти идеи в ходе общественной жизни, а также вносит свой вклад в их развитие. Трудовая этика отражает социокультурные индивидуальные трудовые ценности и предпочтения членов общества.

Ключевые слова: труд, трудовой договор, трудовой кодекс, работник, работодатель, трудовые отношения, организации, гражданский кодекс, правовое положение, трудовые споры.

Bidayshiyeva Ademi Bakytbekkyzy

(Lecturer, MD, Department of Legal Disciplines, Kainar Academy)

Seydakhn Maksat Aidarkhanuly

(Master student of the Kainar Academy)

e-mail: adem.12@mail.ru

THE CONCEPT OF LABOR DISPUTES AND THE REASONS FOR THEIR APPEARANCE

Abstract

An essential material condition for the existence of a modern civilized society and each of its members is a conscious activity, called labor, aimed at changing and adapting natural objects in order to satisfy personal and social, material and spiritual needs and interests of a person. At present, certain value-normative ideas about work have been formed: how to relate to work, how

much time and effort should be given to work, what criteria the product of labor should meet, how to treat clients and work colleagues. Each new generation learns these ideas in the course of social life, and also contributes to their development. The work ethic reflects the socio-cultural individual work values and preferences of members of society.

Key words: labor, labor contract, labor code, employee, employer, labor relations, organizations, civil code, legal status, labor disputes.

Қазақстанның құқықтық мемлекет ретінде қалыптасуы еңбек заңнамасы мәселелерімен тығыз байланысты. Тәуелсіздік кезеңінде Қазақстан еңбек заңнамасы мәселелері бойынша бірқатар реформаларды жүзеге асырды.

Осы іс-шаралардың соңғы кезеңі 2015 жылғы 23 қарашадағы Қазақстан Республикасының жаңа Еңбек кодексінің қабылдануы болды, оны қабылдаумен еңбек дауларын шешу тәртібі айтарлықтай өзгерді [3].

Қазіргі қоғамның ең өзекті және күнделікті проблемаларының бірі-әрбір азамат, яғни жұмыскер тап болатын еңбек дауларын шешу мәселесі.

Еңбек міндеттерін орындау кезінде жұмыскер заңмен тыйым салынбаған барлық әдістер мен рәсімдерді қолдана отырып, өзінің еңбек құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қорғауға құқылы.

Бұл ретте жұмыскердің ереуілге шығу құқығын қоса алғанда, оларды шешудің заңда белгіленген тәсілдерін пайдалана отырып, жеке және ұжымдық еңбек дауларын шешуге құқығы Қазақстан Республикасының Конституциясымен (3-тармақтың 24-бабы) және еңбек заңнамасымен танылады [1].

Еңбек құқығы ғылымында адамдар арасындағы келіспеушілікті білдіретін ұғымдардың үш категориясы қолданылады - бұл "келіспеушілік", "жанжал" және "еңбек дауы". "Келіспеушілік" ұғымы кеңірек ұғым болып табылады және жанжал мен дауды қамтиды. Дау - "ауызша жарыс, ауызша немесе жазбаша жарыссөз, мұнда әр тарап қарсыластың пікірін жоққа шығарып, өзін қорғайды" [4]. "Дау" анықтамасының негізінде тараптардың жарысы жатыр. "Орыс тілінің қазіргі сөздігінде" С.И. Ожеговтың, Н.Ю. Шведовтың "дау" сөзі "ауызша жарыс, әркім өз пікірін, өзінің дұрыстығын қорғайтын нәрсені талқылау; сот шешкен нәрсеге иелік етудің өзара талабы" деп түсіндіріледі [5]. "Жанжал" ұғымы эмоционалды түске ие және келіспеушілік сияқты жалпы ұғым ретінде қызмет ете алмайды. Еңбек дауы құзыретті органға (немесе адамға) жүгінген сәттен бастап туындайды және келіспеушілікке қарағанда тар ұғым болып табылады. "Жанжал" және "дау" ұғымдарын (және, тиісінше, "еңбек жанжалы" және "еңбек дауы" ұғымдарын) ажырата отырып, мен Г.Г.Галиакбарованың пікірін келтіремін, еңбек дауларында күштердің қақтығысы жоқ, тек "психологиялық шиеленіс" бар, осылайша келіспеушіліктер қақтығыстарға айналады" [6, 53 б.]. Мұндай психологиялық шиеленіс, әрине, жанжалдың себебі болуы мүмкін, бірақ еңбек қатынастарына қатысы жоқ жанжал еңбек дауының себебі болған кезде керісінше болуы мүмкін. "Психологиялық шиеленіске" моббинг жатады [7, 107 б.]. Шатасу ұғымдардың ұқсастығына байланысты ғана емес, сонымен бірге дау мен жанжал жиі бір-бірімен бірге жүретіндіктен және тіпті бір-бірінің себептері болуы мүмкін.

Еңбек дауларының себептері мен шарттары әрқашан оларды шешуді тудырады, бұл тек сотта ғана емес, соттан тыс тәртіпте де болуы мүмкін. Соңғысының ішінде туындайтын проблемаларды шешудің үш жолы бар: әкімшілік тәртіпте еңбек құқықтарын қорғау, еңбек даулары жөніндегі келісу комиссиясында еңбек дауын шешу және медиация арқылы [8, 43 б.]. Жоғарыда аталған әдістердің әрқайсысының өз артықшылықтары ғана емес, сонымен қатар кемшіліктері де бар. 2015 жылғы 23 қарашадағы ҚР жаңа Еңбек Кодексі қабылданған және қолданысқа енгізілген сәттен бастап жеткілікті уақыт өтті, келісу комиссиясының жұмыс нәтижелері практикасы, сот практикасы әзірленді, ол ҚР Жоғарғы Сотының 2017 жылғы 6 қазандағы "Еңбек дауларын шешу кезінде соттардың заңнаманы қолдануының кейбір мәселелері туралы" № 9 жаңа нормативтік қаулысын қабылдауға негіз болды"

(бұдан әрі мәтін бойынша - Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2017 жылғы 24 қазандағы № 204 (28583) Қазақстан ақиқатында жарияланған нормативтік қаулысы) [9].

Жұмыскер мен жұмыс беруші арасындағы жеке еңбек дауын қарау Еңбек кодексінің 15-тарауында белгіленген, ал ұжымдық еңбек дауларын шешу тәртібі осы құжаттың 16-тарауында көзделген.

Еңбек қатынастарын іске асыру барысында еңбек функциясын тиісінше орындауға және қызметкердің еңбек тәртібін сақтауға байланысты мәселелер туындайды. Көбінесе мұндай мәселелер еңбек дауларына айналады. ҚР Еңбек кодексіне сәйкес, еңбек дауы - Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасын қолдану, келісудердің, еңбек және (немесе) ұжымдық шарттардың, жұмыс беруші актілерінің талаптарын орындау немесе өзгерту мәселелері бойынша қызметкер (қызметкерлер) мен жұмыс беруші (жұмыс берушілер) арасындағы келіспеушіліктер.

Еңбек дауы - Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасын қолдану, келісудердің, еңбек және ұжымдық шарттардың, жұмыс беруші актілерінің талаптарын орындау немесе өзгерту мәселелері бойынша жұмыскер мен жұмыс беруші арасындағы келіспеушіліктер [10].

Еңбек дауы - бұл юрисдикциялық органның рұқсатына келіп түскен еңбек құқығы субъектілерінің еңбек заңнамасын қолдану мәселелері бойынша немесе олардың арасында жаңа еңбек жағдайларын белгілеу туралы келіспеушілігі.

Яғни, терең ашып айтатын болсақ, еңбек даулары - бұл тараптардың бірінің еңбек туралы заңнаманы бұзуына байланысты немесе оның дұрыс түсіндірілмеуіне байланысты жұмыс беруші мен жұмыскер арасындағы қатынастардан туындайтын даулар. Көбінесе бұл жұмыстан босату, аударымдар, жалақы, демалыс, тәртіптік жаза қолдану, сондай-ақ материалдық жауапкершілікті қолдану туралы даулар.

Келіспеушіліктер кінәлі тарап екінші тарапқа қатысты еңбек құқық бұзушылық жасаған немесе еңбек құқық бұзушылық жасалмаған жағдайларда туындайды, бірақ тараптардың бірі оған қатысты заңсыз әрекеттер жасалды деп санайды.

Келіспеушілік - бұл өзара әрекеттесуші тараптардың жағдайды әр түрлі бағалауы. Еңбек дауының себебі, әдетте, еңбек құқық бұзушылықтары немесе кейбір жағдайларда құқық бұзушылықтың болуы туралы адал қате түсінік болып табылады.

Еңбек дауының себептерін объективті бағалау үшін оның пайда болуы мен дамуының табиғатын түсіну керек. Еңбек дауының пайда болу және даму сипаты келесі кезеңдерде көрінеді:

- алдымен даудың негізгі себебі пайда болады, бұл еңбек құқық бұзушылық немесе құқық бұзушылық туралы адал қате түсінік;
- еңбек шарты тараптарының қалыптасқан жағдайды әр түрлі бағалауы, яғни келіспеушіліктердің туындауы;
- нәтижесіз келіссөздер немесе өзара консультациялар арқылы туындаған келіспеушіліктерді өз бетінше шешуге тырысу;
- келіспеушіліктің мәні туралы өтінішті жұмыс берушіге немесе құзыретті юрисдикциялық органға шешу мақсатында жіберу. Дәл осы кезеңде еңбек дауы туындайды;
- дауды мәні бойынша шешу, шешім шығару;
- қабылданған шешімге шағымдануға болады (міндетті емес кезең);
- қабылданған шешімнің орындалуы.

Еңбек дауында заң шығарушы маңызды мәселені анықтайды, бұл реттелмеген келіспеушіліктер. Орыс тілінің сөздігіне сәйкес келіспеушілік - пікірлердегі, көзқарастардағы, мүдделердегі ұқсастықтардың салдарынан келісунің болмауы; қайшылық, сәйкессіздік [5]. Осылайша, келіспеушіліктерді жою үшін жанжал тараптары өзара келіссөздер жүргізе алады, ал егер келіспеушіліктер осы тәсілмен жойылмаса, онда жанжал еңбек дауына айналады, егер тараптардың бірі белгіленген тәртіппен туындаған

жанжалды шешу үшін арнайы жұмыс берушіге (жұмыскерге) немесе белгілі бір өкілеттіктер берілген арнайы мекемеге (органға) жүгінсе (юрисдикция).

Жұмыскер мен жұмыс беруші жеке даулардағы келіспеушіліктердің субъектілері болып табылады, бірақ жұмыс беруші мұндай шарт жасасудан бас тартқан жағдайда жұмыс берушімен еңбек шартын жасасуға ниет білдірген азамат жеке даудың субъектісі бола алатындығын ескеру қажет. Жұмыс берушіге немесе оның өкіліне қарсы тұрған ұжымдық еңбек дауларының субъектісі еңбек ұжымы немесе еңбек жағдайларын (жалақыны қоса алғанда) белгілеу мен өзгертуге, ұжымдық шарттарды, келісудерді жасасуға, өзгертуге және орындауға қатысты талаптарды мәлімдейтін, сондай-ақ жұмыс берушінің актілерді қабылдау кезінде жұмыскерлердің сайланбалы өкілді органының пікірін ескеруден бас тартуына байланысты жұмыскерлердің өкілдері болып табылады [11].

Еңбек құқық бұзушылық - бұл міндетті субъектінің еңбек саласындағы өзінің еңбек міндетін орындамауы немесе тиісінше орындамауы, демек, осы қатынастағы басқа субъектінің құқығын бұзу.

Еңбек құқық бұзушылықтарының өзі әлі еңбек даулары болып табылмайды. Бірдей әрекетті әр тарап өзінше бағалай алады. Бағалаудағы сәйкессіздік - бұл келіспеушілік болып табылады. Еңбек құқығы субъектілерінің мұндай келіспеушілігі оны тараптардың өздері реттемеген, бірақ заңды органның қарауына енгізілген жағдайда еңбек дауына айналуы мүмкін, басқаша айтқанда, бір тарап өзінің еңбек құқығын бұзған міндетті тараптың әрекетіне (әрекетсіздігіне) дауласады.

Мысалы, жұмыс беруші жұмыскерді жұмыстан шығарды. Жұмыскер жұмыстан босатылған кезде жүкті болған. Жұмыс берушінің тарапынан еңбек құқық бұзушылық жасалды. Бұл жағдайда келіспеушілік туындады, өйткені жұмыскер оны жұмыстан шығаруды заңсыз деп санады. Егер ол, мысалы, сотқа жүгініп, жұмыс берушінің әрекетіне дау айта бастаса, онда оны еңбек дауы деп атауға болады. Бірақ жұмыскер бұл жұмыстан босатуға сотта дауласпады, себебі басқа жұмысқа кірді. Бұл жағдайда еңбек дауы туындаған жоқ.

Еңбек дауларының туындау себептері. Еңбек дауларының себептері дауласушы тараптардың субъективті еңбек құқығын жүзеге асыруды немесе еңбек міндетін орындауды әртүрлі бағалауын тудыратын жағымсыз факторлар болып табылады.

Лауазымды адамдардың субъективті жағымсыз қасиеттерін көрсететін кінәлі әрекеттері де, еңбек ұжымы немесе белгілі бір жұмыскер тарапынан жағымсыз әрекеттері де еңбек дауларының туындау себептері болуы мүмкін. Жеке еңбек дауларының жеке себептері жұмыскерлердің жалдаушының заңды әрекеттеріне дауласуға деген ұмтылысы немесе оған негізсіз жаңа еңбек жағдайларын орнатуға деген ұмтылысы болып табылады [12, 159 б.].

Еңбек дауларының пайда болуы субъективті факторларға байланысты болуы мүмкін:

1) жалдаушы тарапынан бюрократия, сын, консерватизм үшін қудалау, жұмыскерлердің құқықтары мен заңды мүдделеріне немқұрайлы қарау. Жұмысшылар тарапынан жұмысқа келмеу, жұмыста мас болу, өндірістік тапсырмаларды сапасыз орындау және т. б. түріндегі еңбек міндеттеріне теріс көзқарас пайда болуы мүмкін, бұл жұмыс берушіні осындай жұмысшыға дауласа бастайтын жаза қолдануға мәжбүр етеді;

2) Жұмыс берушінің де, көптеген жұмыскерлердің де еңбек заңнамасын білмеуі немесе нашар білуі, басқаша айтқанда, құқықтық мәдениеттің төмендігі. Егер жұмыс беруші еңбек заңнамасын жеткілікті білмесе, онда ол еңбек шартын жасасу және бұзу, басқа жұмысқа ауысу, қажетті еңбек жағдайларын жасау, жұмыс режимін өзгерту және т. б. сияқты осы заңнамада белгіленген ережелерді бұзатыны сөзсіз.

Еңбек дауларының шарттары (жағдайлары). Еңбек дауларының пайда болуына себептерден басқа, даудың шарттары мен жағдайлары да әсер етеді. Дауласушы тарапқа қатысты олар белгілі бір өндірістің, саланың жұмысындағы кемшіліктерді көрсететін немесе еңбек заңнамасының өзінде кемшіліктері бар объективті сипатта болады. Өндіріске

және оны құқықтық реттеуге байланысты сипатқа ие бола отырып, бірінші жағдайда олар өндірісті ұйымдастыруға, ал екіншісінде - еңбек қатынастарын реттейтін құқық нормаларын қабылдауға жатады.

Өндірістік сипаттағы жағдайлар еңбекті ұйымдастырудағы кемшіліктермен байланысты, мысалы, материалдармен қамтамасыз етудегі бұзушылықтар, бұл жұмыстың ретсіздігін тудырады, демалыс күндері, түнде жұмыс істеу қажеттілігі, бұл жалақы бойынша дау тудырады. Кейде, еңбектің нашар ұйымдастырылуына байланысты, жұмысшылар өздерінің лауазымдық міндеттерін білмейді, сондықтан оларды орындамайды [13, 274 б.]. Осы жерден тәртіптік жаза туралы даулар жиі туындауы мүмкін. Еңбек және өндірістік тәртіптің деңгейі еңбек пен өндірістің нашар ұйымдастырылуын, ұйымдастырылмаған бос уақытты, қалыпты өмір сүру жағдайларының болмауын төмендетеді, бұл еңбек дауларына жағдай жасайды.

Еңбек қатынастарын реттейтін заңнамада жекелеген нормаларда нақты тұжырымдар болмаған кезде немесе дауласушы тараптар оларды басқаша түсіндіруге мүмкіндік беретін заңнамадағы олқылықтар болған кезде еңбек дауларының шарттары құқықтық сипатта болуы мүмкін.

Еңбек дауының шарты, әдетте, оның алдындағы жанжалды жағдай болып табылады. Еңбек дауларын шешу жанжал туындаған істің мәнін жақсы білуді, оның тараптарын анықтауды, олардың құқықтық мәртебесін, пайда болу себептері мен жағдайларын, келіспеушіліктердің мән-жайларын және олардың тақырыбын анықтауды талап етеді. Өздеріңіз білетіндей, дау бір тараптың екінші тарапқа қатысты қандай да бір мүддені бұзуы немесе қанағаттандырмауы салдарынан туындайды. Бұл жағдайда қойылатын талаптардың заңдылығы және оларды қанағаттандырудың міндеттілігі анықталады [14, 89 б.].

Құқықтық сипаттағы еңбек дауларының шарттары. Құқықтық сипаттағы еңбек дауларының шарттары еңбек қатынастарын реттейтін нормативтік құқықтық актілердегі кемшіліктер жиынтығы болып табылады. Оларға мыналар жатады:

- еңбек қатынастарының белгілі бір саласында жұмыскер мен жұмыс беруші арасындағы заңнамалық реттелмеген қатынастар, бұл белгілі бір тараптың мүдделерінің бұзылуына әкеледі;

- нормативтік-құқықтық актідегі тұжырымдамалардың нақтылығы, бұл құқықтардың бұзылуына әкелетін осы немесе басқа қатынасты екі жақты түсіндіруге мүмкіндік береді;

- заңмен реттелмеген еңбек қатынастарының жаңа нысандарын өмірге әкелетін экономикалық процестің динамикасының себептері бойынша туындайтын белгілі бір құқық нормасының "моральдық" қартаюы.

Ұжымдардағы еңбек дауларының мән-жайлары. Еңбек даулары объективті және еңбек процесінде маңызды элемент болып табылады.

Еңбек даулары төмендегідей мысалдардан пайда болуы мүмкін:

- нашар ұйымдастырылған өндіріс процесі;

- кейде әдеттегі теңестіруге ауысатын тиімсіз жалақы жүйесі;

- стандарттар мен техникалық шарттарға сәйкес келмейтін жұмыстарды орындау және қызмет көрсету технологиясы, сапасыз жабдықтар мен материалдар, нашар құралдар және т. б.

Мұның бәрі жұмыскерлерде әртүрлі наразылықтар тудыруы мүмкін, нәтижесінде ұжымда жағымсыз моральдық-психологиялық жағдай туындауы мүмкін, бұл еңбек дауларының туындауын күшейтеді.

Бұрын болмаған еңбек дауларының пайда болуының жаңа жағдайлары жалпы мемлекеттегі жағдай болып табылады. Инфляцияның жоғары деңгейі, нарық жағдайында шаруашылық жүргізу заңдарына қарсы экономикалық қатынастардың регламенттелуі жұмыскерлердің үнемі кедейленуіне, олардың өмір сүру деңгейінің төмендеуіне әкеледі, бұл өз кезегінде жалақыны көтеру қажеттілігін тудырады, оны көбінесе жұмыс беруші жүзеге асыра алмайды [15, 454 б.].

Бүгінгі таңда бұл жұмысшылар мен жұмыс беруші арасындағы еңбек дауларының негізгі себептерінің бірі деп толық сеніммен айтуға болады. Өсіп келе жатқан жұмыссыздық жағдайында көптеген адамдар әртүрлі қолайсыздықтарға төтеп беруге дайын, тауарлар мен қызметтердің үнемі өсіп келе жатқан бағалары жағдайында кем дегенде қандай да бір жолмен өмір сүруге мүмкіндік беретін жалақы қалыпты және тұрақты болар еді.

Жеке еңбек дауларының жалпы сипаттамасы. Жеке еңбек даулары - бұл жұмыскер мен жұмыс беруші арасында еңбек туралы заңнамалық және басқа да нормативтік актілерді, ұжымдық шартты және басқа да еңбек келісудерін қолдану мәселелері бойынша туындайтын келіспеушіліктер.

Жұмыскер мен жұмыс беруші арасында туындайтын барлық даулар еңбектік дау бола бермейді. Мысалы, егер жұмыс беруші ұйымның пәтерінде тұратын жұмыскер өз еркімен босатылған бөлмені иемденіп алса және компания оған көшіру туралы талап қойса, онда мұндай дау еңбектік дау емес. Ол пайда болған қатынастар еңбектік емес, себебі ол тұрғын үй құқығы нормаларымен реттеледі. Еңбек заңнамасымен реттелетін қатынастардан туындайтын даулар ғана еңбек болып табылады.

Әдетте, еңбек дауы еңбек қатынастарының субъектісі осы нақты жағдайда еңбек заңнамасының белгілі бір нормаларын дұрыс қолданбау нәтижесінде оның құқығы бұзылды деп есептеген кезде пайда болады. Сонымен қатар, еңбек қатынастары субъектілері арасында жаңа еңбек жағдайларының белгіленуіне немесе қолданыстағы еңбек жағдайларының өзгеруіне байланысты даулар туындауы мүмкін [16, 65 б.].

Жеке еңбек дауларының себептерін шартты түрде екі негізгі топқа бөлуге болады:

а) субъективті себептер (еңбек заңнамасының нормаларын дұрыс түсінбеу, білмеу және т. б.);

б) объективті себептер (еңбекті нашар ұйымдастыру, кәсіпорынның ұйымдық-шаруашылық қызметіндегі олқылықтар, еңбек заңнамасының жекелеген нормаларының анық емес тұжырымдары, еңбек туралы заңнамадағы олқылықтар және т.б.).

Жеке еңбек дауларын тудыратын негізгі себептердің бірі - жұмыскер мен жұмыс берушінің еңбек заңнамасын нашар білуі немесе білмеуі, яғни, төмен құқықтық мәдениет.

Кейбір жағдайларда жеке еңбек даулары кейбір жұмыскерлердің өздерінің еңбек міндеттерін орындауға және олардың заңсыз талап қоюына жосықсыз көзқарасы, сондай-ақ жекелеген жалдаушылардың еңбек туралы заңнаманы саналы түрде бұзуы салдарынан туындайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы (1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған) // <http://adilet.zan.kz> (2022.09.19. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен).
2. БҰҰ Бас Ассамблеясының 1948 жылғы 10 желтоқсандағы үшінші сессиясында қабылданған адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31593541 (19.09.2022 жылғы жағдайы бойынша).
3. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы №414-V Еңбек кодексі // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34838929 (2022.18.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен).
4. Даль В.И. Толковый словарь Живого великорусского языка.// <https://slovardalja.net/> (30.11.2022 жылғы жағдайы бойынша).
5. С.И.Ожегов, Н.Ю.Шведова Толковый словарь русского языка // <https://ozhegov.info/slovar/> (30.11.2022 жылғы жағдайы бойынша).
6. Галиакбарова Г.Г. О судебном порядке рассмотрения индивидуальных трудовых споров в Республике Казахстан // Международный научнопопулярный журнал «Наука и жизнь Казахстана». - 2020. - №6/2 – С.52-57.

7. Исаева А.Ж., Сериев Б.А. Еңбек даулары: теория және тәжірибе мәселелері // Л.Н.Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университетінің Хабаршысы. Құқық сериясы. - 2018. – №2 (123). - 107-112 б.
8. Аблаева Г.К. К вопросу о трудовых спорах и конфликтах в частном секторе экономики Казахстана и способах их преодоления.//Современные тенденции развития трудового и иного отраслевого социального законодательства: проблемы, поиски и решения: материалы международной научно-практической конференции. – Алматы: Қазақ университеті, 2017. – 215с.
9. Соттардың еңбек дауларын шешу кезінде заңнаманы қолданудың кейбір мәселелері туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2017 жылғы 6 қазандағы №9 нормативтік қаулысы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P170000009S> (30.11.2022 жылғы жағдайы бойынша).
10. Хамзина Ж.А. Вопросы к качеству нормативного постановления «О некоторых вопросах применения судами законодательства при разрешении трудовых споров» https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37456619#pos=5;116 (30.11.2022 жылғы жағдайы бойынша).
11. Молдахметова Т. Роль согласительной комиссии в трудовых спорах. Судья Верховного Суда Республики Казахстан // <https://www.zakon.kz/4857309-rol-soglasitelnoy-komissii-v-reshenii.html> (30.11.2022 жылғы жағдайы бойынша).
12. Ахметов А., Мингали Г. Трудовое право Республики Казахстан. Учебник. – Алматы, Litres, 2020. – С.290.
13. Рыскалиев Д.У., Тыныбеков С.Т., Алдашев С.М., Бельгибаев Н.Е. О некоторых вопросах рассмотрения индивидуальных трудовых споров: порядок 166 и условия применения норм законодательства // Наука и жизнь Казахстана. - 2018. - №4 (60) – С.274-278.
14. Абайдельдинов Т.М. Правовое регулирование рассмотрения индивидуальных трудовых споров // Современные тенденции развития трудового и иного отраслевого социального законодательства: проблемы, поиски и решения: материалы международной научно-практической конференции. – Алматы: Қазақ университеті, 2017. – 215 с.
15. Исаева А.Ж. Қазақстан Республикасында еңбек дауларын шешудің ерекшеліктері мен өзекті мәселелері // Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университетінің «Жастар, ғылым және инновациялар» атты XIV Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы. Ақтөбе, - 2018 жыл 12 сәуір. - Б.454-456.
16. Баянов А.Б. Трудовые споры, возможности их предупреждения и разрешения // Современные тенденции развития трудового и иного отраслевого социального законодательства: проблемы, поиски и решения: материалы международной научно-практической конференции. – Алматы: Қазақ университеті, 2017. – 215 с.

Богатырева Л.Б.

заведующая кафедрой медицинского права Казахского национального медицинского университета имени С.Д.Асфендиярова, Казахстан, Алматы, e-mail:

bogatyreva.l@kaznmu.kz

Байтекова К.Ж.

лектор кафедры медицинского права Казахского национального медицинского университета имени С.Д.Асфендиярова, Казахстан, Алматы, e-mail: kbaytekova@mail.ru

Азретбергенова И.Ж.

лектор кафедры медицинского права Казахского национального медицинского университета имени С.Д.Асфендиярова, Казахстан, Алматы, e-mail: iazret@mail.ru

ТРАНСФОРМАЦИЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ

Аннотация. В статье исследуется проблематика организации системы здравоохранения в Республике Казахстан в условиях пандемии коронавирусной инфекции и других инфекционных заболеваний. Основные научные гипотезы исследования обосновывают проблемы системы здравоохранения, требующие решений нормативно-правового регулирования на управленческом и законодательном уровнях в условиях ЧС. Проанализировано законодательство Республики Казахстан о чрезвычайном положении, о санитарно-эпидемиологическом благополучии населения. Выявлено отсутствие прямой связи между нормами законодательства о санитарно-эпидемиологическом благополучии населения и нормами законодательства о чрезвычайном положении в части прямого указания на возможность применения мер и реализации требований санитарно-эпидемиологического характера в условиях чрезвычайных ситуаций. Сделан вывод о решающей роли права как универсального регулятора общественных отношений в период распространения коронавирусной инфекции, обоснована необходимость использования ресурсов права в предупреждении пандемий в будущем.

Ключевые слова: правовое регулирование, здравоохранение, COVID-19, пандемия, чрезвычайная ситуация, чрезвычайное положение, санитарно-эпидемиологическое благополучие.

Богатырева Л.Б.

С.Д.Асфендияров атындағы Қазақ ұлттық медицина университетінің Медициналық құқық кафедрасының меңгерушісі, Қазақстан, Алматы, e-mail: bogatyreva.l@kaznmu.kz

Азретбергенowa И.Ж.

С.Д.Асфендияров атындағы Қазақ ұлттық медицина университетінің Медициналық құқық кафедрасының лекторы, заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан, Алматы, e-mail: iazret@mail.ru

Байтекова К.Ж.

С.Д.Асфендияров атындағы Қазақ ұлттық медицина университетінің Медициналық құқық кафедрасының лекторы, Қазақстан, Алматы, e-mail: kbaytekova@mail.ru

ПАНДЕМИЯ ЖАҒДАЙЫНДА ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ ЖҮЙЕСІН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ

Андатпа. Мақалада коронавирустық инфекция және басқа да жұқпалы аурулар пандемиясы жағдайында Қазақстан Республикасында денсаулық сақтау жүйесін ұйымдастыру мәселесі зерттеледі. Зерттеудің негізгі ғылыми гипотезалары ТЖ жағдайында басқарушылық және заңнамалық деңгейде нормативтік-құқықтық реттеу шешімдерін талап ететін денсаулық сақтау жүйесінің мәселелерін негіздейді. Қазақстан Республикасының Төтенше жағдай туралы, Халықтың санитарлық-эпидемиологиялық салауаттылығы туралы заңнамасы талданған. Төтенше жағдайлар кезінде санитариялық-эпидемиологиялық сипаттағы шараларды қолдану және талаптарды іске асыру мүмкіндігін тікелей көрсету бөлігінде Халықтың санитариялық-эпидемиологиялық салауаттылығы туралы заңнама нормалары мен төтенше жағдай туралы заңнама нормалары арасында тікелей байланыстың болмауы анықталды. Коронавирустық инфекцияның таралуы кезіндегі қоғамдық қатынастардың әмбебап реттеушісі ретіндегі құқықтың шешуші рөлі туралы қорытынды жасалды, болашақта пандемияның алдын алуда құқық ресурстарын пайдалану қажеттілігі негізделген.

Түйін сөздер: құқықтық реттеу, денсаулық сақтау, COVID-19, пандемия, төтенше оқиға, төтенше жағдай, санитарлық-эпидемиологиялық салауаттылық.

Bogatyreva L.B.

Head of the Department of Medical Law of the Kazakh National Medical University named after S.D. Asfendiyarov, Republic of Kazakhstan, Almaty e-mail: bogatyreva.l@kaznmu.kz

Baitekova K.Zh

lecturer of the Department of Medical Law of the Kazakh National Medical University named after S.D. Asfendiyarov, Kazakhstan, Almaty, e-mail: kbaytekova@mail.ru

Azretbergenova I.Zh

lecturer of the Department of Medical Law of the Kazakh National Medical University named after S.D. Asfendiyarov, Kazakhstan, Almaty, e-mail: iazret@mail.ru

TRANSFORMATION OF THE LEGAL REGULATION OF THE HEALTHCARE SYSTEM IN THE CONTEXT OF A PANDEMIC

Abstract. The article examines the problems of the organization of the healthcare system in the Republic of Kazakhstan in the context of a pandemic of coronavirus infection and other infectious diseases. The main scientific hypotheses of the study substantiate the problems of the healthcare system that require regulatory solutions at the managerial and legislative levels in emergency situations. The legislation of the Republic of Kazakhstan on the state of emergency, on the sanitary and epidemiological welfare of the population is analyzed. The absence of a direct connection between the norms of legislation on the sanitary and epidemiological welfare of the population and the norms of legislation on the state of emergency in terms of direct indication of the possibility of applying measures and implementing requirements of a sanitary and epidemiological nature in emergency situations has been revealed. The conclusion is made about the decisive role of law as a universal regulator of public relations during the spread of coronavirus infection, the necessity of using the resources of law in the prevention of pandemics in the future is justified.

Key words: legal regulation, healthcare, COVID-19, pandemic, emergency, state of emergency, sanitary and epidemiological situation.

Введение

Пандемия COVID-19 явилась основанием введения чрезвычайных мер практически во всех государствах мира, соответственно неодинаковой была реакция национальных парламентов и правительств, выразившаяся в широком диапазоне практик – от способности надлежащим образом продолжать осуществление законодательных, исполнительных и контрольных функций до утраты способности функционировать в должном режиме, отказа от выполнения своих функций. Решение о введении режима чрезвычайной ситуации приняли 100 государств мира [1, с.57].

В соответствии с документами Венецианской комиссии о чрезвычайном положении все меры в кризисных условиях должны строиться и оцениваться в соответствии с критериями необходимости, соразмерности и временности (заключением по времени в рамки периода пандемии) при постоянном мониторинге чрезвычайной ситуации. В исследованиях Венецианской комиссии осуществлена попытка поиска адекватного баланса между задачами, стоящими перед государством в рамках чрезвычайной ситуации, и такими фундаментальными ценностями, как демократия, права человека и верховенство права [2, с.11]. Необходимость проведения реформ в системе глобального здравоохранения подтверждается актуальностью проблем, связанных с тем, что в существующих глобальных структурах здравоохранения недостаточно финансирования, подотчетности и правоприменительных полномочий [3;4;5;6].

Предметом исследования являются организация системы здравоохранения в качестве правового явления и юридической категории, правовые механизмы, предназначенные для применения в кризисных ситуациях.

Целью научной статьи является концептуализация основных положений эффективной модели правового регулирования в сфере здравоохранения в кризисных ситуациях, анализ правового регулирования в области здравоохранения Республики Казахстан.

Материалы и методы исследования

В процессе исследований проведен анализ многочисленных международно-правовых актов и нормативных правовых документов, связанных с деятельностью системы здравоохранения в странах мира: основу исследования составили нормативно-правовые акты международного характера, а также нормативные акты Республики Казахстан.

Исследование научной проблемы осуществлено на основе комплекса методов для достижения поставленной цели и решения взаимообусловленных задач: использованы методы эмпирического исследования (наблюдение, сравнение, измерение, эксперимент), методы теоретического исследования (идеализация, формализация, логические и исторические методы). В работе также использованы системно-структурный метод, формально-юридический метод, сравнительно-правовой метод, метод правового моделирования.

Обсуждение и результаты

Конституция Республики Казахстан содержит положения об основаниях введения чрезвычайного положения на территории республики, о компетенции Президента, который принимает такое решение после официальных консультаций с Премьер-Министром и председателями Палат Парламента, с незамедлительным информированием об этом Парламента - это случаи, когда демократические институты, независимость и территориальная целостность, политическая стабильность Республики, безопасность ее граждан находятся под серьезной и непосредственной угрозой и нарушено нормальное функционирование конституционных органов государства.

Специальным законом, регламентирующим общественные отношения по введению чрезвычайного положения является закон Республики Казахстан от 8 февраля 2003 г. № 387 «О чрезвычайном положении». Законом в числе чрезвычайных ситуаций определены ситуации природного и техногенного характера, вызванные эпидемиями и эпизоотиями. Комплекс мер режима чрезвычайного положения широк: карантин; приостановление деятельности торгово-развлекательных центров, кинотеатров, театров, выставок и других объектов с массовым скоплением людей; запрет на проведение семейных, памятных, зрелищных, спортивных и других массовых мероприятий; осуществление масштабных санитарно-противоэпидемических мероприятий, в том числе с участием структурных подразделений Министерства обороны РК и органов внутренних дел, осуществляющих деятельность в сфере санитарно-эпидемиологического благополучия населения; установление ограничений на въезд на территорию Казахстана и на выезд с ее территории всеми видами транспорта (кроме персонала дипломатической службы республики и иностранных государств, а также членов делегаций международных организаций, направляющихся в Казахстан по приглашению МИД РК); усиление контроля за лицами, уклоняющимися от медицинского обследования, лечения и соблюдения карантинного режима.

В соответствии нормами Закона Республики Казахстан от 4 декабря 2002 года № 361-ІІ «О санитарно-эпидемиологическом благополучии населения» эпидемией признается массовое распространение инфекционного заболевания, значительно превышающее обычно регистрируемый уровень заболеваемости.

Глава 3 Закона Республики Казахстан от 8 февраля 2003 г. № 387 «О чрезвычайном положении» регламентирует статус специальных органов государственного управления, вводимые на период чрезвычайного положения, к которым относятся Государственная комиссия по обеспечению режима чрезвычайного положения при Президенте Республики Казахстан и комендатуры местности. В соответствии с законом Государственная комиссия по обеспечению режима чрезвычайного положения (далее – Государственная комиссия)

создается актом Президента Республики Казахстан при введении на всей территории Республики Казахстан или в отдельных ее местностях чрезвычайного положения. Деятельность комендатуры осуществляется на основе типового положения, утвержденного Президентом Республики Казахстан. Персональный состав Государственной комиссии утверждается Президентом Республики Казахстан и зависит от обстоятельств, послуживших основанием для введения чрезвычайного положения.

К основным задачам Государственной комиссии относятся выработка мер по ликвидации обстоятельств, послуживших основанием для введения чрезвычайного положения; организация проведения оперативных мероприятий по управлению и обеспечению деятельности территории, где введено чрезвычайное положение; организация размещения физических лиц, пострадавших в результате обстоятельств, послуживших основанием для введения чрезвычайного положения, в жилые помещения для временного проживания, оказания необходимой помощи; координация деятельности центральных и местных исполнительных органов, организаций, комендатур местности, где введено чрезвычайное положение, по устранению обстоятельств, послуживших основанием для введения чрезвычайного положения; контроль за выполнением мероприятий, проводимых в период чрезвычайного положения.

Для выполнения основных задач Государственная комиссия осуществляет следующие функции: (1) разрабатывает предложения по координации деятельности центральных и местных исполнительных органов, организаций, комендатур местности, где введено чрезвычайное положение, по ликвидации обстоятельств, послуживших основанием для введения чрезвычайного положения; (2) заслушивает должностных лиц центральных, местных исполнительных органов и комендантов местностей, где введено чрезвычайное положение, по вопросам выполнения задач, возложенных на Государственную комиссию; (3) запрашивает и получает от центральных и местных исполнительных органов, организаций документы и сведения, необходимые для осуществления деятельности Государственной комиссии; (4) контролирует выполнение центральными и местными исполнительными органами, организациями, комендатурами местности, где введено чрезвычайное положение, мероприятий по ликвидации обстоятельств, послуживших основанием для введения чрезвычайного положения; (5) привлекает специалистов центральных и местных исполнительных органов, организаций для выполнения аналитических, экспертных и других работ, необходимых для решения вопросов ликвидации обстоятельств, послуживших основанием для введения чрезвычайного положения; (6) рассматривает эффективность введения дополнительных мер и временных ограничений, при полной или частичной ликвидации обстоятельств, послуживших основанием для введения чрезвычайного положения, вносит соответствующие предложения Президенту Республики Казахстан о полной или частичной отмене дополнительных мер, временных ограничений или чрезвычайного положения; (7) обращается к Президенту Республики Казахстан с предложениями о необходимости применения в местности, где введено чрезвычайное положение, Вооруженных Сил Республики Казахстан, дополнительных мер и временных ограничений, предусмотренных настоящим Законом, обеспечивает их исполнение; (8) координирует деятельность местных исполнительных органов, организаций, территориальных органов внутренних дел, территориальных подразделений уполномоченного органа в сфере гражданской защиты, воинских формирований, расположенных (дислоцирующихся) в местности, где введено чрезвычайное положение, и дополнительно привлекаемых государственных органов для обеспечения режима чрезвычайного положения.

В соответствии со статьей 13 закона комендатура местности, где введено чрезвычайное положение, осуществляет свою деятельность по обеспечению режима чрезвычайного положения во взаимодействии с местными исполнительными органами. Президент Республики Казахстан, исходя из анализа развития ситуации в местности, где

введено чрезвычайное положение, вправе по своему усмотрению назначить комендантом местности представителя любого государственного органа.

В связи с объявлением Всемирной организацией здравоохранения нового коронавируса COVID-19 пандемией в целях обеспечения безопасности населения Республики Казахстан в соответствии с подпунктом 16) статьи 44 Конституции Республики Казахстан и статьями 4, 5, 6 Закона Республики Казахстан «О чрезвычайном положении» указом Президента в соответствии с законодательством Республики Казахстан на всей территории Республики Казахстан введено чрезвычайное положение на период с 08 часов 00 минут 16 марта 2020 года на срок до 07 часов 00 минут 15 апреля 2020 года. В дальнейшем с учетом сложившейся обстановки главой государства принято решение продлить действие чрезвычайного положения на всей территории Республики Казахстан, введенного Указом Президента Республики Казахстан от 15 марта 2020 года № 285 "О введении чрезвычайного положения в Республике Казахстан", до 00 часов 00 минут 11 мая 2020 года - в данный указ впоследствии вносились изменения. Государственная комиссия после отмены режима ЧП была преобразована в Государственную комиссию по восстановлению экономического роста.

В соответствии с Кодексом Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года №235-V нарушения режима чрезвычайного положения, а также действия, провоцирующие нарушение правопорядка в условиях чрезвычайного положения влекут штраф либо административный арест (ст.ст. 476, 478). Рассматривать дела об административных правонарушениях и налагать административные взыскания вправе руководитель государственного органа в сфере санитарно-эпидемиологического благополучия населения, его заместители, руководители территориальных подразделений и их заместители (ст.701); руководители и их заместители либо уполномоченные на то должностные лица структурных подразделений органов внутренних дел, Комитета национальной безопасности Республики Казахстан, Министерства обороны Республики Казахстан, осуществляющие государственный санитарно-эпидемиологический контроль и надзор (ст.702). Граждане имеют право на обжалование постановления по делу об административном правонарушении, предписания о необходимости уплаты штрафа, а прокуроры опротестовать постановление по делу об административном правонарушении, предписание о необходимости уплаты штрафа в вышестоящий орган (должностному лицу) (ст. 826-1).

В период пандемии востребованными были акты «мягкого права». В системе международного права наиболее распространенными оказались Технические руководства (ВОЗ, CDC, ETC): Рекомендации ВОЗ по применению масок детьми в обществе в контексте COVID-19; Кампания по выживанию при сепсисе: руководство по ведению тяжело больных взрослых с коронавирусной инфекцией; Советы по использованию масок в контексте COVID-19; Практическое пособие по составлению плана готовности ЛПУ к кризисным ситуациям с особым акцентом на пандемическом гриппе; Выводы на основе заметной разницы между двумя семьями, зараженными COVID-19; Эпиднадзор в ОЗ за коронавирусом — временное руководством ВОЗ и другие.

Национальное право Республики Казахстан активно применяло такие виды актов как постановления Главного государственного санитарного врача Республики Казахстан и главных санитарных врачей регионов, Приказы министра здравоохранения РК по вопросам организации и проведения санитарно-противоэпидемических и санитарно-профилактических мероприятий, а также Клинические протоколы диагностики и лечения коронавирусной инфекции COVID-19. Следует отметить непродуманность, непоследовательность и противоречивость норм многих из принятых в период пандемии постановлений главного санитарного врача республики, отсутствие выверенной статистики.

Несмотря на то, что в разгар пандемии был принят новый Кодекс «О здоровье народа и системе здравоохранения»; внедряется обязательное социальное медицинское

страхование, реальная ситуация выявила несовершенство правовой базы здравоохранения Республики Казахстан. Правоприменительная практика в сфере здравоохранения сталкивается с проблемой коллизии нормативных правовых актов разного уровня, регулирующих общественные отношения в сфере здравоохранения Республики Казахстан. Как правило, подобная ситуация влечет за собой негативные последствия, выражающиеся в нанесении ущерба здоровью граждан. Подтверждением является ситуация в период распространения коронавирусной инфекции, ярко проявившаяся в неспособности как системы здравоохранения, так и в целом системы государственного управления, мобилизовать имеющиеся ресурсы для защиты права граждан на охрану здоровья, прав медицинских работников. Неспособность обеспечить своевременное реагирование на вызовы и угрозы путем создания подзаконных нормативных актов во исполнение законодательных актов привело к негативным результатам. Неумелая организация карантинных мер, «неудачные» многочисленные постановления санитарных врачей, необоснованные протоколы лечения, искусственно созданный дефицит лекарственных средств и изделий медицинского назначения в период вспышки инфекции в июле 2020 года как признаки правового нигилизма государственного аппарата повлекли за собой необратимые для государства и общества потери человеческих жизней.

Руководители профильных министерств продемонстрировали слабое знание законодательства, регулирующего меры социальной поддержки граждан, распространяя противоречивую информацию о нормах и положениях законодательства, действующего в условиях чрезвычайного положения и т.д.. Размытость содержания принимаемых государственными органами, в частности, главными санитарными врачами республики и ее регионов, подзаконных нормативных актов делало невозможным осуществление адекватного правоприменения. Вместе с тем несовершенство принимаемых и применяемых в период пандемии многочисленных нормативных правовых актов обусловлено рядом объективных причин, связанных с оперативными сроками принятия актов, тенденциями распространения коронавирусной инфекции, масштабами ущерба. Данное обстоятельство подчеркивает необходимость глубокого анализа сложившейся в разные периоды эпидемии (ухудшения, стабилизации, улучшения) нормативной базы, систематизации правовых актов, их оценки с целью адаптации к применению в период возврата к деятельности организаций здравоохранения и общества в нормальных условиях.

Пандемия коронавирусной инфекции продемонстрировала многие изъяны государственного управления, вскрыла факты многомиллиардных хищений в сфере цифровизации, преступного бездействия ТОО СК Фармация по распределению лекарственных средств и изделий медицинского назначения и пр. Однако общество не получило ответы на вопрос о том, какую юридическую ответственность понесли должностные лица за злоупотребления полномочиями, неисполнение либо ненадлежащее исполнение возложенных на них законодательством полномочий как в обычных условиях, так и в условиях чрезвычайного положения и распространения инфекционных болезней, что является основанием для утверждения о том, что в механизме правового регулирования попросту отсутствует механизм неотвратимости наказания должностных лиц за неисполнение либо ненадлежащее исполнение возложенных на них законодательством обязанностей.

Вопросами чрезвычайной важности является принятие превентивных мер по защите прав медицинских работников, профессиональная деятельность которых связана с риском заражения. Как показала практика, в ревизии нуждаются положения законодательства, регламентирующего как вопросы профилактики инфицирования, так и компенсационных выплат в случае заболеваний и смерти медицинских работников. Современная ситуация характеризуется возникновением угрозы оттока медицинских кадров из отрасли, которая как никогда нуждается в высококвалифицированных специалистах. В связи с изложенным, целесообразно комплексно проанализировать нормативную базу, регулиующую статус

медицинских работников в контексте социального обеспечения (оплата труда, социальная защита и т.д.).

Все вышеизложенные аспекты правового регулирования общественных отношений сферы здравоохранения актуализируются в свете проблемы устранения имеющихся недостатков и пробелов в законодательстве в период возврата к жизнедеятельности общества к нормальным условиям с учетом возможности возникновения пандемий в будущем. Учитывая, что одним из факторов, негативно влияющих на уровень организации здравоохранения в Казахстане является недофинансирование отрасли, страны Европейского Союза в рамках всеобъемлющего пакета солидарной помощи «COVID-19» в странах Центральной Азии: меры реагирования на кризис» (CACCR) с бюджетом в 3 млн евро (1.4 млрд тенге), направленного на обеспечение потребностей стран Центральной Азии, основное внимание уделяет Казахстану. CACCR – двухлетняя региональная программа для стран Центральной Азии, которую запустили в июле 2020 года. Она осуществляется в рамках «пакета солидарной помощи» с бюджетом в 124 млн евро, подготовленной Европейским Союзом для региона Центральной Азии как часть программы глобального ответа на COVID-19 «Team Europe». В рамках программы CACCR, реализуемой Всемирной организацией здравоохранения, будет оказана поддержка в смягчении последствий нынешней вспышки пандемии COVID-19. Также программа будет способствовать обеспечению долгосрочной устойчивости национальных систем здравоохранения стран Центральной Азии через наращивание их потенциала реагирования на аналогичные угрозы здоровью населения в случае появления таковых в будущем.

Заключение

Моделирование эффективной системы здравоохранения требует выработки, прежде всего, концептуальных подходов к организации его деятельности. Назревшая необходимость первоочередного решения проблемы построения рациональной системы здравоохранения обусловила и существенное возрастание объема государственного регулирующего и контролирующего участия в жизни общества, активизацию контрольного механизма государства. Особенно важно на современном этапе усилить работу контрольно-надзорных органов в системе здравоохранения в организационно-методологическом плане, выявить неиспользуемые возможности, пределы функционала, определить наиболее приемлемые, эффективные методы и формы их реализации, разработать рекомендации по совершенствованию деятельности контрольно-надзорных органов в системе здравоохранения.

Приоритетным направлением модернизации национальных систем здравоохранения является предоставление качественных услуг здравоохранения как обязательное условие всеобщего охвата услугами здравоохранения на мировом уровне. Глобальное здравоохранение в настоящее время озадачено вопросом о том, как осуществить всесторонний анализ приемлемых вариантов для принятия решений с учетом проводимой государственной политики, активизации потенциала ключевых заинтересованных сторон с тем, чтобы разработать мероприятия по повышению качества медицинских услуг. Мировая практика представляет образцы государственных стратегий в области качества с учетом специфики страны и региона - инфраструктуры, культуры, традиций системы здравоохранения. Очевидна эффективность в эпоху пандемии цифровизации как современного инструмента управления чрезвычайной ситуацией [7].

От эффективности государственного регулирования, уровня деятельности учреждений системы здравоохранения зависит результативность внедрения стандартов, стимулирование на основе показателей эффективности, нормативно-правовое регулирование и другие факторы. Активизация ключевых сторон – государственных органов, организаций здравоохранения, поставщиков клинической помощи, самих пациентов и в целом общества - является приоритетом в системе мер по повышению качества услуг здравоохранения. Выбор и реализация мер по повышению качества услуг должны опираться на правильно организованный процесс сбора данных и обратной связи

для обеспечения мониторинга качества, который, в свою очередь, будет способствовать интеграции систем оценки в процессы повышения качества и их полноценному обеспечению ресурсами. Государственный менеджмент в тесном контакте с деятельностью медицинских организаций и гражданским обществом должен охватить всю парадигму управления. В эту парадигму входят функционалы государственной политики и стратегии в области качества; принятие и продвижение универсальных целей в области качества; мониторинг и отчетность по результатам мероприятий по повышению качества для обеспечения непрерывной деятельности по улучшению.

ЛИТЕРАТУРА

1. Антинуччи М. Право и экономика в контексте пандемии: ключевое дело ЕСПЧ «Марчелло Виола против Италии». Вестник Университета имени О.Е.Кутафина (МГЮА). 2021; (1):56-64. - <https://doi.org/10.17803/2311-5998.2021.77.1.056-064>
2. Бази-Малори К. Цели и задачи режима чрезвычайного положения: подход Венецианской комиссии // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. 2022. Т. 18. № 1. С. 10—12. DOI: 10.12737/jflcl.2022.002
3. Gostin LO, Halabi SF, Klock KA. An International Agreement on Pandemic Prevention and Preparedness. JAMA. 2021. Oct; 326(13):1257–8. 10.1001/jama.2021.16104
4. Felter C. A Guide To Global COVID-19 Vaccine Efforts. Foreign Affairs Newsletter. 11 October 2021. - <https://www.cfr.org/backgrounder/guide-global-covid-19-vaccine-efforts>
5. de Oliveira BR, da Penha Sobral AI, Marinho ML, Sobral MF, de Souza Melo A, Duarte GB. Determinants of access to the SARS-CoV-2 vaccine: a preliminary approach. Int J Equity Health. 2021. Aug;20(1):183. 10.1186/s12939-021-01520-4
6. Moon S, Sridhar D, Pate MA, Jha AK, Clinton C, Delaunay S, Edwin V, Fallah M, Fidler DP, Garrett L, Goosby E, Gostin LO, Heymann DL, Lee K, Leung GM, Morrison JS, Saavedra J, Tanner M, Leigh JA, Hawkins B, Woskie LR, Piot P. Will Ebola change the game? Ten essential reforms before the next pandemic. The report of the Harvard-LSHTM Independent Panel on the Global Response to Ebola. Lancet. 2015 Nov 28;386(10009):2204-21. doi: 10.1016/S0140-6736(15)00946-0. Epub 2015 Nov 23. PMID: 26615326; PMCID: PMC7137174.
7. Huang CM, Chan E, Hyder AA. Web 2.0 and Internet social networking: a new tool for disaster management?-Lessons from Taiwan. BMC Med Inform Decis Mak. (2010) 10:1–5. doi: 10.1186/1472-6947-10-57

Досжанов Б.Б.

Казахский Национальный Педагогический Университет им. Абая, г. Алматы, Казахстан
bulat8188@mail.ru

Ищанова Г.Т.

Университет международного бизнеса им. К.Сагадиева, г.Алматы, Казахстан

Государственно-правового регулирование внешней миграции в Казахстане в рамках единого экономического пространства

Аннотация

Государственно-правовое регулирование внешней миграции в стране было и остаётся непоследовательным и малоэффективным. Значение регулирования внешней миграции приобретает ещё большую остроту в связи с образованием Таможенного союза и ЕврАзЭС. Представляется, что из-за проблем с реализацией и соблюдением миграционных правил, незарегистрированные мигранты вытеснены в «теневую» экономику страны. В связи с этим в данной статье предпринят анализ миграционной политики Казахстана в отношении регулирования трудовой миграции.

Ключевые слова: внешняя миграция, трудовая миграция, незаконная трудовая миграция, меры регулирования внешней миграции.

Бірыңғай экономикалық кеңістік шеңберінде Қазақстандағы сыртқы көші-қонды мемлекеттік-құқықтық реттеу

Аңдатпа

Елдегі сыртқы көші-қонды мемлекеттік-құқықтық реттеу тиімсіз және тиімсіз болып қалып отыр. Сыртқы көші-қонды реттеудің маңызы Кеден одағы мен ЕурАзЭҚ құрылуына байланысты одан да өткір болып отыр. Көші-қон ережелерін іске асыру және сақтау проблемаларына байланысты тіркелмеген көшіп-қонушылар елдің «көлеңкелі» экономикасына ығыстырылды. Осыған байланысты осы мақалада Қазақстанның еңбек көші-қонын реттеуге қатысты көші-қон саясатына талдау жасалды.

Түйін сөздер: сыртқы көші-қон, еңбек көші-қоны, заңсыз еңбек көші-қоны, сыртқы көші-қонды реттеу шаралары.

B.B. Doszhanov, G.T. Ichshanova

The state-legal regulation of external migration in Kazakhstan within a common economic space

The state-legal regulation of external migration in the country was and remains inconsistent and ineffective. The value of regulation of external migration gains still big relevance in connection with formation of the Customs union and EAU. Because of problems with realization and observance of migratory rules, the unregistered migrants are forced out in "shadow" national economy. In this regard in this article the analysis of migration policy of Kazakhstan concerning regulation of labor migration is undertaken.

Keywords: external migration, labor migration, illegal labor migration, measures to regulate foreign migration.

Введение. Острота миграционной проблемы в Казахстане объясняется рядом факторов, как политического, так и социально-экономического характера. Во многом это объясняется спецификой процесса образования независимых государств в рамках СНГ, политическими амбициями руководителей ряда новых постсоветских государств, внутренними и межгосударственными конфликтами, взрывами бытового национализма и проявлениями нетерпимости к другим этническим группам и т.д. Однако, в основе миграционной проблемы лежат, в первую очередь, все же объективные экономические факторы, имеющие долговременный характер, иными словами, актуальность темы данной статьи продиктована не конъюнктурой политической обстановки, а необходимостью более глубокого изучения экономических аспектов растущей мобильности трудовых ресурсов как решающего фактора производства современного рыночного хозяйства.

Основная часть. Сегодня, Казахстан делает акцент на привлечение квалифицированной иностранной рабочей силы для осуществления трудовой деятельности на территории страны. Первоначально квота применялась в основном в отношении иностранных компаний, работающих в Казахстане, с целью разрешить им привлекать ограниченное количество иностранных руководителей, специалистов и рабочих для выполнения функций и работ, требующих высокой квалификации. В то же время в последние годы иностранная рабочая сила активно привлекается и отечественными работодателями, в частности, в строительстве и сельском хозяйстве. С учетом этого, начиная с 2006 года, правительственная квота на привлечение иностранной рабочей силы включает квоты на привлечение квалифицированных рабочих и сельскохозяйственных работников.

Казахстан придерживается политики поддержания только временной трудовой миграции, в том числе в отношении квалифицированных специалистов и работников, осуществляя выдачу разрешений работодателям на привлечение иностранной рабочей силы сроком не более чем на один год. Поддержка и предоставление условий для иммиграции в Казахстан определенных категорий иностранцев основывается, на признании прав определенных лиц на возвращение на историческую родину и воссоединение семей (речь идет о лицах, родившихся на территории Казахстана либо ранее имевших казахстанское гражданство, о членах их семей, гражданах бывших республик Советского Союза, имеющих близких родственников - граждан Казахстана). При этом лица, получившие право постоянного проживания в стране, не признаются в качестве трудовых мигрантов.

В частности, в статье 4 Закона о миграции Казахстана среди основных принципов государственной политики в области миграции обозначен дифференцированный подход государства к регулированию различных видов иммиграции. Тогда как среди задач государственной политики в области миграции населения обозначены:

- организация рационального расселения оралманов (репатриантов) с учетом интересов демографического и социально-экономического развития регионов;
- привлечение высококвалифицированной иностранной рабочей силы для осуществления трудовой деятельности в Республике Казахстан;
- защита внутреннего рынка труда путем квотирования привлечения иностранной рабочей силы;
- содействие переселению на историческую родину этнических казахов;
- международное сотрудничество в сфере регулирования миграционных процессов, предупреждения и пресечения незаконной иммиграции [1].

Иммигранты, прибывающие с целью осуществления трудовой деятельности, делятся на следующие категории:

- 1) иностранные работники - иммигранты, прибывшие или привлекаемые работодателями для осуществления трудовой деятельности на территории Республики Казахстан;
- 2) бизнес-иммигранты - иммигранты, прибывшие с целью осуществления предпринимательской деятельности в соответствии с законодательством Республики Казахстан;
- 3) сезонные иностранные работники - иммигранты, привлекаемые на работу работодателями для выполнения сезонных работ, которые в силу климатических или иных природных условий выполняются в течение определенного периода (сезона), но не более одного года;
- 4) трудовые иммигранты – иммигранты, прибывшие в Республику Казахстан в качестве домашних работников с целью выполнения работ (оказания услуг) у работодателей – физических лиц в домашнем хозяйстве на основании разрешения трудовому иммигранту.

Иностранные работники, прибывающие для самостоятельного трудоустройства или привлекаемые работодателями, обязаны: быть совершеннолетними, предъявить подтверждение своей платежеспособности, необходимой для выезда с территории Республики Казахстан по истечении срока действия разрешения на трудоустройство или привлечение иностранной рабочей силы работодателем в порядке и размерах, определяемых Правительством Республики Казахстан, обладать образованием, квалификацией и опытом, необходимыми для выполнения предстоящей работы, предъявить подтверждение наличия либо отсутствия судимости, предъявить медицинскую справку, подтверждающую отсутствие заболеваний, препятствующих трудовой деятельности по избранной специальности, иметь медицинскую страховку.

Что касается регулирования условий пребывания бизнес-иммигрантов на территории Республики Казахстан и осуществления ими предпринимательской деятельности то обязательным условием пребывания бизнес-иммигрантов на территории

Республики Казахстан является осуществление предпринимательской деятельности. Бизнес-иммигрант в течение двухмесячного срока со дня въезда на территорию Республики Казахстан обязан:

1. зарегистрировать коммерческую организацию в Республике Казахстан или вступить в состав участников (акционеров) коммерческих организаций, осуществляющих деятельность на территории Республики Казахстан в соответствии с гражданским законодательством Республики Казахстан;

2. внести в банк второго уровня Республики Казахстан сумму денег не менее минимального размера, установленного законодательством Республики Казахстан, при регистрации юридического лица для формирования его уставного капитала.

Условия въезда и пребывания сезонных иностранных работников обстоят следующим образом:

1. Визы на въезд сезонным иностранным работникам выдаются загранучреждениями Республики Казахстан на основании разрешений на привлечение иностранной рабочей силы.

2. Разрешения на временное проживание сезонных иностранных работников, прибывших из государств, заключивших с Республикой Казахстан соглашения о безвизовом порядке въезда и пребывания, выдаются органами внутренних дел.

Сезонные иностранные работники обязаны быть совершеннолетними, предъявить подтверждение своей платежеспособности, необходимой для выезда с территории Республики Казахстан по истечении срока действия разрешения на привлечение иностранной рабочей силы, в порядке и размерах, определяемых Правительством Республики Казахстан, предъявить медицинскую справку, подтверждающую отсутствие заболеваний, препятствующих трудовой деятельности, а также иметь медицинскую страховку.

Условия привлечения сезонных иностранных работников:

1. Сезонные иностранные работники привлекаются на работу в отдельные отрасли экономики в соответствии с международными договорами, ратифицированными Республикой Казахстан, или на основании выдаваемых работодателям местными исполнительными органами разрешений на привлечение иностранной рабочей силы в пределах квоты на условиях и в порядке, определяемых Правительством Республики Казахстан.

2. Работодатели, привлекающие сезонных иностранных работников, обязаны предоставить им временное жилье, отвечающее санитарным и иным нормам, установленным законодательством Республики Казахстан.

Что касается иммигрантов, прибывших с целью осуществления трудовой деятельности, то несут обязанности, предусмотренные законами РК в отношении иммигрантов, пребывающих на территории РК и обязаны покинуть страну по завершении срока разрешений, если не имеют законных оснований для дальнейшего пребывания.

Трудовые иммигранты должны соответствовать следующим требованиям: являться гражданами стран, с которыми Республикой Казахстан заключены соглашения о безвизовом порядке въезда и пребывания, предусматривающие возможность пребывания в Республике Казахстан без виз сроком не менее трех месяцев; быть совершеннолетними; предъявить подтверждение своей платежеспособности, необходимой для выезда с территории РК по истечении срока действия разрешения трудовому иммигранту; предъявить подтверждение наличия либо отсутствия судимости; предъявить медицинскую справку, подтверждающую отсутствие заболеваний, препятствующих трудовой деятельности по избранной специальности; иметь медицинскую страховку.

Разрешение на временное проживание трудовым иммигрантам выдается и продлевается органами внутренних дел в порядке, установленном Правительством страны, на срок действия разрешения трудовому иммигранту. Максимальный срок непрерывного

временного проживания трудового иммигранта в РК не может превышать двенадцать месяцев [1].

В целом, установленная в Казахстане процедура предоставления разрешений на использование труда мигрантов основана на приоритете постепенной замены иностранных работников национальными кадрами, в том числе за счет соответствующих инвестиций работодателя. Данный подход разнится с практикой большинства промышленно развитых стран, которые конкурируют в привлечении квалифицированных мигрантов и где права на проживание расширяются по мере увеличения срока легального пребывания в стране. Кроме того, Конвенция МОТ № 143 и Международная конвенция о защите прав всех трудящихся-мигрантов и членов их семей предусматривают право мигрантов на свободный доступ к рынку труда после законного осуществления трудовой деятельности в стране в течение определенного периода времени. Следует также отметить, что процедура выдачи разрешений на привлечение в Казахстан иностранной рабочей силы носит сложный характер и является чрезвычайно затратной по времени и сопутствующим расходам работодателя. Более того, объем применяемых требований с каждым годом возрастает и еще более усложняется, что может быть одной из причин нарастающих в стране объемов нерегулируемой трудовой миграции.

Принцип недискриминации, в том числе по мотивам национальности, широко признается в Казахстане, и в отношении условий труда национальное законодательство не содержит каких-либо дискриминационных положений в отношении трудящихся-мигрантов. Однако рассмотрение внешней трудовой миграции в качестве временного явления и регулирование ее потоков на основе выдачи разрешений работодателю ведет на практике к ограничению прав трудящихся-мигрантов в области занятости, которая выражается в «привязке» трудящегося-мигранта к одному работодателю. Кроме того, несмотря на то, что Казахстан ратифицировал Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах и Конвенцию МОТ № 87 о свободе объединения и защите права объединяться в профсоюзы, трудовые мигранты не обладают правом создавать профсоюзы и имеют весьма ограниченные возможности для участия в деятельности уже существующих объединений работников.

Меры по интеграции трудящихся-мигрантов в местное общество в настоящее время реализуются в Казахстане не очень активно, и тому есть ряд причин. Во-первых, политика по регулированию трудовой миграции основана на признании ее временного характера. Во-вторых, большинство прибывающих в Казахстан трудящихся-мигрантов в недавнем прошлом были гражданами единого государства (СССР) и по-прежнему не испытывают серьезных языковых и культурных проблем в интеграции в государство работы по найму. Для решения проблем интеграции мигрантов, прибывающих из таких стран, как Монголия и Китай, предусмотрено оказание им адаптационных услуг на базе специализированного центра. Кроме того, в условиях отсутствия визового режима с основными государствами происхождения трудящихся-мигрантов, а также по причине в целом открытого характера визовой политики не возникает серьезных преград для реализации права на воссоединение семей трудящихся-мигрантов, законно прибывающих на территорию Казахстана.

Трудовые мигранты обладают в Казахстане определенным доступом к услугам в области здравоохранения и образования, причем в обоих случаях соответствующие права закреплены в национальном законодательстве; в большей степени последнее относится к медицинской помощи.

Трудящиеся-мигранты в Казахстане не обладают правом доступа к системам пенсионного обеспечения и обязательного социального страхования. Это связано с тем, что соответствующие возможности предоставляются только лицам, получившим право постоянного проживания в Казахстане. Причем работодатель в обоих случаях освобожден от обязанности осуществлять соответствующие выплаты по трудящимся-мигрантам. В этом отношении следует отметить, что положения действующего законодательства Казахстана, касающиеся прав иностранных работников на социальное страхование, не

соответствуют международным стандартам, установленным Международной конвенцией о защите прав всех трудящихся-мигрантов и членов их семей, конвенциями МОТ №118, №143, №157. Тем не менее, в отношении права на возмещение вреда, причиненного жизни и здоровью работника при исполнении им трудовых обязанностей, трудящиеся-мигранты в соответствии с национальным законодательством пользуются теми же правами, что и местные работники.

Не смотря на то, что Казахстан предпринимает определенные шаги для улучшения положения прав трудящихся мигрантов на территории страны, ситуация с их регулированием не решается. Количество трудовых мигрантов на сегодняшний день в Казахстане является вопросом для представителей власти - данные разных государственных ведомств разнятся значительным образом. По мнению казахстанских экспертов, масштабы нелегальной трудовой миграции оценочно в 2,5–3 раза выше, чем объем легальной, квотируемой трудовой миграции. Большинство нелегальных трудовых мигрантов прибывают в Казахстан из Узбекистана, Киргизии и Таджикистана, с этими государствами у Казахстана безвизовый режим. Отсутствие точной информации показывает, что в стране нет нормального контроля над трудовой миграцией.

Ежегодно полиция выявляет от 80 до 100 тысяч иностранцев, нарушающих миграционное законодательство, из них около трех тысяч – выдворяются за пределы страны с запретом въезда в течение следующих пяти лет. Большая часть нарушений связана с работой без получения необходимых разрешений. При этом, работая вне правового поля, мигранты нередко сами становятся объектом преступных посягательств. На сегодняшний день в процессе выдачи трудовым мигрантам разрешений будет формироваться база данных за счет дактилоскопирования и фотографирования. Это станет важным профилактическим фактором, позволит своевременно раскрывать нарушения закона с их участием [2].

Для того, чтобы как то улучшить существующую ситуацию Министерство внутренних дел РК разработало поправки в законодательство, легализующие привлечение гражданами республики трудовых мигрантов из стран СНГ. Был принят Закон «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам трудовой миграции». Разрешения будут выдаваться гражданам стран, с которыми у Казахстана имеются договоры о безвизовом порядке въезда и пребывания, на срок не менее трех месяцев. Под эту категорию подпадают жители стран СНГ, кроме Туркменистана (его представителям для въезда необходимо оформить визу). Разрешения действительны только для работы у физических лиц для обеспечения их личных потребностей. На предпринимателей этот порядок не распространяется.

Труд иммигрантов, получивших разрешение в упрощенном порядке, не может быть использован для получения дохода для работодателя. Один гражданин может привлечь не более пяти трудовых иммигрантов. Этого достаточно для обеспечения личных потребностей, при этом устраняется возможность использования данного механизма для легализации иностранцев, незаконно работающих в строительстве, торговле, сфере услуг и так далее.

Кодекс об административных правонарушениях дополнен нормой, которой предусмотрена ответственность работодателя за привлечение трудовых иммигрантов без соответствующего разрешения или заключение трудовых договоров более чем с пятью трудовыми иммигрантами. При первом нарушении это влечет штраф в размере 30 МРП (55 560 тенге), при повторном – 50 МРП (92 600 тенге). Первоначально разрешение выдается на срок от одного до трех месяцев, затем оно может несколько раз продлеваться, но общий срок не может быть более одного года. Оформление нового разрешения возможно не ранее чем через месяц после окончания срока действия предыдущего. Немаловажно, что период, на который выдается и продлевается разрешение, будет определяться самим иностранцем – сотруднику миграционной полиции требуется только проверить, чтобы за указанный в заявлении период (один, два или три месяца) был произведен предварительный платеж по

индивидуальному подоходному налогу из расчета двух месячных расчетных показателей (3 704 тенге) за каждый месяц, на который оформляется разрешение. Такой порядок устраняет возможности для коррупции при выдаче разрешений [2]. Данный подход, по мнению казахстанских чиновников, позволит наполнить бюджет и взять под контроль гастарбайтеров.

Заклучение. Таким образом, трудовая миграция в Казахстане носит еще стихийный характер, имеются многочисленные недоработки в законодательстве, которые на деле превращаются в административные барьеры на пути к миграции, в первую очередь трудовой. В этом контексте вполне логично, что они порой превращаются в источник ренты и взяток для должностных лиц, что приводит к появлению многочисленной нелегальной иммиграции.

Тогда как социальные издержки от наличия большого числа нелегальных иммигрантов в Казахстане сегодня очень высоки. Опыт других принимающих стран показывает, что после того, как доля нелегальных мигрантов достигает 3-7 процентов рабочей силы, издержки от наличия такой теневой экономики становятся слишком значительными, и страны проводят кампании по упорядочиванию ситуации (их также называют «амнистиями для иммигрантов»), такая была реализована в Казахстане в 2006 году, когда было выявлено 164,5 тыс. иностранных граждан [3], осуществлявших трудовую деятельность на территории республики без оформления соответствующих документов

В целом, в иммиграционной политике особое внимание следует уделять использованию селективного подхода, обеспечивающего улучшение качественного состава иммиграции, что следует из опыта развитых стран. Селективный подход предполагает использование заградительных мер в отношении «ненужных» стране иностранных граждан, а также проведение более гибкой иммиграционной политики по отношению к востребованным категориям иностранных работников. На сегодняшний день в Казахстане существуют 8 государственных органов в пределах своей компетенции. Вместе с тем необходимым представляется также создание специального государственного органа по вопросам миграции, который мог бы интегрировать всю работу не только государственных органов в сфере миграции, но и деятельность НПО, ориентированных на миграционные процессы.

Литература:

1. Закон о миграции населения Республики Казахстан от 22 июля 2011 года № 477-IV Статья 4. <http://adilet.zan.kz>
2. Трудовой патент для гастарбайтеров // «Казахстанская правда», 19 февраля, 2014 <http://www.nomad.su>
3. Нужны ли гастарбайтеры Казахстану? // Общественно-политический сайт Today.kz 23.10.2010: <http://today.kz>

Жаксылық Арман Қанатұлы

Д.А.Қонаев атындағы заң академиясының 2-курс магистранты

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҒЫ

Түйін сөздер: имплементация; халықаралық-құқықтық нормалар; кәмелетке толмағандар; қылмыстық заңнама; қылмыстық жаза; қылмыстық жауаптылық.

Аннотация. Мақалада кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығы және оларды жазалау туралы халықаралық-құқықтық нормаларды Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасына имплементациялау қарастырылған. Мақалада 1989 жылы Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясында қабылданған және 1994 жылы Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесі ратификациялаған «Бала құқықтары туралы»

Конвенцияға зор мән берілген, өйткені онда алғаш рет баланың: өмір сүруге, өз есімінің болуына және азаматтықты алуға, даралығын сақтауға, ата-анасынан айырылмауға, білім алуға және кәсіптік даярлыққа, жеке өміріне ерікті түрде және заңсыз қол сұғушылықтан қорғауға, медициналық қызмет көрсетуге, сондай-ақ өз ойын еркін айту, ойлау, ар-ұждан және дін, қауымдастыққа, жиналыстарға қатысу бостандығына деген құқықтары бекітілді. Қылмыстық жауаптылық мәселелері жөнінде Конвенцияның 40-бабында сөз қозғалады. Бұл Конвенцияда алимент мәселесі бойынша барлық міндеттемелер жазылған, ал барлық қарарлардың бірігуі Конвенция конкретизациясына ұласады. Сондай-ақ, берілген қарарлар баланың мүдделерін, құқықтарын және бостандықтарын қамтамасыз ететін қосымша кепілдік берумен қатар, әділ сот төрелігіне мүмкіндік береді. Конвенцияны және басқа да халықаралық келісімдерді ратификациялағаннан кейін, қабылданған міндеттемелермен сәйкес, ұлттық заңнаманы келтіру процессі басталды.

Жаксылык Арман Канатұлы
Магистрант 2-го курса ЕЮА имени Д.А.Кунаева

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Ключевые слова: имплементация; международно-правовые нормы; несовершеннолетние; уголовное законодательство; уголовное наказание; уголовная ответственность.

Аннотация. В статье рассматривается имплементация международно-правовых норм об уголовной ответственности и наказании несовершеннолетних в уголовное законодательство Республики Казахстан. Большое внимание в статье уделяется Конвенции «О правах ребенка», принятой Генеральной Ассамблеей Организации Объединенных Наций в 1989 году и ратифицированной Верховным Советом Республики Казахстан в 1994 году, поскольку именно в ней впервые были закреплены такие права ребенка, как права: на жизнь, иметь свое имя и гражданство, сохранять индивидуальность, не разлучаться с родителями, образование и профессиональную подготовку, на защиту от произвольного и незаконного вмешательства в его личную жизнь, медицинское обслуживание, а также на свободу выражения своего мнения, мысли, совести и религии, ассоциаций, собраний и другие права, свободы. Вопросы уголовной ответственности и наказания затрагиваются в статье 40 Конвенции. В этой Конвенции прописаны все обязательства по вопросам алиментов, а объединение всех резолюций переходит к ратификации Конвенции. Кроме того, поданные резолюции позволят наряду с дополнительными гарантиями, обеспечивающими интересы, права и свободы ребенка, справедливое правосудие. После ратификации Конвенции и других международных соглашений начался процесс приведения национального законодательства в соответствии с принятыми обязательствами.

Zhaksilik Arman Kanatuly
2nd year undergraduate of the Law Academy named after D.A. Kunayev

CRIMINAL LIABILITY OF MINORS

Keywords: implementation; international-legal law; underage; criminal law; criminal penalty; criminal liability.

Abstract. The article deals with the implementation of international legal norms on criminal liability and punishment of minors in the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan. Much attention is paid in the article to the Convention on the Rights of the Child, adopted by the General Assembly of the United Nations in 1989 and ratified by the Supreme Council of the Republic of Kazakhstan in 1994, since it was for the first time that the child's rights such as rights to life, name and citizenship, to preserve the individuality, not to be separated from

his parents, education and vocational training, to protection from arbitrary and unlawful interference with his personal life, medical care, and also Bod of expression, thought, conscience and religion, association, assembly and other rights, freedoms. The issues of criminal liability and punishment are addressed in Article 40 of the Conventaion. This Convention sets out all obligations regarding alimony, and the consolidation of all resolutions proceeds to the ratification of the Convention. In addition, the submitted resolutions will allow, along with additional guarantees that ensure the interests, rights and freedoms of the child, fair justice. After the ratification of the Convention and other international agreements, the process of bringing national legislation into line with the obligations assumed began.

Анықтама-сөздігінде халықаралық құқық имплементациясы мемлекет ішіндегі деңгейде халықаралық міндеттемелердің нақты іске асырылуы, халықаралық-құқықтық нормалардың ұлттық заңнамаларға және заңға тәу- елді актілерге трансформациялануымен жүзеге асырылатыны түсіндіріледі [1, 52 б.]. Бірқатар елдерде ратификацияланған халықаралық келісімдер автоматты түрде ұлттық заңнаманың бөлігіне айналады [2, 242 б.]. Атап айтқанда, Ресей Федерациясының Конституциясына сәйкес (15 баптың 4 тармағы) Ресей Федерациясы құқық жүйесінің құрамдас бөлігі Ресей Федерациясының халықаралық келісімдері және жалпы танылған принциптер болып табылады. Егер Ресей Федерациясының халықаралық келісінде заңнамадан өзге ережелер бекітілсе, халықаралық келісімнің ережелері қолданылады.

Бастапқыда, Қазақстан Республикасы Конституциясы 4 бабының 3 тармағында, халықаралық келісімде, оның орындалуы мақсатында жаңа заң шығару талап етілген жағдайларды қоспағанда, Қазақстан Республикасымен ратификацияланған халықаралық келісімдер, Қазақстан Республикасы заңдарының алдында басымдылыққа ие және тікелей қолданылады.

10.03.2017 жылғы Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасы Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу» заңымен бұл тармаққа өзгерістер енгізілді. Қазіргі таңда Қазақстан Республикасы Конституциясында 4 баптың 3 тармағы, Қазақстан Республикасымен ратификацияланған халықаралық келісімдер, Қазақстан Республикасы заңдарының алдында басымдылыққа ие екенін қарастырады. Қазақстан Республикасы қатысушы мемлекет ретінде жайғасым табатын халықаралық келісімдердің, Қазақстан Республикасы аумағында тәртібі мен қолданылу шарттары Республика заңнамасымен анықталады.

Осылайша, халықаралық ратификацияланған келісімдердің жүзеге асырылу құқықтық тетігі жетілдірілген. Қазақстан Республикасымен ратификацияланған, халықаралық келісімдерге сәйкес қылмыстық заңдардың келтірілу маңыздылығы, 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі құқықтық саясат Концепциясының, 2.8 тармағында атап өтілген.

Әрбір мемлекет құқық жүйесі ерекшеліктерін, заңнама ахуалын ескере отырып, халықаралық келісімдер ережелерінің ең қолайлы орындалу механизмін таңдайды. Әдетте, ұлттық қылмыстық заңнаманың, кейінгіқажетті өзгертулерді енгізу немесе мемлекеттің қылмыстық кодексіне ерекше бөлім қосуының не халықаралық конвенциялармен көзделген барлық ережелерді қамтитын бөлек заңның қабылдануының жан-жақты шолуы. Соңғы аспект Қазақстан Республикасы қылмыстық заңнамасына сәйкес қолайлы емес екенін ескереді. Себебі, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің (ары қарай ҚР ҚК) 1 бабы, ҚР қылмыстық заңнамасы, тек ҚР Қылмыстық Кодексінен тұратынын көздейді. ҚР ҚК ең маңызды құрамдас бөлігі қылмыстық-құқықтық нормалардың толық кодификациялануы, және бұл аспектіде 2014 жылғы ҚР ҚК, Қазақ КСР және 1997 жылғы ҚР ҚК кезінде жазылған, бірден-бір бекітілген қылмыстық құқықтың қайнар көзі қылмыстық заң, деген нормасын сақтап қалды. Бұл ретте, қылмыстық заң, қылмыстық құқықбұзушылық деп танылатын, нақты және жан-жақты әрекет тізімін құрайды. Ешбір басқа нормативті-құқықтық акт, құрамында қылмыстық-құқықтық сипатты нормаларды иелене алмайды.

Мәлімделген тақырып шеңберінде, 1989 жылдың 20 қарашасында Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының 44-ші сессиясындағы маңызды оқиға, кәмелетке толмаған тұлғалардың ерекше қорғау механизмінің, «Бала құқығы туралы» Конвенцияның (ары қарай Конвенция) қабылдануы. Бұл халықаралық келісім-шарт балалар жағдайын шешудегі тәсілдерін түбегейлі өзгертті. Конвенцияға сәйкес, балалар кез-келген қауымдастықтың толыққанды мүшелері және олардың нақты құқықтары бар. Сондай-ақ, Конвенцияда, қатысушы-мемлекеттер барлық көзделген құқықтардың қамтамасыз етілетіні және құрметтелетіні, олардың юрисдикциясы шегінде, қандай да бір дискриминацияға, нәсілдік, тері түсіне, жыныс, тіл, дін, политикалық және өзге пікірлер, ұлттық, этникалық немесе әлеуметтік тегі дискриминацияларына жол берілмей керек екені анықталып, көрсетілген. Сондай-ақ, мүлік жағдайына, денсаулық жағдайына және баланың туылған жер жағдайына, ата-анасының немесе заңды қамқоршысының жағдайларына қарамастан, Конвенцияға қатысушы-мемлекеттер баланы қорғауда барлық қажетті шараларды қамтамасыз етеді.

Атап айтқанда, дискриминацияның барлық түрінен, сонадай-ақ, мәртебесіне, әрекетшілдігіне қарамастан, баланың өз пікірін айтуда, баланың ата-анасын, заңды қамқоршыларын немесе өзге отбасы мүшелерін қорғауды қамтамасыз етеді. Конвенцияға сәйкес, баланың ең маңызды құқықтары мыналар: өмір сүруге, өзінің есімін иеленуге, азаматтыққа, даралығын сақтауға, ата-анасынан айырылмауға, білімге, кәсіби дайындыққа, ықтиярлы және заңсыз баланың жеке өміріне араласуынан қорғаныста болуына, медициналық қызметке, бала өзінің пікірін немесе ойын еркін білдіруге, дін еркіндігіне, және басқа құқықтарға және бостандықтарға ие. Қылмыстық жауапкершілік мәселелері Конвенцияның 40-шы бабында көтеріледі. Осылайша, Конвенция, оған қатысушылық құқық және қылмыстық процесс лекеттер, қылмыстық заңнаманы бұзды деп есептелетін, заң бұзушылық жағдайында кінәлі деп танылса немесе айыпталса, әрбір баланың құқығыналдын ала қарастырады. Мұндай үндеу баланың ішкі абырой және маңыздылық сезімдерін дамытып, адам құқықтары мен бостандықтарына деген құрмет сезімін ұялатады. Мұндай жағдайда, баланың жасы есептеліп, реинтеграция кезіндегі жәрдемдесу талпынысы, қоғамдағы пайдалы рөлді орындауы сияқты факторлар қарастырылады.

Бұл Конвенцияда алимент мәселесі бойынша барлық міндеттемелер жазылған, ал барлық қарарлардың бірігуі Конвенция конкретизациясына ұласады. Сондай-ақ, берілген қарарлар баланың мүдделерін, құқықтарын және бостандықтарын қамтамасыз ететін қосымша кепілдік берумен қатар, әділ сот төрелігіне мүмкіндік береді. Конвенцияны және басқа да халықаралық келісімдерді ратификациялағаннан кейін, қабылданған міндеттемелермен сәйкес, ұлттық заңнаманы келтіру процессі басталды. Қылмыстық заңнама да шеттетілген жоқ. Осылайша, тәуелсіз бөлімнің болуы, жаза түрлерін және жүйені реттеуге, бұл аспектілерді кәмелет жасқа толмаған адамдарға тағайындауға мүмкіндік берді. Бұл халықаралық деңгейдегі міндеттемелерді нақты іске асыру, ұлттық қылмыстық заңнама қарсаңында орындалды. Кәмелетке толмаған жастардың, қылмыстық заңнама ерекшеліктерін реттеу туралы нормаларды біріктіру, олардың жүйелілігі, бұл жас категориясының психо-физиологиялық ерекшеліктерін есепке алуға мүмкіндік береді. Конвенцияда алдын-ала қарастырылғандай, бұл мүмкіндік жазалау кезінде және жазаны орындау барысында қолданылады. Мысалға, қолданыстағы қылмыстық заңнама, көбінесе Конвенцияның 40 бабындағы қағидаларға сәйкес келеді және бір деңгейде имплементацияланған. Осылайша, аталған бабтың, 3-ші тармақ, «а» тармақшасына сәйкес, қатысушы-мемлекеттер «минималды жасты бекітуге ұмтылыс жасау керек, осы минималды жасқа бейімделе отырып, бұл жастан төмен балалар қылмыс жасауға қабілетсіз» қағидасын негізге алуы қажет. Осылайша, ҚР ҚК сәйкес, қылмыстық заңмен бекітілген минималды жасқа жеткен, жауаптылыққа қабілетті физикалық тұлға, қылмыстық жауапкершілікке тартылады деп анықталады. ҚР ҚК 15 бабы екі жас белгілерін айқындайды. Олар: 1) Жалпы. Яғни, 16 жасқа толуге ұласады. 2) Ерекше. Яғни, тұлғаның 14 жасқа толуы. 14 жасқа жетпеген жасөспірімдер, қылмыстық жауапкершілікке тартылмайды, себебі, толыққанды

әрекеттерінің қаншалықты қоғамға қауіпті екенін аңғармайды және әрекеттерін басқара алмайды [3,451 б.].

ҚР Жоғарғы Сотының тиісті Нормативті Қаулысында, туған күнінде емес, түнгі 12:00- ден кейінгі келесі күнінде, белгіленген жасқа жеткен жасөспірім ретінде анықталады. Ескертпе, кәмелетке толмаған жасөспірімнің, тиісті құжаттардың болмауы, немесе құжаттардың шынайылығында күмәндану жағдайында, сараптама тағайындалады. Сарапшылармен анықталған минималды немесе максималды (мысалы, 14-тен 15-ке дейін) жасқа қарап, сараптамамен ұсынылған минималды жасқа сүйенеді. Егер, жасөспірім белгіленген жасқа жетіп, алайда, психикалық бұзылумен байланысты емес, психикалық дамуы тежелсе, қылмыстық құқықбұзушылық жасау барысында, әрекеттерінің қоғамға қаншалықты қауіпті екенін аңғармай, әрекеттерін басқара алмаса, қылмыстық жауапкершілікке тартылмайды. Қылмыстық жауапкершілік 14 жастан басталатын қылмыстар тізбесі, толық тізбелі және 30 баптан тұрады. Барлық баптар қылмыстық заңмен, ауыр қылмыс және аса ауыр қылмыс қатарына енгізілген. Осылайша, 14 жастан бастап, тек ауыр қылмыс немесе аса ауыр қылмыс жасалған жағдайда ғана, қылмыстық жауапкершілік тағайындалады. 14 жаста қылмыстық теріс қылық жасалған жағдайда, қылмыстық жауапкершілік тағайындалмайды. Бұл адамгершілікті дәріптейтін тәсіл, 14 жастағы жасөспірімге тағайындалатын қылмыстық жауапкершілік кезінде көрінеді. Сондай-ақ, бұл әдіснама жасөспірімдердің қылмыстық мәселелерін шешу кезеңінде, халықаралық-құқықтық дәрежеде қолданылатын тәсілдерге сәйкес келеді. ҚР ҚК жасөспірімдердің жас ерекшеліктері, жауапкершілігін анықтау мақсатында ғана емес, сондай-ақ оларға берілетін жаза түрін белгілеу үшін жазылған. ҚР ҚК жасөспірімдер үшін арнайы жаза түрін қамтамасыз етпейтініне қарамастан, заң тұрғысынан жазалау түрлері бекітілген. Келесі жаза түрлері оларға тағайындалмайды: өлім жазасы, қамау, меншік тәркілеу, арнайы, әскери немесе құрмет дәрежелерінен айырмау, шенеуінен айырмау, дипломатиялық рангтен айырмау, біліктілік жайындағы мемлекеттік марапат, белгілі-бір қызмет орнын иеленуі жайлы құқықтан босату, ҚР сыртына азаматтығы жоқ немесе шет ел азаматын елден қуу. Бұдан басқа, ересек адамдардың жасөспірімдермен салыстыру барысында, жазалау дәрежесі сәйкесінше төмен екенін көруге болады. Мысалға, ересек адамдарға айыппұл көлемі 25-тен 500-ге дейінгі айлық көрсеткішті құраса, жасөспірімдерге берілетін жаза көлемі 10-нан 200-ге дейінгі айлық көрсеткішті құрайды, жасөспірім өзі ақша табатын шартпен бекітіледі. Ескертпе, жасөспірімге жазалауды тағайындау кезеңінде, қылмыстық-жаза қолданылатын әрекет мән-жайы ғана ескерілмей, жасөспірімнің тұрмыс-жағдайы және тәрбиесі, сондай-ақ жасы үлкен тұлғалардың ықпалы да есепке алынады⁷ [4].

Конвенцияның бөлек нормалары, қылмыстық заңнамаға имплементацияланған және жасөспірімдерге секілді, ересек адамдарға да таралады. Себебі, адам және адамзат құқықтарына әсер етеді. Мысалға, қылмыстық құқықтың уақыт ішінде әрекет етуі. Конвенцияның 40-шы бабы, жасалынған теріс қылық, қылмыс жасау кезінде, қылмыс деп мойындалмаса, жасөспірім қылмыстық жауапкершілікке тартылмайтынын анықтайды. Жалпыға бірдей адам құқықтары туралы Декларациясының 11-ші бабында ұқсас мазмұнды норма жазылған «ешкім қандай да бір теріс қылық немесе әрекетсіздік үшін, Қылмыстық құқық және қылмыстық процесс сол теріс қылық немесе әрекетсіздік жасалған уақытта, ұлттық заңнамамен немесе халықаралық заңнамамен қылмыс ретінде қаралмаса, бұл қылмыс үшін жауапкершілікке тартылмайды». Аталған халықаралық келісім-шарттарға сай, ҚР ҚК 5 бабы қылмыс жасау және жаза тағайындау, сол уақыт шеңберіндегі әрекет еткен заңмен анықталатынын, қарастырады.

Яғни, қылмыстық заңның әрекеті қатал уақыт шеңберімен нақтыланған. Осылайша, қылмыстық заңнамаға, жалпы халықаралық стандартты нормалар имплементацияланған. Бұл нормалар жасөспірімдерге қатысты қылмыстық жауапкершілікті және жазалауды қарастырады. Кейінгі имплементация қарастырудағы мәселенама шеңберінде, басынан бастап, қылмыстық заңнаманың жанжақты шолуын болжау керек. Содан соң, жаңа халықаралық келісім-шарттар жазылып, ратификацияланатынын есепке ала отырып,

қылмыстық заңнаманың мерзімді қаралуы керек. Бұл аспектіде үлкен мағынаға құқықтық мониторинг ие. Құқықтық мониторинг жағдайды бағалау және заңнаманың келешектегі тиімділігін болжау, оған қоса ҚР үшін қарама-қарсы келетін заңнаманы анықтау мақсатында жүргізіледі. Сондай-ақ, ескірген, сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұра алмайтын, тиімсіз жүзеге асырылатын құқық нормалары, және оны дамыту жөніндегі ұсынамаларды қарастырады[5,45].

Құқықтық мониторинг шеңберінде, Қазақстанмен ратификацияланған халықаралық келісім-шартқа сай емес, оған қоса қосымша имплементацияны талап ететін нормаларды және қылмыстық заңнаманы орнатуға болатынын болжаймыз. Сондай-ақ, халықаралық компонентті есептеу, заңгерлік сараптама кезінде көрініс таба алады. Бұл жағдайда, нормативті-құқықтық актіні тексеру немесе қабылданған нормативті-құқықтық актіні ҚР Конституциясына және ҚР заңнамасына сәйкестігін тексеру үшін, және сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманың жұмысын тексеруімен түсіндірілуі мүмкін.

Сараптаманы жүргізу кезеңінде, нормативті-құқықтық актінің сәйкестігін, Қазақстанмен ратификацияланған халықаралық келісім-шарттардың сәйкестігін зерттейді. Себебі, Конституцияда бұл келісім-шарттардың статусы көрсетілген. Оған қоса, ғылыми пікірталасқа сүйенсек, қылмыстық-құқықтық нормаларды, ұлттық заңнамаға имплементация жасай отырып әрекет ету кезінде құқықтық шеңбер анықталуы тиіс.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Международное уголовное право: словарь-справочник (авт.-сост. Ахметов Е.Б., Ахметов Б.У.) – Алматы: ТОО «Издательство LEM», 2015. – 376 б.
 2. Большой юридический словарь / Под ред. Сухарева А.Я., Зорькина В.Д., Крутских В.Е. – М.: ИНФА-М., 1998. – 790 б.
 3. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Общая часть (том 1)/ Под общей ред. А.К. Даулбаева. – Алматы: Жеті Жарғы, 2015 б.
- REFERENCES
4. Mezhdunarodnoe ugovnoe pravo: slovar'-spravochnik (avt.-sost. Ahmetov E.B., Ahmetov B.U.) – Almaty: TOO «Izdatel'stvo LEM», 2015. – 376 b.
 5. Bol'shoj juridicheskij slovar' / Pod red. Suhareva A.Ja., Zor'kina V.D., Krutskih V.E. – M.: INFА-M., 1998. – 790 b.

Жексенбеков Ж.Н.

*магистрант 2 курса Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева
г. Алматы, Казахстан, e-mail: zheksenbekov_ru@mail.ru*

Байсалова Г.Т.

*к.ю.н., профессор,
г. Алматы, Казахстан, e-mail: Gulzira_06041967@mail.ru*

ТАМОЖЕННЫЙ КОДЕКС КАК ОСНОВНОЙ ИСТОЧНИК ТАМОЖЕННОГО ПРАВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация

В статье обосновывается необходимость выделения особой категории источников таможенного права, которое наиболее тесным образом связано с международным правом. Это международно-правовые источники таможенного права. Анализ соответствующей научной литературы позволил сделать собственное авторское заключение о том, что важное значение как непосредственно в международном праве, так и в процессе реализации международно-правовых установок на внутригосударственном уровне, имеют нормы и так называемого международного «мягкого права». В этой связи обосновывается позиция о

возможном включении в систему международно-правовых источников таможенного права норм, содержащихся в специальных документах не юридического (факультативного) характера, принимаемых в рамках специализированных международных организаций и органов.

Ключевые слова: право, закон, источник права, источник таможенного права, таможенный союз, таможенный кодекс.

Жексенбеков Ж.Н.

*Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясының 2 курс магистранты
Алматы, Қазақстан, e-mail: zheksenbekov._ru@mail.ru*

Байсалова Г.Т.

*заң ғылымдарының кандидаты, профессор,
Алматы, Қазақстан, e-mail: Gulzira_06041967@mail.ru*

КЕДЕН КОДЕКСІ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ КЕДЕН ҚҰҚЫҒЫНЫҢ НЕГІЗГІ ҚАЙНАР КӨЗІ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Мақалада халықаралық құқықпен тығыз байланысты кедендік құқық көздерінің ерекше санатын бөлу қажеттілігі негізделеді. Бұл Кедендік құқықтың халықаралық-құқықтық көздері. Тиісті ғылыми әдебиеттерді талдау халықаралық құқықта да, мемлекетішілік деңгейде халықаралық-құқықтық қатынастарды жүзеге асыру процесінде де халықаралық "жұмсақ құқық" деп аталатын нормалардың да маңызы зор екендігі туралы өзіндік авторлық қорытынды жасауға мүмкіндік берді. Осыған байланысты кедендік құқықтың халықаралық-құқықтық көздері жүйесіне мамандандырылған халықаралық ұйымдар мен органдар шеңберінде қабылданатын заңдық емес (факультативтік) сипаттағы арнайы құжаттарда қамтылған нормаларды енгізу мүмкіндігі туралы ұстаным негізделеді.

Түйін сөздер: құқық, заң, кеден құқығының қайнар көздері, Кеден одағы, халықаралық шарт.

Zheksenbekov Zh.N.

*2nd year master student of the Eurasian Law Academy named after D.A. Kunaev
Almaty, Kazakhstan, e-mail: zheksenbekov._ru@mail.ru*

Baisalova G.T.

*Candidate of Law, Professor,
Almaty, Kazakhstan, e-mail: Gulzira_06041967@mail.ru*

THE CUSTOMS CODE AS THE MAIN SOURCE OF THE CUSTOMS LAW OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

The article substantiates the need to identify a special category of sources of customs law, which is most closely related to international law. These are international legal sources of customs law. The analysis of the relevant scientific literature allowed us to make our own author's conclusion that the norms of the so-called international "soft law" are also important both directly in international law and in the process of implementing international legal guidelines at the domestic level. In this regard, the position on the possible inclusion in the system of international legal sources of customs law of the norms contained in special documents of a non-legal (optional) nature adopted within the framework of specialized international organizations and bodies is substantiated.

Key words: law, source of law, source of customs law, customs union, customs code.

Введение

Юридическая наука не даёт полного (прямого) ответа об источниках нормативных правовых актов и содержащихся в них юридических норм. Источниками нормативных правовых актов, а также источниками норм Таможенного права будут не воля государства, а существующие реальные общественные отношения. В литературе сформулировано определение источников Таможенного права: обусловленные идеей права развивающиеся отношения таможенной политики государства, таможенного дела, иных условий и причин таможенной сферы, получивших адекватное выражение в национальных и международных нормативных правовых актах [1]. Таможенная сфера представляется и как статичное (потенциальное) положение специфичной и монопольной области государственных интересов, в то время как таможенная система видится как «динамичная структура, влияющая на регулирование таможенных отношений» [2, с. 14].

Процесс кодификации норм, регулирующих таможенную сферу в Республике Казахстан, можно считать окончательно завершённым с принятием Таможенного кодекса 2003 года. И в этой связи можно говорить о завершении процесса формирования новой отрасли казахстанского права - таможенного права. Вместе с тем, учитывая сугубо теоретические проблемы отсутствия точного определения понятия «источник права» и, соответственно, отсутствие точного понимания источника таможенного права, специфику отношений, складывающихся в таможенной сфере, непосредственную применимость норм таможенного права в сфере внешнеэкономической деятельности, незавершённость процесса трансформации норм международного таможенного права в действующее таможенное законодательство Республики Казахстан, необходимость приемлемой для Казахстана адаптации национального законодательства в этой области к стандартам и правилам Всемирной Торговой Организации (ВТО) в связи со вступлением республики в это международное объединение, представляется необходимым более четко определить действующую систему источников таможенного права Республики, что и обусловило выбор темы исследования. Так как под системой источников таможенного права понимают совокупность нормативных правовых актов, содержащих нормы таможенного права, то, основываясь на уже имеющихся научных исследованиях, посвящённых вопросам становления и развития таможенного права, детальном анализе отдельных, наиболее важных норм этой отрасли, представляется необходимым с помощью специальных научных методов познания определить, что собой представляет Таможенный кодекс как источник таможенного права, в чем заключаются особенности процесса трансформации норм международного таможенного права в действующее законодательство республики в этой области с тем, чтобы обоснованно представить целостную систему казахстанского таможенного права.

Материалы и методы

Методологической основой работы служат диалектический, исторический, системно-структурный, формально-юридический, методы компаративистики и моделирования.

Научно-инструментальный аспект методологии исследования обусловлен необходимостью использования современных информационных технологий в привлечении и применении в исследовательских целях электронных баз и информационных ресурсов.

Результаты и обсуждение

В соответствии со статьей 3 Таможенного кодекса Республики Казахстан таможенное законодательство Республики Казахстан основывается на нормах 1) Кодекса Республики Казахстан от 26 декабря 2017 года № 123-VI ЗРК О таможенном регулировании в Республике Казахстан; 2) нормативных правовых актов, принятие которых предусмотрено Кодексом. Если международным договором, ратифицированным Республикой

Казахстан, установлены иные правила, чем те, которые содержатся в настоящем Кодексе, то применяются правила международного договора.

В сфере таможенного дела применяются меры таможенно-тарифного регулирования, запреты и ограничения, таможенное и налоговое законодательство Республики Казахстан. При перемещении товаров через таможенную границу Таможенного союза с нарушением требований, установленных таможенным законодательством Республики Казахстан, применяются таможенное и налоговое законодательство Республики Казахстан, меры таможенно-тарифного регулирования, запреты и ограничения, действующие на день фактического пересечения товарами таможенной границы Таможенного союза. Если день фактического пересечения товарами таможенной границы Таможенного союза не установлен, применяются таможенное и налоговое законодательство Республики Казахстан, меры таможенно-тарифного регулирования, запреты и ограничения, действующие на день выявления нарушений установленных требований [2].

При этом следует отметить, что приоритет Таможенного кодекса над нижестоящими нормативными актами был утвержден не сразу. В этом контексте непосредственное влияние на изменение существовавшей до принятия Кодекса ситуации оказало именно принятие единого кодифицированного акта - Таможенного кодекса. И, тем не менее, до сих пор актуальной остается проблема ревизии большого количества подзаконных актов, так как большинство из них не соответствуют положениям действующего Таможенного кодекса, вступают в противоречие с новыми международными обязательствами Казахстана в таможенной сфере.

Чтобы таможенно-правовое регулирование было эффективным, необходимо всячески избегать принятий отдельных нормативных актов, которые в некоторых случаях носят некоторый противоречивый характер один по отношению к другому. К сожалению, как показывает анализ имеющейся законодательной базы в таможенной сфере, именно здесь сохраняется тенденция нормативного количественного, а не нормативного качественного правового регулирования.

Именно в этих целях еще в 2001 году при участии заинтересованных государственных органов республики, представителей крупных юридических лиц - участников внешнеэкономической деятельности, деловых кругов, общественных объединений и неправительственных организаций и международных экспертов в области таможенного дела, в Казахстане была предпринята попытка комплексной систематизации нормативных правовых актов по таможенному делу. Данное мероприятие начало проводиться с целью стабилизации правопорядка в стране, превращения нормативно-правового регулирования таможенной сферы в инструмент, обеспечивающий нормальное функционирование иной жизни, наиболее эффективное управление. Такой подход позволил обеспечить защиту экономических интересов государства, создания оптимальных условий для предпринимательской деятельности, рационализации структуры экспортно-импортных операций, привлечения иностранных инвестиций. Всего в ходе систематизации была переработана 71 инструкция, которыми руководствовались таможенные органы на протяжении всей своей деятельности [3, с. 31].

Современное состояние законодательной базы в сфере таможенного дела показывает, что первоочередной задачей в настоящий момент является вопрос о концептуально новом подходе к основным положениям таможенного законодательства. Стремительные изменения в международной торговле, глобализация и информационные технологии требуют изменения таможенных процедур и правил, с учетом норм международных конвенций и других документов, предназначенных для гармонизации и упрощения таможенных процедур. Кроме того, в целом организация деятельности таможенных органов должна соответствовать уровню развития и интересам государственной экономической политики [4].

Процесс интеграции Казахстана в систему мировых экономических отношений требует новых подходов и методов для решения возникающих проблем, совершенствования

нормативной правовой базы в сфере таможенного дела, формирования системы таможенного контроля, основанной на современных технологиях и достижениях. С учетом этого назрела необходимость разработки концептуально нового нормативного правового акта, регулирующего отношения в сфере таможенного дела, формирования качественно новой модели взаимоотношений таможенных органов с участниками внешнеэкономической деятельности. Таким документом стал Таможенный кодекс Республики Казахстан, направленный на совершенствование законодательства в сфере таможенного дела, создание благоприятных условий для расширения и углубления внешнеэкономических связей [5, с. 18].

Таким образом, можно заключить, что именно Таможенный кодекс Республики Казахстан, как основной источник таможенного права Республики, нормативный правовой акт прямого действия, позволяет на данном этапе развития процесса совершенствования таможенного законодательства предельно сократить количество подзаконных актов, принимаемых, в первую очередь, центральным таможенным органом республики.

Таможенный кодекс определяет правовые, экономические и организационные основы таможенного дела в Республике Казахстан и направлен на защиту суверенитета и экономической безопасности, активизацию связей казахстанской экономики в системе мировых экономических отношений и либерализацию внешнеэкономической деятельности.

Считаем целесообразным раскрыть вкратце содержание, некоторые особенности и недостатки Таможенного кодекса Республики. Так, Таможенный кодекс Республики Казахстан состоит из 571 статьи.

В соответствии с положениями Таможенного кодекса Республики Казахстан под таможенными органами Республики Казахстан понимаются государственные органы, в пределах своей компетенции участвующие в реализации таможенной политики и непосредственно осуществляющие таможенное дело в Республике Казахстан, оперативно-розыскную деятельность в соответствии с законодательством Республики Казахстан об оперативно-розыскной деятельности, а также выполняющие иные полномочия, предусмотренные законодательными актами Республики Казахстан.

Единую систему таможенных органов Казахстана составляют уполномоченный орган по вопросам таможенного дела, территориальные подразделения уполномоченного органа по вопросам таможенного дела по областям, таможни, таможенные посты, контрольно-пропускные пункты на таможенной границе Республики Казахстан; специализированные таможенные учреждения.

В Кодексе определены основные принципы деятельности таможенных органов: 1) законности; 2) обеспечения права на защиту и равенства перед законом уважения и соблюдения прав участников внешнеэкономической и иной деятельности в сфере таможенного дела; 3) гласности.

Основными задачами таможенных органов являются участие в разработке и реализации таможенной политики Республики Казахстан; обеспечение в пределах своей компетенции суверенитета и экономической безопасности Республики Казахстан; обеспечение соблюдения таможенного и иного законодательства Республики Казахстан, контроль, за исполнением которого возложен на таможенные органы; обеспечение соблюдения мер тарифного и нетарифного регулирования, установленных законодательством Республики Казахстан в отношении товаров транспортных средств, перемещаемых через таможенную границу Республики Казахстан; защита прав и интересов участников внешнеэкономической и иной деятельности в сфере таможенного дела; борьба с правонарушениями в сфере таможенного дела в соответствии с законодательством Республики Казахстан и другие.

Нужно также отметить, что в Кодексе довольно подробно регламентируют полномочия таможенных органов.

В Кодексе также установлено правило, согласно которому при выявлении таможенными органами правонарушений, отнесенных в соответствии с законодательными актами Республики Казахстан к компетенции других государственных органов, таможенные органы в сроки, предусмотренные законодательными актами Республики Казахстан, обязаны передать материалы соответствующим государственным органам.

При этом обязательно нужно отметить, что требования таможенных органов и их должностных лиц обязательны для исполнения всеми лицами, в отношении которых предъявляются указанные требования в соответствии с таможенным законодательством Республики Казахстан. В свою очередь, неисполнение требований таможенных органов и их должностных лиц, а также другие действия, препятствующие выполнению возложенных на должностных таможенных органов обязанностей, влекут ответственность, установленную законами Республики Казахстан.

Установлена также норма, касающаяся сотрудничества таможенных органов с таможенными и иными органами иностранных государств и международными организациями. Так, таможенные органы при осуществлении своих функций сотрудничают с таможенными и иными органами иностранных государств и международными организациями в соответствии с международными договорами Республики Казахстан.

В целях совершенствования таможенного дела в Республике Казахстан и внедрения эффективных методов таможенного администрирования предусмотрено взаимодействие таможенных органов с участниками внешнеэкономической и иной деятельности, общественными объединениями и иными заинтересованными лицами в сфере таможенного дела. Так, в частности, установлено, что уполномоченный орган по вопросам таможенного дела вправе привлекать к участию в разработке нормативных правовых актов Республики Казахстан по вопросам таможенного дела участников внешнеэкономической и иной деятельности, общественные объединения и иных заинтересованных лиц в сфере таможенного дела;

Согласно Кодекса информирование в сфере таможенного дела осуществляется путем официального опубликования уполномоченным органом по вопросам таможенного дела нормативных правовых актов Республики Казахстан в сфере таможенного дела в периодических печатных изданиях в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан.

Консультированием в сфере таможенного дела, по смыслу Кодекса, представляет собой процедуру разъяснения таможенными органами участникам внешнеэкономической и иной деятельности положений таможенного законодательства Республики Казахстан. Консультирование в сфере таможенного дела осуществляется по месту расположения таможенных органов и в период времени работы таможенных органов.

Так, согласно Кодекса страна происхождения товара определяется с целью применения мер тарифного и нетарифного регулирования, в том числе антидемпинговых, компенсационных и защитных мер по ввозу товара на таможенную территорию Республики Казахстан и вывоза товара с этой территории. При этом страной происхождения товара следует считать страну, в которой товар был полностью произведен или подвергнут достаточной переработке в соответствии с критериями достаточной переработки установленными Кодексом.

В Кодексе дается определение товарной номенклатуры внешнеэкономической деятельности, под которой понимается классификатор товаров, включающий в себя товарные группы, позиции, субпозиции, подсубпозиции в виде цифрового знака или группы цифровых знаков (кодов).

В Кодексе также установлено, что таможенные органы Республики Казахстан, кроме таможенных постов и контрольно-пропускных пунктов, по заявлению лица (заявителя)

обязаны принимать предварительное решение относительно классификации товаров в соответствии с Товарной номенклатурой внешнеэкономической деятельности в отношении конкретного товара.

Специальные таможенные процедуры посвящены перемещению транспортных средств, перемещению товаров и транспортных средств физическими лицами, перемещению товаров в международных почтовых отправлениях, перемещению товаров отдельными категориями иностранных лиц.

Таможенные платежи и налоги включает в себя: исчисление таможенных платежей и налогов, определение таможенной стоимости товаров, сроков и порядку уплаты таможенных платежей, льготам по таможенным платежам, изменению сроков уплаты таможенных пошлин, обеспечение уплаты таможенных платежей и налогов, возврат и зачет таможенных платежей и налогов, взыскание задолженности и пени.

Таможенное оформление: положения, относящиеся к таможенному оформлению; о декларировании товаров; относящиеся к декларированию товаров; о выпуске товаров; о таможенном брокере.

Защита прав на объекты интеллектуальной собственности таможенными органами определяет основания для защиты прав на объекты интеллектуальной собственности таможенными органами и особенности таможенного оформления и таможенного контроля товаров, содержащих объекты интеллектуальной собственности.

Таможенная статистика. Информационные системы и информационные технологии содержит положения, касающиеся ведения таможенной статистики; информационных систем и информационных технологий.

Таможенный контроль в сфере валютного и экспортного контроля - положения, касающиеся функций таможенных органов в области валютного контроля, экспортного контроля, осуществляемого таможенными органами.

Кодекс Республики Казахстан от 26 декабря 2017 года № 123-VI ЗРК О таможенном регулировании в Республике Казахстан регламентирует:

1) расширение перечня таких основных понятий таможенного законодательства, как «сфера таможенного дела», «таможенная инфраструктура», «таможенное администрирование», «электронный документ», «электронная подпись», «таможенная пошлина», «таможенные сборы»;

2) определение конкретных принципов деятельности таможенных органов, а именно: «законности», «обеспечения прав на защиту и равенство перед законом», «гласности», «уважения и соблюдения прав участников внешнеэкономической деятельности»;

3) полную регламентацию полномочий должностных лиц таможенных органов;

4) расширение структуры таможенных органов, и, в частности, учреждение новых подразделений, как контрольно-пропускные пункты на таможенной границе Республики Казахстан. Положения, касающиеся определения взаимоотношений таможенных органов республики с государственными организациями, участниками внешнеэкономической деятельности, общественными и иными организациями и объединениями. Так, впервые именно в Таможенном кодексе нормативно закреплены такие положения, как:

- взаимодействие таможенных органов Республики Казахстан с общественными организациями и объединениями;

- привлечение к участию в разработке нормативных правовых актов по таможенному делу конкретных участников внешнеэкономической деятельности, представителей общественных объединений, иных заинтересованных лиц;

- право участников внешнеэкономической деятельности, общественных и иных объединений выступать в качестве лиц, обеспечивающих исполнение обязательств согласно соответствующим нормативным предписаниям таможенного законодательства Республики [6].

Заключение

В системе источников таможенного права обоснована необходимость выделения двух отдельных, хотя и взаимосвязанных друг с другом, групп (внутригосударственных и международно-правовых источников), что обосновывается нами исходя из их различной юридической природы. В статье обосновывается вывод о существующей неразрывной связи между нормами внутригосударственного таможенного права республики и нормами международного таможенного права, соответствующим образом признанных Казахстаном, которые мы предлагаем рассматривать в качестве образующих составную часть системы источников казахстанского таможенного права, а именно в качестве международно-правовых источников[7].

В Таможенном кодексе Республики Казахстан не определены конкретные ставки таможенных платежей, порядок осуществления таких платежей, сроки и иные необходимые положения, характеризующие особенности всего процесса внешнеэкономической деятельности процессуальных действий участников такой деятельности государства. Такие положения нашли свое отражение в различных подзаконных актах (распоряжениях, инструкциях и т.д.). В этой связи мы полагаем, что в Таможенном кодексе необходимо зафиксировать положения, посвященные определению размеров ставок таможенных платежей и порядку их взимания, а также взимания различных иных видов таможенных платежей, пошлин, сборов. Такое положение, во-первых, значительно повысит нормативно-регулятивный статус Таможенного кодекса Республики, как основного правового акта в таможенной сфере и специального источника казахстанского таможенного права. Во-вторых, такое положение позволит уменьшить и без этого большое количество подзаконных актов по таможенным вопросам. В-третьих, это позволит обеспечить прозрачность самого процесса внешнеэкономической деятельности, главным и непосредственным участником которого являются таможенные органы республики.

Список использованной литературы:

1. Черняков А.А. О правовых состояниях в таможенном праве: постановочные вопросы // Известия КазУМОиМЯ имени Абылай хана. [Электронный ресурс]. Режим доступа : <https://articlekz.com/article/19857>.
2. Алибеков С.Т. Теоретические проблемы совершенствования таможенной сферы Казахстана: правовые аспекты: автореф. ... докт. юрид. наук. - Алматы, 2005. - 50 с.
3. Шалтыков А.И. Таможенная политика: казахстанский опыт. – Алматы, 2014.- 360 с.
4. Бекашев К. А. Таможенное право [Электронный ресурс] учебник / К. А. Бекашев, Е. Г. Моисеев. - 3-е изд., перераб и доп. - М. : Проспект, 2021. - 328 с. - Режим доступа: <http://ebs.prospekt.org/book/17002>
5. Укин С.К. Конституционные основы правового статуса таможенных органов Республики Казахстан: Автореф. дисс. канд. - Алматы, - 2009, - 24с.
6. Кодекса Республики Казахстан от 26 декабря 2017 года № 123-VI ЗРК О таможенном регулировании в Республике Казахстан [Электронный ресурс] - Режим доступа : <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1700000123>
7. Сидоров В. Н. Таможенное право [Электронный ресурс] : учебник для акад. бакалавриата / В. Н. Сидоров. - 6-е изд., перераб и доп. - М. : Юрайт, 2020. - 513 с. - Режим доступа : <https://www.biblioonline.ru/book/BC9EE13D-35E4-40FB-A46A-E9A31732D792>

Жетписабев Ж.Б.
*магистр юридических наук,
советник председателя Палаты юридических консультантов «Привилегия права»,
Республика Казахстан, Алматы, e-mail: zhiger_811@mail.ru*

ПРОБЛЕМЫ СОВЕРШЕСТВОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ПО ДОГОВОРАМ ЗАЙМА

Аннотация

В статье исследуется институт договора займа и его теоретические и практические проблемы.

В работе исследовано законодательное отражение института договора займа, так же исследованы закономерности практического применения института договора займа в системе гражданско-правовых договоров; сформулировано определение понятия «процент» по договору займа, целью которого является отделить данное понятие от других случаев использования понятия - «проценты» в гражданско-правовых отношениях; обоснованы утверждения о том, что взыскание причитающихся процентов - являются мерой гражданско-правовой ответственности при неисполнении сторонами тех обязательств, которые возложены на них вследствие заключения договора займа.

Кроме того, в работе дается теоретически обоснованное определение договора займа как гражданско-правового обязательства. В данной работе договора займа рассматривается как самостоятельный институт, равноценно взаимодействующий со всеми другими правовыми институтами.

Выдвигаются теоретически обоснованные предложения по совершенствованию казахстанского законодательства, регулирующие гражданские правовые отношения в области института договора займа.

Ключевые слова: договор, банк, платность, срочность, возвратность, процент, неустойка.

Keywords: contract, bank, payment, urgency, repayment, interest, penalty.

Жетписбаев Ж. Б.
*заң заң ғылымдарының магистрі,
"Құқықтың артықшылығы" «Заң артықшылығы» заң кеңесшілері палатасы
төрағасының кеңесшісі, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail:
zhiger_811@mail.ru*

ҚАРЫЗ ШАРТТАРЫ БОЙЫНША ЗАҢНАМАНЫ ЖЕТІЛДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада қарыз шартының институты және оның теориялық және практикалық мәселелері зерттеледі.

Бұл ғылыми зерттеу жұмысында қарыз шарты институтының заңнамалық көрінісі зерттелді, сондай-ақ азаматтық-құқықтық шарттар жүйесінде қарыз шарты институтының практикалық қолдану заңдылықтары зерттелді; қарыз шарты бойынша "пайыз" ұғымының анықтамасы тұжырымдалған, оның мақсаты осы ұғымды азаматтық - құқықтық қатынастарда "пайыз" ұғымын қолданудың басқа жағдайларынан ажырату болып табылады; қарыз шартын жасасу салдарынан Тараптар оларға жүктелген міндеттемелерді орындамаған кезде тиесілі пайыздарды өндіріп алу азаматтық - құқықтық жауапкершілік шарасы болып табылатыны туралы мәлімдемелер негізделген.

Сонымен қатар, жұмыста қарыз шартының азаматтық-құқықтық міндеттеме ретінде теориялық негізделген анықтамасы берілген. Бұл жұмыста қарыз шарты барлық басқа

құқықтық институттармен тең дәрежеде өзара іс-қимыл жасайтын дербес институт ретінде қарастырылады.

Қарыз шарты институты саласындағы азаматтық құқықтық қатынастарды реттейтін қазақстандық заңнаманы жетілдіру жөнінде теориялық негізделген ұсыныстар ұсынылады.

Түйінді сөздер: шарт, банк, ақылылық, жеделдік, қайтарымдылық, пайыз, тұрақсыздық айыбы.

Zhetpisbayev Zh.B.

Master of Laws,

Advisor to the Chairman of the Chamber of Legal Advisers "Privilege of Law", Republic of Kazakhstan, Almaty, e-mail: zhiger_811@mail.ru

Annotation

The article examines the institution of a loan agreement and its theoretical and practical problems.

The paper studies the legislative reflection of the institute of the loan agreement, as well as the patterns of practical application of the institute of the loan agreement in the system of civil law contracts; the definition of the concept of "interest" under a loan agreement is formulated, the purpose of which is to separate this concept from other cases of using the concept - "interest" in civil law relations; substantiated assertions that the collection of interest due - are a measure of civil liability in case of non-fulfillment by the parties of those obligations that are assigned to them as a result of the conclusion of a loan agreement.

In addition, the paper provides a theoretically sound definition of a loan agreement as a civil obligation. In this paper, the loan agreement is considered as an independent institution, equally interacting with all other legal institutions.

Theoretically substantiated proposals are put forward to improve the Kazakh legislation regulating civil legal relations in the field of the institution of a loan agreement.

Keywords: contract, bank, payment, urgency, repayment, interest, penalty.

Введение

В современных условиях гражданско-правовых отношений в сфере банковского займа, происходит рост статистики судебной практики, где подаются иски от имени банков и организаций, которые осуществляют банковские операции, о взыскании суммы задолженности вследствие неисполнения обязательств заключенных договоров банковского займа, наряду с ними и обращения взыскания на заложенное имущество [1, с.48].

Суть дела выражается в тех обстоятельствах, где заключается договор по передаче банком денежных средств заемщику. В этих договорах предусматриваются условия, где банк вправе выставить требование заемщику исполнить обязательство по возврату денежных средств досрочно в тех случаях, когда заемщик исполняет свои обязательства ненадлежащим образом, либо в целом не исполняет вообще по тем условиям, которые оговорены в договоре. Вместе с тем, в договорах банковского займа могут предусматриваться условия, где заемщик в качестве исполнения принятых на себя обязательств предоставляет залог в виде имущества, на которое может быть обращено взыскание. Взыскание на заложенное имущество может быть обращено как в судебном, так и во внесудебном порядке.

Исходя из сложившейся судебной практики по данной категории дел по взысканию сумм задолженности по договорам банковского займа, можно сделать вывод о том, что суды зачастую по договорам банковского займа удовлетворяют исковые требования банков о взыскании суммы задолженности, по тем основаниям, что заемщиками принятые на себя обязательства не исполняют надлежащим образом, либо не исполняют в целом.

Вместе с тем, судебная практика показывает, что противоречиво разрешаются иски о взыскании на заложенное имущество.

В некоторых случаях суды оставляют иски без рассмотрения на основании пункта 1 статьи 279 ГПК РК. В других случаях суды отказывают в удовлетворении иска, мотивируя тем, что обращение взыскания на заложенное имущество производится в ходе исполнения решения суда о взыскании задолженности, то есть судебным исполнителем в процессе исполнительного производства. Однако зачастую суды удовлетворяют иски, руководствуясь пунктом 1 статьи 317 ГК РК, согласно которого, взыскание на заложенное имущество для удовлетворения требований залогодержателя (кредитора) может быть обращено в случае неисполнения или ненадлежащего исполнения должником обеспеченного залогом обязательства, за которое он отвечает. Так же необходимо отметить, что основным моментом является то, что в большинстве случаев, в качестве обеспечения обязательств заемщика выступает залог имущества не самого заемщика, а третьего лица (вещного поручителя).

Так же необходимо отметить, что исходя из мнений большинства судей нормы Закона РК «Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей», которые регулируют процесс обращения взыскания на заложенное имущество, не применимы в отношении того имущества, которое принадлежит залогодателю.

Таким образом, появляется мнение о том, что данный мотивированный вывод при вынесении судом принятого решения, не соответствует нормам как Закона РК «Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей», так и Гражданского кодекса РК.

Анализ рассмотренных судами первой и второй инстанций дел данной категории показывает, что не всегда в полной мере определяются и выясняются круг обстоятельств, имеющих значение для дела, что в конечном итоге приводит к тому что вынесенное судом решение может быть принято с нарушением норм законодательства и может подлежать пересмотру.

Исследование представляет собой анализ как теоретических положений, так правоприменительной практики при регулировании института договора займа в целях улучшения и совершенствования гражданского законодательства, повышения эффективности мер гражданской правовой ответственности при нарушении обязательств участников отношений, которые возникают при заключении тех сделок, где возникают обязательства займа.

Материалы и методы.

Методологической основой исследования послужил метод материалистической диалектики. Данный метод является всеобщим методом познания действительности, из которого вытекают частно-научные методы исследования, такие как: логический метод, сравнительно-правовой метод; метод правового анализа и обобщения законодательства и практики его применения а так же многие другие.

Исследование данной научной работы обусловлено тем, что в нем использовались технологии информационного характера, где с целью научного исследования применялись электронные базы и информационные ресурсы.

Результаты и обсуждение

Правоприменительная практика показывает, что при заключении и исполнении сторонами данного вида договора, возникают те правоотношения, которые вытекают из таких договорных отношений, которые именуются договором банковского займа. Данные правоотношения регулируются ст. 727 ГК РК, согласно которому займодавец обязуется передать займы деньги заемщику на условиях платности, срочности, возвратности.

Договора банковского займа можно отличить от других договоров займа предусмотренного ст. 715 ГК РК, именно по этим условиям платности, срочности, возвратности и характеризуют его как договор банковского займа.

Резюмируя вышесказанное, можно сделать вывод о том, что при вступлении в гражданско-правовые отношения, где стороной является банк, заемщик принимает на себя обязательства за пользование денежными средствами полученных в заем, тем самым обязуясь уплатить банку вознаграждение за пользование денежными средствами, которая в договоре определяется как установленная процентная ставка от суммы займа, то есть «платность». Тем самым возратить денежные средства по договору банковского займа, то есть «возвратность» в те сроки, которые указаны в договоре, то есть «срочность».

В соответствии с п. 1-1 ст. 727 ГК РК, по договору банковского займа, по которому заимодателем выступает исламский банк, заем денег осуществляется на условиях срочности и возвратности и без взимания вознаграждения за пользование деньгами.

Таким образом, условия о «платности» исключает тот договор банковского займа, стороной которого в качестве заимодателя выступает исламский банк.

В большинстве случаев, исполнение обязательств заемщика обеспечиваются залогом имущества так же и третьих лиц как и самого заемщика. Тем самым риски банков по договорам банковского займа сводятся к минимуму. Способы исполнения обязательств и понятие залога регулируются статьями 292, 299 ГК РК, статьей 35 Закона РК «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан». Для обеспечения залогом займа, с участием залогодателя заключается договор залога между банком и заемщиком.

Разновидностью залога является «ипотека», которая в большинстве случаев используется банками, где имуществом предоставляемая в залог владеют и пользуются залогодателями или третьи лица, что регулируется п. 1 ст. 303 ГК РК.

Таким образом те правоотношения, которые возникают в случае предоставления залогодателем имущества в качестве залога при заключении договора банковского займа, регулируются Гражданским кодексом РК, Законом РК «Об ипотеке недвижимого имущества» от 23 декабря 1995 года № 2723 а так же банковским законодательством.

В соответствии с пунктом 2, статьи 299 Гражданского кодекса Республики Казахстан, залог предприятий, зданий, сооружений, квартир, прав на земельные участки и другого недвижимого имущества (ипотека) регулируется Законом Республики Казахстан об ипотеке недвижимости. Общие правила о залоге, содержащиеся в Гражданском кодексе, применяются к ипотеке в случаях, когда Законом Республики Казахстан об ипотеке не установлены иные правила.

Анализ практики судебных дел показывает, что иски банков к заемщикам при обращении в суды с требованием о взыскании текущей задолженности заемщика и обращении взыскания на заложенное имущество практически отсутствуют.

Рассматривая гражданские дела по искам, о взыскании текущей задолженности, судом может быть отказано в удовлетворении иска в части об обращении взыскания на заложенное имущество. В соответствии с п. 2 ст. 317 Гражданского кодекса РК, В обращении взыскания на заложенное имущество может быть отказано, если допущенное должником нарушение обеспеченного залогом обязательства незначительно и размер требований залогодержателя вследствие этого явно несоразмерен стоимости заложенного имущества.

В соответствии с п.1 ст. 359 ГК РК, должник отвечает за неисполнение и (или) ненадлежащее исполнение обязательства при наличии вины, если иное не предусмотрено законодательством или договором. Должник признается невиновным, если докажет, что он принял все зависящие от него меры для надлежащего исполнения обязательства.

В соответствии с п.2 ст. 359 ГК РК, лицо, не исполнившее или ненадлежащим образом исполнившее обязательство при осуществлении предпринимательской деятельности, несет имущественную ответственность, если не докажет, что надлежащее исполнение оказалось невозможным вследствие непреодолимой силы, то есть чрезвычайных и непредотвратимых при данных условиях обстоятельств (стихийные явления, военные действия, чрезвычайное положение и т.п.). К таким обстоятельствам не

относится, в частности, отсутствие на рынке нужных для исполнения товаров, работ или услуг.

Наряду с этим, в гражданском законодательстве или в тех условиях, которые оговорены договорами банковского займа, наличия иных оснований ответственности или освобождения от нее не исключены.

В судебной практике зачастую, дается ненадлежащая оценка тому, что банки не обращаются своевременно в суд с требованием о взыскании с заемщика суммы задолженности по основному долгу и по вознаграждению. Таким образом, увеличиваются суммы неустойки (пени) которая подлежит взысканию. В итоге суммы общей задолженности увеличиваются. Таким образом, заложенное имущество приравнивается к сумме задолженности, в случае когда сумма основного долга несоразмерно к стоимости заложенного имущества.

В этой связи, такие обстоятельства должны исследоваться судом тщательно.

Так, в соответствии со ст. 297 Гражданского кодекса РК, если подлежащая уплате неустойка (штраф, пеня) чрезмерно велика по сравнению с убытками кредитора, суд по требованию должника вправе уменьшить неустойку (штраф, пенью), учитывая степень выполнения обязательства должником и заслуживающие внимания интересы должника и кредитора.

В случаях неисполнения либо ненадлежащего исполнения обязательств по вине как должника так и кредитора, то судом снижается размер ответственности должника. Кроме того, судом уменьшается размер ответственности должника в случаях, когда кредитор увеличил размер убытков в следствие неисполнения или ненадлежащего исполнения обязательств должником, а так же не принял мер к уменьшению убытков.

При таких обстоятельствах суд руководствуется п. 1 ст. 364 ГК РК, согласно которому, если неисполнение или ненадлежащее исполнение обязательства произошло по вине обеих сторон, суд соответственно уменьшает размер ответственности должника. Суд также уменьшает размер ответственности должника, если кредитор умышленно или по неосторожности содействовал увеличению размера убытков, причиненных неисполнением или ненадлежащим исполнением, либо не принял разумных мер к их уменьшению.

Однако в соответствии п. 2 ст. 364 ГК РК, правила пункта 1 настоящей статьи соответственно применяются и в случаях, когда должник в силу законодательного акта или договора несет ответственность за неисполнение или ненадлежащее исполнение обязательства независимо от своей вины.

При анализе судебной практики выявлено, что на практике банки предпринимают меры по обходу вышеприведенных норм закона, тем самым обращаясь в суды с исковыми требованиями о взыскании суммы задолженности и обращении взыскания на заложенное имущество, требуя у заемщика досрочного исполнения обязательства, которые были обеспечены залогом.

Однако банками не учитываются, что пунктом 1 статьи 321 ГК РК урегулированы случаи, когда залогодержатель вправе потребовать досрочного исполнения обеспеченного залогом обязательства.

Такие случаи применимы, при невыполнении залогодателем условий договора о залоге и ущемляют права банка (залогодержателя), которые обеспечены залогом. В этих случаях, банк как залогодержатель вправе потребовать исполнения обязательств обеспеченных залогом досрочно. Случаи возникновения такой возможности у залогодержателя урегулированы пунктом 1 статьи 321 ГК РК.

Далее, согласно пункту 2 статьи 321 ГК РК залогодержатель вправе потребовать досрочного исполнения обеспеченного залогом обязательства, а если его требование не будет удовлетворено, обратить взыскание на предмет залога в случае предусмотренных в. 2 ст. 321 ГК РК.

При этом, данные нормы Гражданского кодекса банками не принимаются во внимание когда заключают и исполняют договора банковского займа, которые обеспечиваются залогом.

В нарушение перечисленных требований статьи 321 ГК РК, банки разрабатывают свои правила досрочного исполнения обязательства по договору банковского займа обеспеченные залогом и обращения взыскания на заложенное имущество которые выгодны исключительно самому банку но не заемщику и залогодателю. В последующем выдача займов производится исключительно тем лицам, которые приняли на себя эти условия.

В дальнейшем, банк, используя это, требует у заемщика возвратить сумму займа досрочно и обратиться взыскания на залог, в том числе путем подачи иска в суд этим требованием в суд.

В последующем, зачастую судом, принимаются во внимание договор банковского займа который был представлен банком, что не дается оценка с учетом статьи 321 ГК РК, которая в последствии приводится к вынесению решения с нарушением прав заемщика и залогодателя.

В случаях нарушений условий договора банковского займа со стороны банка, суду необходимо разъяснять заемщикам и залогодателям их право на обращение в суд с иском к банку, в том числе встречного иска руководствуясь требованиями статей 153, 154 ГПК РК.

Статья 20 Закона Республики Казахстан «Об ипотеке недвижимого имущества», предусматривает право залогодержателя удовлетворять свои требования в случае неисполнения должником основного обязательства. Данная норма, предусматривает пути которыми залогодержатель вправе удовлетворить свои требования.

Исходя из смысла данной нормы Закона РК «Об ипотеке недвижимого имущества» способ реализации ипотеки выбирается самим кредитором исходя из тех обстоятельств, которые сложились. Таким образом, реализация ипотеки в судебном порядке может быть произведена так же при наличии права кредитора на реализацию ипотеки во внесудебном порядке.

Согласно статье 3 Закона РК «Об ипотеке недвижимого имущества», ипотека обеспечивает уплату залогодержателю основной суммы долга по договору ипотечного займа или иному обязательству полностью либо в части, предусмотренной ипотечным договором.

Если иное не предусмотрено договором, ипотека, установленная в обеспечение договора ипотечного займа, обеспечивает также уплату кредитору причитающегося ему вознаграждения (интереса) за пользование кредитом.

В случае вывода суда о том, что на момент обращения банка с иском в суд у последнего нет оснований требовать досрочного исполнения обеспеченного залогом обязательства, которые установлены статьей 321 ГК РК, то суду необходимо уточнить у сторон гражданского дела о фактической задолженности заемщика по договору банковского займа и принять решение удовлетворить иск частично. При этом суд с учетом пункта 2 статьи 317 ГК РК может отказать в удовлетворении иска об обращении взыскания на заложенное имущество.

В последующем решение суда по данной категории дел подлежит исполнению в общем порядке согласно Закону РК «Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей» от 02 апреля 2010 года.

Приведем пример. По признанию истицы, банк ввел ее в заблуждение, производя завышенные расчеты, указанные в графике погашения суммы ежемесячного платежа и вознаграждения.

В договоре банк указывает одни процентные ставки, а на самом деле взыскивает сумму, их превышающую. Женщина заключила договор банковского займа и получила кредит в банке в размере 417 580 тенге со сроком на три года и восемь месяцев с оплатой вознаграждения 19 процентов в год [2. с.9].

В суде первой инстанции иск удовлетворили, а договор банковского займа признали недействительным. В пользу истца с банка было взыскано 24 446 тенге.

В последующем банк подал апелляционную жалобу в апелляционную инстанцию и просил отменить данное решение и вынести новое об отказе в иске. Главным аргументом было то, что требования истца являются несостоятельными и не отвечают требованиям разумности, добросовестности, справедливости и носят формальный характер.

Из материалов судебного дела следует, что истец получив заем в банке, обязалась возвратить его на условиях срочности, платности и возвратности, а также уплатить вознаграждение в соответствии с графиком платежа договора.

В договоре, который был заключен между сторонами, банком не было учтено следующее. В соответствии со ст. 39 Закона РК «О банках и банковской деятельности» банки, организации, осуществляющие отдельные виды банковских операций, обязаны указывать ставки вознаграждения в достоверном годовом, эффективном и сопоставимом исчислении, информацию о величинах вознаграждения по финансовым услугам, в том числе ее публикацию.

Однако в заключенном договоре займа отсутствуют сведения как о способе погашения займа так и о размере ставок вознаграждения в достоверном годовом исчислении. В ходе рассмотрения гражданского дела в суде, банком не были представлены доказательства, подтверждающие осведомленность заемщиков как о ставке вознаграждения за один год в том размере, который указан в договоре, так и о способе погашения займа.

Согласно заключению судебной финансово-экономической экспертизы, на момент начисления вознаграждения по договорам займа, банком необоснованно эти вознаграждения были завышены. Так же произведение самого расчета вознаграждения были не обоснованы.

При рассмотрении гражданского дела по апелляционной жалобе, апелляционный суд согласился с доводами истца, что им было допущено ошибочное понимание условий договора и о размере вознаграждения по условиям заключаемого договора банковского займа.

Данному обстоятельству способствовало отсутствие в договоре четких положений о порядке расчета вознаграждения, несоблюдение банком тех положений, которые предусмотрены Правилами ведения документации по кредитованию.

Согласно п. 8 ст. 159 ГК РК сделка, совершенная вследствие заблуждения, имеющего существенное значение, может быть признана судом недействительной по иску стороны, действовавшей под влиянием заблуждения.

Апелляционная инстанция решение суда первой инстанции о признании договора банковского займа недействительным оставила без изменения. Апелляционную жалобу банка оставила без удовлетворения.

Заключение

В отечественной науке существует мнение о том, что в Республике Казахстан необходимо переходить к использованию типовых договоров банковских займов.

Необходимо переходить к типовым договорам, которые закрепляли бы равноправное отношение банка и заемщика в случае возникновения каких-то ситуаций. Необходимо четко прописать те условия, исчерпывающий перечень оснований, по которым может быть досрочно со стороны банка потребовано погашение. Как правило, ситуации возникают именно в этой связи [3, с.34].

Так же, в Республике Казахстан, предлагается запретить банкам «начислять проценты за просроченные долги, вознаграждение и пеню, взысканные ранее по решению суда», поскольку «таким образом, должник искусственно доводится до состояния неплатежеспособности и банкротства».

По мнению Российского ученого цивилиста Степанюк А.В., в науке цивилистики вопрос о формах ответственности носит дискуссионный характер, в связи с чем взыскание

начисленных процентов относится к таким видам гражданско-правовой ответственности, как возмещение убытков и уплата неустойки.

Анализируя отличия взыскания причитающихся процентов и возмещения убытков, можно сделать вывод, что названные меры ответственности не являются тождественными. Однако при этом необходимо подчеркнуть, что причитающиеся проценты и упущенную выгоду, как составную часть убытков, объединяет общая черта - направленность их взыскания на компенсацию утраченной возможности удовлетворения того или иного имущественного интереса кредитора.

Говоря о соотношении взыскания причитающихся процентов и уплаты неустойки, автор исходит из того, что неустойка носит двойственный, компенсационно-штрафной характер. Именно эта особенность (двойственный характер) сближает уплату неустойки и взыскание причитающихся процентов [4, с.23].

Такая мера ответственности как взыскание начисленных процентов носит компенсационную функцию кредитору, так как порядок применения этой меры ответственности урегулированы Гражданским кодексом РК, интерес заимоателя утрачивается в случаях расторжения договора. В данном случае говорится об интересе кредитора, который направлен на получение платы в качестве вознаграждения за то, что предоставил возможность использовать денежные средства, которые передал заемщику, за тот период, который настал после прекращения заемного правоотношения. Что касается должника, то в отношении него данная категория выполняет штрафную функцию карательного характера. Во-первых, это обусловлено тем, что причитающиеся проценты носят неэквивалентный характер, так как они подлежат взысканию за тот период, когда заемщик утратил возможность использовать те денежные средства, которые получил от кредитора. Во-вторых, возложенные обязанности на заемщика об уплате причитающихся процентов, не ставятся в зависимость от возникновения негативных последствий в имущественной сфере кредитора.

Одна из особенностей взыскания причитающихся процентов состоит в том, что данная мера неразрывно связана с расторжением договора. В связи с этим освещается вопрос об имущественной ответственности за неблагоприятные последствия, связанные с расторжением договора, которая так же? как ответственность за неисполнение или ненадлежащее исполнение обязанностей является разновидностью договорной ответственности. Специфика применения ответственности при расторжении договора состоит в том, что негативный результат, связанный с утратой возможности получения процентов, является непосредственным результатом расторжения договора, поэтому причинная связь устанавливается между этим фактом и негативным результатом [4, с.24]. В свою очередь, противоправность поведения и вина подлежат установлению применительно к допущенному нарушению, которое является основанием расторжения договора.

Список использованной литературы:

1. Алимбеков М.Т., Тумабеков Д.А. о взыскании задолженности банками и обращении взыскания на заложенное имущество// Верховный суд РК, <http://soupcourt.kz/rus/stati/>
2. Махамбетов Д./Договор с изъямом «Юридическая газета» // <http://www.nomad.su>
3. Казахстану нужно переходить к типовым договорам банковских займов. // <http://forbes.kz/news>
4. Степанюк А.В. Договора займа в Российском гражданском праве: Афтореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – М.2002.24 с., с.23.

Жомарт Алия
Магистрант юридического факультета Академии «Кайнар»

ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В СФЕРЕ БОРЬБЫ С НЕЗАКОННЫМ ОБОРОТОМ НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ, ПСИХОТРОПНЫХ ВЕЩЕСТВ И ИХ АНАЛОГОВ

Аннотация

Присоединение Казахстана к международным договорам по борьбе с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ показывает важность указанного вопроса.

Для борьбы и профилактики незаконного оборота наркотикосодержащих веществ важное значение имеет эффективная деятельность государственных органов, в том числе таможенных органов, органов досудебного расследования, судов и специальных органов по выявлению правонарушений по изготовлению, переработке, приобретению, хранению, перевозке в целях сбыта, пересылке либо сбыта наркотикосодержащих веществ.

В правоприменительной практике часто возникают проблемы с надлежащим введением досудебного расследования, правильной квалификации деяний правонарушителей и назначением наказаний. Так, судебная практика назначения наказания однообразна, а в рамках досудебного расследования зачастую дается излишняя квалификация действий обвиняемых в рамках совершения двух и более преступлений.

В связи с ростом количества незаконного оборота наркотикосодержащих веществ на международном уровне, у государств возникла необходимость в заключении многосторонних соглашений для полноценного контроля и регулирования оборота наркотикосодержащих веществ.

Ключевые слова: международный договор, оборот наркотических веществ, Правительство, уголовный кодекс, изготовление, переработка, хищение, незаконный оборот.

Жомарт Алия
«Кайнар» Академиясы құқықтану факультетінің магистранты

ЕСІРТКІ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ, ПСИХОТРОПТЫҚ ЗАТТАРДЫҢ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ АНАЛОГТАРЫНЫҢ ЗАҢСЫЗ АЙНАЛЫМЫНА ҚАРСЫ КҮРЕС САЛАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЗАҢНАМАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ЖӘНЕ ДАМУ ТАРИХЫ

Аңдатпа

Қазақстанның есірткі заттарының заңсыз айналымына қарсы күрес жөніндегі халықаралық шарттарға қосылуы бұл мәселенің маңыздылығын көрсетеді.

Есірткі заттардың заңсыз айналымына қарсы күрес және алдын алу мақсатында мемлекеттік органдардың, оның ішінде кеден органдарының, сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдарының, соттардың және арнайы органдардың дайындау, қайта өңдеу, сатып алу, сақтау, өткізу үшін тасымалдау, жөнелту немесе сату кезіндегі құқық бұзушылықтарды анықтау жөніндегі тиімді қызметі. есірткі заттарын сату.

Құқық қолдану тәжірибесінде сотқа дейінгі тергеп-тексеруді дұрыс енгізу, құқық бұзушылардың әрекеттерін дұрыс саралау және жаза қолдану мәселелері жиі туындайды. Осылайша, жаза тағайындаудың сот тәжірибесі бір сарынды болып табылады және соңғы тергеу шеңберінде айыпталушының екі немесе одан да көп қылмыс жасау шеңберіндегі әрекеттерін шектен тыс саралау жиі беріледі.

Халықаралық деңгейде есірткі заттарының заңсыз айналымының өсуіне байланысты мемлекеттерге есірткі заттарының айналымын толық бақылау және реттеу үшін көпжақты келісімдер жасау қажеттілігі туындады.

Түйінді сөздер: халықаралық келісім, есірткі заттарының айналымы, Үкімет, қылмыстық кодекс, өндіру, өңдеу, ұрлау, заңсыз айналым.

Zhomart Aliya

Master student of the Faculty of Law of the Kainar Academy

HISTORY OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN THE FIELD OF COMBAT ILLEGAL TRAFFICKING IN NARCOTIC DRUGS, PSYCHOTROPIC SUBSTANCES AND THEIR ANALOGUES

Abstract

The accession of Kazakhstan to international treaties on combating illicit trafficking in narcotic substances shows the importance of this issue.

To combat and prevent illicit trafficking in narcotic substances, the effective activities of state bodies, including customs authorities, pre-trial investigation authorities, courts and special authorities to detect offenses in the manufacture, processing, acquisition, storage, transportation for sale, shipment or sale narcotic substances.

In law enforcement practice, problems often arise with the proper introduction of pre-trial investigation, the correct qualification of the acts of offenders and the imposition of penalties. Thus, the judicial practice of imposing punishment is monotonous, and within the framework of a final investigation, excessive qualification of the actions of the accused in the framework of committing two or more crimes is often given.

Due to the growing number of illicit trafficking in narcotic substances at the international level, it became necessary for states to conclude multilateral agreements for the full control and regulation of the circulation of narcotic substances.

Key words: international treaty, drug trafficking, Government, criminal code, manufacturing, processing, theft, illegal circulation.

Присоединение Казахстана к международным договорам по борьбе с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ, показывает важность указанного вопроса. В целом, становление законодательства РК по борьбе с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ берет свое начало с получения Казахстаном независимости.

В рамках данного вопроса в Казахстане внедрялись множества программ и стратегий. Одна из первых Стратегий по борьбе с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ была принята еще в 2000 году Указом Президента Республики Казахстан от 16 мая 2000 года N 394 «О Стратегии борьбы с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2001-2005 годы» [1]. Данная Стратегия внедрялась на срок с 2001 года по 2005 год, и состояла из трех этапов. Первый этап заключался в образовании эффективного государственного механизма по профилактике преступлений, связанных с наркотическими средствами, психотропными веществами и их аналогами. Второй этап заключался в устранении выявленных недостатков в рамках внедренного механизма. На третьем этапе внедрялась полноценно сформированная и действующая система по борьбе с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ [2, с. 75].

Вторая Стратегия по борьбе с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ была принята Указом Президента Республики Казахстан от 29 ноября 2005 года № 1678 «Об утверждении Стратегии борьбы с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2006-2014 годы» [3]. В рамках данной Стратегии планировалось усовершенствовать законодательство РК в сфере борьбы с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ, а также внедрить нормы, предусмотренные международными документами и стандартами. Указанная Стратегия также представляет

собой три этапа реализации. Основной задачей первого этапа являлась гармонизация норм международного законодательства и международных документов. Вторым этапом предусматривалось введение специальной программы по борьбе с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ, в которой указывалось успешное завершение первого этапа. При этом, в рамках реализации второго этапа уполномоченные органы регулярно отмечали неэффективность внедренной программы. К примеру, Счетный комитет и Генеральная Прокуратура РК отмечали низкую эффективность разработанных мероприятий в рамках программы, слабый контроль за реализацией и нерациональным использованием бюджетных средств. Также наблюдалось слабое правовое регулирование полномочий и функций уполномоченных органов по борьбе с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ.

Важно отметить, что реализация третьего этапа вышеуказанной Стратегии не осуществлялась, поскольку в 2010 году Указом Президента РК Стратегия была признана утратившей силу. При этом не указывались никакие причины отмены данной Стратегии.

Кроме вышеуказанных Стратегий Правительством каждый год реализовывались специальные Программы по борьбе с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ, которые внедрялись на короткие сроки в два или три года. Однако, с каждым разом суммы на реализацию указанных Программ ежегодно росли, но преступность, связанная с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ, не уменьшалась [4]. К примеру:

1) в 2001 году была принята Программа по борьбе с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ на период с 2002 года по 2003 год, реализация которой обошлась приблизительно в 450 миллионов тенге;

2) на Программу по борьбе с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ на период с 2004 года по 2005 год было выделено 850 миллионов тенге;

3) Программа по борьбе с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ на период с 2006 года по 2008 года обошлась в 2,5 миллиарда тенге;

4) на Программу по борьбе с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ на период с 2009 года по 2011 годы было выделено 39 миллиардов тенге;

5) Программа по борьбе с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ на период с 2012 года по 2016 годы обошлась в 7,5 миллиарда тенге.

В 2010 году Указом Президента РК «О Стратегическом плане развития Республики Казахстан до 2020 года» были приняты 2 специальные Программы по борьбе с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ [5].

1. Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 апреля 2012 года № 451 «Об Отраслевой программе борьбы с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2012 - 2016 годы» [6]. Целью принятия данной Программы стало усовершенствование государственного механизма по профилактике преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ. В рамках указанной Программы были приняты ряд мер, в том числе была установлена альтернативная ответственность для лиц, зависящих от наркотикосодержащих веществ, в качестве принудительного лечения наркологической зависимости. Указанное наказание являлось альтернативой для лишения свободы.

В целом, данная Программа реализовалась в два основных этапа. В рамках указанных этапов Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной Прокуратуры РК отметил о положительных результатах внедряемых Правительством Программ с 2009 года. Так, Комитет указывает, что на период с 2010 года по 2015 год ситуация в стране по незаконному обороту наркотикосодержащих веществ, являлась затруднительной, но стабильной. В данный период не мало важную роль сыграл Центральноазиатский региональный информационный координационный центр по борьбе с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ.

2. Указом Президента РК от 29 ноября 2010 года была введена Программа развития здравоохранения «Саламатты Қазақстан» на период с 2011 года по 2015 год [7]. Данная

Программа предусматривала цель развития механизма профилактики наркотической зависимости, ее последствий, в том числе улучшение системы лечения лиц от наркотической зависимости.

На сегодняшний день законодательство РК в сфере незаконного оборота наркотикосодержащих веществ состоит из следующих основных правовых актов:

- Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V;
- Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 235-V ЗРК «Об административных правонарушениях»;
- Закон Республики Казахстан от 10 июля 1998 года N 279 «О наркотических средствах, веществах, психотропных веществах, их аналогах и прекурсорах и мерах противодействия их незаконному обороту и злоупотреблению ими».

В настоящее время в УК РК предусмотрены следующие правонарушения в сфере наркотикосодержащих веществ [8]:

- 1) Незаконное обращение с наркотическими средствами, психотропными веществами, их аналогами без цели сбыта;
- 2) Незаконные изготовление, переработка, приобретение, хранение, перевозка в целях сбыта, пересылка либо сбыт наркотикосодержащих веществ, психотропных веществ, их аналогов;
- 3) Хищение либо вымогательство наркотикосодержащих веществ, психотропных веществ, их аналогов;
- 4) Склонение к потреблению наркотикосодержащих веществ, психотропных веществ, их аналогов;
- 5) Пропаганда или незаконная реклама наркотикосодержащих веществ, психотропных веществ или их аналогов, прекурсоров;
- 6) Незаконное культивирование запрещенных к возделыванию растений, содержащих наркотические вещества;
- 7) Незаконный оборот ядовитых веществ, а также веществ, инструментов или оборудования, используемых для изготовления или переработки наркотикосодержащих веществ, психотропных веществ, их аналогов или ядовитых веществ;
- 8) Организация или содержание притонов для потребления наркотикосодержащих веществ, психотропных веществ, их аналогов и предоставление помещений для тех же целей;
- 9) Нарушение правил обращения с наркотическими средствами, психотропными или ядовитыми веществами.

Законодатель неоднократно осуществлял гуманизацию статьи по незаконному обращению с наркотическими средствами, психотропными веществами, их аналогами без цели сбыта, и в итоге данное правонарушение рассматривается в качестве уголовного проступка. В свою очередь, наказания за незаконные изготовление, переработка, приобретение, хранение, перевозка в целях сбыта, пересылка либо сбыт наркотикосодержащих веществ ужесточились [9, с. 21].

При вступлении 01 января 2015 года в силу нового УК РК, в УК РК была добавлена новая категория правонарушений – уголовные проступки. Так, несколько норм с КоАП РК [10] были перенесены в УК РК в качестве уголовных проступков:

- 1) Незаконное обращение с наркотическими средствами, психотропными веществами и прекурсорами без цели их сбыта (статья 320 КоАП РК);
- 2) Немедицинское потребление наркотикосодержащих веществ, психотропных веществ и прекурсоров в общественных местах (статья 336-2 КоАП РК).

При внедрении вышеуказанных норм в УК РК в качестве проступков была предусмотрена ответственность непосредственно за незаконное обращение с наркотическими средствами, психотропными веществами и их аналогами без цели сбыта в качестве личного пользования. Указанные изменения оказали положительную роль в

раскрываемости правонарушений при обороте наркотикосодержащих веществ, а не только повышали статистику по раскрываемости.

Также в рамках нового УК РК был дополнен объект правонарушений в виде аналогов наркотикосодержащих веществ и психотропных веществ. Это было связано с тем, что участились случаи создания и оборота новых и не включенных в Сводную таблицу синтетических наркотиков. По такому же пути пошел законодатель РФ, который установил определение аналогов через размеры наркотиков естественного происхождения [11, с. 106].

В настоящее время в КоАП РК предусмотрены следующие правонарушения в сфере наркотикосодержащих веществ:

- 1) Непринятие мер к уничтожению дикорастущей конопли;
- 2) Непринятие мер к обеспечению охраны наркосодержащих посевов;
- 3) Непринятие мер к пресечению сбыта и (или) немедицинского потребления наркотикосодержащих веществ, психотропных веществ и прекурсоров;
- 4) Пропаганда или незаконная реклама наркотикосодержащих веществ, прекурсоров;
- 5) Продажа табака и табачных изделий, в том числе изделий с нагреваемым табаком, табака для кальяна, кальянной смеси, систем для нагрева табака, электронных систем потребления и жидкостей для них, лицам, не достигшим двадцати одного года;
- 6) Незаконная медицинская и (или) фармацевтическая деятельность;
- 7) Нарушение порядка проведения клинических исследований и применения новых методов и средств профилактики, диагностики, лечения и медицинской реабилитации;
- 8) Нарушение требований законодательства в области санитарно-эпидемиологического благополучия населения, а также гигиенических нормативов;
- 9) Нарушение правил фармацевтической деятельности и сферы обращения лекарственных средств и медицинских изделий;
- 10) Нарушение требований технической укрепленности объектов и помещений в сфере оборота наркотикосодержащих веществ, психотропных веществ, прекурсоров.

Принятие нового КоАП РК от 05 июня 2014 года предусматривало изменения в санкциях за правонарушения. Также в рамках принятия нового КоАП РК были изменены санкции за совершение правонарушений с установлением твердого размера штрафов, вместо определенных пределов размера штрафов. Данные изменения были внесены в целях предотвращения коррупционных составляющих со стороны уполномоченных органов при привлечении лиц к ответственности. Так, правоохранительные органы больше не вправе самостоятельно выбирать размер штрафа. Учитывая опасность правонарушения, законодатель предусмотрел максимальный размер штрафа за правонарушения в сфере наркотикосодержащих веществ.

В рамках нового КоАП РК была установлена ответственность субъектов малого предпринимательства. Несмотря на то, что капитал субъектов малого предпринимательства значительно ниже в отличие от субъектов среднего, ответственность за большинство правонарушений в сфере наркотикосодержащих веществ одинаковая.

Также законодатель в КоАП РК от 05 июня 2014 года дал определение должностным лицам, которые могут быть привлечены к ответственности за совершение правонарушений в сфере наркотикосодержащих веществ. Так, к должностным лицам относятся «постоянно, временно или по специальному полномочию осуществляющие или осуществлявшие на момент совершения административного правонарушения функции представителя власти либо выполняющие или выполнявшие на момент совершения административного правонарушения организационно-распорядительные или административно хозяйственные функции в государственных учреждениях, субъектах квазигосударственного сектора, органах местного самоуправления».

Как отмечалось ранее, две нормы с КоАП РК были перенесены в УК РК в качестве уголовных проступков: незаконное обращение с наркотическими средствами, психотропными веществами и прекурсорами без цели их сбыта (статья 320 КоАП РК),

немедицинское потребление наркотикосодержащих веществ, психотропных веществ и прекурсоров в общественных местах (статья 336-2 КоАП РК).

Основной правовой акт, который регулирует отношения по борьбе с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ, является Закон Республики Казахстан от 10 июля 1998 года N 279 «О наркотических средствах, психотропных веществах, их аналогах и прекурсорах и мерах противодействия их незаконному обороту и злоупотреблению ими» [12].

Данный Закон регулирует «правовые основы государственной политики в сфере оборота наркотикосодержащих веществ и устанавливает меры противодействия их незаконному обороту в целях оказания наркологической помощи и охраны здоровья граждан, общественной и государственной безопасности».

В Закон, также как и в УК РК и КоАП РК, были внесены изменения и дополнения, Законом РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования уголовного законодательства Республики Казахстан», которые вступили в силу с 01 января 2015 года [13]. В основу данного Закона взяты нормы международных соглашений и договоров.

Таким образом, действующее законодательство РК по вопросам борьбы с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ состоит из следующих правовых актов:

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V. Законодатель неоднократно осуществлял гуманизацию статьи по незаконному обращению с наркотическими средствами, психотропными веществами, их аналогами без цели сбыта, и в итоге данное правонарушение рассматривается в качестве уголовного проступка. В свою очередь, наказания за незаконные изготовление, переработка, приобретение, хранение, перевозка в целях сбыта, пересылка либо сбыт наркотикосодержащих веществ ужесточились.

Также в рамках нового УК РК был дополнен объект правонарушений в виде аналогов наркотикосодержащих веществ и психотропных веществ. Это было связано с тем, что участились случаи создания и оборота новых и не включенных в Сводную таблицу синтетических наркотиков.

2. Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 235-V ЗРК «Об административных правонарушениях». В рамках принятия нового КоАП РК были изменены санкции за совершение правонарушений с установлением твердого размера штрафов, вместо определенных пределов размера штрафов. Данные изменения были внесены в целях предотвращения коррупционных составляющих со стороны уполномоченных органов при привлечении лиц к ответственности. Так, правоохранительные органы больше не вправе самостоятельно выбирать размер штрафа. Учитывая опасность правонарушения, законодатель предусмотрел максимальный размер штрафа за правонарушения в сфере наркотикосодержащих веществ.

Также, в рамках нового КоАП РК была установлена ответственность субъектов малого предпринимательства. Несмотря на то, что капитал субъектов малого предпринимательства значительно ниже в отличие от субъектов среднего, ответственность за большинство правонарушений в сфере наркотикосодержащих веществ одинаковая.

3. Закон Республики Казахстан от 10 июля 1998 года N 279 «О наркотикосодержащих веществах, психотропных веществах, их аналогах и прекурсорах и мерах противодействия их незаконному обороту и злоупотреблению ими». Данный закон является основным правовым актом, который регулирует отношения по борьбе с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ. В целом, нормы указанного Закона в полной мере соответствуют нормам международных соглашений.

Список использованной литературы:

1. Указ Президента Республики Казахстан от 16 мая 2000 года N 394 «О Стратегии борьбы с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2001-2005 годы» // Казахстанская правда. – 19.05.2000. – № 122-123 (в ред. 18.06.2009 г.)
2. Рогов И.И., Балтабаев К.Ж. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть. – Астана: ЕНУ, 2015. – 556 с.
3. Указ Президента Республики Казахстан от 29 ноября 2005 года № 1678 «Об утверждении Стратегии борьбы с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2006-2014 годы» // САПП Республики Казахстан. – 2005. – № 42. (в ред. 23.09.2010 г.).
4. Государственные программы Правительства Республики Казахстан // <https://primeminister.kz/ru/documents/gosprograms>
5. Указ Президента Республики Казахстан от 1 февраля 2010 года № 922 «О Стратегическом плане развития Республики Казахстан до 2020 года» // Казахстанская правда. – 02.02.2010. – №22 (26083) (в ред. 15.02.2018 г.)
6. Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 апреля 2012 года № 451 «Об Отраслевой программе борьбы с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2012 - 2016 годы» // САПП Республики Казахстан. – 2012. – №43 (в ред. 29.06.2016 г.)
7. Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 апреля 2012 года № 451 «Об Отраслевой программе борьбы с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2012 - 2016 годы» // САПП Республики Казахстан. – 2012. – №43 (в ред. 29.06.2016 г.)
8. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V // Казахстанская правда. – 09.07.2014. – № 132 (27753) (в ред. 02.03.2022 г.)
9. Аралбаев С.С. Уголовный закон и уголовные правонарушения. Учебное пособие. – Костанай: КГУ, 2018. – 66 с.
10. Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 235-V ЗРК «Об административных правонарушениях» // Казахстанская правда. – 12.07.2014. – № № 135 (27756) (в ред. 02.03.2022 г.)
11. Сундуrow Ф.Р., Талан М.В. Наказание в уголовном праве: Учебное пособие. – М.: Статут, 2015. – 256 с.
12. Закон Республики Казахстан от 10 июля 1998 года N 279 «О наркотических средствах, психотропных веществах, их аналогах и прекурсорах и мерах противодействия их незаконному обороту и злоупотреблению ими» // Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 1998. – №17-18 (в ред. 07.07.2020 г.)
13. Закон Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 292-VI ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования уголовного, уголовно-процессуального законодательства и усиления защиты прав личности» // Казахстанская правда. – 31.12.2019. – №250 (29127) (в ред. 27.12.2021 г.)

Жомарт Алия

Магистрант юридического факультета Академии «Кайнар»

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА НЕЗАКОННЫЙ ОБОРОТ НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ, ПСИХОТРОПНЫХ ВЕЩЕСТВ И ИХ АНАЛОГОВ

Аннотация

Для борьбы и профилактики незаконного оборота наркотикосодержащих веществ важное значение имеет эффективная деятельность государственных органов, в том числе таможенных органов, органов досудебного расследования, судов и специальных органов по

выявлению правонарушений по изготовлению, переработке, приобретению, хранению, перевозке в целях сбыта, пересылке либо сбыта наркотикосодержащих веществ.

В правоприменительной практике часто возникают проблемы с надлежащим введением досудебного расследования, правильной квалификации деяний правонарушителей и назначением наказаний. Так, судебная практика назначения наказания однообразна, а в рамках досудебного расследования зачастую дается излишняя квалификация действий обвиняемых в рамках совершения двух и более преступлений.

В связи с ростом количества незаконного оборота наркотикосодержащих веществ на международном уровне, у государств возникла необходимость в заключении многосторонних соглашений для полноценного контроля и регулирования оборота наркотикосодержащих веществ.

Международное сотрудничество по борьбе с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ, играют весьма серьезную роль. Международное сотрудничество основывается на общих началах, предусмотренных международными соглашениями. Республика Казахстан проделала огромную работу в данном направлении, в том числе унифицировало национальное законодательство на основе международных соглашений и двухсторонних соглашений, реализовало множество программ и мер, направленных на профилактику и борьбу с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ.

Ключевые слова: международный договор, оборот наркотических веществ, Правительство, уголовный кодекс, изготовление, переработка, хищение, незаконный оборот, Конвенция.

Жомарт Алия

«Қайнар» Академиясы құқықтану факультетінің магистранты

ЕСІРТКІ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ, ПСИХОТРОПТЫҚ ЗАТТАРДЫҢ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ АНАЛОГТАРЫНЫҢ ЗАҢСЫЗ АЙНАЛЫМЫ ҮШІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІКТІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

Аңдатпа

Есірткі заттардың заңсыз айналымына қарсы күрес және алдын алу мақсатында мемлекеттік органдардың, оның ішінде кеден органдарының, сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдарының, соттардың және арнайы органдардың дайындау, қайта өңдеу, сатып алу, сақтау, өткізу үшін тасымалдау, жөнелту немесе сату кезіндегі құқық бұзушылықтарды анықтау жөніндегі тиімді қызметі. есірткі заттарын сату.

Құқық қолдану тәжірибесінде сотқа дейінгі тергеп-тексеруді дұрыс енгізу, құқық бұзушылардың әрекеттерін дұрыс саралау және жаза қолдану мәселелері жиі туындайды. Осылайша, жаза тағайындаудың сот тәжірибесі бір сарынды болып табылады және соңғы тергеу шеңберінде айыпталушының екі немесе одан да көп қылмыс жасау шеңберіндегі әрекеттерін шектен тыс саралау жиі беріледі.

Халықаралық деңгейде есірткі заттарының заңсыз айналымының өсуіне байланысты мемлекеттерге есірткі заттарының айналымын толық бақылау және реттеу үшін көпжақты келісімдер жасау қажеттілігі туындады.

Есірткі бизнесіне қарсы күресте халықаралық ынтымақтастық өте маңызды рөл атқарады. Халықаралық ынтымақтастық халықаралық шарттарда көзделген жалпы принциптерге негізделеді. Қазақстан Республикасы бұл бағытта үлкен жұмыс атқарды, оның ішінде халықаралық келісімдер мен екіжақты келісімдер негізінде ұлттық заңнаманы біріздендіру, есірткі бизнесінің алдын алуға және онымен күресуге бағытталған көптеген бағдарламалар мен шараларды жүзеге асыруда.

Түйінді сөздер: халықаралық келісім, есірткі заттарының айналымы, Үкімет, қылмыстық кодекс, өндіру, өңдеу, ұрлау, заңсыз айналым, Конвенция.

Zhomart Aliya

Master student of the Faculty of Law of the Kainar Academy

INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF CRIMINAL LIABILITY FOR ILLEGAL TRAFFICKING IN NARCOTIC DRUGS, PSYCHOTROPIC SUBSTANCES AND THEIR ANALOGUES

Abstract

To combat and prevent illicit trafficking in narcotic substances, the effective activities of state bodies, including customs authorities, pre-trial investigation authorities, courts and special authorities to detect offenses in the manufacture, processing, acquisition, storage, transportation for sale, shipment or sale narcotic substances.

In law enforcement practice, problems often arise with the proper introduction of pre-trial investigation, the correct qualification of the acts of offenders and the imposition of penalties. Thus, the judicial practice of imposing punishment is monotonous, and within the framework of a final investigation, excessive qualification of the actions of the accused in the framework of committing two or more crimes is often given.

Due to the growing number of illicit trafficking in narcotic substances at the international level, it became necessary for states to conclude multilateral agreements for the full control and regulation of the circulation of narcotic substances.

International cooperation in combating drug trafficking plays a very important role. International cooperation is based on the general principles provided for by international agreements. The Republic of Kazakhstan has done a great job in this direction, including unifying national legislation on the basis of international agreements and bilateral agreements, implementing many programs and measures aimed at preventing and combating drug trafficking.

Key words: international treaty, drug trafficking, Government, criminal code, manufacturing, processing, theft, illegal trafficking, Convention.

В целях полноценного и всестороннего рассмотрения вопроса борьбы с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ, необходимо изучить международные документы, а также опыт зарубежных стран по борьбе с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ.

В настоящее время главными международными документами в сфере борьбы с наркотическими средствами, психотропными веществами и их аналогами являются следующие [1, с. 318]:

1) Единая конвенция о наркотических средствах 1961 года, с поправками, внесенными в нее в соответствии с Протоколом 1972 года о поправках к Единой конвенции о наркотических средствах 1961 года [2];

2) Конвенция о психотропных веществах 1971 года [3];

3) Конвенция о борьбе против незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ 1988 года [4].

1. Казахстан присоединился к Единой конвенции о наркотических средствах 1961 года в 1998 году Законом Республики Казахстан от 1 июля 1998 г. № 257 № «О присоединении Республики Казахстан к Единой Конвенции о наркотических средствах 1961 года с поправками, внесенными в нее в соответствии с Протоколом 1972 года о поправках к Единой Конвенции о наркотических средствах 1961 года» [5].

Основной причиной принятия данной Единой конвенции являлась необходимость в кодификации и усовершенствования международных соглашений. Единая конвенция регулирует отношения, связанные с:

- профилактики незаконного оборота наркотикосодержащих веществ;
- ограничения изготовления, импорта и экспорта наркотикосодержащих веществ;

- регулирования использования наркотикосодержащих веществ в медицинских и научных целях;
- регулирование реабилитации и восстановительных процедур всех лиц, зависящих от наркотикосодержащих веществ.

Основная сущность Единой конвенции заключается в выдаче разрешений на импорт или экспорт наркотикосодержащих веществ, в том числе введение мониторинга и статистики в данной сфере. Главным уполномоченным органом был создан и определен Международный комитет по контролю над наркотиками, который осуществляет свою деятельность при ООН, при этом остается независимым [6].

В рамках данной Единой конвенции, страны участницы ввели запрет на использование опия, листьев коки и гашиша в немедицинских целях. Также была введена специальная система борьбы и профилактики от наркозависимости.

Данный международный документ выделяет 4 классификации наркотикосодержащих веществ. Классификация осуществляется исходя из степени вредности.

Протокол о поправках к конвенции более детально раскрывает данные 4 классификации. При этом важно отметить, что список наркотикосодержащих веществ регулярно обновляется в связи с разработкой и созданием новых веществ. Также происходят изменения и в их классификациях, поскольку наркотикосодержащие вещества постоянно изменяются и приносят больше или меньше вреда здоровью.

Конвенция также накладывает на государства обязательства по предоставлению отчетности Международному комитету ООН в сфере наркотиков. Каждый год страны участницы отправляют в Комитет запросы с предварительным оцениванием необходимости в использовании наркотикосодержащих веществ на территории в медицинских, научных и прочих одобренных целях. Также государства должны предоставлять отчет на местонахождении опийного мака, его производстве, количестве организаций, осуществляющих производство наркотических, психотропных веществ и их аналогов.

Помимо прочего, страны участницы Конвенции ежегодно направляют в Комитет соответствующие данные на особых бланках. К таким данным относятся производство, употребление, объем, выпуск в обращение наркотикосодержащих веществ. На основе предоставленных данных Комитет дает соответствующую оценку положению с оборотом наркотикосодержащих веществ в стране.

В рамках Конвенции также предусмотрена соответствующая профилактика по борьбе с оборотом наркотикосодержащих веществ. Так, страны участницы должны предпринять меры по реабилитации и лечению людей, страдающих наркологической зависимостью. К таким мерам также относятся законодательные и административные изменения [7, с. 317].

Так, в следствие принятия странами участницами Конвенции в законодательстве были приняты нормы, обеспечивающие ответственность за совершение деяний, связанных с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ.

В пункте 1 статьи 36 Конвенции указано «С соблюдением своих конституционных ограничений каждая Сторона принимает такие меры, которые обеспечат, что культивирование и производство, изготовление, извлечение, приготовление, хранение, предложение, предложение с коммерческими целями, распределение, покупка, продажа, доставка на каких бы то ни было условиях, маклерство, отправка, переотправка транзитом, перевоз, ввоз и вывоз наркотикосодержащих веществ в нарушение постановлений настоящей Конвенции, и всякое другое действие, которое, по мнению Сторон, может являться нарушением постановлений настоящей Конвенции, будут признаваться наказуемыми деяниями в тех случаях, когда они совершены умышленно, а также, что серьезные преступления будут подлежать соответствующему наказанию, в частности, тюремным заключением или иным способом лишения свободы».

Указанный перечень является неисчерпывающим, в связи с чем, законодатели могут предусмотреть и другие действия в качестве правонарушений, связанных с наркотическими средствами, психотропными веществами и их аналогами.

Также в рамках Конвенции государства обязуются выдавать другим государствам лиц, совершивших правонарушения в сфере незаконного оборота наркотикосодержащих веществ, по соответствующим договорам экстрадиции. К тому же, правонарушения, совершенные в двух государствах, рассматриваются как отдельные правонарушения.

В свою очередь, Конвенция устанавливает лишь общие нормы для квалификации уголовных преступлений, предоставляя государствам возможность самостоятельно устанавливать состав правонарушений, пределы ответственности.

Данная Конвенция предусматривает и прочие нормы, схожие с нормами Конвенции о психотропных веществах от 1971 года.

Тем самым, Единая Конвенция является фундаментом зарождения борьбы по с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ. В целом, данная Конвенция сыграла существенную роль в регулировании производства, изготовления, импорта и экспорта наркотикосодержащих веществ. Действующие законодательства стран участниц в основном построено на нормах, предусмотренных в Единой Конвенции.

2. Не менее важным международным документом в сфере борьбы незаконного оборота наркотикосодержащих веществ является Конвенция о психотропных веществах от 1971 года. В 1998 году Казахстан присоединился к Конвенции согласно Закону Республики Казахстан от 29 июня 1998 года № 249 «О присоединении Республики Казахстан к Конвенции о психотропных веществах» [8].

В связи с возникновением и распространением незаконного оборота психотропных веществ и их аналогов была принята Конвенция о психотропных веществах от 1971 года. На международной конференции по принятию данной Конвенции присутствовало 90 государств.

Указанная Конвенция необходима для оказания сотрудничества и помощи государств в борьбе с незаконным оборотом психотропных веществ и их аналогов. В рамках данной Конвенции на государства возлагаются обязательства по контролю и мониторингу оборота психотропных веществ и их аналогов, в том числе их незаконного импорта и экспорта, как на внутригосударственном уровне, так и на международном уровне [9, с. 471].

Сама Конвенция содержит в себе преамбулу, 33 статьи и приложение с перечнем наркотических веществ и их аналогов. Данный перечень состоит из трех основных групп психотропных веществ и их аналогов:

- галлюциногены;
- стимулирующие средства;
- успокаивающие веществ.

В рамках данной Конвенции на международном уровне обеспечивается система контроля и мониторинга над психотропными веществами и их аналогами, такими как:

- галлюциногены;
- амфетамины;
- стимулирующие средства;
- барбитураты;
- успокаивающие средства;
- транквилизаторы;
- анальгизирующие средства и т.п.

При присоединении к Конвенции страны-участницы приняли на себя обязательство по установлению специального механизма по контролю оборота психотропных веществ и их аналогов по тем же стандартам и нормам, которые предусмотрены в отношении оборота наркотических средств.

В рамках Конвенции большинство психотропных веществ и их аналогов находятся под запретом в обороте, за исключением использования их в медицинских, научных и иных

разрешенных целях. При этом, использование в медицинских целях психотропных веществ и их аналогов возможно лишь с получением соответствующего рецепта, который согласно Конвенции, выдается лишь при соблюдении медицинских процедур и правил. Также, маркировка указанных психотропных веществ и их аналогов должна соблюдать всю предусмотренную для их использования информацию.

В рамках Конвенции также предусмотрена возможность государств регулировать и контролировать ввоз и вывоз наркотикосодержащих веществ на территории государства. Так, сомнительные поставки могут быть досмотрены и взяты под соответствующий мониторинг в целях профилактики и борьбы с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ. При этом, регулирование контроля оборота наркотикосодержащих веществ устанавливается государствами самостоятельно с учетом договоренностей [10, с. 137].

Конвенция также накладывает на страны-участницы обязательства по предоставлению отчетности Международному комитету ООН в сфере борьбы с незаконным наркотикосодержащих веществ. Так, каждое государство обязуется предоставлять на специальных бланках следующую отчетность:

- 1) количество изъятых из оборота веществ и средств, указанных в Приложениях к Конвенции;
- 2) выявленные вещества, которые не включены в Приложения к Конвенции, использованные для изготовления и производства наркотикосодержащих веществ;
- 3) о международных преступлениях по незаконному обороту наркотикосодержащих веществ.

Таким образом, три вышеуказанные Конвенции являются наиболее важными международными соглашениями, регулирующими незаконный оборот наркотикосодержащих веществ. Конвенции демонстрируют всю значимость деятельности государств по ограничению и регулированию оборота наркотикосодержащих веществ, в том числе для использования в медицинских, научных и иных разрешенных целях.

В целом положения Конвенции являются фундаментальным началом для правового регулирования оборота наркотикосодержащих веществ в государства, тем самым являясь общими принципами, которые также могут быть применены в рамках заключения двухсторонних и многосторонних соглашений между государствами в сфере оборота наркотикосодержащих веществ.

В связи с ростом количества незаконного оборота наркотикосодержащих веществ на международном уровне, у государств возникла необходимость в заключении многосторонних соглашений для полноценного контроля и регулирования оборота наркотикосодержащих веществ. Первой такой конвенцией послужила Единая конвенция о наркотикосодержащих веществах, которая поставила перед собой следующие задачи:

- консолидировать все международные соглашения в сфере оборота наркотикосодержащих веществ в единый документ для государств;
- уменьшить количество международных организаций в сфере оборота наркотикосодержащих веществ;
- предусмотреть механизм контроля и регулирования оборота наркотикосодержащих веществ.

Второй значимой Конвенцией стала Конвенция о психотропных веществах, которая была принята с целью оказания сотрудничества и помощи государствам в борьбе с незаконным оборотом психотропных веществ и их аналогов. В рамках данной Конвенции на государства возлагаются обязательства по контролю и мониторингу оборота психотропных веществ и их аналогов, в том числе их незаконного импорта и экспорта, как на внутригосударственном уровне, так и на международном уровне.

Также как и Конвенция о наркотикосодержащих веществах, Конвенция о психотропных веществах ставит одной из целей реабилитационные меры лиц, зависящих от психотропных веществ и их аналогов, в том числе лечения и социальной реинтеграции.

В рамках указанной Конвенции также была дополнена альтернативная мера наказаний в виде принудительного лечения лица.

Третьим важным международным соглашением в сфере оборота наркотикосодержащих веществ стала Конвенция о борьбе против незаконного оборота наркотикосодержащих веществ и психотропных веществ от 1988 года. Основной задачей данной Конвенции является оказание помощи в международном сотрудничестве стран-участниц с борьбой и профилактикой незаконного оборота наркотикосодержащих веществ.

Целью Конвенции является максимальная минимизация незаконного оборота наркотикосодержащих веществ, поскольку преступления в данной сфере предусматривают существенную угрозу здоровью населения. Необходимо отметить, что данная Конвенция больше направлена на правовые способы и меры по профилактике и борьбе с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ, в том числе международное сотрудничество.

Тем самым, исследование вышеуказанных Конвенции показало, что законодательство Казахстана соответствует международным соглашениям и стандартам в сфере оборота наркотикосодержащих веществ.

Исследование показало, что Республика Казахстан в вопросах международного сотрудничества принимает все необходимые меры, в том числе осуществляет гармонизацию и унификацию национального законодательства на основе международных соглашений.

На сегодняшний день Казахстан осуществляет активную политику по заключению двухсторонних договоров с государствами для профилактики и борьбы с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ. Так, в настоящее время заключены следующие двухсторонние договоры:

1. Соглашение РК с Азербайджанской Республикой «О сотрудничестве в борьбе с контрабандой и нарушениями таможенных правил, а также с незаконным оборотом оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ, наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров», утвержденное Постановлением РК №1602 от 26.10.2000г.

2. Соглашение РК с Республикой Арменией «О сотрудничестве в борьбе с контрабандой и нарушениями таможенных правил, а также с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров», утвержденное Постановлением Правительства №907 от 16.06.2000г.

3. Соглашение между РК с Венгерской Республикой «О сотрудничестве в борьбе с организованной преступностью, терроризмом, незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ», утвержденное Постановлением №652 от 24.04.1997г.

4. Соглашение РК с РФ «О сотрудничестве в борьбе против незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ и злоупотребления ими», утвержденное Постановлением Правительства №768 от 15.06.1999г.

5. Соглашение РК с Чешской Республикой «О сотрудничестве в борьбе с организованной преступностью, незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ, терроризмом и другими опасными видами преступлений», утвержденное Постановлением №895 от 30.06.1999г.

6. Соглашение РК с Литовской Республикой «О сотрудничестве в борьбе с организованной преступностью, незаконным оборотом наркотических и психотропных веществ, терроризмом и иными видами преступлений», утвержденное Постановлением №697 от 11.05.2000г.

7. Соглашение РК с Республикой Таджикистан «О сотрудничестве государств-участников Содружества Независимых Государств в борьбе с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров», утвержденное Постановлением №876 от 08.06.2000г.

8. Меморандум о взаимопонимании между РК и США в области контроля над наркотиками и обеспечения правопорядка, утвержденный Постановлением №1301 от 11.12.2002г.

9. Соглашение РК с Республикой Болгария «О сотрудничестве в борьбе с терроризмом, организованной преступностью, незаконным оборотом наркотических средств и иными преступлениями», утвержденное Постановлением №973 от 25.09.2003г.

10. Соглашение РК с Румынией «О сотрудничестве в борьбе с организованной преступностью, незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров, терроризмом и иными опасными преступлениями», утвержденное Постановлением №907 от 08.09.2003г.

11. Соглашение РК с Грузией «О сотрудничестве в борьбе с терроризмом, незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров, организованной и иными видами преступности», утвержденное Постановлением №282 от 30.03.2005г.

12. Соглашение РК с Турецкой Республикой «О сотрудничестве в борьбе с международной террористической деятельностью, организованной преступностью, незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов, прекурсоров и иными видами преступлений», утвержденное Постановлением №510 от 26.05.2005г.

13. Соглашение РК с Азербайджанской Республикой «О сотрудничества в борьбе с терроризмом, незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров, организованной и иными видами преступности», утвержденное Постановлением Правительства №489 от 21.05.2005г.

14. Соглашение между РК и Египтом «О сотрудничестве в области борьбы с терроризмом, организованной преступностью, незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ и иными видами преступлений», утвержденное Постановлением Правительства РК №523 от 22 июня 2007 года.

15. Соглашение РК с Республикой Хорватия «О сотрудничестве в борьбе с организованной преступностью, незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ, терроризмом и иными видами преступлений», утвержденное Постановлением №573 от 04.07.2007г.

16. Дополнительный протокол к Меморандуму о взаимопонимании РК с США в области контроля над наркотиками и обеспечения правопорядка, утвержденное Постановлением №794 от 29.08.2008г.

17. Соглашение РК с Королевством Саудовская Аравия «О сотрудничестве в области борьбы с терроризмом, организованной преступностью, незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и их прекурсоров», утвержденное Постановлением №831 от 05.06.2009г.

Помимо присоединения Казахстана к трем ранее упомянутым вышеуказанным Конвенциям, а также заключения вышеуказанных двухсторонних соглашений, Казахстан ввел активное сотрудничество в рамках Центральноазиатского регионального информационного координационного центра.

Республика Казахстан в настоящее время является членом СНГ и ООН, участником Центральноазиатского регионального информационного координационного центра, Шанхайской Организации Сотрудничества. Необходимо отметить, что РК дважды избиралось членом Комиссии ООН по наркотическим средствам.

При этом, в рамках вышеперечисленных соглашений Казахстан проделал значительную работу и принял соответствующие меры для реализации международного сотрудничества.

Сотрудничество на мировом уровне также осуществляется посредством программ образования, реализовываемых совместно с США и РК. Так, уполномоченные органы проходят специальное обучение по профилактике употребления наркотикосодержащих веществ, а также совершения прочих правонарушений. Указанные образовательные программы также направлены на проведение правоохранительными органами для несовершеннолетних разных возрастов специальных курсов и курсов по профилактике

употребления наркотиков и совершения правонарушений, решения проблем и совершения суицидов. Реализация данной образовательной программы актуальное и в настоящее время, поскольку она улучшает ситуацию по борьбе с наркозависимостью и совершения несовершеннолетними правонарушений.

Также Казахстан введет активное участие в международных программах по борьбе с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ. Например, существуют специальные программы как «PEN Online» и «Pisk», которые необходимы для предварительного уведомления о поставке наркотикосодержащих веществ и мониторинга за их поставкой. Также в РК была введена специальная платформа «E-license», посредством которой можно получить соответствующую лицензию на осуществление деятельности по обороту некротических средств, психотропных веществ и их аналогов.

Исходя из вышеуказанного следует, что международное сотрудничество по борьбе с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ, играют весьма серьезную роль. Как показало исследование, такое международное сотрудничество основывается на общих началах, предусмотренных международными соглашениями. Республика Казахстан проделала огромную работу в данном направлении, в том числе унифицировало национального законодательство на основе международных соглашений и двухсторонних соглашений, реализовало множество программ и мер, направленных на профилактику и борьбу с незаконным оборотом наркотикосодержащих веществ.

Также следует рассмотреть опыт правового регулирования оборота наркотикосодержащих веществ по законодательству Германии.

В Германии имеется отдельный специальный закон, который регулирует общественные отношения, связанные с оборотом наркотикосодержащих веществ. Данный закон содержит в себе виды преступлений, лицензирование, мониторинг и контроль со стороны уполномоченных органов, правила ввоза и вывоза, маркировки и прочие нормы в сфере оборота наркотикосодержащих веществ [11, с. 26].

В рамках данного закона наркотические средств и психотропные вещества делятся на соответствующие 3 списка:

- 1) вещества, которые запрещены для оборота (ЛСД, героин, каннабис и прочие);
- 2) вещества, которые разрешены к применению без соответствующих рецептов;
- 3) вещества, которые разрешены к использованию строго по выдаваемым рецептам.

В соответствии с законом к преступлениям в сфере незаконного оборота наркотикосодержащих веществ относятся:

- незаконная выдача рецептов на наркотические средства и психотропные вещества;
- назначение или передача наркотических и психотропных веществ другому лицу;
- нарушение прочих положений закона.

Примером можно привести то, что законом запрещена выдача наркотикосодержащих веществ, когда есть возможность решить указанный вопрос другими средствами. При этом, ответственность наступает также в случаях покушения на преступление. В свою очередь, под квалифицирующие признаки подпадает совершение преступления в корыстных и коммерческих целях.

Согласно уголовному законодательству Германии, преступления могут быть совершены по неосторожности, если об этом прямо указано в законах. В вышеуказанном законе отсутствует совершения преступления по неосторожности, с связи с чем, данные преступления могут быть квалифицированы только в качестве умышленных деяний. Также, субъектом ранее указанных преступлений является специальным. Так, преступления совершаются дантистами, терапевтами и прочими лицами, которые имеют полномочия на выдачу наркотикосодержащих веществ.

Следующим законодательством следует рассмотреть уголовное законодательство Турции. Преступления в сфере незаконного оборота наркотикосодержащих веществ прямо предусмотрены в Уголовной кодексе. Так, к деяниям в сфере незаконного оборота наркотикосодержащих веществ относятся изготовление, вывоз, ввоз, хранение, поставка,

передача, перевозка наркотикосодержащих веществ. При этом, в отличие от законодательства Германии, по законодательству Турции преступления в данной сфере могут быть совершены в умышленной форме и по неосторожности.

Согласно уголовному законодательству Турции, преступления в сфере незаконного оборота наркотикосодержащих веществ имеют множество квалифицирующих признаков, в результате которых лица привлекаются к более суровому наказанию:

- незаконный оборот героина, морфина, а также прочих сильных наркотикосодержащих веществ;
- совершение преступления группой лиц или лицом, которое занимается такой деятельностью на постоянной или профессиональной основе;
- совершение преступления с привлечением несовершеннолетних или лиц, которые не дееспособны;
- вследствие организации преступной группировки;
- совершение преступления лицами, которые обладают полномочиями или доступом к обороту наркотикосодержащих веществ (врачи, санитары, терапевты и т.п.);
- наступление неблагоприятных результатов вследствие совершения преступлений в виде заболевания, вреда здоровью, ранения.

Что касается некоторых стран Европы, то согласно их законодательству преступления в сфере незаконного оборота наркотикосодержащих веществ не предусматриваются в уголовном кодексе (Франция, Испания, Швеция, Дания и пр.) [12, с. 186].

В рамках исследования также необходимо рассмотреть опыт правового регулирования наркотикосодержащих веществ согласно законодательству США.

В соответствии с законодательством США преступления в сфере незаконного оборота наркотикосодержащих веществ предусмотрены Сводом Законов США. В рамках данного закона в качестве преступлений признаются изготовление, хранение, выпуск, ввоз, вывоз, поставка наркотикосодержащих веществ. Указанные нормы носят отсылочный характер на другие специальные законы, которые более детально регулируют данный вопрос. При этом важно отметить, что в некоторых штатах Америки разрешается оборот некоторых наркотикосодержащих веществ, которые запрещены в других штатах [13, с. 68].

Также, согласно законодательству США, к преступлениям относится выдача уполномоченными лицами наркотикосодержащих веществ, на которые они не обладают соответствующими полномочиями и разрешениями.

Таким образом, исследовав законодательство зарубежных стран в вопросах регулирования оборота наркотикосодержащих веществ, можно сделать вывод, что не существует единого понимания и регулирования незаконного оборота наркотикосодержащих веществ. Даже учитывая то, что законодательство стран СНГ схоже, в том числе проделана большая работа по международному сотрудничеству в рамках борьбы и профилактики незаконного оборота наркотикосодержащих веществ, отсутствует единый подход к регулированию оборота наркотикосодержащих веществ.

Список использованной литературы:

1. Наумов А. В., Кибальник А. Г., Орлов В. Н., Волосюк П. В. Международное уголовное право. — М.: Юрайт, 2019. — 509 с.
2. Единая конвенция о наркотических средствах 1961 года с поправками, внесенными в нее в соответствии с Протоколом 1972 года о поправках к Единой конвенции о наркотических средствах 1961 года (Нью-Йорк, 30 марта 1961 года) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1007571
3. Конвенция о психотропных веществах (Вена, 21 февраля 1971 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1010719

4. Конвенция ООН от 20 декабря 1988 О борьбе против незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1007493
5. Закон Республики Казахстан от 1 июля 1998 г. № 257 «О присоединении Республики Казахстан к Единой Конвенции о наркотических средствах 1961 года с поправками, внесенными в нее в соответствии с Протоколом 1972 года о поправках к Единой Конвенции о наркотических средствах 1961 года» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z980000257>
6. Положение ООН о Международном комитете по контролю над наркотиками // <https://www.un.org/ru/our-work/documents>
7. Кибальник А.Г., Наумов А.В. Международное уголовное право: учебник для бакалавриата и магистратуры. – М.: Юрайт, 2014. — 410 с.
8. Закон Республики Казахстан от 29 июня 1998 года № 249 «О присоединении Республики Казахстан к Конвенции о психотропных веществах» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z980000249>
9. Козочкина И.Д. Уголовное право зарубежных стран. Общая и Особенная части. – М.: Волтерс Клувер, 2010. – 1056 с.
10. Зелинская Н.А. Международное уголовное право в системе юриспруденции // Актуальные проблемы экономики и права. – 2007. – № 3. – С. 134-142.
11. Серебренникова А.В. Уголовная ответственность за незаконный оборот наркотических средств в Германии // Наркоконтроль №1. – 2015. – № 4. – С. 23-30.
12. Крылова Н.Е. Уголовное право Франции: учебное пособие. – М.: Юрайт, 2019. – 218 с.
13. Козочкин И.Д. Уголовное право США: учебное пособие. – М.: Юрайт, 2019. – 218 с.

Жумашов Д.Н.

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, магистрант

Қазақстан Республикасында сақтандыруды реттеудің кейбір мәселелері

Аңдатпа

Мақалада мемлекеттегі сақтандырудың маңыздылығы мен қызметіне, құқықтарына талдау жасаланып өзекті мәселелер талданылады. Жұмыста сақтандырудың қоғам мен экономикадағы маңыздылығы көрсетіліп айқындалады, мәселен мемлекеттегі сақтандыру ісі; сақтандыру қызметін мемлекеттік реттеу; сақтандыру нарығы мәселері мен шешімдері жалпыланады. Зерттеудің мақсаты - сақтандыру туралы білімімізді тереңдету және жақсарту. Мақаланың мәні азаматтардың материалдық құндылықтарды жоғалтпауға, сондай-ақ олардың өмірі мен денсаулығын қамтамасыз етуге мүмкіндігі бар екенін жеткізу. Әлеуеттік құқықтық қатынастарының бастамасы болып табылатын сақтандыру қызметі, әлі де зерделеу - зерттеу аяға,оның ішінде ішінде экономикалық және құқықтық тұрғыдан қарастыруды әбден қажет ететін өзекті мәселе.

Түйін сөздер: мемлекет, құқық, реттеу, құқықтық қатынас, сақтандыру.

Жумашов Д.Н.

Казахский национальный педагогический университет им. Абая, магистрант

Некоторые вопросы регулирования страхования в Республике Казахстан

Аннотация

В статье анализируются вопросы важности и деятельности, права страхования в государстве. В работе подчеркивается важность страхования в обществе и экономике, например, вопросы и решения страхового дела в государстве; государственного регулирования страховой деятельности; страхового рынка. Цель исследования - углубить и улучшить наши знания о страховании. Суть статьи заключается в том, что граждане имеют возможность не потерять материальные ценности, а также обеспечить свою жизнь и здоровье. Страховая деятельность, являющаяся началом потенциальных правоотношений, по - прежнему является актуальным вопросом, который необходимо рассматривать в рамках изучения, в том числе с экономической и правовой точек зрения.

Ключевые слова: государство, право, регулирование, правоотношение, страхование.

Zhumashov D.

Abai Kazakh National Pedagogical University, undergraduate

Some issues of insurance regulation in the Republic of Kazakhstan

Abstract

The article analyzes the issues of importance and activity, the right of insurance in the state. The paper emphasizes the importance of insurance in society and the economy, for example, issues and solutions of insurance business in the state; state regulation of insurance activities; insurance market. The purpose of the study is to deepen and improve our knowledge about insurance. The essence of the article is that citizens have the opportunity not to lose material values, as well as to ensure their life and health. Insurance activity, which is the beginning of potential legal relations, is still an urgent issue that needs to be considered as part of the study, including from an economic and legal point of view.

Keywords: state, law, regulation, legal relationship, insurance.

Kіріспе

Қазақстан Республикасында жүргізіліп жатқан түбегейлі экономикалық реформаларға келетін болсақ, сақтандыру мәселесіне елеусіз назар аударуға болмайды. Экономикасы бар дамыған елдерде сақтандыру экономиканың стратегиялық салаларының бірі болып табылады. Қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз етеді, өйткені иелері олардың мүлкі жойылған немесе бүлінген және кірісі жоғалған жағдайда зиянға кепілдік береді. Азаматтар мүлктік мүдделерді қорғау үшін жеке және заңды тұлғалармен арнайы сақтандыру шарттары жасалады. Азаматтардың өміріне қауіп төндіретін және үлкен аумақтарды қамтитын жүздеген компаниялардың мүдделеріне нұқсан келтіретін ірі табиғи(жер сілкіністері,су тасқындары т.б.) және жеке жауапкершіліктен туындаған материалдық шығындар пайда болуына байланысты сақтандыру жүйесі арқылы өтемақдан туындаған микроэкономикалық салдарлар пайда болады.

Мүддені сақтандыру, ұзақ уақыттан бері жүзеге асырылып келе жатқан, өзіндік бағыт -бағдары бар,айрықша мүддесі бар – тұлғалардың жеке мүліктеріне, жеке басы жайларына байланысты сақтандыру, шығынды жабу, зардап – зиянды қалпына келтіру сипатындығы әрекет болып табылады. Оның мақсаты - азаматтарды, меншікті, өндірістік процестерді әлеуметтік және ұжымдық қорғау, қоғамның үздіксіз ілгері болуы мен құқықтық қатынастардың көбеюін қамтамасыз ету. Мүддесі сақтандырылған азамат ол өзіндік қажеттілігі мен болашақтағы қауіптің алдын алатын мұқтаждылығы бар адам. Сақтандыру компаниясы - бұл қажеттіліктерді қанағаттандыратын жеке немесе заңды тұлға. Сақтандырушы мен сақтандырушы арасындағы мәміле келісімшарт деп аталады.Шартта: сақтандыру түрі, материалы, өтелу мерзімі, сомасы, рәсімі және т. б. көрсетіледі. Келісімшартқа сәйкес сақтандырудың түрі мен зардап шеккен тұлғаның

материалдық мүлкі немесе тұлғаның өзі айқындалып, тиісті заңнамалар немесе сот арқылы өтемақы беріледі. Бүгінгі күні Қазақстан аумағында өте қарқынды түрде жүзеге асырылып жатқан процестердің бірегейі сақтандыру нарығын түпкілікті қалыптастыру және оның тиісті инфрақұрылымдарын құру болып отыр. Қазақстандағы сақтандыру нарығының даму жағдайының көрсеткіштері еліміздің ұлттық сақтандыруының негізі құрылғанын мәлімдеп, дәлелдеуде, сондай-ақ Қазақстандағы сақтандыру әлеуетті құқықтық қатынастарының бастамасы болып табылатын сақтандыру және оның қызметі, әлі де әрбір өзгерістерден кейін зерттеп айқындау болып табылады, әсерісе экономикалық және құқықтық тұрғыдан қажет ететін өзекті бағытқа айналып отыр. Сондықтан, бірінші кезектегі мақсат – белгілі бір мөлшерде сақтандырудың құқықтық экономикалық табиғатының мән-маңызын, сақтандырудың тұйықталған қатынастарының ерекшеліктерін қарастыру және жете танысып, білу болып табылады. Осыған орай сақтандыруға ерекше назар аудардым.

Нарықтағы сақтандыру ісін дамытудың ұзақ мерзімді мақсаттарына жету үшін осы іс-әрекеттерді жүзеге асыру қажет: сақтандыру қызметін мемлекеттік реттеудің тиімділігін арттыру; сақтандыру қызметінің нормативті-құқықтық базасын жетілдіру; сақтандыру жүйесінің қаржылық орнықтылығын және беріктілігін қамтамасыз ету; Қазақстандағы және халықаралық сақтандыру нарығының өзара қарым-қатынастарын дамыту; сақтандыру қызметін көрсету нарығындағы құрылымдық саясатты жүргізу.

Сақтандыру нарығындағы құрылымдық саясаттың басты көрінісі сақтандырудың ерікті және міндетті түрлерінің арақатынастарының ұғымдылығын арттыру. Сақтандыру аясындағы ақпараттық-талдау жұмыстарының да жеткілікті деңгейде жүргізілмей отырғанын байқауға болады. Сақтандыру ұйымдарының өздеріне қабылдаған міндеттерін бұлжытпай орындауларын бақылау жөніндегі тиімді мемлекеттік бақылау механизмін құру проблемасы да күн тәртібіндегі өткір мәселе болып табылады. Сондықтан, менің ойымша сақтандыру нарығының қызмет атқаруының нормативтік – құқықтық және әдістемелік базасын жетілдіру жөніндегі шараларды жүзеге асыру керек. Бүгінгі күні елімізде сақтандыру нарығын дамыту мақсатында зерттеу жұмыстары жүргізілуді қажет етеді. Оның себебі экономикалық қатынастардың нарықтық нысанына өткенінің біршама мерзіміне қарамастан сақтандыру дамудан кенде болып отыр.

Негізгі бөлім

Қоғамның экономикалық қатынастарының айрықша сферасын бейнелейтін қоғамдық қатынастың бірі – сақтандыру. Сақтандыру сферасы адам өмірінің, өндірістік және әлеуметтік - экономикалық қызметінің барлық жағын қамтиды. Сақтандыруға түрткі болатын басты себеп - бұл өндіріс пен адам өмірінің қауіп-қатерлі сипаты. Сондықтан өндіріс процестерін жалғастыру, азаматтың жекелеген сипаттарының өмір тіршілігі мен әлауқатын қолдап отыру мақсатында оларды сатып алу үшін қоғамның, жеке өндірушінің, олардың қосалқы қорларын да немесе резервтерін де, сондай-ақ ақша ресурстарын да кіріктіретін қаражаттары болуы тиіс.

Еліміздегі сақтандыру ісі мен сақтандыру қызметі аясында жүзеге атқарылатын мемлекеттік реттеудің мақсат -міндеттеріне мыналарды жатқызуға болады: еліміздің сақтандыру нарығындағы сақтандыру, қайта сақтандыру ұйымдары мен басқа да қоғамдардың қаржылық және құқықтық негіздерін нығайту; өте тиімді қызмет атқаратын сақтандыру нарығын қалыптастыруды және оны одан әрі дамытуды қамтамасыз ету; әртүрлі ұйымдық - құқықтық нысандағы сақтандырушылардың өздеріне тиісті қызметтерін атқаруларына қолайлы жағдай жасау; сақтанушылардың әрқилы мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету; сақтандыру ісі мен сақтанушыларға зиян келтіруі мүмкін жалған сақтандыру компанияларын сақтандыру нарығына жібермеу; Қазақстан аумағындағы сақтандыру бизнесіне қатысатын шетелдік капиталдардың мөлшерін, қатысу нысандары мен тәсілдерін және ауқымын айқындау; сақтандыру және қайта сақтандыру ұйымдарының қызметтеріне түсетін салықтардың салмағын жеңілдетуді қарастыру; сақтандыру және қайта сақтандыру ұйымдарының тұрғылықты қызмет атқаруларын заң жүзінде кепілдендіру [1, 37 б].

Сақтандыруды дамытуға орай бағдарламада мемлекеттің, азаматтардың және шаруашылық жүргізуші субъектілердің мүддесін қорғаудың нақты құралы бола алатын қазіргі заманғы және тұрақты сақтандыру нарығын қалыптастыру, мемлекеттік әлеуметтік саясаттың құрамдас бөлігі ретінде тиімді сақтандыру жүйесін құру сияқты мақсат көзделген. Сақтандыру нарығы міндетті сақтандыру мен қатар ерікті нысанда жүзеге асады. Қалай болғанда да сақтандыру сақтандыру шартын жасау арқылы реттелінеді. Сақтандыру шарты азаматтық кодекспен реттелінеді [2, 803 бап].

Осы мақсатты жүзеге асыруға байланысты уәкілетті мемлекеттік органдарға мына келесідей міндеттер жүктеледі:

- сақтандыру нарығының қазіргі заманғы инфрақұрылымын қалыптастыру және оның қатысушыларының қызметін ұйымдастыру үшін жағдай жасау;
- сақтандыруды қолдану аясын кеңейту және міндетті сақтандыру түрлерін нақтыландыру;
- халықаралық стандарттарды ескере отырып, сақтандыруды қадағалаудың тиімді жүйесін ұйымдастыру;
- сақтандыру және қайта сақтандыру ұйымдарының қаржылық орнықтылығы мен төлем қабілеттілігі жөніндегі талаптарды арттыру;
- әлеуметтік қамтамасыз ету түрі ретінде сақтандыру тұрғысынан қорғауды ұсынудың жаңа принциптерін нақтылау.

Қаржы нарығы экономиканың құрамдас бөлігі. Бүгінгі күні ғалымдар экономикамен қатар қаржы нарығын да реформалау қажет деп қарайды. [3, 9 б].

Сақтандыру ісі мен сақтандыру қызметі туралы заңдар мен өзге сақтандыру жөніндегі құжаттарда дәстүрлі, бұрыннан қолданылып келе жатқан мемлекеттік реттеу тәсілдері мен шараларына қоса халықаралық талаптар мен нарықтық экономикаға сай әдістер белгіленген. Ал осы әдістер құқықтық реттеу мен тиімділіктің тепе теңдігі болуын айта кетеді [4, 64 б].

Мүнде бірден мынадай ұсыныс бере кеткен жөн болар деп санаймын: отандық сақтандыру заңдарын жетілдіру және мемлекеттік реттеуді халықаралық сақтандыру реттеуінің стандарттарына сай тиімділендіру үшін бірінші кезекте сақтандырушылардың қаржылық кепілдендірулері бойынша және лицензиялау бойынша бірыңғай қағидалар белгілеу; сақтандыру қадағалауын жүзеге асыратын қадағалау органдарының жауапкершіліктерін нақты айқындау, сақтандыруды бірыңғай жіктеу түрлерін енгізу қажет.

«Сақтандыру қызметі туралы» Қазақстан Республикасы Заңында (сақтандыру қайта) сақтандыру ұйымдарының қызметін реттеудің негізгі шаралары ретінде сақтандыру және қайта сақтандыру ұйымының төлем қабілеттілігі мен қаржылық тұрақтылығын сақтауды қамтамасыз ету; сақтандыру ұйымдары орындауға міндетті пруденциалдық нормативтерді көне өзге де нормалар мен лимиттерді белгілеу; сақтандыру және қайта сақтандыру ұйымының мәмілелер жасауына шектеу қою; сақтандыру ұйымының акцияларымен жасалған мәмілелерге бақылау жүргізу және т.б. қарастырылып, бекітілген [5, 21-35 баптар].

«Сақтандыру қызметі туралы» Қазақстан Республикасы заңының 41–бабының 1-тармағында сақтандыру саласын мемлекеттік реттеудің мынадай негізгі міндеттері көрсетілген: Қазақстан Республикасында тұрақты сақтандыру жүйесін жасау, қолдау және ұлттық сақтандыру нарығының инфрақұрылымын қалыптастыру; Сақтандыру нарығын реттеу және сақтандыру қызметін қадағалау; Сақтандыру негіздерін заңдармен баянды ету, міндетті сақтандыру түрлерін, Қазақстан Республикасының халықаралық сақтандыру жүйесіне қатысу принциптерін белгілеу.

Сақтанушылардың және пайда алушылардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау халықаралық тәжірибені зерделеуді қажет етеді. Бұл нарық әрқашан дамып отырады деп пікір айтады ғалымдар [6, 311-312 бб].

Тұлғалардың немесе олардың Қазақстан Республикасының аумағында орналасқан оқшауланған бөлімшелерінің мүліктік мүдделерін, сондай-ақ Қазақстан Республикасының

жеке тұлғаларының мүліктік мүдделерін сақтандыруды уәкілетті мемлекеттік органның тиісті лицензиясы бар сақтандыру компаниясы ғана жүзеге асыра алады. Сақтандыру қызметтерін беруші Шарттың белгіленген талаптары мен нысаны, сақтандырылған мүлікті ұстау жөніндегі шаралар, сондай-ақ жауапты адамнан өндіріп алу құқығы шегінде жазатайым оқиғалардан сақтандыруға сәйкес сақтандыру қызметтерін берушіні хабардар етуге міндетті. Барлық қолда бар құжаттар сақтандыру төлемін алғаннан кейін сақтандырушыға ұсынылуы тиіс. Сақтандыру компаниясы сақтандыру жағдайы басталғаннан кейін сақтандырушы өзінің сақтандырылған мүлікке құқығынан бас тарту туралы мәлімдей алады және толық сақтандыру сомасын ала алады. Сақтандыру шарты бойынша туындайтын дауларды сот немесе төреші белгіленген рәсімге сәйкес қарайды.

Реттеу әдісіне пруденциалдық нормативтер мен өзге де міндетті нормалар мен лимиттерді белгілеу де жатады. Сақтандыру немесе қайта сақтандыру ұйымының төлем қабілеттілігі мен қаржылық орнықтылығын қадағалау олардың орындауына және сақталуына міндетті пруденциалдық нормативтер мен лимиттерді белгілеу арқылы жүзеге асырылады. Пруденциалдық нормативтер әдетте төлем қабілеттілігі және қаржы қаржылық орнықтылық нормативтерін қамтиды. Сақтандырудың жекелеген шарттары бойынша міндеттемелерінің ең көп көлемі өз капиталы мен сақтандыру резервтері қаражаттары сомасының он процентінен аспауы тиіс екендігін білу қажет.

Мүддені сақтандыру кезінде сақтық резервтері мен қорларын қалыптастырудың екі негізгі әдісі қолданылады, олар: бюджеттік және сақтық әдістері. Қаржыларды қалыптастырудың бюджеттік әдісі бюджеттердің қаражаттарын, яғни, бүкіл қоғамның қаражаттарын пайдалануды болжайды. Сақтық әдісі қорларды шаруашылық жүргізуші субъектілер мен халықтың жарналары есебінен жасауды алдын ала қарастырады; жарналардың мөлшері және оларды төлеудің тәртібі сақтандырудың түріне қарай немесе заңмен не сақтық қатынастарының қатысушылары арасындағы арнайы келісімшартпен анықталады. Сақтық қатынастарының бірінші бөлігінде – қоғамдық қорғауда бюджеттік әдіс пайдаланылады, екінші бөлікте – әлеуметтік сақтандыруда – қос әдіс, үшінші бөлікте – мүліктік және жеке басты сақтандыруда тек сақтық әдісі пайланылады.

Мүддені сақтандыру бүгінде, нарықтық экономикаға өту жағдайында ете қарқынды дамып жатқан шаруашылық, кәсіпкерлік қызмет саласының біріне жатады. Еліміздің шаруашылық аяларында пайда болған көптеген мемлекеттік емес секторлар тарапынан да сақтандырудың әр түріне деген сұраныстар күшейе түсуде. Оның себебі, сол шаруашылықтардың жеке меншікке негізделуі арқасында, мемлекеттік кәсіпорындар мен ұйымдарға қарағанда, олар өздерін жан-жақты әрі мардымды қамсыздардыру үшін сақтандыру қорғауына әрдайым мұқтаж болады.

Нарықтың осы секторын дамытудың маңызды сатысы кепілдік беру институттарының қызметін одан әрі жетілдіру, оны халықаралық практикаға сәйкес келтіру болып табылады. Кепілдікті схемаларды құру мақсаты сақтандыру қызметінің тұтынушылары және сақтандыру нарығының тұрақтылығын сақтау үшін сақтандыру ұйымын мәжбүрлеп тарату зардаптарын жұмсартуға негізделген. Сақтандыру ұйымын мәжбүрлеп таратқан жағдайда сақтандырушылардың құқықтары мен мүлікті мүддерлерін қорғауды қамтамасыз ету қолданыстағы сақтандыру төлемдерін кепілдендіру қоры акционерлік қоғамының негізгі міндеті болып табылады. Қор міндетті сақтандырудың неғұрлым жаппай түрлері бойынша, атап айтқанда көлік құралдары иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандыру жөніндегі және тасымалдаушының жолаушылар алдындағы азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандыру жөніндегі сақтандыру төлеміне кепілдік береді. Сақтандыру қордың және сақтандыру ұйымдарының тікелей өзара байланысын ескере отырып Қорды акцияландыру туралы мәселені қарау қажет. Бұл қордың жұмысын нарық қажеттілігіне бағыттауға, үлкен икемділік пен басқарушылық алуға мүмкіндік береді, бұл Қордың өзінің де, тұтастай алғанда сақтандыру нарығының да елеулі дамуына әкеп соқтырады. Сақтандыру төлемдеріне кепілдік беру жүйесін одан әрі кеңейту мақсатында сақтандыру төлемдеріне

кепілдік беру жүйесіне сақтандырудың басқа міндетті түрлерін, сондай-ақ өмірді сақтандыруды кезең-кезеңмен енгізуге бағытталған шараларды қабылдау қажет, өйткені осы сәтте оның барлығынан да артық жоғары әлеуметтік мәнге ие болуына байланысты осындай кепілдіктерге мұқтаж. Кепілдік беру резерві сомасының сақталуы мен көбеюін қамтамасыз ету үшін оларды инвестициялауға рұқсат етілген қаржы құралдарының тізбесін кеңейту қажет [7, 26].

Осы қызметті жүргізетін ұйымдарының қызметі айқын еместікке негізделетіндігін назарға ала отырып, сақтандыру ұйымдары оның ағымдағы және алда күтілетін қаржы жағдайын қозғауы мүмкін барлық міндеттемелер спектрін ескеру қажет. Осыған байланысты, бүгінгі күні сақтандыру ұйымдарының тәуекелдерін басқару жүйесі тиісті корпоративтік саясат пен рәсімдерді дамытуды, тәуекелдерді өлшеудің сандық әдістерін пайдалануды, олардың тәуекелдеріне сәйкес өнімдер мен қызметтерді бағалауды, тәуекелдердің шектерін белгілеуді, ырықтандыру және хеджерлеу арқылы тәуекелдерді басқаруды, шығындарды жабу үшін қауіпсіздік жастығын құруды (міндеттемелер мен капитал тарапынан) қамтиды. Қалай болғанда да сақтандыру мен қатар басқа да мемлекеттік қаржылық қатынастардың мемлекеттік бақылауында болатынын, е онсыз реттеу мүмкін еместігін және бақылау туралы ғалымдар пікір білдіреді. [8, 63-64 бб].

Жоспарлы экономика жағдайында Қазақстанда орын алған мемлекеттік сақтандыру жүйесі өзінің кемеліне келіп тұрған шағында да қазіргі кезеңдегідей өте көп және әр алуан тәуекелдерді сақтандыру ісімен байланыспаған болатын. Өйткені, ол кезде жеке меншікке негізделген кәсіпкерлік қызметтер жүзеге асырылмайтын, яғни жоқ болатын және сақтандыру ісі толығымен мемлекет құзырында болғандықтан, оның әр түрлі бағыттарын дамытып, кеңейтудің аса қажеттілігі болмаған еді. Сондықтан, бұрыннан және жаңадан құрылып қызметтерін атқарушы мемлекеттік және мемлекеттік емес сақтандыру ұйымдары мен қайта сақтандыру компанияларына көптеген сақтандыру түрлерін қайтадан жандандыруға тура келіп отыр.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі тұрғындардың материалдық құндылықтарын жоғалтпауға, сондай-ақ олардың өмірі мен денсаулығын сақтандыруға мүмкіндігі бар. Сақтандырушылар саны жылдан жылға артып келеді. Полис ұстаушы-белгілі бір қажеттіліктері бар адам. Сақтандырушы - бұл қажеттіліктерді қанағаттандыратын жеке немесе заңды тұлға. Сақтандырушы мен сақтандырушы арасындағы келісім - шарт деп аталады.

Шартта мыналар айқындалады: сақтандыру түрі, объект, төлем мерзімі, сомасы, тәртібі және т. б. Сақтық нарығы-бұл сатып алу - сату объектісі «арнайы тауар» болып табылатын ақша қатынастарының саласы - сұраныс пен ұсыныс қалыптасатын сақтық. Қорыта айтқанда, сақтандыру халықтың әлеуметтік – экономикалық жағдайын қорғауға бағытталған экономикалық шара. Бүгінгі күні бұл шара мемлекет тарапынан сақтандырудың міндетті нысанында жүзеге асуда. Сол себепті экономиканың бұл саласы дамытуды қажет етеді. Оған міндетті түрде мемлекеттік қаржылық және басқалайда көмек көрсетуді қажет етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Тропская С.С. Страхование право Учебное пособие.- Москва. РГУП, 2017 – 264 с.
2. «Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі» (Ерекше бөлім) 1999 жылғы 1 шілдедегі Қазақстан Республикасының Заңы №409 /<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K990000409> (тапсырыс 06.03.2023ж.).
3. Найманбаев С.С. Финансовое право: Учебник (Общая и Особенная части) - Астана: Данекер, 2005. - 450 с.
4. Худяков А.И. Страхование право Республики Казахстан: Учебник - Алматы: Жеті жарғы, 1997. - 320с.

5. «Сақтандыру қызметі туралы» 2000 жылғы 18-желтоқсандағы Қазақстан Республикасының Заңы №126 /<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z0000000126> (тапсырыс 06.03.2023ж.).

6. Жуйриков К.К. Страхование: теория, практика, зарубежный опыт: Учебник.- Алматы. Изд. Экономика, 2015 – 408 с.

7. Баяхметов Т. «Қазақстандағы сақтандырудың маңызы мен болашақта дамыту тенденциялары» — Алматы, Қаржы-қаражат, №2, 2008ж, 24-28б.

8. Аскарова А. Финансовое право Республики Казахстан: Уч. Пособие – Костанай: КГУ имени Байтурсынова, 2017. – 80 с.

*Иргазинова Д., Ни М. – студенті 2го курса кафедры юриспруденции ИИиП НАО
«КазНПУ имени Абая»*

Научный руководитель: к.ю.н., и.о. ассоц.профессора Сайлибаева Ж.Ю.

САМОУБИЙСТВО КАК УГОЛОВНОЕ ПРАВОНАРУШЕНИЕ

Аннотация

Темой изучения предоставленной работы была уголовно-правовая характеристика преступления, предусмотренного ст. 105 Уголовного кодекса РК.

Рассматриваемая проблема стала основой для труда посвященному историческому становлению и развитию нормы, которая возлагает ответственность за доведение до самоубийства, сравнению с зарубежным законодательством, а также юридической проблеме данной статьи.

Ключевые слова: уголовная ответственность, квалификация преступлений, преступления против личности, соучастники преступлений.

ӨЗІН-ӨЗІ ӨЛТІРУ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚ РЕТІНДЕ

Андатпа

Ұсынылған ғылыми мақаланың тақырыбы ҚР Қылмыстық кодексінің 105-бабында көзделген қылмыстың қылмыстық-құқықтық сипаттамасына арналады.

Қаралып отырған мәселе тарихи қалыптасуы мен дамуына арналған еңбек үшін негіз болды, ол шетелдік заңнамамен салыстырғанда өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізу, сондай-ақ осы баптың заңдық проблемасы үшін жауапкершілікті жүктейді.

Түйін сөздер: қылмыстық жауапкершілік, қылмыстарды саралау, жеке адамға қарсы қылмыстар, қылмысқа қатысушылар.

SUICIDE AS A CRIMINAL OFFENSE

Abstract

The topic of the study of the work provided was the criminal-legal characteristics of the crime provided for in Article 105 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan.

The problem under consideration became the basis for a work devoted to the historical formation and development of the norm that imposes responsibility for driving to suicide, compared with foreign legislation, as well as the legal problem of this article.

Keywords: criminal responsibility, qualification of crimes, crimes against the person, accomplices of crimes.

Введение. Всем известно о распространении по телевидению, в газетах и на слуху у людей таких правонарушений, как "самоубийство" или "покушения на самоубийство". Видя подобную ситуацию изо дня в день, мы замечаем, что в качестве самоубийц

существуют люди различных классов, сословий и профессий; высока вероятность встретить безработного, проститутку, банкира, студента, ученого, священника и множество различных категорий людей. Во времена наших предков самоубийства были редким случаем; сейчас же многое изменилось и потому, новостные каналы и газетные киоски орудуем большой информацией о том, что один сбросился с моста, другой застрелился, третий отравился, четвертый повесился и т.д. Самоубийства стали некоторой нормой, рост «популярности» такого метода ухода из жизни поражаем, заставляя нас беспокоиться, но потом, мы свыклись с этим и уже не относимся к кричащим заголовкам «Ушел из жизни».

А вообще, самоубийство – событие крайне странное, что необычное по своей природе, оно требует к себе тщательного и ювелирного изучения; не беря в приоритет лишь научно-познавательные интересы, стоит отметить его изучение необходимо еще и потому, что оно может иметь серьезные последствия для практических целей: количество самоубийств с ростом культуры и цивилизации очень быстро растет, в эпоху нашего времени оно возросло так быстро, что становится целой эпидемией, став угрозой обществу.

Именно этими свойствами самоубийства привлекли на себя внимание любопытных умов, желающие раскопать причины столь кардинальных мер отказа от жизни, изучить все внутренние и внешние факторы такого явления. Из-за большого оборота людей, задействованных как в самоубийстве, так и в доведении до него, оно обозначилось предметом наиболее тщательного изучения; со второй четверти XIX века, государства и их статистические учреждения использовали метод ведения учета самоубийств, также были созданы специальные комиссии для изучения и для борьбы с ними; были созданы категории крайне серьезных исследований самоубийства и т.п. В результате всего этого, во время нашего проживания явления самоубийства уже достаточно глубоко изучены; как следствие до известного уровня найдены и те пути, при помощи которых мы могли бы бороться с этим поражающим и негативным явлением нашей цивилизации и нашей культуры.

10 сентября - Всемирный день борьбы с суицидом, иначе же День предотвращения самоубийств. Этот день отмечается по инициативе Международной ассоциации по предотвращению самоубийств и при поддержке Всемирной организации здравоохранения.

По данным ВОЗ, люди склонны совершать суицид в возрасте от 15 до 44 лет. Во всяком случае, специалистов волнует то, что во всем мире количество самоубийств постоянно увеличивалось. И по статистике, этот скачок возрос на 60% и с годами число суицидов может вновь расти [1].

Так, в частности, по данным Международной организации здравоохранения, в 2000 году около одного миллиона людей совершило суицид, а к 2020 году число самоубийств может возрасти в полтора раза [2].

И ссылаясь на данные этой организации, если в год суицид совершают около миллиона людей, то восемь тысяч из них - казахстанцы. Если во всем мире каждые 40 секунд совершается одно самоубийство, то почти каждый час в Казахстане кто-то прощается со своей жизнью.

На официальном веб-сайте Международной организации здравоохранения предоставлен список стран, где наиболее часты случаи самоубийства. Среди них такие страны, как Китай, Куба, Литва, Маврикия, Российская Федерация и Шри-Ланка.

Официальная статистика по количеству суицидов в Казахстане пока что не известна, но по данным Международной организации здравоохранения, за 2005 год в Казахстане в результате суицида умерло 3 919 человек, 3 283 из них – мужчины [3].

Факторы влияющие на риск совершения суицида:

Социальные. В данном случае особое значение имеет уровень общественной морали. Например, по статистике люди чаще всего решаются на самоубийства при экономической или политической нестабильности.

Медицинские. Повышает вероятность самоубийства наличие хронического психического расстройства или соматического заболевания. Нередко суицид совершают лица, страдающие онкологическими или сердечно-сосудистыми заболеваниями.

Возраст. В группе риск находятся лица в возрасте 15-24 лет, 40-60 лет и старше 70 лет. Причем среди мужчин самоубийц в 4 раза больше, чем среди женщин.

Уровень дохода. По статистике в группе риска находятся лица, расположенные на противоположных концах социальной лестницы. Это богатые, образованные граждане и малоимущие неквалифицированные рабочие. Лица со средним уровнем дохода реже решаются покончить с собой.

Особенности воспитания, семейное положение. Чаще всего самоубийства совершают люди одинокие, никогда не состоявшие в браке. Также в группе риска находятся разведенные и женатые бездетные пары. Травматический детский опыт может увеличить риск самоубийства. Речь идет о физическом и сексуальном насилии, раннем разводе или смерти родителей.

Особенности характера. Самоубийству подвержены люди с повышенной внушаемостью, выраженным чувством вины, заниженной самооценкой, бескомпромиссностью и максимализмом.

Зависимости. Немало самоубийц среди алкоголиков, наркоманов и токсикоманов.

Какие меры можно предложить, по предотвращению суицида: расширить перечень способов совершения преступления ст. 105 УК РК способами посредством угроз, подкупа, обмана и т.д.;

Почему любая другая помощь в самоубийстве не является наказуемой уголовным законом? Например, передача человеку, близкому к самоубийству, предоставление информации о способах самоубийства, передача веревки для повешения, яда для отравления и т.п. Мы считаем, что подобное содействие совершению суицида также должно быть урегулировано на законодательном уровне путем включения этих деяний в Уголовный кодекс страны.

Есть необходимость в дополнении ст. 105 УК РК ч. 2, в которой стоит предусмотреть ответственность за деяние, совершенное в отношении близких родственников, лица, заведомо для виновного, находящегося в беспомощном состоянии.

Снизить вероятность суицида позволит своевременно оказанная профессиональная помощь. Также помощь психотерапевта важна лицам с депрессией, неврозах и различными видами расстройств. Таким пациентам прописываются антидепрессанты с успокоительным эффектом. Вначале приема подобных препаратов за пациентом требуется постоянное наблюдение.

Большая часть самоубийств может быть предотвращена, поскольку, как правило, такие состояния крайности у человека временные. После поправки всех дел, а также психического и психологического лечения человек способен осознавать прелесть жизни и разрешимость любой проблемы.

Мы считаем, что необходимо внести изменения в ст. 105 УК РК, изменив вид наказания только на лишение свободы и ужесточив наказание путем увеличения сроков: по части 1 данной статьи назначить срок до 5 лет лишения свободы, по части 2 – 7 лет лишения свободы.

Заключение

Государство должно ставить в приоритет борьбу с суицидом и бороться с ним всеми возможными способами, особенно детским и подростковым. Молодежь – это будущее страны.

Действия, имеющие профилактический характер предполагают использование целого комплекса мероприятий. В первую очередь речь идет о правильном и здоровом воспитании с устойчивым пониманием, что суицид несет отрицательные черты и лишь в случае большинства предотвратить самоубийство удастся только при вовремя замеченных негативных вещах родными и близкими больного, так как существует причина по которой люди чаще всего решают покончить с собой - по причине одиночества.

По нашему мнению, на государственном уровне меры предупреждения, связанные с суицидом недостаточны, хоть проводятся психологические службы доверия. Поэтому

важно чтобы было рассмотрено со всех сторон мыслительные процессы, происходящие в сознании молодежи, прогнозирование поведения и изучения последствий.

Источники:

1. Всемирный день предотвращения самоубийства // <https://ru.wikipedia.org/>
2. Каждые 40 секунд в мире происходит самоубийство // <https://www.who.int/ru/news/item/09-09-2019-suicide-one-person-dies-every-40-seconds>
3. Законодательное регулирование проблемы суицида. Дьяконова Е.Ф., бакалавр права - [Электронный ресурс] – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31527964

Исабаева Ж.Н.

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ҚҰҚЫҚТЫҚ САНА МЕН ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘРБИЕНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДА МЕМЛЕКЕТТІҢ РӨЛІ

Аңдатпа

Мақалада қазақстандық қоғамдағы құқықтық сана мен құқықтық мәдениеттің қазіргі жағдайы, кейбір проблемалар мен перспективалар талданады.

Құқықтық сана мен құқықтық мәдениет кез-келген заманауи қоғамның құқығының көрсеткіші және қоғамның дамуын бағалау критерийі ретінде қарастырылады. Автор қазіргі уақытта құқықтық тәрбиені күшейту, жастардың құқықтық мәдениеті мен құқықтық санасын қалыптастыру қажеттілігі бар екенін көрсетеді.

Түйінді сөздер: құқықтық мемлекет, құқықтық сана, құқықтық мәдениет, құқықтық тәрбие, қоғам, білім, жауапкершілік және т. б.,

Zh.Issabayeva

Abai Kazakh National Pedagogical University

THE ROLE OF THE STATE IN THE FORMATION OF LEGAL AWARENESS AND LEGAL EDUCATION

Abstract

The article analyzes the current state of legal awareness and legal culture in Kazakhstan society, some problems and prospects.

Legal awareness and legal culture are considered as an indicator of the law of any modern society and a criterion for assessing the development of society. The author shows that at present there is a need to strengthen legal education, the formation of legal culture and legal awareness among young people.

Keywords: legal state, legal awareness, legal culture, legal education, society, education, responsibility, etc.,

Исабаева Ж.Н.

Казахский национальный педагогический университет им. Абая

РОЛЬ ГОСУДАРСТВА В СТАНОВЛЕНИИ ПРАВОСОЗНАНИЯ И ПРАВОВОГО ВОСПИТАНИЯ

Аннотация

В статье анализируется современное состояние правосознания и правовой культуры в казахстанском обществе, некоторые проблемы и перспективы. Правосознание и правовая культура рассматривается как показатель права любого

современного общества и критерий оценки развития общества. Автор показывает, что в настоящее время существует необходимость в усилении правового воспитания, формировании у молодежи правовой культуры и правосознания.

Ключевые слова: правовое государство, правосознание, правовая культура, правовое воспитание, общество, образование, ответственность и т.д.,

Қазіргі қоғамның даму кезеңінде әрбір азамат құқықтық сананы, құқықтық мәдениет және құқықтық тәрбиені үнемі арттыру қажеттілігін түсінеді. Мемлекет, қоғам және азаматтар күнделікті өзара қатынаста немесе байланыста болады. Мемлекет құқықтық нормалар арқылы құқықтық тәртіпті белгілейді, осылайша қоғамдық процестерді реттейді және қалыптастырады. Құқық барлық жағдайда экономикалық, саяси, әлеуметтік процестермен және мемлекеттің өзімен тығыз байланысты. Олардың өзара байланысын қазіргі кезеңде елімізде жүзеге асырылып жатқан құқықтық реформалар арқылы байқауға болады, бұл мемлекеттік құрылымның өзгеруінің салдары болады және жаңа экономикалық қатынастардың пайда болуына ықпалын тигізеді. XX ғасырдың 90-жылдарындағы өзгерістер, экономика саласында, меншіктің жаңа нысандары мен түрлерінің, жаңа шаруашылық субъектілерінің пайда болуы қолданыстағы құқықтық қатынастар мен заңнамаларды қайта қарауды талап етті. Қайта өңделген құқықтық жүйені құру қажет болды, мемлекетімізде заңның үстемдігін қамтамасыз ететін және жеке тұлғаның құқықтары мен мүдделерін қорғайтын құқықтық мемлекетке айналдыру қажеттілігі туындайды.

Құқықтық мемлекеттің маңызды белгісі, сондай-ақ оның қалыптасу көрсеткіші қоғамның құқықтық мәдениеті болып табылады, ол көбінесе оның құқықтық санасының деңгейімен, демократиялық институттардың, мемлекеттік емес ұйымдардың дамуымен азаматтардың қоғамдағы белсенділігі мен жауапкершілігі арқылы анықталады. Қазіргі уақытта халықтың құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетін қалыптастырудың тиімді жүйесін құру өте өзекті болып отыр. XX ғасырдың аяғында ел өмірінің саяси, экономикалық, мәдени және басқа жақтарындағы өзгерістер, қоғам мен ғылымды идеологиялық коммунистік ықпалдан босату, мемлекеттің мәні туралы жаңа көзқарастар және құқықтар күрделі мәселеге - қазіргі қоғамның құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетінің деңгейіне жүгінуді талап етті.

Құқықтық мәдениет пен құқықтық сана – бұл өзара байланысты құбылыстар, олардың жоғары деңгейі азаматтық қоғамды қалыптастырудың қажетті шарттарының бірі болып табылады. Азаматтық қоғамның маңызды элементтері бола отырып, құқықтық сана мен құқықтық мәдениет демократиялық институттардың, нормалар мен құндылықтардың қалыптасуы мен жұмыс істеуінің сәттілігі тәуелді болатын құндылық детерминанттарын білдіреді.

Ғ.С. Сапарғалиев пен А.С.Ибраева былай тұжырымдайды: «Құқықтық сана-Қазақстан Республикасы азаматтарының жүзеге асырылып жүрген заңдарға, оларды қолдануға азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына және қалаулы құқыққа, басқа да құқықтық құбылыстарға құқықтық сезімдердің, әсерлерінің, көзқарастарының, пікірлерінің, бағаларының жүйесі»[1]

Құқықтық мәдениеттің мағыналық жағын анықтайтын категориялар негізгі семантикалық бірліктердің көмегімен көрінеді: құқықтық мемлекет, адамның құқықтары мен бостандықтары, құқықтық әділеттілік, құқықтық теңдік, демократия, биліктің бөлінуі, плюрализм және т. б.

Мемлекеттік билік құқықтық тәжірибені қолдануды бастайтын және құқықтық нормаларды заңдастыруға ықпал ететін маңызды субъект болып табылады.

Құқықтық мәдениет құқық әлемін білу, ерікті күш-жігер мен құқықтық идеяларды қолдану, құқықтық қатынастардың тиісті деңгейін дамыту үшін білім беру арқылы құқықтық сананың тарихи қалыптасқан деңгейін көрсетеді. Құқықтық мәдениет пен

құқықтық сана қоғамдық даму процесінде саяси-құқықтық қауіпсіздікті сақтаудың маңызды факторлары болып табылады.

Құқықтық мәдениет пен құқықтық сана қоғамдық даму процесінде саяси-құқықтық қауіпсіздікті сақтаудың маңызды факторлары болып табылады.

Ресми теңдік пен құқықтық бостандық қағидаттарын нақты іске асыру шарттары болмаған кезде, заң шығару процесі құқықтық сана мен құқық қолдану практикасына сәйкес келмей, сәл өзгеше жазықтықта дамыған кезде, субъектінің құқықтық болмысының баламасы не саяси-құқықтық шындықтың мән - жайларына сәйкес өмірді ұйымдастыруға немесе іс-әрекетті субъективті қайта құруға дейін азаяды.

Екінші нұсқа қазіргі дағдарысты еңсеру үшін перспективалы болып табылады.

Негізгі рөл мемлекет негізгі субъект болуы керек құқықтық тәрбие мен құқықтық білім беру жүйесіне түседі.

Құқықтық мәдениет-бұл заңның қалай қолданылатынын немесе күнделікті өмірде іс жүзінде бұзылатынын, мемлекетте демократиялық нормалар мен ережелер бар-жоғын көрсететін мемлекет көрсеткіштерінің бірі болып табылады.

Білім беру құқығының негізгі бөліктерінің бірі-құқықтық оқыту. Оған бірнеше жолмен қол жеткізуге болады: нормативтік құқықтық актілермен танысу, заң әдебиеттерін оқу арқылы және өзін-өзі тәрбиелеу жолы болады. Орта және жоғары оқу орындарында кәсіптік даярлау жолы болуы мүмкін. Алайда, жасына және біліміне қарамастан барлық азаматтарға жаңа заңнамалық актілердің мазмұны туралы қол жетімді түрде хабарлау және ақпарат, құқықтық оқыту қажет екені анық. Осыны бұқаралық ақпарат құралдары арқылы жүзеге асыруға болады және арнайы сабақтар ұйымдастыру арқылы жүзеге асыруға болады. Құқықтық мемлекетте іргелі бастамаларды халыққа барлық мүмкін жолдармен жеткізу қажет. Құқықтық сананың қалыптасуының қазіргі кезеңінде құқықтық білім берудің құқықтық насихат және үгіт сияқты тәсілдерін барлық тиімді әдістермен, бала тәрбиесінен бастау, балалардың құқықтары мен мүдделерін, бостандықтарын қорғау және қадағалау қажет.

Қазіргі қоғамда құқықтық ақпараттандырудың жаңа және кеңінен қолданылатын тәсілі интернет желісі болды. Құқықтық мәселелерді түсіндіруде түсіндіру бойынша жаңартылған заңнамалық ақпарат беретін ресми сайттардың жұмысын жандандыру қажет. ІІМ сайты, жетекші жоғары оқу орындарында ашылатын заң клиникалары сияқты ақпараттық порталдарға сілтемелер болуы керек. Заң факультеттерінің жоғары курс студенттері оқытушылардың жетекшілігімен нормативтік-құқықтық актілерді, олардағы өзгерістер мен толықтыруларды тегін негізде түсіндіру, шағымдар, өтініштер жасауға, талап-арыздар жазуға көмектесу, құқықтық мәселелерді шешуге кеңес беру және халықтың құқықтық мәдениетін қалыптастыруға ықпал жасайды.

«Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары»- туралы Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы N 345 Заңының 52-бабының талаптарына сәйкес қазіргі кезеңде бірінші кезекте мемлекеттік бақылауды күшейту керек: «Баланың құқықтарын қорғау саласындағы мемлекеттік бақылау баланың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз етуге бағытталады және оны уәкілетті мемлекеттік органдар мен жергілікті атқарушы органдар Қазақстан Республикасының заңнамасында айқындалған құзыреті шегінде жүзеге асырады. Баланың құқықтарын іске асыруға бағытталған жеке және заңды тұлғалардың қызметі баланың құқықтарын қорғау саласындағы мемлекеттік бақылау объектісі болып табылады [2] ».

Құқықтық сана мен құқықтық мәдениет құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның қалыптасу критерийлері ретінде басым орын алуы тиіс. Қазіргі кезеңде еліміздің заңнамасына жиі енгізілген түзетулер мен өзгерістерге байланысты құқықтық мәдениеттің теориялық және практикалық аспектілерін талдаудың маңыздылығы артып келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1.Сапарғалиев Ғ.С., Ибраева А. Мемлекет және құқық теориясы. – Алматы: Жеті Жарғы, 1997. -45 б.

2.Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы. Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы N 345 Заңы.
<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000345>

Қабышев Берікбол Асқарұлы

Магистрант 2-курса Евразийские юридические академия имени Д.А.Кунаева

Отраслевая принадлежность законодательства об оперативно-розыскной деятельности: теоретико-правовые подходы

Аннотация

В данной статье концептуально важным и важным является вопрос о методологических подходах к комплексу проблем, связанных с правовым регулированием отношений в сфере оперативно-розыскной деятельности. Однако, объяснение сущности методологических подходов требует понимания отношения юридической науки к методологии исследования проблем, стоящих перед ней в целом. В этом смысле традиционное понятие о роли и месте методологии в юридической науке претерпело определенные изменения, содержание которых колеблется от полного отклонения методологии науки до сохранения его значимости, сложившегося в рамках марксистско-ленинской философии. Наш взгляд носит средний характер: нельзя отрицать сущность методологии в юридической науке в целом, в частности, нельзя брать только то, что способствует правильному решению задач юридической науки, превратить методологию в идеологию науки. Таким образом, наше обращение к методологии правового регулирования оперативно-розыскной деятельности связано прежде всего с тем, что во-первых, есть необходимость в научных основах определения пределов такого регулирования; во-вторых, установлении формы правового регулирования. Оба аспекта между собой тесно взаимосвязаны. Вместе с тем, от выбора подходов к решению возникающих вопросов зависят качество и целесообразность сформулированных нами предложений.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, методы, преступления, правовые отношения, наказание, расследование, раскрытие.

Қабышев Берікбол Асқарұлы

Д. А. Қонаев атындағы еуразиялық заң академиясы 2-курс магистранты

Жедел-іздістіру қызметі туралы заңнаманың салалық тиесілігі: теориялық-құқықтық тәсілдер

Аңдатпа

Аталған мақалада жедел-іздістіру қызметі саласындағы қатынастарды құқықтық реттеуге байланысты проблемалар кешеніне әдіснамалық тәсілдер туралы мәселе тұжырымдамалық маңызды және маңызды болып табылады. Алайда, әдіснамалық тәсілдердің мәнін түсіндіру заң ғылымының жалпы оның алдында тұрған проблемаларды зерттеу әдіснамасына қатынасын ұғынуды талап етеді. Осы мағынада заң ғылымындағы методологияның рөлі мен орны туралы дәстүрлі түсінік белгілі өзгерістерге ұшырады, олардың мазмұны ғылым әдіснамасын толық қабылдамаудан бастап марксистік-лениндік философия шеңберінде қалыптасқан оның маңыздылығын сақтауға дейін ауытқиды. Біздің көзқарасымыз орта сипатқа ие: жалпы заң ғылымындағы әдіснаманың мәнін теріске шығаруға болмайды, атап айтқанда, заң ғылымы міндеттерін дұрыс шешуге ықпал ететін нәрсені ғана алып, әдіснаманы ғылым идеологиясына айналдыруға болмайды. Осылайша,

жедел-ізвестіру қызметін құқықтық реттеу әдіснамасына біздің үндеуіміз ең алдымен, біріншіден, осындай реттеу шектерін анықтаудың ғылыми негіздерінде қажеттілік бар; екіншіден, құқықтық реттеу нысанын белгілеу қажеттігіне байланысты. Екі аспектісі өзара тығыз байланысты. Сонымен қатар, туындаған мәселелерді шешу тәсілдерін таңдаудан біз тұжырымдаған ұсыныстардың сапасы мен мақсаттылығы тәуелді.

Түйін сөз: жедел-ізвестіру қызметі, әдіс-тәсілдер, қылмыс, құқықтық қатынас, жаза, тергеу, ашу.

Kabyshev Berikbol Askarovich

2st-year master's student of the Eurasian law Academy named after A. Kunaev

Branch affiliation of legislation on operational investigative activities: theoretical and legal approaches

Abstract

In this article, the issue of methodological approaches to the complex of problems related to the legal regulation of relations in the field of operational and investigative activities is conceptually important and important. However, explaining the essence of methodological approaches requires understanding the relationship of legal science to the methodology of research of problems facing it as a whole. In this sense, the traditional notion about the role of methodology in legal scholarship has undergone some changes, the content of which ranges from full deflection of the methodology of science to preserve its significance, established in the framework of Marxist-Leninist philosophy. Our view is of an average nature: we cannot deny the essence of methodology in legal science in General, in particular, we cannot take only what contributes to the correct solution of the problems of legal science, and turn the methodology into an ideology of science. Thus, our appeal to the methodology of legal regulation of operational investigative activities is primarily due to the fact that, first, there is a need for scientific bases for determining the limits of such regulation; secondly, the establishment of the form of legal regulation. Both aspects are closely interrelated. At the same time, the quality and appropriateness of our proposals depend on the choice of approaches to solving emerging issues.

Keywords: operational search activity, methods, crimes, legal relations, punishment, investigation, disclosure.

Как утверждают теоретики права, «вопрос методологического подхода к исследованию любого предмета является принципиально важным, поэтому представляется совершенно оправданным обращение на него внимания» [1, с.30]. В той или иной редакции эта мысль все чаще сопровождает изыскания в области отраслей права.

В философских и юридических науках, как указывает Е.А. Фролова, особое место занимают проблемы методологии. Человеку присуще стремление по возможности расширить свои познания окружающего мира, придавать конкретным знаниям характер общности таким образом, чтобы важные вопросы получали научное и практическое подтверждения. И далее, она указывает: «Вместе с тем, с развитием и усложнением общественной жизни раздробленность правовых институтов только возрастает. Растет дифференциация частноправовых отношений. Право с неизбежностью касается важных сторон жизни каждого человека ... Существенные для человека жизненные обстоятельства признаются юридическими фактами (фактическим составом) и порождают правовые отношения членов общества, создавая, изменяя, прекращая их социальный и правовой статусы.

Вопреки фактической разрозненности материала, в юриспруденции сильнее, чем в других науках, выражено стремление к обобщающему знанию». [2, с.31-32].

Анализируя соотношения, складывающиеся в современных условиях между теорией и философией права, Е.А. Фролова совершенно справедливо отмечает: «Суждения

философов права, как правило, в качестве регулятивных идей (надо делать то-то таким-то образом) адресуются законодателю государства с обоснованием необходимости проведения реформ права и разъяснения тенденций развития самого права. Предписания теории права обращены в основном к должностным лицам и правоприменительным органам государства, от которых зависит процесс реализации права, в том числе и правоприменение». Особую значимость в русле проведенного нами исследования приобретает суждение данного автора о том, что в числе «основополагающих вопросов, исследуемых теорией права, вопросы оценки юридической силы нормативно-правовых актов, восполнения пробелов в праве, что нацеливает на создание прочной «замыренной» среды в обществе и государстве» [3, с.43].

Новизна суждений современных теоретиков права и философов права, в числе которых и Е.А. Фролова, состоит, как нам представляется, в интерпретации положений, сформулированных классиками философии права еще в XVII веке. Так, в частности, Дж. Локк в своих «Опытах о законе природы» писал: «Где законодательная и исполнительная власть находится в различных руках (как имеет место во всех умеренных монархиях и правильно организованных правительствах, там благо общества требует, чтобы некоторые вещи были предоставлены благоразумию того, кто обладает исполнительной властью. Ведь законодатели не в состоянии предвидеть все и создавать соответствующие законы на все случаи, когда это может быть полезно сообществу, и тогда исполнитель законов, имея в своих руках власть, обладает на основе общего закона природы правом использовать ее на благо общества во многих случаях, когда муниципальный закон не дает никаких указаний, до тех пор пока не будет удобно собрать законодательный орган и издать соответствующий закон. Существует много вещей, которых закон никак не может предусмотреть; и их необходимо предоставить благоразумию того, в чьих руках находится исполнительная власть, для того чтобы он распоряжался так, как того требует общественное благо и выгода...» [4, с.356-357].

Таким образом, наше обращение к методологии правового регулирования оперативно-розыскной деятельности связано прежде всего с тем, что во-первых, есть необходимость в научных основах определения пределов такого регулирования; во-вторых, установлении формы правового регулирования. Оба аспекта между собой тесно взаимосвязаны. Вместе с тем, от выбора подходов к решению возникающих вопросов зависят качество и целесообразность сформулированных нами предложений. В противном случае пользы от проведенных изысканий не будет ни в теоретическом, ни в прикладном аспектах. Мы вполне солидарны с мнением Д.Досымбетова, который пишет: «Об эффективности любого правового акта можно говорить постольку, поскольку он имеет свою, вполне определенную цель, отличную от целей иных средств правового воздействия. Если закон используется по необходимости, если он не лишнее звено в механизме правового регулирования, значит, на него рассчитывают, от него ожидают определенного эффекта» [5, с.58]. Во взаимосвязи с изложенным не менее важными представляются суждения Д.Досымбетова о характере критериев определения ценности и значимости того или иного правового акта. В частности, он пишет: «В современной период научное управление обществом в масштабе государства является одним из решающих факторов социального прогресса. В связи с новыми требованиями к эффективности управления обществом, обусловленными новыми направлениями деятельности государства, необходимо полнее и эффективнее использовать возможности правоприменения, развивать и совершенствовать его с тем, чтобы оно отвечало сегодняшним потребностям общества и государства.

Известный трюизм о том, что практика является критерием истины, непригоден в оценке закона. Содержащиеся в нем положения представляют собой особого рода суждения. Нормы права – суждения долженствования. Это императивы. Часто категорические. Часто морализаторские. И всегда в той или иной степени политизированные. Оценивать их следует в категориях эффективности. И в этом аспекте практика реализации закона – один из надежных критериев» [6, с.58].

Анализ результатов анкетированного опроса сотрудников оперативных подразделений органов, осуществляющих ОРД, позволяет считать, что их практика досудебного производства свидетельствует о том, что ни в одном процессуальном документе органы предварительного расследования, а также лица, уполномоченные осуществлять одноименную деятельность, в рамках конкретных уголовных дел при принятии процессуальных решений и проведении тех или иных действий не ссылаются на нормы Закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности». Анкетированный опрос 107 работников оперативно-розыскных подразделений показал, что в своих документах, как правило, они ссылаются на ведомственные нормативные акты, которые носят более предметный, конкретный характер, чем легальный Закон. Аргумент о том, что ведомственные нормативные акты, в силу своей специфики имеющие ограниченный характер своего обращения, сконструированы в полном соответствии с нормами Конституции Республики Казахстан и Закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности», в настоящих условиях воспринимается только как презумпция. Ведомственные нормативные акты нельзя подвергнуть научному анализу. Эти акты являются предметом и объектом оценки только узкого круга ведомств, уполномоченных осуществлять ОРД. Это означает, что вопрос о степени их эффективности остается за пределами научного осмысления и решения. Наряду с этим, презюмирование соответствия положений ведомственных нормативных актов в сфере ОРД Закону Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности», Конституции Республики Казахстан не является постулатом, не требующим доказательств. Но и условий для доказывания, что в тех или иных конкретных обстоятельствах не соблюдены предписания ведомственных нормативных актов, - практически нет. Оценка состояния и эффективности ведомственного нормативного регулирования ОРД для юридической общественности и правозащитных организаций остается за пределами реальной возможности.

Отсюда вытекает, что вопрос о методологических подходах к комплексу проблем, связанных с правовым регулированием отношений в сфере ОРД, является концептуально важным и значимым. Однако уяснение сущности самих методологических подходов требует осмысления отношения юридической науки в целом к методологии исследования стоящих перед ней проблем. И в этом смысле традиционные представления о роли и месте методологии в юридической науке претерпели известные изменения, содержание которых колеблется от полного неприятия методологии науки как таковой до сохранения ее значимости, сформировавшейся в рамках марксистско-ленинской философии. Наша точка зрения носит срединный характер: нельзя отрицать значение методологии в юридической науке в целом, в теории ОРД – в частности; нельзя методологию превращать в идеологию науки, извлекая из нее только то, что способствует правильному решению задач юридической науки.

Использованная литература:

1. Новицкая Т.Е. К вопросу о понятии «право» // Вестник МГУ. Серия 11 «Право», - М., 2007, №6. - С.30-33
2. Фролова Е.А. Соотношение энциклопедии, теории и философии права (теоретико-методологические основы) // Вестник МГУ, Серия 11 «Право», 2007, №3. - С.31-43.
3. Локк Дж. Опыты о законе природы / Сочинения в трех томах Т.3. (пер. с англ и лат.) – М.: Мысль, 1988. – 668 с.
4. Досымбетов Д. Эффективность закона // Юрист.- 2007.- №12. - С.57-59
5. Матюхин А.А. Государство в сфере права: Институциональный подход. – Алматы: ВШП «Әділет», 2000. – 596 с.
6. Нуртаев Р.Т. О методологических аспектах современной юридической науки в Казахстане // Методология современного юридического научного познания: Материалы

постоянно действующего научно-теоретического семинара «Актуальные проблемы права: теория и практика». – Алматы: КазГЮУ, 2004. - С.28-34.

А.Н. Казиева

к.э.н., ст. преподаватель КазНПУ им.Абая

Алматы, Казахстан

assel01@mail.ru

Г.М. Манбаева

бакалавр института филологии и полиязычного образования

при КазНПУ им. Абая

guzialmanbaeva@mail.ru

АНАЛИЗ ПРИРОДООХРАННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАЗАХСТАНСКОЙ НЕФТЯНОЙ КОМПАНИИ

Аннотация

В современном мире по мере развития общественного производства наблюдается также и тенденция увеличения негативного воздействия человеческой деятельности на окружающую среду: загрязнение природы различными видами вредных веществ, изменение водного баланса, равновесия природных систем, истощение различных природных запасов, возрастание эрозии почвы и иные. Неправильная экологическая политика, загрязнение окружающей среды отходами производства, иррациональное использование природных ресурсов ведут, как и к экономическим потерям со стороны предприятия и государства в целом, так и проблеме выживания всего человечества. В статье рассматривается деятельность нефтяной компании на территории Казахстана, которая тесно связана с использованием природных ресурсов и их дальнейшей переработкой. Проведен анализ основных показателей природоохранных мероприятий компании и их эффективность. Даны рекомендации по совершенствованию природоохранной деятельности компании.

Ключевые слова: природоохранная деятельность, экологическое развитие, загрязнение окружающей среды, инвестиции, экологические платежи.

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ МҰНАЙ КОМПАНИЯСЫНЫҢ ТАБИҒАТТЫ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІН ТАЛДАУ

Андатпа

Қазіргі әлемде қоғамдық өндірістің дамуына қарай табиғаттың зиянды заттардың түрлерімен ластануы, су балансының өзгеруі, табиғи жүйелердің тепе-теңдігі, әртүрлі табиғи қорлардың сарқылуы, топырақ эрозиясының өсуі және басқалар сияқты адам қызметінің қоршаған ортаға теріс әсерінің ұлғаю үрдісі де байқалады. Экологиялық саясаттың дұрыс болмауы, қоршаған ортаның өндіріс қалдықтарымен ластануы, табиғи ресурстарды рационалды пайдалану кәсіпорын мен тұтастай мемлекет тарапынан экономикалық шығындарға да, сондай-ақ бүкіл адамзаттың аман қалу проблемасына да әкеп соғады. Мақалада табиғи ресурстарды пайдаланумен және оларды одан әрі өңдеумен тығыз байланысты Қазақстан аумағындағы мұнай компаниясының қызметі қаралады. Компанияның табиғатты қорғау іс-шараларының негізгі көрсеткіштеріне және олардың тиімділігіне талдау жүргізілді. Компанияның табиғатты қорғау қызметін жетілдіру бойынша ұсыныстар берілді.

Түйін сөздер: табиғатты қорғау қызметі, экологиялық даму, қоршаған ортаның ластануы, инвестициялар, экологиялық төлемдер.

ANALYSIS OF ENVIRONMENTAL ACTIVITIES OF KAZAKHSTAN OIL COMPANY

Annotation

In the modern world, as social production develops, there is also a tendency to increase the negative impact of human activity on the environment: pollution of nature by various types of harmful substances, changes in the water balance, balance of natural systems, depletion of various natural reserves, increased soil erosion, and others. Wrong environmental policy, pollution of the environment with production waste, irrational use of natural resources lead, as well as to economic losses on the part of the enterprise and the state as a whole, and to the problem of the survival of all mankind. The article discusses the activities of an oil company in Kazakhstan, which is closely related to the use of natural resources and their further processing. The analysis of the main indicators of environmental protection measures of the company and their effectiveness was carried out. Recommendations are given to improve the environmental activities of the company.

Key words: environmental protection, ecological development, environmental pollution, investments, environmental payments.

В современном мире по мере развития общественного производства наблюдается также и тенденция увеличения негативного воздействия человеческой деятельности на окружающую среду: загрязнение природы различными видами вредных веществ, изменение водного баланса, равновесия природных систем, истощение различных природных запасов, возрастание эрозии почвы и иные. Неправильная экологическая политика, загрязнение окружающей среды отходами производства, иррациональное использование природных ресурсов ведут, как и к экономическим потерям со стороны предприятия и государства в целом, так и проблеме выживания всего человечества.

Деятельность нефтяных компаний на территории Казахстана тесно связана с использованием природных ресурсов и их дальнейшей переработкой. Именно поэтому актуальность анализа природоохранной деятельности, забота об окружающей среде является неотъемлемой частью корпоративной культуры и социальной ответственности нефтяных компаний. Целью данного исследования является анализ природоохранной деятельности нефтяной компании, а также разработка рекомендаций по ее совершенствованию.

Природоохранную деятельность определяют как деятельность, исключающую всевозможные способы нанесения вреда окружающей природной среде, которые могут происходить из-за различных нарушений функционирования предприятия. К таким нарушениям можно отнести ошибки сотрудников компании, различные поломки и неполадки, которые способны привести к утечке вредных веществ и, как следствие, загрязнению окружающей среды. В том числе, сюда входят и всевозможные аварии на предприятиях, влекущие за собой тяжелейшие последствия. Основными причинами таких происшествий является нарушение дисциплины и техники безопасности на предприятии. Иными словами, природоохранная деятельность предприятия – это огромный комплекс мер, которые направлены на предупреждение, снижение и уничтожение негативных последствий вредоносного влияния на природную среду [1].

Результаты природоохранной деятельности довольно-таки специфичны. Поэтому их определение надлежит, в первую очередь, для анализа и оценки эффективности затрат, направленных на данную деятельность, а также для определения положительного влияния на окружающую природную среду.

Можно выделить два вида мероприятий по природоохранной деятельности. К первому виду относится очистка различных выбросов, наносящих вред окружающей среде. Стоит отметить, что такое направление не является достаточно эффективным. Это связано с тем, что такой метод не всегда позволяет прекратить полное поступление отравляющих веществ в биосферу. Также уменьшение уровня одного вида загрязнений природной среды может привести к увеличению уровня загрязнений другого. Ярким примером служит

использование влажных фильтров для газоочистки, которое дает возможность уменьшить степень загрязнения воздуха, но при этом повышает уровень загрязнения воды [2].

Ко второму направлению природоохранной деятельности организации относится устранение причин загрязнения. Именно объединение процесса очистки выбросов, вредных для природной среды, с процессом утилизации причин загрязнения – совмещение первого направления и второго – дает наиболее высокие экологические и экономические результаты.

Для осуществления данного подхода требуется разработка малоотходных, а затем и полностью безотходных технологий производства, что дало бы возможность в совокупности использовать рационально исходное сырье и затем экологически, чисто избавляться от вредных отходов.

Но, к сожалению, в настоящее время не для всех видов производства созданы оптимальные технико-экономические решения для значительного уменьшения отходов и дальнейшей их экологически чистой утилизации. Поэтому многие предприятия осуществляют свою природоохранную деятельность лишь по одному из двух направлений.

К тому же, стоит отметить, что не существует таких очистных устройств и сооружений, а также безотходных технологий производства, которые смогли бы полностью восстановить биосферу, если будут превышены допустимые показатели уменьшения природных систем, не преобразованных людьми. В такой ситуации стоит вспомнить о действии закона незаменимости биосферы. Например, правило одного и десяти процентов:

порогом может оказаться использование более 1% энергетики биосферы и глубокое преобразование более 10% природных территорий. Из таких показателей можно сделать вывод, что достижения технологий не дают освобождения от важности решения других вопросов, как корректировка приоритетов общественного развития, в том числе создание необходимого количества заповедных территорий.

Проанализировав все вышеизложенное, можно сделать следующий вывод: к природоохранной деятельности относится любая различная деятельность, которая направлена на сохранение положительного состояния окружающей природной среды на том уровне, который дает возможность устойчивости биосферы. К такой деятельности можно отнести крупномасштабную деятельность, которая функционирует на государственном уровне:

- деятельность по организации и проведению научных исследований;
- воспитание у населения экологических взглядов;
- подготовка квалифицированных экологов;
- деятельность по сохранению нетронутой природы, а также по сохранению разнообразия видов на планете.

Также туда относится и деятельность на микроуровне, осуществляемая отдельными предприятиями:

- очистка газов и сточных вод от их загрязнения вредными веществами;
- уменьшение уровня и норм по использованию природных невозобновляемых ресурсов;
- очистка от вредных веществ, наносящих вред атмосфере и т.д.

Нефтяные компании на территории Казахстана многочисленны. Они представлены, как и казахстанскими, так и зарубежными предприятиями. Наиболее крупными являются Тенгизшевройл, Карачаганак Петролиум Оперейтинг, НК Казмунайгаз, Мангистаумунайгаз, CNPC-Актюбемунайгаз и другие. Основными видами деятельности нефтяных компаний в Казахстане является добыча, транспортировка, хранение, переработка и последующая реализация газа, нефти, газового конденсата, геологоразведка, производство и дальнейшая продажа тепловой и электрической энергии. Компании обладают обширными запасами нефти и газа. По данным Комитета по статистике МНЭ РК, в 2020 году было экспортировано 68,5 млн тонн нефти. Казахская нефть поставлялась почти в 30 стран мира. Её традиционными рынками сбыта являются Европа и Юго-

Восточная Азия [3]. Ежегодный объем переработки нефти в Казахстане составляет более 17 млн тонн.

Рассмотрим деятельность одной из крупных нефтях компании Казахстана в области охраны окружающей среды. Система управления в компании включает в себя множество уровней управления. В нее входит как Совет директоров, так и различные филиалы дочерних компаний. Функционирует «Система экологического менеджмента» и информационно-управляющая система «Управление охраной окружающей среды». Система позволяет увеличить качество принятых решений природоохранной деятельности компании.

Также важным в вопросе качественного экологического развития в компании является фактор повышения экологического образования сотрудников. На рисунке 1 представлена статистика обучения экологическому образованию персонала за 2016-2020 года.

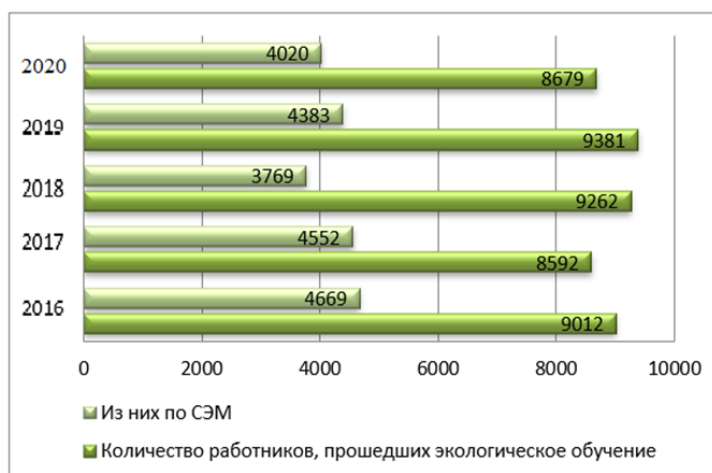

Рисунок 1. Экологическое обучение персонала за 2016-2020 гг., чел.

Из данного рисунка видно, что большое количество сотрудников проходит экологическое обучение. С 2016 по 2020 гг. видна тенденция роста числа сотрудников, прошедших обучение. Однако в 2020 г. это число немного уменьшилось. Стоит также отметить, что практически 40-50% персонала проходит обучение СЭМ.

Компания выделяет больше средства на политику охраны окружающей среды, направляет свои инвестиции на охрану атмосферы, осуществление рационального использования земель, водных и лесных ресурсов, а также охрану и воспроизводство рыбных запасов, инвестирует в технологии по безопасному обезвреживанию и утилизации отходов производства.

На рисунке 2 представлена динамика расходов компании на охрану окружающей среды за период с 2016 года по 2020 год.

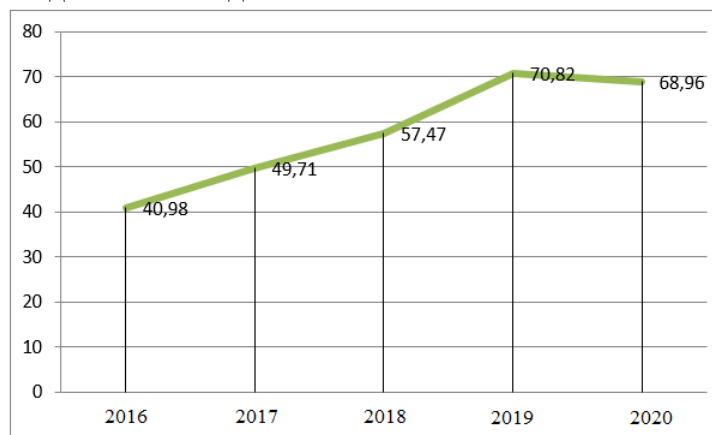

Рисунок 2. Динамика расходов компании на охрану окружающей среды за период с 2016 по 2020 гг., млрд. тг.

Из данных, представленных на рисунке, можно сделать вывод, что инвестиции в природоохранную деятельность с 2016 по 2020 гг. растут. Однако за последний, 2020 г., инвестиции снизились чуть менее, чем на 2 млрд. тг. Однако такое снижение объясняется тем, что к 2020 г. были завершены крупнейшие инвестиционные проекты нефтяной компании.

На рисунке 3 представлена структура инвестиций в природоохранную деятельность за 2020 г. На данном рисунке видно, что большая часть средств инвестируется в охрану атмосферного воздуха. Также значительная часть средств направлена на защиту водных ресурсов и земель. Такие пропорции связаны с тем, что большинство загрязнений от деятельности нефтяной компании приходится на атмосферу.

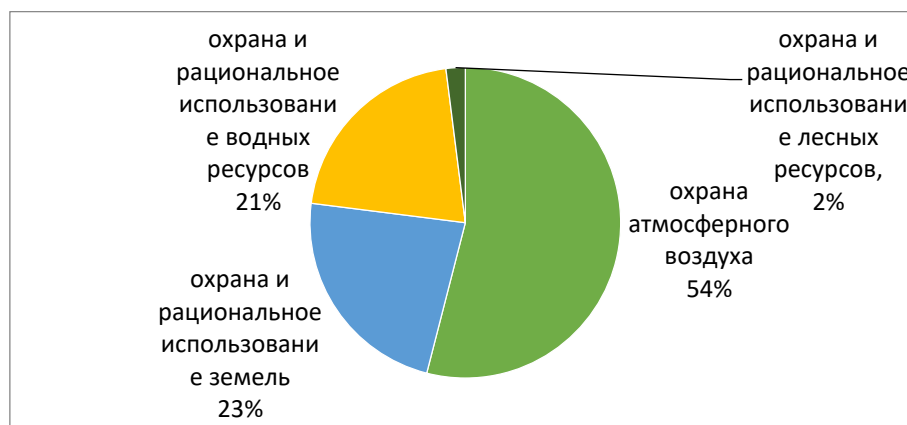

Рисунок 3. Структура инвестиций на охрану окружающей среды за 2020 г., %

На рисунке 4 представлена структура затрат нефтяной компании на природоохранную деятельность за 2020 г. Данный рисунок наглядно показывает, что большая часть направлена на сбор и очистку сточных вод. В 2020 г. эти затраты составили 20,38 млрд.тг., что составило, в свою очередь, 52% от общих затрат. Также лидирующие позиции занимают защита земель, поверхностных и подземных вод (6,14 млрд. тг.), обращение с отходами (5,70 млрд. тг.) и охрана атмосферного воздуха (4,88 млрд. тг.).

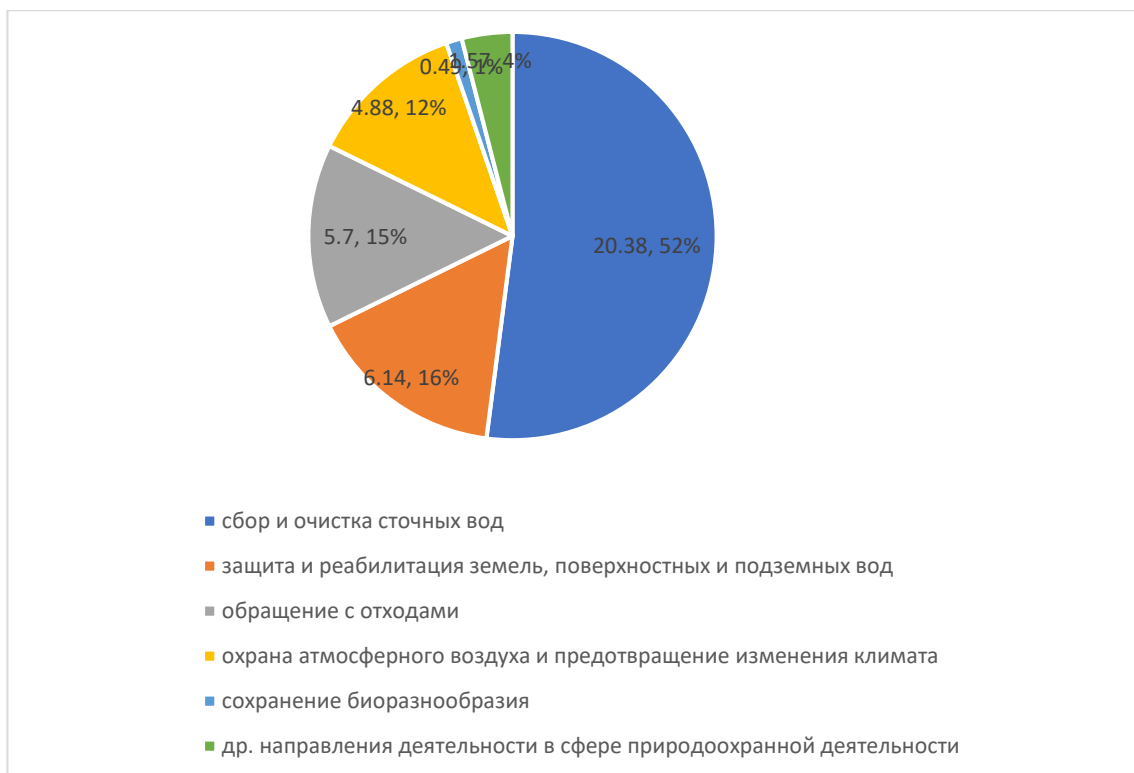

Рисунок 4. Структура затрат на природоохранную деятельность за 2020 г., %

Стоит также отметить динамику экологических платежей компании за 2016-2020 гг., представленную на рисунке 5. В структуре данной динамики преобладают платежи за выбросы загрязняющих веществ в атмосферный воздух (в 2020 г. составили около 58%). Также в данную структуру входят платежи за размещение отходов производства и потребления (составляющие 36%) и платежи за сбросы загрязняющих веществ в водные объекты, (составляющие 6%). Проанализировав данный рисунок, можно отметить, что плата за негативное воздействие на природную среду в 2020 г. уменьшилась примерно в три раза по сравнению с 2016 г. Такая тенденция наблюдается в связи с тем, что за данный период компания значительно улучшила свою природоохранную деятельность, что, в свою очередь, стало причиной уменьшения количества загрязнений.

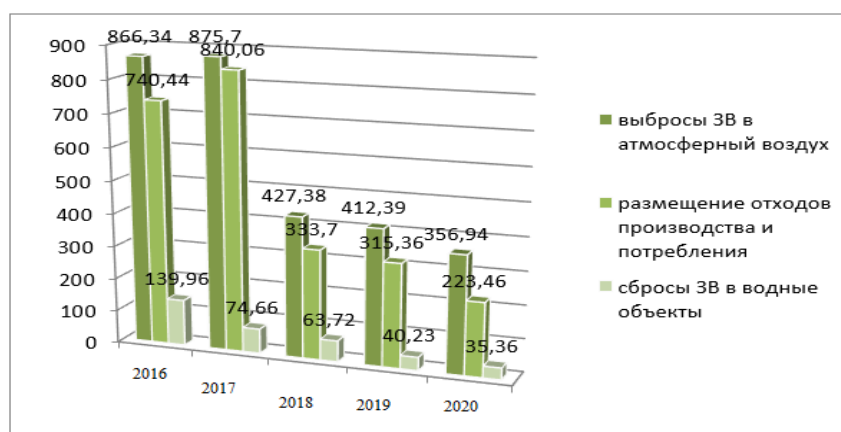

Рисунок 5. Динамика экологических платежей за 2016–2020 гг., млн. руб.

Большинство загрязнений от производственной деятельности нефтяной компании приходится на атмосферный воздух. В 2020 г. валовые выбросы вредоносных веществ в атмосферный воздух составили около 2894,02 тыс. т, что немного превышает показатель за 2018 г. Такое увеличение обусловлено ростом объема добычи и транспорта природного газа.

На рисунке 6 представлена динамика валовых выбросов вредных веществ в атмосферный воздух в период с 2016 по 2020 гг. Данный рисунок наглядно представляет, что показатели загрязнений, выбрасываемых в атмосферный воздух, на протяжении данного периода практически одинаковы. Основными вредными веществами, выделяемыми в производственной деятельности компании, являются углеводороды, оксиды углерода, азота, а также диоксид серы.

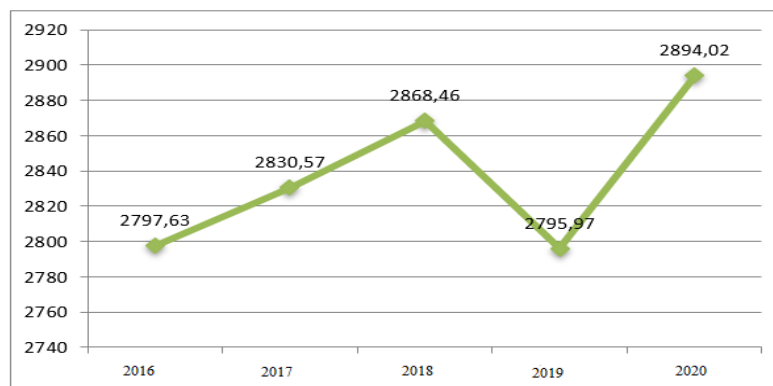

Рисунок 6. Динамика валовых выбросов загрязняющих веществ в атмосферный воздух в период с 2016 по 2020 гг., тыс. тг.

Проанализировав данные, описанные выше, можно сделать вывод о том, что нефтяная компания осуществляет свою природоохранную деятельность на высоком уровне. С каждым годом компания совершенствует свои технологии в данной сфере, занимается повышением экологического образования персонала, выделяет большие денежные средства на решение экологических проблем, возникающих от своей производственной деятельности. Такие меры способствуют тому, что уровень выбросов от производственной деятельности компании, которые загрязняют окружающую среду, постепенно сокращается.

В экономике для оценки эффективности природоохранной деятельности используют различные показатели. Как правило, эффективность природоохранной деятельности определяется полученным результатом по отношению к затратам на нее.

В экономике также принято выделять текущие и капитальные затраты на природоохранную деятельность. Текущие затраты представляют собой издержки на обслуживание и содержание основных средств, природоохранного действия. Как правило, удельный вес текущих затрат на деятельность по охране окружающей среды в общих затратах на производство должен колебаться в пределах от 0,2% до 3%.

Сравним показатели за 2019 и 2020 гг.:

$(34467980 \cdot 100) / 4313031616 = 0,799$ – в 2019 году;

$(39154340 \cdot 100) / 5179549285 = 0,756$ – в 2020 году.

Проанализировав данные коэффициенты, можно сделать вывод, что они входят в необходимый предел, что говорит о том, что данная нефтяная компания осуществляет свою природоохранную деятельность на высоком уровне. Однако стоит также отметить, что в 2020 г. данный коэффициент ниже на незначительную часть по сравнению с 2019 г. Как пояснялось ранее, такая динамика появилась из-за того, что в 2019 г. компания закончила покупать основную часть необходимого оборудования, что позволило в 2020 г. снизить затраты.

Капитальными затратами называют затраты, направленные на приобретение и модернизацию основных средств, а также материальных оборотных в сфере экологии. В первую очередь, это средства государства, которые оно вкладывает в строительство крупных объектов природоохранного назначения. Величина таких затрат зависит напрямую от отрасли производства.

Также в экономике для оценки эффективности природоохранной деятельности принято использовать показатель общей (абсолютной) экономической эффективности. Этот показатель определяется как годовой полный экономический эффект по отношению к затратам, приведенным на осуществление необходимых мероприятий. Таким образом, сравним экономический эффект за 2019 и 2020 гг., взяв за основу чистую прибыль и текущие затраты на природоохранную деятельность компании:

$$\frac{100297977}{34467980} = 2,91 - \text{за 2019 год};$$

$$\frac{933136526}{39154340} = 23,83 - \text{за 2020 год}.$$

Проанализировав данные коэффициенты, можно видеть, что в 2020 г. он возрос более чем в 10 раз. Безусловно, не только природоохранная деятельность компании положительно сказывается на этом. Однако все же можно сделать вывод, что нефтяная компания проводит достаточно эффективную природоохранную деятельность.

Также эффективность природоохранной деятельности предприятия можно оценить, сравнив коэффициенты загрязнений текущего года и предшествующего. Для этого сравним данные валовых выбросов загрязняющих веществ в атмосферный воздух за 2018-2019 и 2019-2020 гг.:

$$\frac{2795,97}{2864,46} = 97,6 - \text{за 2018-2019 гг.};$$

$$\frac{2894,02}{2795,97} = 103,5 - \text{за 2019-2020 гг.}$$

В период с 2019 по 2020 гг. данный коэффициент возрос по сравнению с коэффициентом за период с 2018 по 2019 гг. Что говорит о росте валовых выбросов загрязняющих веществ в атмосферный воздух.

Проанализировав рассчитанные показатели, можно сделать вывод, что компания проводит достаточно эффективную природоохранную деятельность, которая положительно влияет на рост прибыли компании. Однако политика компании в деятельности по охране окружающей среды имеет также и свои недостатки, о чем свидетельствует рост валовых загрязнений атмосферного воздуха в 2020 г.

Важным аспектом в повышении качества природоохранной деятельности можно назвать адекватное определение цены, а также экологической и экономической оценки природных ресурсов. Принцип экологической оценки заключается в том, что наиболее оптимально определить и устранить негативное воздействие на природную среду от производственной деятельности при планировании деятельности, нежели чем при ее реализации.

Нефтяная компания регулярно проводит инвентаризацию и контроль территорий, на которых осуществляется деятельность. При реализации более тщательного экологического мониторинга, как способа проверки уровня эффективности деятельности по охране окружающей среды, компания будет иметь более точные сведения по уровню загрязнений. Это позволит предприятию сразу же реагировать на рост показателей, определяющих рост вредного воздействия на окружающую среду. Аналогичное действие имеют и проведение более тщательной оценки воздействия промышленной деятельности компании на окружающую среду, а также проведение технической диагностики, как способа обеспечения безопасного использования трубопроводов и промышленного оборудования.

Стоит также отметить, что компания в своей природоохранной деятельности использует ряд радикальных мер по уменьшению негативного влияния газовой промышленности на природную среду. Такой путь достигается за счет снижения числа отвода земель для реализации деятельности во временное или постоянное пользование, благодаря внедрению в свою технологию горизонтального бурения, использованию кустового расположения скважин и пр. Как видно, газовая компания использует в своей деятельности технологии, делающие свою деятельность безопасной для природной среды. Стоит отметить, что многие технологии разрабатывает сама компания. Если компания продолжить разработку и внедрение новейших технологий по защите и охране окружающей

среды в своей деятельности, то это будет способствовать снижению показателей загрязнения окружающей среды, а также в будущем сможет сделать производство полностью безопасным.

Также для оценки рациональности рекомендованных ранее мер необходимо посчитать их экономический эффект. В таблице 1 представлены затраты на реализацию мер по повышению эффективности природоохранной деятельности компании.

Таблица 1 - Затраты на реализацию мер по повышению эффективности природоохранной деятельности, тыс. тг.

Единоновременные затраты	227420
Затраты на инновации	50018
Затраты на технические средства	49578
Организационные затраты	127824
Текущие затраты	5912
Затраты на повышение квалификации	4254
Затраты на внутренний аудит	1658
Общая стоимость	233332

Проанализировав данную таблицу, можно видеть, что затраты на мероприятия по оптимизации природоохранной деятельности составили 233 332 тыс. тг. предположим, что в 2021 г. прирост выручки составил 270 458 тыс. тг. по следящим формулам рассчитаем эффект от внедрения предложенных мероприятий, а также их эффективность:

1) Экономический эффект = прирост выручки от внедрения мероприятий – затраты

$$\text{Экономический эффект} = 270\,458 - 233\,332 = 37\,126 \text{ тыс. тг.}$$

$$2) \text{ Эффективность мероприятий} = \frac{\text{Экономический эффект}}{\text{Затраты}} \times 100\%$$

$$\text{Эффективность мероприятий} = \frac{37\,126}{233\,332} \times 100\% = 15,91 \%$$

Таким образом, можно говорить о том, что данные мероприятия помогут повысить уровень финансовых результатов и эффективность деятельности компании. Также стоит отметить, что более тщательный контроль за своей деятельностью, а также продолжение внедрения и использования новых технологий позволит уменьшить уровень загрязнения окружающей среды, возникающий в результате производственной деятельности компании. Или же такая тенденция вовсе устранил негативное воздействие.

Список литературы

1. Астафьева О. Е., Питрюк А.В. Правовые основы природопользования и охраны окружающей среды. - Москва: СИНТЕГ, 2013.
2. Денисов, В. В. Экологические основы природопользования. Учебное пособие. - Москва: Высшая школа, 2014.
3. Бюро Национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан //URL: <https://taldau.stat.gov.kz/ru/Search/SearchByKeyWord> (дата обращения: 05.01.2022).

Каиржанов А.

– студент 2го курса кафедры юриспруденции ИИиП НАО «КазНПУ имени Абая»

Проблемы способов исполнения обеспечения гражданско-правовых обязательств

Аннотация

В данной статье рассматриваются проблемы, возникающие при способах исполнения обеспечения гражданско-правовых обязательств, и предлагаются пути решения этих вопросов. В нем подчеркивается важность наличия четких договорных соглашений, понимания различий в правовых системах и изучения альтернативных решений для решения проблем.

Ключевые слова: договорные отношения, непредвиденные события, гражданско-правовые споры, альтернативное решение споров.

Азаматтық-құқықтық міндеттемелерді қамтамасыз етуді орындау тәсілдерінің проблемалары

Андатпа

Аталған мақалада азаматтық-құқықтық міндеттемелерді қамтамасыз етуді орындау тәсілдері кезінде туындайтын проблемалар қаралады және осы мәселелерді шешу жолдары ұсынылады. Онда нақты келісімдердің болуының, құқықтық жүйелердегі айырмашылықтарды түсінудің және проблемаларды шешу үшін баламалы шешімдерді зерделеудің маңыздылығы атап көрсетілген.

Түйін сөздер: шарттық қатынастар, күтпеген оқиғалар, азаматтық-құқықтық даулар, дауларды баламалы шешу.

Problems of ways of enforcement of civil obligations

Abstract

This article discusses the problems that arise in the ways of enforcement of civil obligations, and suggests ways to solve these issues. It emphasizes the importance of having clear contractual agreements, understanding differences in legal systems, and exploring alternative solutions to solve problems.

Keywords: contractual relations, unforeseen events, civil law disputes, alternative dispute resolution.

Обеспечение гражданских обязательств является важным аспектом современных деловых операций, и это имеет решающее значение для поддержания позитивных отношений между сторонами. Однако выполнение этих обязательств часто осложняется целым рядом факторов, включая неясные договорные соглашения, неожиданные события и различия в правовых системах [1].

Выполнение гражданских обязательств является важнейшим аспектом современных деловых операций, и это жизненно важно для поддержания позитивных отношений между сторонами. Гражданские обязательства обычно включают в себя, среди прочего, совершение конкретных действий, передачу имущества или активов, предоставление услуг. Несмотря на то, что важность выполнения гражданских обязательств широко признана, существует несколько проблем, которые возникают при способах выполнения этих обязательств. В этой статье мы исследуем эти проблемы и предлагаем их решения.

Проблемы в способах выполнения обеспечения гражданско-правовых обязательств:

Одной из наиболее существенных проблем при выполнении обеспечения гражданско-правовых обязательств является отсутствие четких договорных соглашений.

Это может привести к путанице и спорам между сторонами, особенно в случаях, когда обязательства сложны или связаны с крупными суммами денег. Поэтому важно иметь четкие и недвусмысленные договорные соглашения, в которых оговариваются обязательства каждой стороны, последствия нарушения и методы выполнения обязательств.

Еще одна проблема, возникающая при способах исполнения предоставления гражданско-правовых обязательств, - это непредвиденные события. Они могут включать стихийные бедствия, политические потрясения или другие непредвиденные события, которые мешают сторонам выполнять свои обязательства. В таких случаях может возникнуть необходимость обратиться за юридической консультацией и изучить альтернативные решения для решения проблемы.

Различия в правовых системах также могут создавать проблемы в способах выполнения положений о гражданских обязательствах. Это особенно актуально в международных деловых операциях, где стороны могут подпадать под действие различных правовых систем и нормативных актов. Поэтому важно понимать правовые системы участвующих стран и убедиться, что контрактные соглашения соответствуют соответствующим законам и нормативным актам.

Для решения проблем, связанных со способами выполнения предоставления гражданско-правовых обязательств, может быть предложено несколько решений. Во-первых, стороны должны обеспечить, чтобы их договорные соглашения были четкими и недвусмысленными и чтобы в них были указаны обязательства каждой стороны и последствия нарушения. Это может помочь избежать споров и путаницы и обеспечить своевременное и эффективное выполнение обязательств.

Во-вторых, в случаях, когда неожиданные события мешают сторонам выполнять свои обязательства, им следует обратиться за юридической консультацией и изучить альтернативные решения для решения проблемы. Это может включать пересмотр условий контракта, продление срока исполнения или согласие на альтернативную форму компенсации.

Наконец, при осуществлении международных деловых операций сторонам следует обеспечивать, чтобы их договорные соглашения соответствовали соответствующим законам и нормативным актам. Это может включать обращение за юридической консультацией, проведение должной осмотрительности и обеспечение того, чтобы контрактные соглашения были составлены таким образом, чтобы они соответствовали правовым системам соответствующих стран.

Вывод:

Выполнение гражданских обязательств является важным аспектом современных деловых операций, и это жизненно важно для поддержания позитивных отношений между сторонами. Однако это часто осложняется такими факторами, как отсутствие четких договорных соглашений, неожиданные события и различия в правовых системах. Для решения этих проблем сторонам следует убедиться, что их договорные соглашения ясны и недвусмысленны, обратиться за юридической консультацией и изучить альтернативные решения в случаях, когда непредвиденные события препятствуют им выполнять свои обязательства, и убедиться, что их договорные соглашения соответствуют соответствующим законам и нормативным актам. Поступая таким образом, стороны могут гарантировать, что их гражданские обязательства выполняются своевременно и эффективно, и это может помочь укрепить доверие и позитивные отношения между сторонами и, в конечном счете, способствовать успеху современных деловых операций.

В заключение отметим, что обеспечение гражданско-правовых обязательств является сложным и многогранным аспектом современных деловых операций, и выполнение этих обязательств может представлять ряд проблем. Однако, понимая проблемы, возникающие при выполнении гражданских обязательств, и предлагая решения этих проблем, стороны могут гарантировать, что их обязательства выполняются

своевременно и эффективно. Это может помочь укрепить доверие и позитивные отношения между сторонами и, в конечном счете, способствовать успеху современных деловых операций

«Несколько второстепенных проблем, связанных со способами, которыми эти обязательства могут быть выполнены»

В Республике Казахстан Гражданский кодекс обеспечивает правовую основу для выполнения обязательств по обеспечению. Однако существует несколько второстепенных проблем, связанных со способами, которыми эти обязательства могут быть выполнены. Некоторые из основных проблем включают:

Правовое регулирование обязательств по обеспечению в Гражданском кодексе часто является слишком общим и недостаточным для решения сложностей реальных ситуаций. Это может привести к спорам и правовой неопределенности.

Также в Казахстане существуют ограниченные механизмы обеспечения соблюдения обязательств по обеспечению безопасности. Например, не предусмотрено автоматическое приведение в исполнение обязательств по обеспечению в случае нарушения, что может затруднить сторонам взыскание убытков [3].

Отсутствуют специализированные суды для разрешения споров, связанных с обязательствами по обеспечению безопасности, что может привести к задержкам в разрешении споров и увеличению судебных издержек.

Многие физические и юридические лица в Казахстане могут быть не в полной мере осведомлены о своих правах и обязанностях в соответствии с Гражданским кодексом, что может привести к несоблюдению обязательств по обеспечению безопасности.

Неэффективные юридические процедуры: Юридические процедуры обеспечения соблюдения обязательств по обеспечению безопасности могут быть длительными и дорогостоящими, что может удерживать стороны от обращения в суд и разрешения споров через суды.

Во многих случаях выполнение обязательств по обеспечению требует предоставления финансовых гарантий или обеспечения, такого как банковские гарантии или ипотечные кредиты. Однако доступ к финансированию в Казахстане может быть ограничен, особенно для малого бизнеса и частных лиц, что может затруднить выполнение этих обязательств.

Казахстан - разнообразная страна со множеством различных этнических групп и языков. Эти культурные и языковые различия могут затруднить сторонам эффективное общение и достижение взаимопонимания при выполнении обязательств по обеспечению безопасности.

Отсутствует стандартизация в способах выполнения обязательств по обеспечению безопасности, что может затруднить понимание сторонами своих прав и обязанностей. Это также может привести к непоследовательному применению закона и спорам.

Коррупция и бюрократические барьеры могут быть серьезными препятствиями для выполнения обязательств по обеспечению безопасности в Казахстане. Эти проблемы могут увеличить время и стоимость выполнения обязательств, а также создать неопределенность и юридические риски для сторон.

Для решения этих проблем необходимо более подробное и конкретное правовое регулирование обязательств по обеспечению безопасности, повышение осведомленности и просвещения в отношении прав и обязанностей сторон, а также усовершенствованные юридические процедуры обеспечения соблюдения обязательств по обеспечению безопасности. Кроме того, создание специализированных судов для разрешения споров, связанных с обязательствами по обеспечению безопасности, могло бы повысить эффективность правовой системы в Казахстане. Важно содействовать большей прозрачности, подотчетности и эффективности правовой системы, а также улучшить доступ к финансированию и поддержке для малого бизнеса и частных лиц. Это может включать создание программ юридической помощи, разработку стандартизированных

форм и процедур для выполнения обязательств по обеспечению безопасности, а также создание специализированных судов и механизмов разрешения споров. Кроме того, усилия по повышению правовой осведомленности и просвещению широкой общественности могут помочь обеспечить понимание сторонами своих прав и обязанностей в соответствии с законом.

Использованная литература:

1. Мусабек Алимбеков, председатель коллегии по гражданским делам Верховного суда РК Понятие и основания возникновения обязательств // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30186136
2. Вещные права в Республике Казахстан. Руководитель авторского коллектива М. К. Сулейменов - член-корреспондент Академии наук // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1017907
3. У.К. Канкулов, Судья Сарыаркинского районного суда города Астаны Основания возникновения обязательства и его исполнения // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37808392

Калкаева Несібелі Бақытқызы

*Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, Құқықтану кафедрасының қауымдастырылған профессоры, заң ғылымдарының кандидаты
e-mail: nesibeli77@mail.ru*

**ҚР ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ
БҰЗУШЫЛЫҚТЫҢ ОБЪЕКТИВТІ ЖАҒЫНЫҢ БЕЛГІЛЕРІ**

Аңдатпа

Мақалада қылмыстық құқық бұзушылықтың объективті жағының мазмұны, белгілері, оның міндетті және факультативті белгілері қарастырылып зерттеледі. Қоғамға қауіпті адам мінез-құлықтың сыртқы жақтарын анықтайтын іс-әрекеттері мен оның салдарының себепті сілтемесі, әлеуметтік қауіпті әрекет жасалатын орынға, уақытына, жағдайына жасалған іс-әрекеттің себеп салдарының, құралдарының белгілеріне анықтама беріледі.

Түйін сөздер: қылмыстық құқық бұзушылық, қылмыс, қылмыстық заң, қылмыстық құқық бұзушылықтың құрамы, қылмыстық құқық бұзушылықтың объективті жақтары, іс-әрекет, қоғамдық қауіп, себепті сілтеме.

**ПРИЗНАКИ ОБЪЕКТИВНОЙ СТОРОНЫ УГОЛОВНОГО ПРАВОНАРУШЕНИЯ
ПО УГОЛОВНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РК**

Аннотация

В статье рассматриваются содержание, признаки объективного уголовного правонарушения, его обязательные и факультативные признаки. Приводится мотивированная ссылка на действия, определяющие внешние стороны поведения общественно опасного человека и его последствия, характеристика места, времени, состояния совершения социально опасного деяния на признаки причин, средств совершения.

Ключевые слова: уголовное правонарушение, преступление, уголовный закон, состав уголовного правонарушения, объективная сторона уголовного правонарушения, деяние, общественная опасность, причинная связь.

SIGNS OF AN OBJECTIVE PARTY TO A CRIMINAL OFFENSE UNDER THE CRIMINAL LAW OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

The article considers the content, characteristics of an objective criminal offence, its mandatory and optional characteristics. A reasoned reference is made to actions that determine the external aspects of the conduct of a socially dangerous person and its consequences, characteristics of the place, time, state of commission of a socially dangerous act, signs of causes, means of commission.

Keywords: criminal offense, crime, criminal law, constitute a criminal offense, the objective side of the criminal offense, act, public danger, a causal relationship.

Қылмыстық құқық алғаш пайда болған кезінде теоретиктер қылмыстық мінез-құлықтағы объективті және субъективті жақтарды бөлген: қылмыстық құқық бұзушылықтың объективті жағындағы бізбен қаралатын іс-әрекетті, ал өзінің жеке басының іс-әрекетіне жеке қарым-қатынасты – құқық бұзушылықтың субъективті жағына жатқызған [1, 58 б.].

Біздің зерттеудің нысаны ретінде қылмыстық құқық бұзушылық құрамының бір элементтері ретінде объективті жақ пен оның белгілері болады.

Қылмыстық құқық бұзушылықтың объективті жағы қылмыстық құқықтың күрделі және көлемді ілімдерінің бірі болып табылады.

Ол қылмыстық құқық бұзушылықтың сыртқы жағы бола отырып қылмыстық құқық бұзушылық құрамының басқа да элементтері мен белгілерін айқындауға мүмкіндік береді.

Осылайша, объективті жақты зерттей отырып объектіні, кейін субъектіні анықтауға болады, көбінесе қылмыстық құқық бұзушылықтың субъектісіне тікелей логикалық тұрғыдан келуге болады.

Заманауи ақиқаттың жағдайында қылмыстық құқық бұзушылықтың объективті жағына теориялық көзқарасты қарастыра отырып, оның маңыздылығына баға беру өте күрделі, себебі күнделікті жаңа мәселелер туындайды, дәстүрлі көзқарастар бұзылады, ал қазақстандық қылмыстық құқық институтының өзі айтарлықтай құралымдық өзгерістерге ұшырады.

Осыған орай, қылмыстық құқық бұзушылықтың объективті жағының ғылыми талдауы нормативтік – құқықтың материалды және сот тәжірибесінің мысалдарын қарапайым зерделеуге болмайды. Талдау заң нормалары құрылған сол объективті заңнамаларды зерттеу және нәтиже ретінде тергеу, прокурорлық және сот практикасы құрылған зерттеулерден тұру керек.

Мақаланың мақсаты қылмыстық құқық бұзушылықтың объективті жақтарының барлық мәселелерін көрсету болып табылмайды; біз нақты ұсыныстарды енгізуге мүмкіндік беретін түйінді сұрақтарға тоқталамыз.

Осылайша, аталған мәселелерге қылмыстық құқықтың отандық және шетел теоретиктерінің көптеген жұмыстары арналған.

Алайда уақыт өте келе әлем де өзгеруде, сәйкесінше қылмыстық ғылымда да көп нәрсе өзгерді.

Аталған саладағы кейбір өзгерістер бойынша өз ұсыныстарымызды мазмұндауға кірісер алдында қылмыстық құқық бұзушылықтың объективтік жағындағы негізгі сұрақтарға тоқтала кетейік.

Объективті жақ нақты жерде және нақты уақытта нақты жағдайда орын алған қылмыстық мінез – құлықтың сыртқы актісі болады. Аталған акті әрекет немесе әрекетсіздіктен көрінеді. Қоғамдық қауіпті салдардың бар болуы қылмыстық құқық бұзушылықтың материалдық құрамы үшін міндетті болып табылады. Әрекет/әрекетсіздіктен нақты салдардың басталуына дейін қылмыстық құқық бұзушылықтың барысы қылмыстық құқық бұзушылықтың материалдық құрамындағы

объективті жақтың міндетті белгісі болып табылатын қылмыстық нәтиже мен әрекет/әрекетсіздік арасындағы себепті байланыс болып табылады. Қылмыстық құқық бұзушылықтың жасау орны, уақыты, әдісі, құралдары – қылмыстық құқық бұзушылық құрамының объективті жағының факультативті белгілері болып табылады.

Қылмыстық құқық бұзушылықтың объективті жағының мәнін бағалау өте қиын. Біздің пікіріміз бойынша ол келесіден тұрады:

- қылмыстық құқық бұзушылықтың құрамын зерделеу форматында қылмыстық құқық бұзушылықтың объективті жағы қазақстандық қылмыстық құқық бойынша қылмыстық жауапкершіліктің объективті негізі болып табылады;

- объективті жақтың белгілерін дәл анықтау қылмыстық құқық бұзушылықтың басқа құқық бұзушылық түрлерінен ажыратуға мүмкіндік береді;

- қылмыстық құқық бұзушылықты дұрыс саралау үшін зерттелетін мәселенің түйінді мағынасы бар. Сонымен қатар, қылмыстық құқық бұзушылықтың объективті жағының барлық белгілері әрбір нақты қылмыстық іс бойынша дәлелдеуге жататын мән-жайлар шеңберіне кіретінін, салдарынан айтарлықтай дәлелдік мәні бар екендігін ескеру керек.

- жазаны дараландыру қылмыстық құқық бұзушылықтың объективті жағының ерекшеліктеріне байланысты, әсіресе жазаны жеңілдететін және ауырлататын мән – жайлар.

Заң әдебиетінде әрекет пен әрекетсіздіктің түрлі ұғымдарына тектік ұғымдарды бөлу үшін түрлі негіздер ұсынылады.

Іс-әрекет қылмыстық-құқықтық мағынада психофизиологиялық мағынадағы іс-әрекетпен толықтай сәйкес келмейді, ол оның психофизиологиялық актісі бағасының жеткіліксіздігін анықтайды. Жалпы, ол психофизиологиялық ерекшеліктерге негізделген, нормативтік соның ішінде шартты нақты элементтермен толықтыратын арнайы әлеуметтік – құқықтық білімді ұсынады [2, 2012, 26 б.].

Біз объективті – заңды негіз ұсынылатын, нақтырақ әрекетті – оның дене тұрғысынан байқалған іс-әрекеттерінің қоршаған ортаға әсер етуі адамның белсенді мінез-құлқы ретінде айқындалатын әрекет, ал әрекетсіздік – тұлғаға моральдік нормалар мен заңнама шеңберінде жүктелген міндеттерді орындамау, яғни іс-әрекет объективті ақиқаттағы құбылыс ретінде, ал әрекетсіздік – қылмыстық құқықтың нормасында бекітілген заңды факті деген Тер-Акоповтың пікіріне қосыламыз [3, 2003, 74 б.].

Объективті жақтың институтында әрекет пен әрекетсіздікті ғана зерделеуді емес, алайда қылмыстық құқық бұзушылықты жасаудың екі түрінен айрықшалатын қызметті де зерделеуді ұсынамыз.

Кез келген қылмыстық құқық бұзушылық артынан түрлі салдарға әкеп соғады, алайда саралау мақсатында кейбіреуінің ғана мәні бар, нақтырақ:

- 1) қылмыстық құқық бұзушылықтың объектісіне зиян келтіруді, яғни қоғамдық қарым – қатынастарға қолсұғушылық фактісі;

- 2) қылмыстық құқық бұзушылық нысанына зиян келтіру – дене, моральдік, материалдық.

Қылмыстық салдар туралы шынайы, нақты мағынада айтқан кезде (объективті жақ тұрғысында) қоршаған ортаның қылмыстық құқық бұзушылық өзгерістерімен туындайтын фактіні айтамыз, яғни нақты материалдық салдар [4, 1967, 30 б.].

Себепті байланыстың философиялық қорытындысының теориясы себеп пен салдардың өзара байланысы зат пен қуаттың берілуі сияқты сипатталмайды, алайда бір заттан екіншіге ақпаратты жіберу сияқты сипатталатынына қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Осыған орай, энергетикалықтан басқа, ақпараттық себептілік бар.

Ақпараттық себептілік ақпаратты жолдаумен байланысты (мысалы, компьютерлік ақпарат саласындағы қылмыс құрамында) құрамдардан ғана табуға болады. Осылайша, онсыз қылмыс сыбайласының (айдап салушы, ұйымдастырушылар) жауапкершілігін дәлелдеуге болмайды. Ақпараттық себептіліктің екінші маңызды мағынасы - әрекетсіздік

кезіндегі қылмыстық жауапкершілікті дәлелдеу. Классикалық себептілік (дене) көмегімен оның дәлелдеу талпынысы соңғы зерттеулерде дәлелденгендей негізсіз болған.

Кез келген іс-әрекеттің қылмысты белгісі ретінде уақытты көрсету қылмыстық құқық бұзушылыққа сапалы әсер ететін нақты оқиғалар орын алатын уақыттың мезгілі немесе уақыт аралығын білдіреді.

Қылмыстық құқық бұзушылықты жасау орны екі тұрғыдан қаралады. Толық мағынада – әкімшілік учаскенің құзырлығындағы физикалық әлемнің, аумақтың бөлімі болып табылады. Нақтырақ айтқанда – қылмыстық құқық бұзушылықтың саралануына және қылмыстық құқық бұзушылықтың дараландыруына, сәйкесінше жазаға әсер ететін қылмыстық құқық бұзушылықтың кеңістік параметрлері болып табылады.

Қылмыстық құқық бұзушылықты жасау әдісі - объективті жақтың факультативтік белгілерінің арасындағы заңды мағынаға ие. Әдіс – қылмыстық құқық бұзушылықты жасау үшін қылмыскер қолданған, қоғамдық қауіпті іс-әрекеттер айқындалған амалдар мен тәсілдердің түрі болып табылады. Қолданыстағы қылмыстық заңнамада көзделген барлық негізгі құрамдар қоғамға қауіпті қолсұғушылықтың сыртқы байқалу әдісі бойынша ажыратылады.

Жеке заңдар бойынша дамитын қылмыстық құқық бұзушылықтың жасалуына қатысты сыртқы процестерден қылмыскердің іс-әрекетімен жанамалық заттар мен процестерді ажыратуға болады, яғни қылмыстық құқық бұзушылықты жасау қаруы мен құралдары.

Қылмыстық құқықта құрал термині екі мағынада қолданылады. Кең мағынада «құрал» - мақсаттың жетуіне қызмет ететін кез келген зат. Ерекше қылмыстық құқықтық ұғымдағы қолсұғушылық құралы қылмыстық құқық бұзушылық субъектісінің тікелей иелігіндегі материалдық әлемнің заттарын және қылмыстық құқық күзетінің объектісіне әсер ету қаруы ретінде қылмыстық құқық бұзушылықты жасау барысында ол қолданылатын заттардан тұрады.

Қылмысты жасау қаруы - қылмыстық құқық бұзушылықты жасау қаруының түрі. Қылмыстық іс-әрекетті тікелей іске асыру үшін қолданылатын кез келген заттар болуы мүмкін (суық және атыс қаруының барлық түрлері, қайқы кілттер, бұзу құралдары және т.б.).

Қылмыстық құқық бұзушылықтың объективті жағын дұрыс түсіну оның жасалу жағдайы, яғни қылмыстық іс-әрекет жасалатын, объективті жағы дамитын және қылмыстық нәтиже орын алатын нақты шарттарды ескере отырып мүмкін. Аталған шарттар объективті олар қылмыскердің еркіне тәуелді емес, алайда кейбір жағдаларда саналы түрде қолданылып тіпті ішінара құрылуы мүмкін.

Жағдайдың құрамына кіретін материалдық заттардың санына қатерлі қауіп көзіне болатындар кіреді (көлік құралдары, өзге механизмдер, жарылғыш, радиобелсенді және т.б. заттар). Олардың жұмыс істеуіне байланысты жағдайдың қауіпті түрі туындайды. Сонымен қатар, кейбір жағдайларда жағдайдың ұқсас түрі табиғи – климаттық факторлардан туындайды. Қылмыстық құқық бұзушылықты жасау жағдайынан пайда болатын өзге факторлардан қарым-қатынастар мен процестер ажыратылуы мүмкін, бұл ретте жабайы жануарлар ортасында, сонымен қатар қоғамдық және тұрмыстық қарым-қатынастар мен процестер арасында орын алатын табиғи процестер мен қарым-қатынастар болуы мүмкін.

Қылмыстық құқық теориясында қылмыстық құқық бұзушылықтың объективті жағы күрделі және көлемді оқыту болып табылады. Қылмыстық құқық бұзушылықтың сыртқы жағы құрамның аталмыш элементі туралы ғана емес алайда қылмыстық құқық бұзушылық құрамының белгілері мен басқа да элементтерін анықтауға мүмкіндік береді.

Объективті жақ бойынша қылмыстық құқық бұзушылықтың объектісін анықтауға, субъективті жақ бойынша субъектісін анықтауға болады.

Қылмыстық құқық бұзушылықтың объективті жағының мәні қылмыстық құқық бұзушылық құрамының шеңберінде ол қазақстандық қылмыстық құқық бойынша қылмыстық жауапкершіліктің объективті негізі болып табылады. Объективті жақсыз

айыпталушының іс-әрекетінде қылмыстық құқық бұзушылық құрамының бар – жоғы туралы қорытындыға келу мүмкін емес.

Қазақстандық заң шығарушы қылмыстық құқық бұзушылыққа келесі анықтаманы береді:

«1. Қылмыстық құқық бұзушылықтар қоғамға қауіптілік және жазаланушылық дәрежесіне қарай қылмыстар және қылмыстық теріс қылықтар болып бөлінеді.

2. Осы Кодексте айыппұл салу, түзеу жұмыстары, қоғамдық жұмыстарға тарту, бас бостандығын шектеу, бас бостандығынан айыру немесе өлім жазасы түріндегі жазалау қатерімен тыйым салынған айыпты жасалған, қоғамға қауіпті іс-әрекет (әрекет немесе әрекетсіздік) қылмыс деп танылады.

3. Қылмыстық теріс қылық деп қоғамға зор қауіп төндірмейтін, жеке адамға, ұйымға, қоғамға немесе мемлекетке болмашы зиян келтірген не зиян келтіру қатерін туғызған, оны жасағаны үшін айыппұл салу, түзеу жұмыстары, қоғамдық жұмыстарға тарту, қамаққа алу, шетелдікті немесе азаматтығы жоқ адамды Қазақстан Республикасының шегінен тыс жерге шығарып жіберу түріндегі жаза көзделген, айыпты жасалған іс-әрекет (әрекет не әрекетсіздік) танылады[5].

Келесі баптарда Кодекс іс-әрекеттің екі түрі бар екендігін айқындайды: әрекет және әрекетсіздік.

Әрекетке сипаттама бере отырып, ең алдымен оның сыртқы сипатын көрсету керек.

Әрекеттің екінші белгісі – ол оның белсенділігі. Әрекеттің белсенділігі бізді қоршайтын әлемге деген нақты ықпал етуді білдіреді. Осылайша, кез келген іс-әрекеттің негізінде адамның дене қозғалысы жатады.

Әрекет адамның дене қозғалысына ғана қиысады ма немесе қозғалыстар жиынтығын, сонымен қатар адам қолданатын күштер мен заңдылықтарды қамтиды ма?

Осындай түрдегі сұрақ кездейсоқ қойылмады. Немесе іс-әрекет дене қозғалысына ғана қиысады немесе ол қозғалыстар, сонымен қатар күштер мен табиғат заңдылығының жиынтығы. Дене қозғалысының жиынтығы, сонымен қатар табиғаттың күштер мен заңдылықтарын қосқанда ол қызмет ретінде қаралу керек деген қорытындыға келдік. Біз объективті жақ туралы оқытуда тек ғана әрекет пен әрекетсіздікті ғана емес қылмыстық құқық бұзушылықты жасау түрінен өзге қызмет ретінде зерделеу керекпіз.

Егер де әрекетті біз объективті ақиқаттағы құбылыс ретінде айқындасақ, онда іс-әрекетсіздік – абстрактылы заңды санат ретінде айқындайық.

Заң әдебиетінде әрекетсіздік тұлғаның белсенсіз мінез – құлқы ретінде айқындалады.

Біз әрекетсіздіктің белсенсіз мінез – құлық деген анықтамасымен түбінде келіспейміз. Адамды абстрактылы дене тыныштығы жай – күйінде көзге елестету мүмкін емес. Субъект қылмыстық құқық бұзушылықты жасау кезінде екпінді іс-әрекетті дамыта алады, егер де ол бұл ретте оған заңмен жүктелген міндетті орындамаған болса, ол әрекетсіздік танытқан деп саналады.

Әрекетсіздікті тұлғаның оған заңмен жүктелген міндеттерін нақты түрде орындау ретінде айқындауға болады (егер де тұлғаның әрекет етуге мүмкіндігі бар болса), яғни заңды ұғым.

Әрекетсіздіктің нормативтік сипаты егер де әрекетсіздік әрекет ету міндетсіз ақылға сыймайды, ал соңғы заңмен ғана жүктеледі.

Кез келген қылмыстық құқық бұзушылық артынан түрлі салдарға әкеп соғады, алайда саралау мақсатында кейбіреуінің ғана мәні бар, нақтырақ:

1) қылмыстық құқық бұзушылықтың объектісіне зиян келтіруді, яғни қоғамдық қарым – қатынастарға қолсуғұшылық фактісі;

2) қылмыстық құқық бұзушылық нысанына зиян келтіру – дене, моральдік, материалдық.

Қылмыстық салдар туралы шынайы, нақты мағынада айтқан кезде (объективті жақ тұрғысында) қоршаған ортаның қылмыстық құқық бұзушылық өзгерістерімен туындайтын фактіні айтамыз, яғни нақты материалдық салдар.

Салдар объективті жақтың белгісі ретінде қылмыстық құқық бұзушылықтың нысанына дене, мүлдік немесе материалдық зиян.

Қылмыстық құқық бұзушылықтың міндетті шарттарының бірі себепті байланысты орнату қажеттілігі болып табылады.

Қылмыстық құқықта себепті байланыстың мәселесін шешу үшін себепті байланыстың түрлі теориялары ұсынылады. Көбінде тәжірибелік аспектіден қарағанда философиялық аспекті қарастырылады (қажеттілік және кездейсоқтық, мүмкіндік және шынайылық теориясы). Аталған теориялар көптеген философиялық сұрақтарға жауап береді, алайда негізгі тәжірибелік сұрақ себепті байланысты қалай анықтауға болатына жауап жоқ.

Себепті байланыстың философиялық қорытындысының теориясы себеп пен салдардың өзара байланысы зат пен қуаттың берілуі сияқты сипатталмайды, алайда бір заттан екіншіге ақпаратты жіберу сияқты сипатталатынына қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Осыған орай, энергетикалықтан басқа, ақпараттық себептілік бар.

Ақпараттық себептілік ақпаратты жолдаумен байланысты мысалы, компьютерлік ақпарат саласындағы қылмыс құрамында құрамдардан қолданылуын табуға болады. Осылайша, онсыз қылмыс сыбайласының (айдап салушылар, ұйымдастырушылар) жауапкершілігін дәлелдеуге болмайды. Ақпараттық себептіліктің маңызды мағынасы - әрекетсіздік кезіндегі қылмыстық жауапкершілікті дәлелдеу. Классикалық себептілік (дене) көмегімен оның дәлелдеу талпынысы соңғы зерттеулерде дәлелденгендей негізсіз болған.

Қылмыстық құқық бұзушылықтың объективті жағының міндетті белгілерімен қатарлас қылмыстық-құқықтық саралауды іске асыру барысында қылмыстық құқық бұзушылықтың объективтік жағын сипаттайтын құрамның факультативтік белгілерінің маңызы зор. Олардың құрамына: қылмыстық құқық бұзушылықтың жасау орны, уақыты, әдісі, қылмысты жасау қаруы немесе құралы мен жағдайы.

Кез келген іс-әрекеттің қылмысты белгісі ретінде уақытты көрсету қылмыстық құқық бұзушылыққа сапалы әсер ететін нақты оқиғалар орын алатын уақыттың мезгілі немесе уақыт аралығын білдіреді.

Уақытта қылмыстық құқық бұзушылық құрамының міндетті белгісі болып табылады. Кейде уақыт қылмыстық құқық бұзушылықтың қарапайым құрамының конструктивті белгісі болып табылады.

Қылмыстық құқық бұзушылықты жасау орны – осы ұғымның екі өзара байланысты тұрғыларынан қаралу керек. Толық мағынада – кез келген мемлекеттің учаскесінің құзырлығындағы физикалық кеңістіктің, аумақтың бөлімі болып табылады. Нақтырақ айтқанда – қылмыстық құқықтың нормаларын көрсететін немесе оны білдіретін және қылмыстық құқық бұзушылықтың саралауы мен қылмыстық құқық бұзушылықты дараландыру мен жазаға тікелей әсер ететін қылмыстық құқық бұзушылықтың кеңістік сипаттамасы болып табылады.

ҚК көптеген баптарына қылмыстық құқық бұзушылықты жасау орны қылмыстық құқық бұзушылық құрамының конструктивтік белгілері ретінде қосылған. Аталған жағдайда қылмыстық құқық бұзушылық басқа жерде жасалғаны туралы ұйғарым іс-әрекетте қылмыстық құқық бұзушылық құрамының болмауын немесе қылмыстық заңнаманың басқа баптары бойынша саралауды білдіреді.

Заң шығарушы қылмыстық құқық бұзушылықты жасау әдісі ретінде қарапайым құрамның конструктивті белгісі немесе қылмыстық құқық бұзушылықтың сараланған құрамының белгісі (жасырын, ашық, жарияланған, заңсыз, алдау арқылы, заңсыз кіру арқылы және т.б.) ретінде көрсетілген.

Қылмыстық құқық бұзушылықты жасау құралдары зиянды күшейтеді, оның жасалуын жеңілдетеді, ашылу қауіптілігін азайтады. Қылмыс жасау құралы – қылмыстық құқық бұзушылықты жасау құралының түрі ретінде қылмыстық іс-әрекетті іске асыру үшін қолданылады. Қылмыстық құқық бұзушылықтың объективті жағы туралы нақты көрінісі

қылмыстық пиғыл іске асырылған нақты шарттар мен егжей-тегжейлерді ұсынатын оны жасау жағдайын ескерусіз мүмкін емес.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ағыбаев А.Н. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсіндірме. Жалпы және Ерекше бөліктер. – Алматы: Жеті Жарғы, 2022. – 768 б.
2. Плотников А.И. Объективное и субъективное в преступлении. Автореф. дисс. на соискание степени к.ю.н. - М., 2012. -32 с.
3. Тер - Акопов А.А. Преступление и проблемы нефизической причинности в уголовном праве. - М. - 2003. - 478 с.
4. Кудрявцев В.Н. Противоправное бездействие и причинная связь // *Советское государство и право*. -1967. -№ 5. - С.28-36.
5. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚР Заңы. URL <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226#z236>(өтініш берген күні: 17.03.2023)

Кудиярова Улбала Ерзатовна

«MAQSUT NARIKBAYEV UNIVERSITY (KAZGUU)» АҚ Жеке құқық департаментінің
Teaching Proffesor, з.ғ.к., Астана қ., Қазақстан Республикасы; e-mail:
y_kudiyarova@kazguu.kz

ЦЕССИЯ ШАРТЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация

Бұл мақаланы жазуымыздың себебі қазіргі таңда міндеттемедегі адамдардың ауыстырылуының жалпы ережелер бойынша реттелуіне тоқталу. Міндеттемедегі тұлғалардың ауысуы заңмен рұқсат беріледі және тараптардың келісімі болуы тиіс. Яғни талап етуде құқығында кредиторлар ауысады, ал борышты аударғанда борышкерлер ауысатын жағдайларды айтуға болады. Сонымен қатар, талап етуді беру (цессия) құқығын және борышты аудару шарттарының өзге шарттардан айырмашылығы, тараптардың міндеттері, шарттың елеулі ережелері қарастырылады. талап етуді беру (цессия) құқығы шартының түсінігі және талап етуді беру (цессия) құқығы шартына рұқсат берілмейтін жағдаяттар қарастырылады.

Түйінді сөздер: талап етуді беру құқығы, цессия шарты, міндеттемедегі адамдардың ауыстырылуы.

Кудиярова Улбала Ерзатовна

«M.S. AO "Narikbaev atyndaǵy KAZGUU Universiteti», *Teaching Proffesor департаментта частного права, к.ю.н., г. Астана, Республика Казахстан; e-mail:* y_kudiyarova@kazguu.kz

ОСОБЕННОСТИ ДОГОВОРА ЦЕССИИ

Аннотация

Причина обращения к заявленной в данной статье тематике состоит в том, что в настоящее время замена лиц, находящихся на обязательствах, регулируется по общим правилам. Смена лиц, находящихся в обязательстве, разрешена законом и должна быть согласием сторон. То есть можно говорить о случаях, когда в праве требования переходят кредиторы, а при переводе долга переходят должники, кроме того, рассматриваются обязанности сторон, существенные условия договора, в отличие от иных условий права передачи требования (цессии) и условий перевода долга. рассматриваются Понятие

договора права передачи требования (цессии) и обстоятельства, при которых договор права передачи требования (цессии) не разрешен.

Ключевые слова: право уступки требования, договор цессии, замена лиц, находящихся в обязательстве.

Kudiyarova Ulbala Erzatovna

"M.S. JSC "Narikbaev atyndaғы KAZGUU Universiteti"

Teaching Proffesor of the Department of Private Law, Candidate of Law,

Astana, Republic of Kazakhstan;

e-mail:y_kudiyarova@kazguu.kz

FEATURES OF THE ASSIGNMENT AGREEMENT

Abstract

The reason for referring to the topic stated in this article is that currently the replacement of persons who are on obligations is regulated by general rules. The change of persons under obligation is permitted by law and must be the consent of the parties. That is, we can talk about cases when creditors transfer the right of claim, and debtors transfer the debt, in addition, the obligations of the parties, the essential terms of the contract are considered, in contrast to other conditions of the right of transfer of the claim (assignment) and the conditions of debt transfer. The concept of the contract of the right of transfer of a claim (assignment) and the circumstances under which the contract of the right of transfer of a claim (assignment) is not resolved are considered.

Keywords: right of assignment of a claim, assignment agreement, replacement of persons under obligation.

Міндеттеменің ұғымы Қазақстан Республикасының азаматтық кодексінің 268 бабында өз бекімін тапқан, міндеттеге сәйкес бір адам (борышкер) басқа адамның (кредитордың) пайдасына мүлік беру, жұмыс орындау, ақша төлеу және тағы да сол сияқты белгілі бір әрекеттер жасауға не белгілі бір әрекет жасаудан тартынуға міндетті, ал кредитордың борышкерден өз міндеттерін орындауын талап етуге құқығы бар. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының азаматтық кодексінің 270 бабының 1 тармағына сәйкес, тараптар (борышкер мен несие беруші) және үшінші жақ міндеттемеге қатысушылар болып табылады. Сонда міндеттемедегі субъектілердің екі сатысы қарастырылған. Олар: тараптар (борышкер мен несие беруші) және үшінші жақ. Міндеттемедегі тұлғалардың ауысуы заңмен рұқсат беріледі және тараптардың келісімі болуы тиіс. Яғни талап етуде құқығында кредиторлар ауысады, ал борышты аударғанда борышкерлер ауысатын жағдайларды айтуға болады.

Міндеттемедегі адамдардың ауыстырылуы және соның ішінде талап ету құқығына қатысты, Қазақстан Республикасының азаматтық кодексінің 339-347 баптар арасын қамтиды.

Қазақстан Республикасының азаматтық кодексінің 339 бабына сәйкес, яғни несие беруші құқықтарының басқа адамға ауысу негіздері мен тәртібі ережесінің 1 тармағына сәйкес, міндеттеме негізінде несие берушіге тиесілі құқықтың (талап етудің) ол мәміле (талап етуді беру) бойынша басқа адамға берілуі немесе ол құқық заң құқығының негізінде басқа адамға ауыстырылуы мүмкін. Талап етуді беру құқығы (цессия) алғашқы несие беруші мен жаңа несие беруші арасындағы талап етуді беру құқығы туралы шарт. Яғни алғашқы несие беруші (цедент) мен жаңа несие беруші (цессионарий) арасындағы шарт.

Яғни, міндеттемедегі адамдардың ауысуы түрлі жағдайда қарастырылуы мүмкін, мәміле ретінде, міндеттеменің өзгеруі түрінде, мүліктік құқықтар мен міндеттердің ауысуының тәсілі ретінде және т.б. Міндеттемедегі адамдардың ауысуы әмбебап және ішінара құқықтықмирасқордың нәтижесі деп қарастыруға да болады. Әмбебап құқықтық

мирасқорлық заңда көрсетілген оқиғаларды орын алады. Мысалы, мұрагерлік құқық кезінде; заңды тұлға қайта құрылған кезде, ал ішінара құқықтықмирасқорлық шарт негізіндегі нақты міндеттемеге қатысты [1]. Бұл тұрғыда да Ө.С. Қыстаубай несие берушінің ауыстыру жағдайларын әмбебап құқық қабылдаушылық және жеке құқық қабылдаушылық деп қарастырады. Әмбебап құқық қабылдаушылыққа тұлғаның барлық құқықтары мен міндеттерінің екінші бір тұлғаға ауысуы деп қарастырса, ал жеке құқық қабылдаушылықты сингулярлы, яғни нақты құқықтың бір тұлғадан екінші тұлғаға ауысуы деп қарастырады және оларды да сот шешімі негізінде, кепіл болушы немесе кепіл беруші борышқордың міндеттемесін орындауына байланысты оған талап ету құқығы ретінде; суброгация жағдайында сақтандырушыға сақтанушының зиян келтірушіге қоятын талабы негізінде; талап ету құқығын берудің жалпы ережелері негізінде, заңмен көзделген өзге жағдайларда қарастыратынын тілге тиек еткен [2, 79 б.].

Қазақстан Республикасының азаматтық кодексінің 339 бабына сәйкес, яғни несие беруші құқықтарының басқа адамға ауысу негіздері мен тәртібі ережесінің 1 тармағына сәйкес, міндеттеме негізінде кредиторға тиесілі талап етуді беру құқығының ауысуы қарастырылады. Бұл деген кредиторлардың ауысуы тек міндеттеме бойынша мүмкін және құқықты (талап етуді беруді) басқаға беру туралы келісімді жасасу сәтінде қолданыстағыға және осы келісімді жасасу сәтінде туындаған құқықтарға (талап етуді беруге) қатысты қолданылады дегенді білдіреді. Талап ету құқығы міндеттеме бойынша орындау нысанасы бөлінген (бөлінетін) жағдайда, бөлінген бөлімі басқаға беру нысанасы болуы мүмкін. Мысалы ақшалай талап бөлінетін болып табылады, осыған байланысты талап ету құқығын берудің пәні негізгі борышты, тұрақсыздық айыбын, залалды және т.б. төлеу бойынша талаптар болуы мүмкін. Егер тұрақсыздық айыбының, залалдардың мөлшері басқаға беру сәтінде айқындалмаса, онда тұрақсыздық айыбына қатысты құқықты (талап етуді беру құқықты) басқаға беру туралы келісім, тұрақсыздық айыбына қатысты құқықты (талап етуді беру құқықты) басқаға бермей залалдарды өтеу жарамсыз болады. Талап етуді беру құқығы туралы шарт азаматтық-құқықтық шарттар туралы жалпы ережелерге бағынады. Шарттың елеулі ережелері оның пәні болып табылады, яғни келісімшартта тікелей көрсетілген талаптың түрлері, талап етуді беру құқығынан туындаған міндеттеме нақтылануы тиіс. Талап ету құқығын беру – нақты міндеттеме бойынша алғашқы несие берушінің талап ету құқығының жаңа несие берушіге ауысуы жөніндегі келісімі [2, 79 б.].

Талап етуді беру құқығы ақысыз да, ақылы негізде рұқсат беріледі. Ақысыз келісімшарт сыйға тарту шарты ретінде қарастырылуы мүмкін, өйткені басқа тараптың меншігіне затты не өзіне немесе үшінші тұлғаға құқықты (талап етуді беру құқығын) тегін береді. Бұл келісімшарт құқықтық нысанда ақылы да, ақысыз да болуы мүмкін. Мысалы: алғашқы несие беруші затты танысына сақтауға береді, содан соң оны жаңа несие берушіге сатады), сыйға тарту шарты негізінде (ол затты сыйлайды). Қазақстан Республикасының азаматтық кодексінің 325 бабына сәйкес кепіл туралы келісімшарт бойынша талап ету құқықтарын беру, яғни кепіл ұстаушы кепіл туралы шарт бойынша несие берушінің құқықтарын беру туралы ережелерді сақтай отырып, талап ету құқықтары арқылы өз құқықтарын басқа тұлғаға беруге құқылы. Осы тұрғыда борышкер тараптың келісім керек пе деген сұраққа жауап, Қазақстан Республикасының азаматтық кодексінің 339 бабына сәйкес, яғни несие беруші құқықтарының басқа адамға ауысу негіздері мен тәртібі ережесінің 2 тармағына сәйкес, несие беруші құқықтарының басқа адамға ауысуы үшін, егер заң құжаттарында немесе шартта өзгеше көзделмесе, борышкердің келісімі талап етілмейді.

Егер кредитор құқықтарының басқа адамға ауысқаны жөнінде борышқорға жазбаша түрде хабарланбаса, жаңа кредитор осыдан туындайтын өзіне қолайсыз салдарға тәуекел етеді. Бұл жағдайда бастапқы кредитор міндеттемені орындағаны тиісті кредиторға орындағаны болып табылады. Бұл жерде тәуекелге баратын жаңа кредитор болып табылады.

Несие берушінің жеке басымен тығыз байланысты құқықтардың, атап айтқанда алимент жөніндегі және азаматтың өміріне немесе денсаулығына келтірілген зиянның орнын толтыру жөніндегі талаптардың басқа адамға ауысуына жол берілмейді.

Жеке басына тығыз байланысты құқықтар мен міндеттер ауыспайтын жағдайларды қарастырып көрелік, яғни егер заң құжаттарында немесе шартта өзгеше көзделмесе, алғашқы несие берушінің құқығы жаңа несие берушіге құқықтың ауысуы кезінде болған көлемде және сондай жағдайларда ауысады. Атап айтқанда, жаңа несие берушіге міндеттемені орындауды қамтамасыз ететін, сондай-ақ басқа да құқықты, соның ішінде алынбаған сыйақыға (мүддеге) құқықты талап етуге байланысты құқықтар ауысады. Міндеттемедегі уәкілетті тұлға (кредитор) ауысады. Қалған міндеттемелік құқықтағы ережелер өзгеріссіз қалады, атап айтқанда, сол борышкер және оның міндеттері. Мысалы Қазақстан Республикасының азаматтық кодексінің 840 бабының 1 тармағына сәйкес, егер мүліктік сақтандыру шартында өзгеше көзделмесе, сақтандыру төлемін жүзеге асырған сақтандырушыға сол төленген соманың шегінде, сақтандыру нәтижесінде өтелген залалдар үшін жауапты адамға қоятын сақтанушының (сақтандырылған адамның) талап қою құқығы ауысады. Алайда қасақана залал келтірген адамға талап қою құқығының сақтандырушыға ауысуын жоққа шығаратын шарт талабы маңызсыз болады. Сақтандыру шартында суброгация термині (ауыстыру, беру) міндеттеменің өзін өзгертпей оның қатысушыларының біреуін ауыстыруын білдіреді. Суброгацияның цессиямен ұқсастығын екі жағдайда да несие беруші құқығының басқа ауысуы қарастырылып отыр. Бірақ дегенменде екеуінің айырмашылығы бар, цессия талап етуді беру туралы шарт жасалады, ал суброгацияда құқық шарт бойынша емес, жаңа несие берушінің алғашқы несие берушіге төлем жасауы бойынша ауысуы қарастырылады. Сақтандыру шартына қатысты бқл жерде суброгация, ал кепілдікке қатысты несие беруші құқығының басқа адамға өтуінің өзінше дербес жағдайы орын алады [3, 604 б.].

Қазақстан Республикасының азаматтық кодексінің 342 бабына сәйкес, борышқор талаптардың осы адамға ауысқанына дәлелдемелерді өзіне табыс еткенше жаңа несие берушіге міндеттемелерді орындамауға құқылы.

Талап етуді беру құқығын басқа адамға берген несие беруші оған талап ету құқықтарын куәландыратын құжаттарды беруге және талапты жүзеге асыру үшін маңызы бар мәліметтерді хабарлауға міндетті.

Шарт негізінде немесе қабылдау беру актісі негізінде жүзеге асуы мүмкін

Қазақстан Республикасының азаматтық кодексінің 343-бабына сәйкес жаңа несие берушінің талабына борышқордың қарсылық білдіруі

Борышқор міндеттеме жөніндегі құқықтардың жаңа несие берушіге ауысқаны туралы хабарды алар кезінде бастапқы несие берушіге қоймақшы болған қарсылықтарын жаңа несие берушінің талаптарына қарсы қоюға құқылы.

Несие беруші құқықтарының заң құжаттары негізінде басқа адамға ауысуы. Міндеттеме жөніндегі несие берушінің құқықтары заң құжаттары және соларда көрсетілген мынадай жағдайлардың болуы негізінде ауыстырылады, атап айтсақ,

- 1) несие берушінің құқықтарындағы әмбебап құқықты мирасқорлық нәтижесінде;
- 2) заң құжаттарында мұндай ауысу мүмкіндігі көзделсе, несие беруші құқықтарының басқа адамға ауысуы туралы сот шешімі бойынша;
- 3) міндеттемені оның кепіл болушысы, тапсырушысы немесе осы міндеттеме бойынша борышқор болып табылмайтын кепілге зат берушінің орындалуы нәтижесінде;
- 4) сақтандырушы сақтандыратын жағдайдың басталуына жауапты борышқорға несие берушінің құқықтарын алып берген кезде;
- 5) заң құжаттарында көзделген өзге жағдайларда басқа адамға ауысады

Талап етуді беру шарттары

1. Несие берушінің талап етуді басқа адамға беруіне жол беріледі, себебі ол заң құжаттарына немесе шартқа қайшы келмейді.

2. Егер несие берушінің жеке басының борышқор үшін елеулі маңызы болса, борышқордың келісімінсіз міндеттеме жөніндегі талап етуді беруге жол берілмейді.

Кепіл туралы шарт бойынша құқықтарды беру. Бұған мысал, Қазақстан Республикасының азаматтық кодексінің 325 бабына сәйкес, егер 1. Кепіл ұстаушы кепіл туралы шарт бойынша несие берушінің құқықтарын беру туралы ережелерді сақтай отырып талапқа көну арқылы өз құқықтарын басқа жаққа беруге құқылы.

2. Кепіл туралы шарт бойынша кепіл ұстаушының өз құқықтарын басқа адамға беруі, егер кепілмен қамтамасыз етілген негізгі міндеттеме бойынша борышқорға талап ету құқықтары нақ сол адамға берілсе, заңды болады.

Талап етуді беру нысаны келесі негіздер бойынша жүзеге асады, олар:

1. Жазбаша (жай немесе нотариалды) түрде жасалған мәмілеге негізделген талап етуді беру тиісті жазбаша түрде жасалуға тиіс.

2. Мемлекеттік тіркеуді талап ететін мәміле бойынша талап етуді беру осы мәмілені тіркеу үшін белгіленген тәртіп бойынша тіркелуге тиіс.

3. Ордерлі бағалы қағаз бойынша талап етуді беру осы бағалы қағаздағы индоссамент арқылы жасалады.

Талап етуді берген несие берушінің жауапкершілігіне тоқталатын болсақ, егер талап етуді берген бастапқы несие беруші жаңа несие берушінің алдында оған берілген талаптардың жарамсыздығы үшін жауап береді, бірақ бұл талапты борышқордың орындамағаны үшін бастапқы несие беруші жаңа несие берушінің алдында борышқор үшін кепіл болуды өзіне алғаннан басқа жағдайда, сондай-ақ егер Қазақстан Республикасының азаматтық кодексінің немесе шартта өзгеше көзделмесе, жауап бермейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Гражданский кодекс Российской Федерации. Ч.1 [Текст]: Постатейный комментарий. -1326 с. М., - 2011

2. Қыстаубай Ө.С. Азаматтық құқық. Оқу құралы. – Алматы, «Асыл мұра», 2011. – 324 б.

3. Азаматтық құқық. I том. Жоғары оқу орындарына арналған оқулық (академиялық курс). Өңделген және толықтырылған 2-басылымы. Жауапты ред.: М.К. Сүлейменов, Ю.Г. Басин. – Алматы, 2003. – 736 бет

С.Ж.Кусаинов

з.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институтының, құқықтану кафедрасының қауымдастырылған профессоры
e-mail: zagalbaili@mail.ru

ПАРАҚОРЛЫҚТЫ ТЕРГЕП-ТЕКСЕРУГЕ ҚАРСЫЛЫҚ БІЛДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІН ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа

Мақала сыбайлас жемқорлықтың көрінісі ретінде пара алуды тергеп-тексеруге қарсы тұру мәселесін зерттеуге арналған. Қарсылықты еңсеруді толығырақ түсіну үшін автор пара алуды сотқа дейінгі тергеуге қарсылық пен оны жеңу шараларын талдайды.

Түйін сөздер: сыбайлас жемқорлық, пара алу әдістері, құқық бұзушы, парақорлыққа қарсы іс-қимыл, пара алуды сотқа дейінгі тергеу, виртуалды із.

Кусаинов С.Ж.

к.ю.н., и.о. ассоциированного профессора кафедры юриспруденции ИИиП НАО «КазНПУ имени Абая», e-mail: zagalbaili@mail.ru

ПУТИ РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ РАССЛЕДОВАНИЯ ВЗЯТОЧНИЧЕСТВА

Аннотация

Статья посвящена изучению проблемы противодействия расследованию взяточничества как проявления коррупции. Чтобы более полно понять преодоление сопротивления, автор анализирует сопротивление досудебному расследованию получения взятки и меры по ее преодолению.

Ключевые слова: коррупция, методы взятки, правонарушитель, противодействие взяточничеству, досудебное расследование взяточничества, виртуальный след.

Kussainov S. Zh.

Associate Professor of the Institute of History and Law named after Abai Kazak National Pedagogical University
e-mail: zagalbaili@mail.ru

WAYS TO RESOLVE PROBLEMS OF OBJECT TO BRIBERY INVESTIGATIONS

Abstract

The article is devoted to the study of the problem of countering the investigation of bribery as a manifestation of corruption. For a better understanding of overcoming opposition, the author analyzes the opposition to pre-trial investigation of bribery and measures to overcome them.

Key words: corruption, methods of receiving a bribe, offender, counteraction to bribery, pre-trial investigation of bribery, virtual footprint.

Сыбайлас жемқорлықтың көрінісі парақорлық мәселесі соңғы жылдары заңгер ғалымдар арасында қызу пікірталасқа айналып қана қоймай, тәжірибелік қызметіне де тікелей әсер етті. Парақорлық құқықтық мәдениетке, адамның құқықтары мен бостандықтарына қауіп төндіріп, мемлекеттің экономикалық дамуын тежейді. Қазақстан, басқа да посткеңестік республикалар сияқты, қазір парақорлық өте кең тараған мемлекет ретінде қабылданады. Қазіргі уақытта парақорлық мемлекеттік және муниципалдық қызметтен бөлек, білім беру, жеке сектор, кәсіподақтар мен саяси партиялар арасында, шоу-бизнес әлемінде, спортта және өмірдің басқа салаларында да орын алуда. Қоғам мен мемлекет дамып, онымен бірге сыбайлас жемқорлықтың да алуан түрлілігі, параның түрі күрделеніп, шиеленісе түсуде. Парақорлыққа қарсы күрес құқық қорғау қызметкерлеріне пара берген адамдарды жауапкершілікке тартуды, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтардың салдарын жоюды, заңсыз алынған мүлікті немесе көрсетілген қызмет құнын өндіруді, құқық бұзушылықтар нәтижесінде жасалған актілер мен сыбайлас жемқорлық әрекеттердің күшін жоюды, бұзылған заңды құқықтар мен мүдделерді қалпына келтіруді көздейді. Сыбайлас жемқорлық жүйелі құбылыс екенін ескерсек, онымен күрес жүйелі болуы керек. Осыған байланысты сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес тетіктерін одан әрі жетілдіру қажет. [1, б. 29]

Пара алудың алдын алу, ашу және тергеп-тексеру құқық қорғау органдарының маңызды міндеті болып табылады, өйткені парақорлық әрекеттерін жүзеге асырудың ауқымы мен ерекшеліктері және олардың таралу жолдарыда қарқын алуда. Қылмыстық құқық бұзушылықты тез, толық және сапалы тергеп-тексеру және оны жасағаны үшін қылмыстық жауаптылықтың бұлтартпастығы қағидасын жүзеге асыру ғана жағдайды өзгерте алады. Бұл қылмыстарды тергеудің өз ерекшеліктері мен күрделілігі бар, ол криминалистикалық әдебиеттерде пара алудың заманауи әдістері жеткілікті зерттеуді қажет етеді. Қылмыстың бұл түрінің нашар ашылуының себептері пара алуды тергеудің теориялық және практикалық негіздерінің жеткіліксіздігі болып табылады, бұл құқық қорғау органдарының қылмыстық құқық бұзушылықтың осы түрін тергеп-тексеру әдістерін білмеуі. Тәжірибеде тергеушіден жоғары кәсібилікті, жоғары тәжірибені, осы

қылмыстың мәні мен оны дәлелдеу әдістерін терең білуді, кейде жеке азаматтық батылдықты талап етеді. Өкінішке орай, тәжірибелі, кәсіби тұрғыдан жетілген тергеушілер саны жеткіліксіз. Пара алу фактілерін тергеп-тексеру кезде бірқатар маңызды мәселелер туындайды, олар төмендегідей: 1) бұл санаттағы істерде жәбірленуші жоқ, екі тарап та параны бір адам беріп, екінші тұлға алғанын жасыруға мүдделі. Бұл жағдай тергеушінің қылмысты ашу және іс бойынша жеткілікті дәлелдемелерді жинау мүмкіндігін айтарлықтай төмендетеді, нәтижесінде айыптаулардың көпшілігі жанама дәлелдерге негізделеді, оларды бағалау айтарлықтай қиындықтар туғызады; 2) қылмыстық құқық бұзушылық көп жағдайда латенттіктің жоғары дәрежесімен және қоғам үшін жағымсыз салдарлармен сипатталатын қауіпті әлеуметтік-құқықтық құбылыс куәлерсіз іске асырылады; 3) қылмыс жасау әдісі көбінесе параның қолдан қолға ауысуын білдіреді, бұл ең көп кездесетін жағдайлар. Бірақ қазір пара алу мен берудің жасырын тәсілі кең тараған, мысалы, пара алуды цифрлық технологияларды пайдалану. Цифрландыру сыбайлас жемқорлықтың көрінісі парқорлықтың жаңа схемаларын тудыратынын есте ұстаған жөн: «үлкен деректер» саудасынан бастап дауыстарды санау арқылы алаяқтыққа немесе «кездейсоқ» бағдарламалық жасақтама қателері мен смарт келісімшарттардағы сәтсіздіктерге дейін. Қазіргі қылмыскерлер арнайы технологияларды жасақтап, оларды заңды «айналып өту» үшін қолданады.

Цифрлық технологиялардың дамуы паракорлықпен күресумен айналысатын құқық қорғау органдарының криминалистикалық қызметіне де әсер етеді. Қылмыстың жаңа түрлерінің пайда болуына, сонымен қатар цифрлық технологиялардың жалпы тұрмыстық, әкімшілік коммерциялық құрылымдар дәлелдемелерді, қылмыс іздерін жинаудың әртүрлі тәсілдерінде жаңа мүмкіндіктер ашты. Тіпті жаңа термин пайда болды – «виртуалды із» бұл компьютерлік және цифрлық ортадағы белгілі бір әрекеттердің, қылмысқа байланысты компьютерлік ақпаратты сақтау жүйелерінің өзгеруінің нәтижесі деп түсініледі. Мұндай іздерге жатады компьютердің қатты дискілері, басқа сақтау құралдары, жедел жадтағы іздер, әртүрлі цифрлық құрылғылар, мобильді байланыс жүйелері; 4) Паракорлық әрекеттерін ашу мен тергеп - тексерудегі қиындықтар қылмыстық-құқықтық және қылмыстық-процессуалдық иммунитеттен туындайды. Біріншісі еңсерілсе, екіншісі қылмыстық қудалауды жүзеге асыруда қосымша кедергілер тудырады. Қылмыстық іс жүргізуден иммунитеті бар адамдарға қатысты қылмыстық қудалауды жүзеге асыру, әдетте, тактикалық тұрғыдан қиын, ал қылмыстық істер сирек сотқа жетіп, кінәлі жауапкершілікке тартылады. Осылайша, қол сұғылмаушылық құқығын иелену саналы түрде заңсыз әрекеттерге баратын адамдар үшін қалайлы мақсат болып табылады, сондықтан шенеуніктер пара алумен шектелмейді, билік құрылымдарына кіруге ұмтылады. Тергеп тексеруге қарсы әрекеттің ең белсенді субъектілері күдіктіден (айыпталушыдан), адвокаттардан және жемқор басшылар мен лауазымды тұлғалардан басқа кейде тергеу субъектісінің тікелей жетекшілері де болады.[2, б. 214]

Тәртіп сақшылары ауыр жұмысы үшін мемлекет тарапынан өте аз жалақы төленеді деген сылтаумен пара алады. Пара алу бойынша қылмыстық істердің құқық қорғау қызметкерлеріне, негізінен полиция қызметкерлеріне, салық инспекция қызметкерлеріне, кеден органдарына, сирек жағдайларда прокурорларға қатысты қозғалатыны соның айғағы. Көп жағдайда қылмыстық істердің жартысына жуығы азаматтардың лауазымды тұлғалардың олардан пара бопсалау туралы арызы бойынша қозғалады, ал бұл соңғысының парамен ұсталуымен, яғни қылмыс фактісі анықталған паракорлығы анық кезде қозғалады. Басқа жағдайларда тергеп-тексерудің сәттілігіне сенбейтін, тергеп-тексеру туралы шешім қабылдаудан жалтаратын тергеушілер негізсіз ұзақ және қажетсіз алдын ала тексерулерді іске асырады, нәтижесінде уақыт пен істі дәлелдеу мүмкіндігі жоғалады. Пара алу істерінің ерекшеліктері іс жүзінде дер кезінде тергеп тексерудің өзі пара алушылардың әшкереленуіне кепілдік бермейтінін көрсетеді. Пара алу фактілері бойынша алғашқы жүргізілетін тергеу әрекеттерінің бірі арыз берушіден жауап алу болып табылады. Жауап алудың өзектілігі бастапқы кезеңде жасалған қылмыс туралы мәліметтердің болмауына

байланысты, тергеушінің пара алу фактісі бойынша анықталатын мәліметтерді тек оның айғақтарынан ала алатындығынан туындайды. Пара алушыларды қолма қол қылмыстық құқық бұшылықты жасау үстінде ұстау – оларды әшкерелеудің тиімді құралдарының бірі. Бұл шаралар нақтылықты талап етеді және пара алушыны қылмыс үстінде ұстауға тергеушінің қатысуын қажет етеді. Ол қамауға алуды дұрыс жоспарлауға, жүргізуге, оны дұрыс ресімдеуге тергеп-тексеруге үшін мықты дәлелдемелік негіз жасауға мүмкіндік береді. Сонымен, пара алудың криминалистикалық сипаттамасын талдай келе, бұл қылмыстарды тергеудегі ең қиын қылмыстық құқық бұзушылықтардың бірі деп қорытындылауға болады. Жалпы парақорлықты табысты ашу бойынша ұсыныстар мыналар болып табылады: 1. Пара алуды тергеу әдістемесін оңтайландыру; 2. Білім беру ұйымдарында заңгерлерді, түптеп келгенде, сыбайлас жемқорлық қылмыстар саласындағы мамандардың біліктілігін арттыруға мүмкіндік беретін арнайы оқу пәнін – сыбайлас жемқорлық қылмыстарды тергеу әдістемесін енгізіп әзірлеу қажет. [3, б. 202] Парақорлықты тергеп-тексеруге келетін болсақ, тергеушілерге келесідей шараларды іске асырғаны жөн: 1) пара алу фактілері туралы хабарламаларды барынша оңтайлы тәсілдермен қысқа мерзімде алдын ала тергеп-тексеру; 2) қылмыс белгілері анықталған кезде дереу сотқа дейінгі тергеп тексеру өндірісін іске асыру; 3) пара алушыларды әшкерелеу мақсатында, тергеушінің анықтау органдарымен өзара әрекеттесіп жедел-ізвестіру қызметінің нәтижелерін барынша кеңінен пайдалану керек. [4] Пара алу фактілерін тергеу кезінде тергеуші мен жедел-ізвестіру қызметкерлерінің келісілген және мақсатты өзара іс-қимылын жүзеге асыру пара беру және алу белгілерін анықтап, кінәлілерді жауапкершілікке тартып сондай-ақ тергеуге ықтимал қарсылықты еңсеру бойынша негізгі міндеттерді шешеді. Осы талаптарды іс жүзінде сақтау пара алушыларды әшкерелеу жолын қысқартады, алдын ала тергеудің әлеуетін арттырады, сонымен қатар пара алу қылмыстарын ашуды айтарлықтай арттырады.

Пайдаланылған әдібиеттер тізімі

1. Смагулов А. А. Казахстанский опыт борьбы с коррупцией. Журнал российского права № 7 — 2012, С 26-29
2. Трухачев В.В. О некоторых вопросах взаимодействия следователя с оперативным аппаратом при расследовании взяточничества в условиях противодействия. ОБЩЕСТВО И ПРАВО. 2014 - № 4 (50) С 212-215. (дата обращения: 15.04.2023).
3. Панкратова, В. В. Проблемы расследования взяточничества и пути их решения // Юридические науки: проблемы и перспективы : материалы III Междунар. науч. конф.— Казань : Бук, 2015. — С. 200-203. — URL: <https://moluch.ru/conf/law/archive/141/8023/> (дата обращения: 14.04.2023).
4. Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Криминалистика. Учебник для вузов. Под ред. Заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р. С. Белкина. - М.:Издательство НОРМА 2000. - 990 с.

Мелис С. – студент 2го курса кафедры юриспруденции ИИиП НАО «КазНПУ имени Абая»

Научный руководитель: к.ю.н., и.о. ассоц.профессора Сайлибаева Ж.Ю.

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА КОРРУПЦИОННЫЕ ПРАВОНАРУШЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

Коррупция остается серьезной проблемой в Казахстане и оказывает разрушительное воздействие на экономику страны, политическую стабильность и социальное развитие.

Казахстанская система уголовного правосудия имеет различные законы для борьбы с коррупцией, включая криминализацию коррупционных правонарушений.

Целью является изучение уголовной ответственности за коррупционные правонарушения в Казахстане, включая определение коррупции, формы коррупции, соответствующие правовые положения и проблемы, с которыми сталкиваются при судебном преследовании по делам о коррупции.

Ключевые слова: взяточничество, растрата, кумовство, торговля влиянием, последствия для общества и экономики.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР ҮШІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК

Андатпа

Сыбайлас жемқорлық Қазақстанда елеулі проблема болып қала береді және ел экономикасына, саяси тұрақтылыққа және әлеуметтік дамуға деструктивті әсер етеді. Қазақстандық қылмыстық сот төрелігі жүйесінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес, оның ішінде сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды криминализациялау үшін түрлі заңдар бар.

Мақсаты сыбайлас жемқорлықты, сыбайлас жемқорлық нысандарын, сыбайлас жемқорлық туралы істер бойынша сот қудалау кезінде кездесетін тиісті құқықтық ережелер мен проблемаларды айқындауды қоса алғанда, Қазақстандағы сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар үшін қылмыстық жауаптылықты зерделеу болып табылады.

Түйінді сөздер: паракорлық, жымқыру, непотизм, ықпал ету саудасы, қоғам мен экономикаға салдары.

CRIMINAL LIABILITY FOR CORRUPTION OFFENSES IN KAZAKHSTAN

Summary

Corruption remains a serious problem in Kazakhstan and has a devastating impact on the country's economy, political stability and social development. Kazakhstan's criminal justice system has various laws to combat corruption, including criminalizing corruption offenses.

The aim is to examine criminal liability for corruption offences in Kazakhstan, including the definition of corruption, forms of corruption, relevant legal provisions and challenges faced in prosecution in corruption cases.

Key words: bribery, embezzlement, nepotism, influence trading, consequences for society and economy.

Коррупция - широко распространенная проблема, затрагивающая многие страны, включая Казахстан. Это определяется как злоупотребление вверенной властью в личных целях и охватывает широкий спектр действий, включая взяточничество, растрату и мошенничество. В Казахстане коррупция была определена как серьезная проблема для развития и стабильности страны, поскольку это подрывает общественное доверие к государственным институтам, сдерживает экономический рост и негативно сказывается на репутации страны.

В системе уголовного правосудия Казахстана действует несколько законов по борьбе с коррупцией, включая Уголовный кодекс и Закон о противодействии коррупции. Эти законы криминализуют различные формы коррупции, включая взяточничество, растрату и злоупотребление властью. Уголовный кодекс устанавливает общие принципы уголовной ответственности за коррупционные правонарушения, в то время как Закон о борьбе с коррупцией и Закон о противодействии коррупции содержат более конкретные положения об определении коррупционных правонарушений и наказании за них.

Различные виды коррупции различаются с точки зрения их масштабов, серьезности и воздействия.

Взяточничество. Взяточничество относится к акту предложения, дачи, получения или вымогательства взятки в обмен на услугу или преимущество. Это одна из наиболее распространенных форм коррупции, которая может иметь место на различных уровнях государственного управления и в различных секторах экономики. Взяточничество подрывает честность государственных должностных лиц, подрывает доверие общественности к государственным институтам и может иметь серьезные экономические последствия, такие как создание неравных условий для бизнеса.

Растрата. Растрата относится к несанкционированному использованию денежных средств или имущества в личных целях. Это часто происходит в государственном секторе, где лица, занимающие руководящие должности, имеют доступ к большим суммам государственных средств. Растрата может иметь серьезные экономические последствия, включая снижение общественного доверия и сокращение государственных доходов.

Непотизм. Кумовство относится к практике отдачи предпочтения родственникам или друзьям при распределении ресурсов или возможностей. Это часто ассоциируется с политической коррупцией, когда политические лидеры отдают предпочтение своим друзьям и членам семьи при распределении государственных контрактов, рабочих мест и других ресурсов. Кумовство может иметь серьезные последствия для общества, поскольку оно подрывает принципы заслуг и справедливости и создает чувство негодования среди тех, кто лишен возможностей.

Торговля влиянием вразнос. Торговля влиянием относится к акту использования личных связей или политического влияния для обеспечения благоприятного результата для себя или других. Эта форма коррупции может иметь место на различных уровнях государственного управления и может включать использование политического влияния для получения контрактов, лицензий или других льгот. Торговля влиянием может иметь серьезные последствия, поскольку она подрывает целостность государственных институтов и создает неравные условия для бизнеса и частных лиц.

Понимание различных видов коррупции имеет важное значение для разработки эффективных стратегий решения этой проблемы. Формы коррупции, обсуждаемые в этой статье, являются лишь несколькими примерами широкого спектра видов деятельности, подпадающих под понятие коррупции. Повышая осведомленность о различных видах коррупции и их последствиях, можно мобилизовать общественность и разработать эффективные стратегии борьбы с коррупцией и способствовать прозрачности и подотчетности в правительстве и бизнесе.

Особенности видов коррупции

Нормативные правовые акты являются важным компонентом правовой системы Казахстана, и с ними связано несколько видов коррупции. Вот некоторые особенности наиболее распространенных видов коррупции в нормативных правовых актах в Республике Казахстан:

— Взяточничество является наиболее распространенным видом коррупции, связанным с нормативными правовыми актами в Казахстане. Это происходит, когда физическое лицо предлагает взятку государственному должностному лицу или государственному служащему в обмен на благоприятное отношение или с целью повлиять на решение регулирующих органов. Взяточничество может иметь место в самых разных контекстах, таких как лицензирование, выдача разрешений или правоприменительные действия.

— Другим распространенным видом коррупции, связанной с нормативными правовыми актами, является злоупотребление властью государственными должностными лицами или государственными служащими. Это происходит, когда лица, занимающие руководящие должности, злоупотребляют своей властью, чтобы влиять на решения регулирующих органов ради личной выгоды или в интересах других.

— Мошенничество - это еще один вид коррупции, который может иметь место в контексте нормативных правовых актов. Это может включать фальсификацию информации или документов, искажение фактов или иной обман регулирующих органов или правительственных чиновников с целью повлиять на решение регулирующих органов.

— Конфликт интересов - это тип коррупции, который возникает, когда лица, занимающие руководящие должности, имеют личный интерес или финансовую заинтересованность в регулирующем решении. Это может поставить под угрозу их объективность и привести к решениям, которые не отвечают общественным интересам.

— Сговор - это еще один вид коррупции, который может иметь место в контексте нормативных правовых актов. Это происходит, когда отдельные лица или организации работают сообща, чтобы манипулировать решениями регулирующих органов в своих собственных интересах.

Существует несколько основных проблем, связанных с этим вопросом. Некоторые из наиболее значительных проблем уголовных коррупционных правонарушений в Казахстане включают:

Отсутствие прозрачности

Одной из основных проблем в Казахстане является отсутствие прозрачности в деятельности правительства и бизнеса. Такое отсутствие прозрачности затрудняет привлечение государственных должностных лиц и лидеров бизнеса к ответственности за их действия и может привести к тому, что коррупционные действия останутся незамеченными и безнаказанными.

Слабая правовая база: в Казахстане действуют законы по борьбе с коррупцией, некоторые эксперты утверждают, что эти законы недостаточно надежны для эффективного решения проблемы. Кроме того, высказывались опасения по поводу политического влияния в судебной системе, которое может привести к тому, что дела о коррупции не будут преследоваться так эффективно, как следовало бы.

Культура безнаказанности: В Казахстане существует культура безнаказанности, особенно среди тех, кто занимает руководящие посты. Это означает, что многие лица, занимающиеся коррупционной практикой, не сталкиваются с последствиями своих действий, которые могут способствовать дальнейшему коррупционному поведению.

Ограниченная свобода гражданского общества и СМИ

Организации гражданского общества и средств массовой информации играют жизненно важную роль в мониторинге и разоблачении коррупционных практик, но в Казахстане эти группы сталкиваются со значительными ограничениями и давлением. Это затрудняет им эффективное выполнение своей работы и ограничивает способность граждан привлекать к ответственности тех, кто находится у власти.

Экономическое неравенство

Экономическое неравенство является серьезной проблемой в Казахстане и может способствовать коррупции. Когда люди чувствуют, что у них мало вариантов улучшить свое экономическое положение, они с большей вероятностью будут заниматься коррупционной деятельностью, чтобы добиться успеха.

Решение этих проблем потребует постоянных усилий со стороны правительства Казахстана, организаций гражданского общества и международного сообщества. Эти усилия необходимо будет сосредоточить на укреплении правовой базы, содействии прозрачности и создании культуры подотчетности, которая ясно дает понять, что коррупционная практика недопустима. Кроме того, устранение экономического неравенства и поощрение большей свободы для гражданского общества и организаций средств массовой информации могут помочь создать более стабильное и справедливое общество, в котором коррупция с меньшей вероятностью будет процветать.

Международные последствия

Казахстан является значительным игроком в регионе, и его проблемы с коррупцией могут иметь международные последствия. Коррупция в Казахстане может повлиять на

иностранных инвесторов, а также на отношения страны с другими странами. Кроме того, это может способствовать транснациональной организованной преступности и отмыванию денег, что может иметь негативные последствия за пределами Казахстана.

Отсутствие защиты осведомителей: Осведомители играют решающую роль в разоблачении коррупции, но в Казахстане существует ограниченная защита для тех, кто заявляет о коррупционной деятельности. Это может заставить людей не решаться высказаться, что может способствовать формированию культуры молчания в отношении коррупционных практик.

Сложная бизнес-среда: бизнес-среда Казахстана сложна, и в ней может быть трудно ориентироваться, особенно иностранным компаниям. Эта сложность может способствовать тому, чтобы коррупционные действия оставались незамеченными, и может способствовать формированию культуры кумовства.

Отсутствие политической воли: несмотря на усилия правительства по борьбе с коррупцией, существуют опасения, что у некоторых чиновников может не хватить политической воли по-настоящему решить проблему. Это может привести к половинчатым усилиям и ограниченному прогрессу в борьбе с коррупцией.

Ограниченная осведомленность общественности: наконец, существует ограниченная осведомленность общественности о негативных последствиях коррупции в Казахстане. Этот недостаток осведомленности может затруднить организациям гражданского общества мобилизацию граждан на то, чтобы требовать подотчетности и прозрачности от своего правительства и бизнеса.

Решение этих проблем потребует всеобъемлющих и последовательных усилий со стороны всех слоев общества. Эти усилия необходимо будет сосредоточить на создании более прочной правовой базы, содействии прозрачности и создании культуры подотчетности. Также будет важно поддерживать организации гражданского общества и средства массовой информации, а также повышать осведомленность общественности о негативных последствиях коррупции. При наличии правильных стратегий и приверженности можно снизить уровень коррупции в Казахстане и создать более стабильное и процветающее будущее для всех граждан.

Приведем некоторые примеры. Коррупция остается серьезной проблемой в Казахстане, центральноазиатской стране. За последние несколько десятилетий всплыло несколько громких коррупционных дел, что подчеркивает необходимость продолжения усилий по борьбе с этой широко распространенной проблемой.

Скандал с Kazakhgate: В конце 1990-х и начале 2000-х годов несколько высокопоставленных казахстанских чиновников, включая бывшего премьер-министра Акежана Кажегельдина, были замешаны в схеме взяточничества и отмывания денег. Дело касалось перевода крупных сумм денег от западных нефтяных компаний на оффшорные счета в обмен на благоприятный режим в нефтяном секторе [1].

Скандал с БТА банком: В 2009 году председатель правления БТА банка Мухтар Аблязов бежал из страны после того, как его обвинили в растрате и мошенничестве. Дело касалось незаконного присвоения до 10 миллиардов долларов у банка, одного из крупнейших финансовых учреждений в стране на тот момент [2].

Трагедия в Жанаозене: В 2011 году по меньшей мере 16 человек были убиты и сотни получили ранения во время жестокого подавления забастовки нефтяников в западном городе Жанаозен. Инцидент подвергся широкой критике за широко распространенную коррупцию и злоупотребление властью со стороны местных чиновников и полиции [3].

Дело Галимжана Есенова: В 2018 году бывший мэр Алматы Галимжан Есенов был арестован и обвинен в коррупции. Его обвинили в получении взяток от предприятий в обмен на благоприятное отношение, включая выделение земли и выдачу разрешений [4].

Эти случаи демонстрируют необходимость продолжения усилий по борьбе с коррупцией в Казахстане. Это включает в себя укрепление антикоррупционных законов и институтов, содействие прозрачности и подотчетности, а также расширение прав и

возможностей гражданского общества в области мониторинга коррупции и отчетности о ней. Борясь с коррупцией и совершенствуя управление, Казахстан может создать более стабильное и процветающее будущее для своих граждан.

Вывод

Криминализация коррупционных правонарушений в Казахстане является необходимым шагом в борьбе с коррупцией. Однако необходимо сделать больше для эффективного судебного преследования по делам о коррупции и обеспечения привлечения к ответственности тех, кто занимается коррупционной деятельностью. Это требует согласованных усилий правительства, судебных органов и гражданского общества для решения проблем, с которыми сталкиваются при преследовании по делам о коррупции, включая отсутствие политической воли, независимости судебных органов и отсутствие эффективных программ защиты свидетелей. Работая сообща, можно добиться прогресса в борьбе с коррупцией в Казахстане.

Использованные источники:

1. Дело Кажегельдина // <https://www.ng.ru/cis/1999-09-25/kazhegeldin.html>
2. Дело Аблязова // <https://ru.sputnik.kz/20170607/delo-ablyazova-hronologiya-sobytij-2458232.html>
3. Это была стрельба на поражение // <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-zhanaozen-2011-interview-galym-ageleuov/30327578.html>
4. Бывшие родственники Г.Есенова // <https://glavnoe24.info/>

*Молдахметова Ж.Е., Байсымакова Д.С.
Институт истории и права КазНПУ им.Абая*

Проблемные аспекты индивидуального предпринимательства в Республике Казахстан

Аннотация

В данной статье проанализированы теоретические и практические аспекты индивидуального предпринимательства в Республике Казахстан. Индивидуальное предпринимательство играет большую роль в хозяйственной жизни. Содержание гражданско-правового статуса индивидуальных предпринимателей предопределено содержанием гражданской правосубъектности, субъективных прав, юридических обязанностей, мер имущественной ответственности. Характеризуя правовое положение индивидуальных предпринимателей, отечественный законодатель применил особые приемы юридической техники, законодательной экономии, позволяющие использовать в целях установления правового статуса индивидуальных предпринимателей по аналогии закона и права правила, регулирующие деятельность коммерческих организаций.

Ключевые слова: Конституция РК, гражданский кодекс, предпринимательская деятельность, предпринимательство, индивидуальный предприниматель, гражданско-правовой статус, правосубъектность.

*Молдахметова Ж.Е., Байсымакова Д.С.
Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты*

Қазақстан Республикасындағы жеке кәсіпкерліктің проблемалық аспектілері

Андатпа

Осы мақалада Қазақстан Республикасындағы жеке кәсіпкерліктің теориялық және практикалық аспектілері талданған. Жеке кәсіпкерлік экономикалық өмірде үлкен рөл

атқарады. Жеке кәсіпкерлердің азаматтық-құқықтық мәртебесінің мазмұны Азаматтық құқық субъектілігінің, субъективті құқықтардың, заңды міндеттердің, мүлктік жауапкершілік шараларының мазмұнымен алдын ала анықталған. Жеке кәсіпкерлердің құқықтық жағдайын сипаттай отырып, отандық заң шығарушы жеке кәсіпкерлердің құқықтық мәртебесін белгілеу мақсатында заң мен заңға ұқсас коммерциялық ұйымдардың қызметін реттейтін ережелерді қолдануға мүмкіндік беретін заң техникасының, заңнамалық үнемдеудің арнайы әдістерін қолданды.

Түйінді сөздер: ҚР Конституциясы, Азаматтық кодекс, кәсіпкерлік қызмет, кәсіпкерлік, жеке кәсіпкер, азаматтық - құқықтық мәртебе, құқық субъектілігі.

Zh.E. Moldakhmetova, D.S. Baysymakova

Problematic aspects of individual entrepreneurship in the Republic

Abstract

This article analyzes the theoretical and practical aspects of individual entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan. Individual entrepreneurship plays an important role in economic life. The content of the civil status of individual entrepreneurs is predetermined by the content of civil legal personality, subjective rights, legal obligations, and measures of property liability. Describing the legal status of individual entrepreneurs, the Russian legislator applied special techniques of legal technique, legislative economy, which allow using the rules governing the activities of commercial organizations in order to establish the legal status of individual entrepreneurs by analogy with the law and law.

Keywords: Constitution of the Republic of Kazakhstan, civil code, business activity, entrepreneurship, individual entrepreneur, civil status, legal personality.

Право на предпринимательскую деятельность входит в состав конституционно закрепленных социально-экономических прав человека и гражданина РК. Нормы конституционного права устанавливают основы функционирования национальной экономики, исходные правила экономической жизни и деятельности. Экономическая деятельность является достаточно значимым объектом конституционно-правовой регламентации. В условиях рыночной экономики социально-экономические права и свободы призваны отразить на конституционно-правовом уровне социально-экономическое положение человека и гражданина как участника именно рыночных отношений. В этой связи так называемая экономическая составляющая Конституции РК направлена на обеспечение экономической свободы личности, а также на становление и эффективное развитие социально ориентированной экономики, при которой государство не только предусматривает свободу и гарантии предпринимательской деятельности, но и иные виды и формы экономической свободы, а также такие права, которые защищают человека от неблагоприятных явлений рыночной экономики, таких как нарушение прав. Предусмотренная Конституцией РК свобода предпринимательской и иной экономической деятельности неотъемлемым компонентом включает в себя свободу конкуренции и недопущение монополии, прежде всего, государственной монополии на организацию хозяйственной сферы жизни общества [1].

Предпринимательская деятельность - это самостоятельная, инициативная, инновационно - экономическая деятельность, осуществляемая с целью производства и обмена товаров, выполнения работ и оказания услуг (товарных услуг) на основе свободного и наемного труда профессиональными участниками деятельности, зарегистрированными таковыми в установленном законом порядке и действующими в целях удовлетворения частно-публичных интересов, получения положительного социально-экономического эффекта в индивидуальном или коллективном порядке в условиях предпринимательского риска и повышенной юридической ответственности.

Индивидуальное предпринимательство играет большую роль в хозяйственной жизни. Содержание гражданско-правового статуса индивидуальных предпринимателей predetermined содержанием гражданской правосубъектности, субъективных прав, юридических обязанностей, мер имущественной ответственности. Характеризуя правовое положение индивидуальных предпринимателей, отечественный законодатель применил особые приемы юридической техники, законодательной экономии, позволяющие использовать в целях установления правового статуса индивидуальных предпринимателей по аналогии закона и права правила, регулирующие деятельность коммерческих организаций.

По смыслу статьи 23 Предпринимательского кодекса Республики Казахстан, субъектами предпринимательства являются граждане, кандасы (оралманы) и негосударственные коммерческие юридические лица, осуществляющие предпринимательскую деятельность (субъекты частного предпринимательства), государственные предприятия (субъекты государственного предпринимательства)[2]. Кандасами (оралманами) в Казахстане называют этнических казахов-репатриантов, переселяющихся в Казахстан из соседних и иных стран (Узбекистан, Китай, Туркмения, Россия, Киргизия). Для осуществления предпринимательской деятельности физическому лицу необходимо зарегистрироваться в качестве индивидуального предпринимателя, а юридическое лицо должно быть создано в одной из организационно-правовой форме, предусмотренной Гражданским кодексом РК

Субъектами индивидуального предпринимательства являются физические лица, занимающиеся предпринимательской деятельностью без образования юридического лица и при отсутствии признаков юридического лица. К сожалению, до сих пор в ГК РК отсутствует правовая конструкция «предприниматель». Как справедливо указывается в литературе, легальное определение понятия предпринимателя в настоящее время отсутствует. Таким образом, сейчас предприниматель по своей сути является не юридической категорией, а экономической, так как в законодательстве нет определения того, что представляет собой предприниматель с точки зрения права. Отсутствие юридической формулы предпринимателя позволяет говорить о том, что легитимные основания занятия граждан предпринимательской деятельностью в этой связи весьма сомнительны. Указанный пробел, в свою очередь, не способствует привлечению капиталов иностранного бизнеса, привыкшего опираться на правовые категории. Прежде всего, необходимо отметить, что индивидуальную предпринимательскую деятельность осуществляют физические лица, которые гражданским законодательством признаются самостоятельными и равноправными участниками гражданского оборота. В этой связи предпринимательская правоспособность и дееспособность гражданина находятся в прямой зависимости от общегражданской правоспособности и дееспособности физического лица. Очевидно, что лицо, признанное по решению суда недееспособным, не может обладать и дееспособностью лица, осуществляющего индивидуальную предпринимательскую деятельность. Отсюда, правосубъектность индивидуального предпринимателя является более узкой по сравнению с правосубъектностью гражданина; при этом она реализуется в более строгом правовом режиме, поскольку предполагает определенные запреты, ограничения, дополнительные обязанности и ответственность. Деятельность индивидуального предпринимателя регулируется ст. 19 ГК РК, в которой сказано, что «гражданин вправе заниматься предпринимательской деятельностью без образования юридического лица с момента государственной регистрации в качестве индивидуального предпринимателя. К предпринимательской деятельности граждан, осуществляемой без образования юридического лица, соответственно применяются правила настоящего Кодекса, которые регулируют деятельность юридических лиц, являющихся коммерческими организациями, если иное не вытекает из закона, иных правовых актов или существа правоотношения» [3].

В соответствии с ГК РК, предпринимательской деятельностью является самостоятельная, осуществляемая на свой риск деятельность, направленная на систематическое получение прибыли от пользования имуществом, продажи товаров, выполнения работ или оказания услуг лицами, зарегистрированными в этом качестве в установленном законом порядке. При этом В.К. Андреев отмечает, что договорные и иные обязательства, осуществляемые коммерческими организациями и индивидуальными предпринимателями и направленные для целей, не связанных с личным, семейным, домашним и иным подобным использованием, получают в отдельных главах общей части обязательственного права специальное регулирование[4] .

Одним из основных условий осуществления индивидуальной предпринимательской деятельности является ее легитимность, т.е. государственное подтверждение законности вхождения субъектов в гражданский оборот.

Меры гражданско-правовой ответственности индивидуальных предпринимателей строятся на основе общих положений норм гражданского права об ответственности, но с учетом особенностей, вызванных спецификой предпринимательской деятельности и индивидуальным характером этой деятельности. Применение мер гражданско-правовой ответственности индивидуальных предпринимателей за неисполнение или ненадлежащее исполнение договорных обязательств основывается на общих и специальных положениях гражданского законодательства о договорной ответственности субъектов предпринимательского права, о гражданско-правовых обязательствах и договоре, об отдельных видах обязательств

В настоящее время необходимо более четкое определение понятий «индивидуальный предприниматель» и «предпринимательская деятельность», так как не всякая самостоятельная, осуществляемая на свой риск деятельность, направленная на систематическое получение прибыли от пользования имуществом, продажи товаров, выполнения работ или оказания услуг является предпринимательской, и не всякое лицо, осуществляющее эту деятельность, можно считать предпринимателем. Вопрос о том, является ли индивидуальным предпринимателем лицо, не зарегистрированное в качестве такового, но осуществляющее предпринимательскую деятельность, может решить суд, оценивая совокупность обстоятельств: объект и объем соответствующей деятельности, размер полученной прибыли, цели ее использования и др. Возможно потребуются и легальное определение понятия «индивидуальный предприниматель», включение в его содержание таких признаков, как профессионализм, определение круга сделок, которые всегда требуют наличия статуса предпринимателя, и сделок, которые, независимо от объема и систематичности, не относятся к предпринимательским, установление правила о необходимости наличия квалификационного удостоверения для осуществления некоторых видов деятельности, включение в понятие предпринимательской деятельности характеристик, которые определяют эту деятельность как вид экономической деятельности, так как первая может осуществляться только в рамках последней. Цель выявления субъектов - налогоплательщиков, преследуемая в ряде нормативных актов налогового законодательства, не должна быть доминирующей при определении характерных признаков предпринимательской деятельности. Содержание правосубъектности индивидуального предпринимателя во многом совпадает с правосубъектностью юридического лица. К предпринимательской деятельности гражданина применяются правила ГК, регулирующие деятельность коммерческих организаций, что свидетельствует о единстве гражданско-правового режима предпринимательской деятельности. Исключения из этого могут следовать из закона и иных правовых актов или из существа правоотношения. Споры с участием граждан, не зарегистрированных в качестве индивидуальных предпринимателей (а значит, не обладающих специальным статусом), в том числе споры, связанные с фактическим осуществлением ими предпринимательской деятельности, - компетенция судов общей юрисдикции. Кроме того, ГК РК должен быть дополнен нормами, предусматривающими следующие пределы гражданско-правовой

ответственности индивидуального предпринимателя: – по предпринимательским сделкам индивидуальный предприниматель несет ответственность в пределах имущества, приобретенного в связи с осуществлением им предпринимательской деятельности и используемого для извлечения прибыли; – по иным сделкам, которые не связаны с осуществлением гражданином предпринимательской деятельности, ответственность наступает по правилам ГК РК. Представляется, что такой подход к пределам гражданско-правовой ответственности лиц, осуществляющих индивидуальную предпринимательскую деятельность, является справедливым и позволит уравнивать, с одной стороны, физических лиц, участвующих в гражданском обороте в связи с удовлетворением своих личных, семейных и иных бытовых нужд, и, с другой стороны, - лиц, осуществляющих предпринимательскую деятельность, как индивидуально, так и путем участия в коммерческих организациях.

В настоящее время назрела необходимость устранения двоякого понимания особенностей административной ответственности индивидуальных предпринимателей, для чего следует закрепить следующие положения: – необходимо выделить в качестве субъекта административной ответственности индивидуального предпринимателя и исключить практику его приравнивания по объему налагаемых штрафных санкций к юридическим лицам. Можно было бы обсудить вопрос о дифференцированном применении штрафных санкций, предусматривающих административную ответственность крупного, среднего и малого предпринимательства; – вина индивидуального предпринимателя, который не использует труд наемных работников и не является работодателем, должна определяться как вина физического лица, которая возможна как в форме умысла, так и неосторожности. В целом же включение в содержание правоспособности гражданина возможности заниматься предпринимательской деятельностью и выделение особой статьи о предпринимательской деятельности не могут заменить полноценного правового регулирования статуса и деятельности индивидуального предпринимателя без образования юридического лица, который даже не назван среди участников отношений, регулируемых гражданским законодательством.

Отмечается положительная динамика в развитии предпринимательского законодательства Республики Казахстан. Яркий пример – принятие Предпринимательского кодекса, ставшего главным законодательным актом для осуществления предпринимательской деятельности. Государство создает условия для предпринимательства, преференции и поощрения для субъектов, осуществляющих предпринимательскую деятельность. И, наконец, государство, в целях реализации публичных интересов общества, воздействует на субъектов, осуществляющих предпринимательскую деятельность, регулируя эту деятельность разными способами и с применением различных форм.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан (*принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года*) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.09.2022 г.)
2. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Особенная часть) от 1 июля 1999 года № 409-І (с изменениями и дополнениями по состоянию на 06.10.2022 г.)
3. Кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 года № 375-V «Предпринимательский кодекс Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.04.2023 г.)
4. Андреев В.К. Обязательство, связанное с осуществлением предпринимательской деятельности (предпринимательский договор) // Юрист. 2020. № 16. С. 4-8.

Мұратханов Заманбек Қасенұлы

*Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, "Құқықтану"
мамандығының 2-курс магистрант*

e-mail: danaestai@mail.ru

Ғылыми жетекшісі: Э.П. Кенжибекова

*Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, Құқықтану кафедрасының
қауымдастырылған профессор м.а., з.ғ.к., Алматы, Қазақстан*

e-mail: danaestai@mail.ru

ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕДУАЛДЫҚ ҚҰЖАТТАРЫН ҚҰРАСТЫРУДЫҢ ЗАҢДЫҚ ТЕХНИКАСЫ

Андатпа

Жалпы мақала сотқа дейінгі өндірісте қылмыстық процестік құжаттарды құрастырудың заңдық техникасын реттеу тәртібін қамтиды. Яғни процессуалдық құжаттарды құрастырудағы заң техникасын құқықтық (нормативтік) актілерді жасауда және жүйелеуде олардың жетілуін қамтамасыз ету үшін қабылданған ережелерге сәйкес пайдаланылатын әдіс-тәсілдердің жиынтығы ретінде анықталады.

Кілт сөздер: процессуалдық құжаттар, заң техникасы, қаулы, сотқа дейінгі өндіріс.

Аннотация

В общую статью включен порядок регулирования правовой техники составления уголовно-процессуальных документов в досудебном производстве. То есть юридическая техника составления процессуальных документов определяется как совокупность методов, применяемых при создании и систематизации правовых (нормативных) актов в соответствии с принятыми правилами для обеспечения их совершенства.

Ключевые слова: процессуальные документы, юридическая техника, постановление, досудебное производство.

Annotation

The general article includes the procedure for regulating the legal technique of drawing up criminal procedural documents in pre-trial proceedings. That is, the legal technique for compiling procedural documents is defined as a set of methods used in the creation and systematization of legal (normative) acts in accordance with accepted rules to ensure their perfection.

Key words: procedural documents, legal technique, ruling, pre-trial proceedings.

Заң шығарудың дамуы мен заң тәжірибесіндегі сәйкес өзгертулер құқықтық мәтіндердің сапасы (нормативті сынды, құқық қолдану аясында да) және құқықтық әрекеттің тиімділігі туралы мәселені қояды. Қазақстандағы құқықтық реформа барысында пайда болған елеулі қиыншылықтар құқықтың «идеологиялық» мазмұнына елігумен және құқықтық нормаларды бекіту мен жүзеге асырудың «техникалық» аспектісін жете бағалай алмауымен түсіндіріледі. Көптеген мемлекет және құқық теориясы бойынша оқулықтарда заңдық техника туралы тарау жоқ немесе заң шығару техникасының ережелері ғана жазылады.

Қазіргі заманғы заң тәжірибесі жазбаша баяндау мазмұнымен тығыз байланысты. Керемет шешендік қабілет қана жеткіліксіз. Тәжірибе өтіп жүрген заңгерлер уақытының көп бөлігін құжаттарды жасауға арнайды. Тергеушілер мен анықтаушылардың жұмыстарының сапасы туралы негізінен қылмыстық істерде бар, олар өздері жасайтын құжаттар бойынша пікір айтуға болады. Мұндай құжаттарды рәсімдеу үшін заңдық жазу техникасын меңгеру қажет.

Кең мағынасында заң техникасын құқықтық (нормативтік) кесімдерді жасауда және жүйелеуде олардың жетілуін қамтамасыз ету үшін қабылданған ережелерге сәйкес

пайдаланылатын әдіс-тәсілдердің жиынтығы ретінде анықталады. Ал тар мағынасында заң техникасы заң тілі мен заңдық тергеудің құрылымын пайдалану шарттарын анықтайтын сұрақтармен және әртүрлі техникалық амалдармен, әдістермен, ережелермен шектелген аядаайналысады [1, 256.].

Заң техникасының негізгі элементтері деп:

- әдістерді (заң терминологиясы, заңдық сөз тіркесі),
- заң тәртібінің амалдарын (заң нормаларын баяндау, мазмұндаутәсілдері, техникалық тәртіптің сілтеулер жүйесі),
- құқықтық актілерді дұрыс мазмұндау және ұтымды құрастыруережелері жиынтығын қабылдауға болады.

Осыған сәйкес алдын ала тергеудің құжаттарын жасаудың заңдықта техникасы деп айқындылық пен тиімділікке жету мақсатында рәсімдеу мен оларды жасаудың әдіс-амалдары мен ережелерінің жиынтығын түсінетін боламыз. Біздің назарымыздың объектісі алдын ала тергеу мен анықтаудың іс жүргізу немесе ұйымдастыру құжатының мәтіні болады, осы мәтінге қатысты мәтінді жазушының интеллектуалдық күші қолданылады. Ол заң құжатын дайындай отырып, әр түрлі ережелер мен амалдарды пайдаланады.

Шын мәнінде заң техникасы құқықтық шығармашылық әрекет барысында қалыптасқан әдіс пен амалдар болып табылады. Олар заңдарда (негізінен ҚР-ның Қылмыстық іс жүргізу Кодексында) заңға тәуелді актілерде (бұйрықтар, нұсқауларда және т.б.) бекітілуі мүмкін, бірақ та қалыптасқан тәжірибе негізінде де әрекет етуі мүмкін. Заң техникасының маңызды әдістерінің бірі белгілі бір тәртіпте құжат ішінде материалдарды тарату, оларды бөлімдерге бөлу және келістіру болып табылады.

Кез-келген басқа құқық қолдану актісі сияқты, сотқа дейінгі іс жүргізу құжаттары жазу өнерінің туындысы болып табылады, сондықтан да оны туындының құрылымы және оның композициясы сияқты санаттардың көмегімен талдауға болады [2, 66.].

Заң түрінде үш бөлімді қаулы нысаны қабылданған.

Қаулының кіріспе бөлімі сол не басқа да қаулыны қандай жағдайға немесе қандай адамға қатысты екенін нақты анықтауға болатын өзгеше жазба белгісі сияқты. Мағыналық күшті құжаттың аталуының өзі алып жүреді.

Кіріспе бөлімде қаулының аты, оның шығарылу уақыты мен жері, кіммен жасалғандығы (лауазымы, арнайы атағы, аты-жөні) және қандай іс бойынша жасалғандығы көрсетіледі.

Кіріспе бөлімнің мазмұны тергеуші сол уақытта білетін ақпараттың көлеміне байланысты, бірақ та ол қысқа да нұсқа, тұжырымды болу керек, яғни тек қана қажетті ақпараттан тұру керек. Осылайша қылмыстық істі қозғау кезеңінде қаулының кіріспе бөлімінде қылмыстық істің қозғалу себебі міндетті түрде көрсетіледі. Бірақ та шешім қабылдауда ескерілетін фактіге негізделген жағдайлар қаулының бұл бөлімінде жазылмауы керек.

Алдын ала тергеу сатысында кіріспе бөлімнің мазмұны істің жүргізіліп жатқан кезеңіне байланысты. Егер де іс қозғалған болса, істің нөмері және оның қандай оқиға бойынша тергелетінін көрсету қажет (мысалы,

«Асқаров А.А. азаматтың жеке мүлікті ұрлау фактісі бойынша № 127455 қылмыстық істің материалдарын қарап шығып ...»). Егер де іс бойынша айып тағылса, бұл жағдай да қаулының кіріспе бөлімінде бейнеленеді (мысалы, «... Асқаров А.А.-ның Булатов А.А. азаматқа жасаған қарақшылық шабуылы үшін айыпталуы бойынша № 216410 қылмыстық істің материалдарын қарап шығып...»).

Қылмыстық іс бойынша айыпталушы ретінде екі немесе одан да көп адам тартылатын жағдайлар аз емес. Осы адамдардың бәрін көрсету керек пе деген сұрақ туады.

Біздің ойымызша, біреуін немесе екеуін ғана көрсету жеткілікті. Осының өзі істің аталуына анықтық береді. Мысалы, «... Астана қаласының «Встреча» дүкенінен тауарларды ұрлағаны үшін Мамешевтің, Калмурзаевтің және т.б. айыпталуы бойынша ...».

Айыпталушыға (айыпталушыларға) бірнеше қылмыстарды жасау туралы айып тағылуы мүмкін. Мұндай жағдайларда кіріспе бөлімді барлық қылмыстарды көрсетумен ыбырсытып тастауға болмайды. Бір, екі аса ауыр немесе маңызды қылмысты көрсету жеткілікті, ал басқаларға қатысты «және басқалар» деген сөзбен шектеле салу керек.

Сипаттау бөлімі қаулыда негізгі орталық орынды алады. Онда кейін қаулының қарар бөлімінде тұжырымдалатын сәйкес дәлелдер бойынша қажетті қорытындылар шығарылатын іс бойынша бекітілген нақты жағдайлар баяндалуы тиіс.

Шығарылған қаулының дәлелділігі жасалған қорытындылардың істің баяндалған жағдайларына сәйкес болуына, келтірілген себептердің қисындылығына байланысты.

Қаулының сипаттау бөлімін құру – өзінше бір өнер. Мұнда тек заңдық маңызы бар фактілер ғана бейнеленуі керек: әрекеттің жүзеге асқан орны, уақыты, күні, фактіге негізделген жағдайлар шешім қабылдау үшін жеткілікті көлемде болу керек. Кез келген нақты өмірлік жағдайдың оқиғаның фактіге негізделген жағдайларын заңдық талдау ережесі: «қолданыстағы құқық тұрғысынан маңызы жоқ деп саналатын барлық жағдайларды қалдыру қажет»– қаулының сипаттау бөлімін рәсімдеуге тура келеді екен.

Мысал келтірейік. Мұратов азаматтың өтінішінен «2008 жылдың 27 қыркүйегінде шамамен сағат 19.00-де мен Мақатаев көшесімен өтіп бара жатыредім. «Ардақ» магазинінің қасында екі адам спирттік сусын ішіп отырған. Олардың біреуі мені өзіне шақырып, менде ақша бар ма деп сұрады. Мен жоқ деп жауап бердім. Ол мені дүкеннің артына апарып, ақша талап етті, ішімнен жұдырықпен ұрды, мойнымнан ұстап, ұрамын деп қоқан-лоқы көрсетіп, кеудешемді шеше бастады. Мен кеудешемді шешіп, оған беруге мәжбүр болдым. Кейін олар қашып кетті».

Осы оқиға бойынша қылмыстық істі қозғау туралы қаулының сипаттау бөлімі былай баяндалған: «2008 жылдың 27 қыркүйегінде шамамен сағат 19. 00-де Мақатаев көшесінде «Ардақ» дүкенінің қасында белгісіз жігіт күш көрсету қоқан-лоқысымен азамат Мұратовтың кеудешесін шешіп алды, одан кейін жасырынып қалды».

Қылмыстық іс Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 178 бабының 2 бөлімімен қарастырылған қылмыс белгілері бойынша қозғалды. Сипаттау бөлімнің келтірілген үзіндісі, біздің ойымызша, маңызды кемшіліктері бар. Ең алдымен, онда оқиғаның нақты жағдайлары суреттелмеген, күш көрсетумен азамат жәбірленушіден кеудешесін шешіп алды деген қорытынды жасалған. Екіншіден, оқиғаның жағдайлары бұрмаланған, себебі қоқан-лоқыдан басқа Мұратовқа қатысты физикалық күш көрсетілген. Үшіншіден, қандай күш көрсетумен қылмыскер қоқан-лоқы жасағаны көрсетілмеген, әрекетті саралау осыған байланысты. Төртіншіден, тергеуші қылмыс жасалған жерді және елді-мекенді нақты көрсетпеген.

Осы қаулының сипаттау бөлімін жазудың мынадай нұсқасын ұсынуға болады. «2008 жылдың 27 қыркүйегінде шамамен 13.00 сағатта, Алматы қаласы, Мақатаев көшесі 32 үйде орналасқан «Ардақ» дүкенінің қасында, белгісіз азамат, азамат Мұратов «Ардақ» дүкенінің артына апарып, одан ақша беруді талап етіп, қасақана ішінен жұдырықпен ұрған, мойнынан ұстап, ұрып- соғу қоқан-лоқысымен кеудешесін шеше бастады. Физикалық және психикалық күш көрсету қоқан-лоқысымен Мұратов оған өз кеудешесін берген».

Жүргізілген зерттеулер мен біздің жеке тәжірибеміз көрсетіп отырғандай, тергеушілер және анықтаушылармен жасалған қаулылардың ең көп таралған кемшіліктерінің бірі олардың сипаттау бөліміне қабылданатын шешімге қатысы жоқ артық мәліметтер енгізілуі. Мысалы пәтерден ұрлау оқиғасы бойынша қылмыстық іс бойынша соттық-дактилоскопиялық сараптама тағайындау туралы қаулы шығарғанда сипаттау бөлімінде ұрланған мүліктің тізімін көрсету немесе жәбірленушіге келтірілген залалды егжей-тегжей көрсетудің қажеттілігі жоқ. Осы қаулыны орындаушыға істің жағдайы қысқа баяндалуы және кейін сараптамалық зерттеуге тартылатын объектілер туралы мәліметтердің бар болуы жеткілікті.

Жиі сипаттау бөлімі «Жүргізілген тергеулермен (тергеуші, анықтаушы) анықталғандай...» деген мәтінмен сәтсіз басталады. Сипаттау бөлімінің алдында ондағы

мазмұндалатын ақпараттың қамтылуын көрсететін, ең алдымен «анықтадым» деген сөздің жазылуын естен шығармау керек. Сондықтан жоғарыда келтірілген сөз тіркесі қайталампаздық болып отыр.

Егер де істің материалдарында зерттелетін жағдайлар туралы қарама-қайшы мәліметтер болса, сипаттау бөлімінде оларды талдап және бір мәліметтердің дәйексіз деп танылған, ал басқалары қабылданған шешімнің негізі болуының себептерін көрсету қажет [3, 86.].

Құқық қолдану тәжірибесімен сипаттау бөлімі қаулы шығаруда күзиретті адаммен пайдаланылатын заңға сілтемемен (Қылмыстық Кодекс; Қылмыстық іс жүргізу Кодексінің баптары) аяқталатын тәсіл шығарылған. Қаулының заңдылығын талап ету тек ҚР-ның Қылмыстық Кодексі мен ҚР-ның Қылмыстық іс жүргізу Кодексінің бабын ғана емес, сонымен қатар тарауы мен тармағын көрсетуді қажет етеді. Заңға тура сілтеу іс жүргізу құжаттарына қойылатын басқа да талаптарға, олардың заңдық сауаттылығына да жауап береді.

Қаралық бөлімі басты үлгіде қаулының сипаттау бөлімінен және кіріспе бөлімінен қисынды түрде шығатын қабылданған шешімнің тұжырымдамасынан тұрады. Мұнда негізгі шешіммен байланысты басқа да шешімдер бейнеленуі мүмкін.

Мысалы, қылмыстық істі қозғау және оны өндіріске алу туралы қаулының қарарлық бөлімінде екі негізгі шешім де баяндалады. Егер де іспрокурормен қозғалса, онда қаулы «Қылмыстық істі қозғау туралы қаулы» деп аталады, ал оның қарарлық бөліміндегі істің кейінгі бағыты туралы шешім (яғни, алдын ала тергеуді тергеушісіне, анықтау органына т.б. тапсыру туралы) қосымша болады.

Құқық теориясында қаулыны жеке қолдану актісі деп атайды. Сондықтан да бұл құжаттардың қарарлық бөлімінде норма талаптары нақты жағдайға қатысты ұйғарылады, мысалы, «Алматы қаласы, желтоқсан көшесі 36 үй 21 пәтерде тұратын Алимбаев Арыстан Абдуллаевичтің пәтеріне тінту жүргізу».

Алдын ала тергеу құжаттарын талдау көп жағдайларда сол бір ережелерді орындаумен қаулының қарарлық бөлімінде, қосымша шешімдер де тұжырымдалады: «Қылмыстық іс іс жүргізу бойынша өндіріске қабылданды және тергеуге алынды». «Осы қаулының көшірмесін Алматы қаласының Алматы ауданының прокурорына жіберу», «Осы қаулыда қолхат қалдыру арқылы Г.А.-ға қабылданған шешім туралы жариялау».

Осы тұжырымдамалармен танысуда, бұл өктем өкімдерді құқық қолданушы өз-өзіне арнап отырған сияқты сезім пайда болады. Ісін жаңадан

бастап жүрген тергеушілер мен анықтаушылар мұндай шешімдерді қабылдауды керексіз деп есептейді, себебі онда көрсетілген әрекеттерді қаулыны шығарған адам өзі солай шешкендіктен емес, қылмыстық іс жүргізу заңның күшімен орындауға міндетті.

Осы көзқараспен келісуге болады, себебі «көрсетілген сипаттағы жазбалар құқық қолдану актілерінің маңыздылығын төмендетеді, оны жадынамаға, жұмыс жоспарына және т.б. айналдырады» [4, 96.]. Бірақ та қылмыстық іс бойынша іс жүргізудің көп жылдық тәжірибесі қазіргі кезде РФ-ның Қылмыстық іс жүргізу Кодексінің түсіндірме қосымшаларында бекітілген қаулының қарарлық бөлімін құрастырудың тәсілін жасап шығарды. Онда көрсетілген әрекеттер «бағдарламасы» негізгі шешім қабылдауға байланысты заң нұсқамаларын дұрыс орындауға ықпал етеді [5, 1456.].

Одан басқа қаулыларға қисындылық, ықшамдық, анықтық сияқты заңдық-техникалық талаптар қойылады. Қаулыда әрбір жаңа ой желісі алдыңғысынан шыға отырып және онымен қисынды түрде байланысып, барлық сұрақтар реттілікпен баяндалу керек. Қисындылық қарама-қайшылықты жояды. Мәтін нақты, қайталаусыз болу керек. Өзінің мазмұны бойынша шығарылған қаулы істің материалдарымен бекітілген жағдайларға сәйкес келу керек.

Жоғарыда айтып өткендей, бірқатар қаулыларға заң шығарушы белгілі бір талаптар қояды, ал басқаларына ешқандай талаптар қойылмайды. Осы қалыптасқан жағдай ҚР-ның Қылмыстық іс жүргізу Кодексіне тергеуші мен анықтаушының

қаулысының құрылымы мен мазмұнына қойылатын негізгі талаптар бекітілетін арнайы норманы енгізудің қажеттілігін көрсетеді.

Осы қорытынды келесі аргументтерге негізделеді:

1) заң шығару техникасы тұрғысынан шешім қабылдау тәртібін реттеуде қарастырып отырған құжатқа қойылатын талаптарды, ережеге сәйкес қабылданған шешімнің реттеу тәртібін әр сайын атап тұрмас үшін, осы талаптардан тұратын жалпы норманың болғаны ыңғайлы. Сонымен қатар, қажет болған жағдайда заңда нақты шешім қабылдаудың жеке мәселелері ескертілетін арнайы нормалар да болуы мүмкін. ҚР-ның Қылмыстық іс жүргізу Кодексінде тергеу әрекетінің хаттамасын құруға қатысты негізгі сәттер бекітілген 203 баптың болуы осындай тәсілге мысал бола алады;

2) жеке құқықтық нормада қаулының құрылымы мен мазмұнына қойылатын талаптарды егжей-тегжейлі баяндау мүмкіншілігі бар. Осы тұрғыдан заң шығарушы қаулының формасы мен мазмұнына қатысты қолданатын толық регламент белгілеу амалы көрнекі болып табылады. (ҚР-ның Қылмыстық іс жүргізу Кодексінің 377-383 б.б.).

Тергеуші қаулысының формасы мен мазмұнына қойылатын бірыңғай талаптардың нормативті бекітілуі тергеушінің шешімінің сотқа шағымдалуы практикасының және құқықтық институттың кеңеюіне байланысты ерекше маңыздылыққа ие болды. Тәжірибеде мәні бойынша ғана емес, формалық белгілері, сонымен қатар шешімнің мәнін нақты және толық емес баяндауға байланысты шешімдерді жоққа шығару жағдайлары орын алған. Біздің ойымызша, ұсынып отырған норманы ҚР-ның Қылмыстық процесуалдық Кодексінің алдын ала тергеу жүргізудің жалпы жағдайларына арналған 24-ші тарауында орналастырған жөн.

202 бап. Алдын ала тергеу барысында шығарылған қаулылар.

Алдын ала тергеу процесінде осы Кодекске сәйкес, қандай да бір іс жүргізу шешімін қабылдауда тергеуші қаулы шығарады:

1. Қаулының кіріспе бөлімінде: қаулының атауы, шығарылу орны, мен мерзімі, қаулыны жасаған адамның лауазымы мен аты-жөні, қылмыстық істің нөмері көрсетіледі.

2. Қаулының сипаттау бөлімі уақытын, орнын, қылмыстық істі жүзеге асыру тәсілін, қылмыстың себептері мен зардаптарын, тиісті шешімді қабылдаудың негіздері мен шарттарын көрсете отырып, қылмыстық әрекеттің заңдық маңызы бар жағдайларды көрсету керек.

3. Айыпталушы ретінде жауапқа тартылу туралы және бұлтартпау шараларын қолдану туралы қаулыларда жазаны жеңілдететін немесе ауырлататын жағдайлар, жасалған әрекетті саралау баяндалуы керек.

4. Қаулының қарар бөлімінде қаулы шығарылып отырған адамның аты- жөні, қабылданған шешімнің тұжырымдамасы көрсетілу керек (бұлтартпау шаралары туралы, айыпталушыға іздестіру жариялау, алдын ала тергеуді тоқтата тұру және айыпталушыға іздестіру жариялау және де басқа да анықталған мәліметтерді бөліп қарау).

5. Қаулыда осы қаулы арналған адамның онымен мұқият танысуы туралы мәліметтер болу керек, айыпталушы ретінде тартылу туралы, ал айыпталушы ретінде жауапқа тарту туралы, бұлтартпау шараларын қолдану туралы қаулыда шешім қабылданған адамға, оның қорғаушысына және қадағалаушы прокурорға көшірмесін беру туралы мәліметтер болу керек.

6. Қаулы оған қатысты шығарылған адамның қылмыстық процесске қатысушы мәртебесін алуына байланысты қаулыда сәйкесінше құқықтарды атап өту қажет.

7. Қаулы дәлелденген, негізделген және анық, түсінікті сөздермен құрастырылуы керек.

8. Қаулыға оны жасаған тергеуші қол қояды.

Алдын ала тергеу құжаттарын бекітілген заңның құрылысын толық сақтай отырып, рәсімдеген жөн. Формадан кез келген ауытқу, оның қандай да бір элементтерін орындамау, ауыр салдарға әкеп соқтыруы мүмкін.

Тергеушімен шығарылған қаулы, оған құрушы қол қойған сәттен бастап, заңдық күшіне ие болады. Қаулыға қол қойылудың қажеттілігі туралы қылмыстық іс жүргізу заңында айтылмаған, бірақ та бұл жағдай істің кейінгі тергеуінде маңызды рөл атқаруы мүмкін.

Біздің ойымызша, тергеушінің, анықтаушының, анықтау органының, прокурордың, судьяның қаулыға қол қойылуы туралы талапты заңмен бекіту қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Шугрина Е.С. Техника юридического письма: Учебно-практическое пособие. - М.: Дело 2000. – 256.
2. Тенетко А.А. Юридическая техника правоприменительных актов: Автореф. дис... канд. юрид. наук. - Екатеринбург, 1999. - 6 б.
3. Галимов О.Х., Калугин А.Г., Николаева П.М., Рожков С.П. Составление процессуальных документов предварительного расследования: Практическое пособие. - Красноярск: УВД Красноярского края, 1999. - 8 б.
4. Якупов Р.Х. Уголовный процесс: Учебник. М., 2001 - 145 б.
5. Марфицин П.Г., Николаева П.М. Некоторые рекомендации по составлению постановления о применении меры пресечения // Законодательство и практика (Омск). - 2001. - № 1 (6). – 29б.

Г.Ж. Османова, А.Р. Бижанова

Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, «Құқықтану» кафедрасы

ПЕНИТЕНЦИАРЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫЛЫҚ ЖӘНЕ ОНЫҢ АЛДЫН АЛУ

Аннотация

Мақалада түзеу мекемелерінде сотталғандардың қылмыстылығының алдын алудың және пенитенциарлық қылмыстардың алдын алу шараларын әзірлеудің кейбір аспектілері қозғалады, бас бостандығынан айыру орындарында қылмыс жасаудың арнайы себептері талданады. Сонымен қатар зерттеу пәні пенитенциарлық және рецидивті қылмыстылық ұғымдарының арақатынасы болып табылады. Авторлар пенитенциарлық қылмыстылықтың алдын алудың тиімділігіне ықпал ететін факторларға басты назар аударуға тырысады.

Түйін сөздер: пенитенциарлық қылмыстылық, рецидивтік қылмыстылық, пенитенциарлық қылмыстылықтың себептері мен оған жол беретін мән-жайлар, пенитенциарлық қылмыстылықтың алдын алу, пенитенциарлық қылмыстылықтың алдын алудың тиімділігі.

Г.Ж. Османова, А.Р. Бижанова

КазНПУ им. Абая, Институт истории и права, кафедра "Юриспруденция»

ПЕНИТЕНЦИАРНАЯ ПРЕСТУПНОСТЬ И ЕЕ ПРОФИЛАКТИКА

Аннотация

В статье затрагиваются некоторые аспекты профилактики преступности осужденных в исправительных учреждениях и выработки мер по предупреждению пенитенциарных преступлений, анализируются специальные причины совершения преступлений в местах лишения свободы. Предметом исследования также выступает соотношение понятий пенитенциарной и рецидивной преступности. Авторы стремятся сделать акцент на факторах, способствующих эффективности профилактики пенитенциарной преступности.

Ключевые слова: пенитенциарная преступность, рецидивная преступность, причины и условия пенитенциарной преступности, профилактика пенитенциарной преступности, эффективность предупреждения пенитенциарной преступности.

G.J. Osmanova, A.R. Bizhanova

KazNPU named after. Abaya, Institute of History and Law, Department of "Jurisprudence"

PENITENTIARY CRIME AND ITS PREVENTION

Annotation

The article touches upon some aspects of crime prevention of convicts in correctional institutions and the development of measures to prevent penitentiary crimes, analyzes the special reasons for committing crimes in places of deprivation of liberty. The subject of the study is also the correlation of the concepts of penitentiary and recidivism. The authors seek to focus on the factors contributing to the effectiveness of the prevention of penitentiary crime.

Keywords: penitentiary crime, recidivism, causes and conditions of penitentiary crime, prevention of penitentiary crime, effectiveness of prevention of penitentiary crime.

Пенитенциарлық қылмыстылық – бұл бүгінгі күні пенитенциарлық жүйедегі өзекті проблемалардың бірі. Қылмысы үшін бас бостандығынан айыру орындарында жазасын өтеушілердің атқару мекемесі жағдайында жүріп те қылмыстық белсенділіктерін жалғастырып жатқаны отандық атқару жүйесінің тұтастай тиімсіздігі жайлы ойландырады. Оның үстіне пенитенциарлық қылмыстылық өте күрделі әлеуметтік-құқықтық құбылыс екендігі де мәлім. Бұл қылмыс күллі қылмыстық-атқару жүйесінің, тиісті мекеменің тәртібі мен режимінің беделіне нұсан келтіруімен де қауіпті саналады. Мұнда, пенитенциарлық қылмыстылық рецидивті қылмыстылықтың құрамдас бөлігі екендігін де атап кеткен жөн. Себебі, сотталған адамның атқару мекемесінде болуының өзі тұлғаның қылмыстық белсенділігін айқындайды [1].

Теорияда пенитенциарлық қылмыстылық, әдетте, екі аспектіде қарастырылады. Тар мағынада пенитенциарлық қылмыстылық сөзі, арнайы контингенттердің түзеу мекемелерінде жасайтын қылмыстарының жиынтығын білдіреді. Мысалы, мұндай тәсілді біз атақты қазақстандық ғалым Р.Е. Жансараеваның еңбектерінен байқаймыз. Оның ойынша, түзеу мекемелеріндегі қылмыстылық (пенитенциарлық):

- түзеу мекемелерінің қалыпты қызмет атқаруына кедергі келтіре отырып, түзеу-тәрбиелеу процесіне бұзумен;
- көбінесе басым агрессивтік-күштеу сипатына ие, ал еркін жағдайда пайдакүнемдік бағыттағы қылмыс сипатында болумен;
- қылмыскер деп танылған адамдармен жасалған қылмыстардан тұруымен;
- зерттеп отырған қылмыстардың құрамында, сот төрелігі мен жазаны орындау тәртібіне қарсы қылмыстардың үлкен үлесті алуымен;
- жабық бір жынысты ұжымға енгізілген, бостандықтарынан айырылғандардың өмірінің өзіндік шарттарының туындауынан, алайда бұл пенитенциарлық қылмыстарды бостандық жағдайындағы сияқты факторлармен анықтауды жоққа шығармайды деген сипаттамалардан тұрады [2, 7-8 бб.].

Келесі, қазақстандық ғалым К.Ж. Балтабаевтың ойынша, пенитенциарлық қылмыстылық – бұл пенитенциарлық мекемелердегі, бас бостандығынан айыру орындарындағы қылмыстылық [3, 18 б.].

Орыс ғалымы К.К. Горяинова болса, пенитенциарлық қылмыстылықты «тек бас бостандықтан айыру түріндегі жазаны өтеу орындарында ғана емес, сонымен қатар қамауда ұстағанда (тергеу изоляторында) өмірдегі жағдайларға орай оның ішінде не сыртында жасалынатын, қылмыстық жазаланатын әрекеттер мен терісқылықтардың жиынтығынан

тұратын объективті әлеуметтік жағымсыз құбылыстар деп түсіндіреді» [4]. Осы тектес түсінікті М.К. Гайдай мен Ю.Р. Герасимованың ғылыми еңбегінен кездестіре аламыз [5].

Ресейлік «Криминология» оқулықтарының бірқатарында «Бас бостандығынан айыру орындарындағы қылмыстылық» бөлімінің қарастырылу жағдайы біздің пікірімізді нақтылай түседі, ал криминология бойынша қазақстандық оқулықтарда бұл бөлім «Пенитенциарлық қылмыстылық» деп аталады.

Ресей ғалымы О.В. Старковтың пікірінше, пенитенциарлық қылмыстылық - бұл жалпы әлеуметтік, регрессивтік, жеке емес, қоғамдық өмір мен сананың қарама-қайшылықтарын тудыратын, қылмыстық жазаларды орындау саласында және қайталанып жатқан қылмыстар арасында пайда болатын, сонымен қатар қоғам өмірінің сол саласында қарама-қайшылықтарды тудыратын құбылыс деп тану қажет [6, 63 б.].

«Пенитенциарлық қылмыстылық» ұғымын девиантологиялық, әлеуметтік, криминологиялық және қылмыстық-құқықтық еңбектерден кездестіруге болады, бірақ та қылмыстық заң нормаларынан емес. Сәйкесінше, кейбір ғалымдар (В.С. Ишигеев, пен И.П. Парфиненко) пенитенциарлық қылмыстарды арнайы топқа жатқызып, қылмыстық кодекске енгізуді ұсынады.

Байқап отырғанымыздай, ғылымда аталған қылмыстылық ұғымына қатысты бірнеше вариант үлгіде анықтамаларды кезестіреміз, түбегейлі шешімі жоқ, дегенмен де пенитенциарлық қылмыстылық ұғымының нақтылықты талап етері анық.

Біздің ойымызша пенитенциарлық қылмыстылықты біршама кең тұрғыда қарастыру керек. Пенитенциарлық қылмыстылықты құрайтын қылмыстардың жиынтығына тек бас бостандығынан айыру орындарында жасалатын қылмыстарды ғана емес, сонымен қатар бас бостандығынан айырумен байланысты емес өзге де жаза түрлері (ҚР ҚК 40-бап) тағайындалған, сондай-ақ жазасын шартты түрде өтеп жүріп жасалатын қылмыстарды да қосқанымыз жөн еді. Пенитенциарлық қылмыстылықты түсінудегі мұндай көзқарас, барлық құқық қорғау органдары мен бүкіл қоғамның қылмыстың осы түріне профилактикалық әсер ету аясын кеңейтуге мүмкіндік береді.

Криминологиялық ғылымның бүкіл даму тарихында пенитенциарлық қылмыстылықты зерттей отырып, оның спецификасы, сандық және сапалық сипаттамалары, қылмыстылықтың өзге түрлерінен айырмашылығы белгіленді және ол барлық қылмыс құрамдарынан бөлініп, жеке элемент ретінде қарастырылатын болды [7, 85 б.].

Атақты ғалым Г.Ф. Хохлаков сотталғандар жасайтын қылмыстардың тізімінің санаулы екенін алға тартады, шамамен сегіз құрамды құрайды: кісі өлтіру, ұрлық, тонау, қарақшылық, дене жарақатын келтіру, бұзақылық және т.б. Зорлық-зомбылық қылмыстарының бірқатарын - үштен бірін себебі жоқ қылмыстар деп атайды, яғни тергеушілер де, ғылыми қызметкерлер де осындай қылмыстардың себебін анықтауда қиындыққа тап болады [8, 296 б.].

Республикамыздың қауіпсіздік мекемесіндегі қылмыстардың жағдайы туралы мәліметтеріне сәйкес, ҚР түзеу мекемелеріндегі жауапкершілікке тартылған азаматтарға қатысты қылмыстық істердің басым бөлігін, ТМ әкімшілігінің бастамасымен қозғалған қылмыстық істер құрайды:

- ҚР ҚК 428-бап (қылмыстық атқару мекемесі әкімшілігінің заңды талаптарына бағынбау) – қылмыстардың негізгі үлесін құрайды;

- ҚР ҚК 297-бабы бойынша (есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді өткізу мақсатында заңсыз дайындау, қайта өңдеу, иемдену, сақтау, тасымалдау, жөнелту не өткізу);

- ҚР ҚК 429-бабы бойынша (қоғамнан оқшаулауды қамтамасыз ететін мекеменің қызметкеріне не оның жақындарына, сондай-ақ сотталған адамға қатысты күш қолдану қатерін төндіру немесе олардың денсаулығына немесе өміріне қол сұғу).

Бас бостандығынан айыру орындарында сотталушылармен ҚР ҚК 426- бап қарастырылған қылмыстар жасалады (бас бостандығынан айыру орындарынан, қамақтан немесе күзеттен қашу).

ҚР ҚК 99-бабы (адам өлтіру), ҚР ҚК 106-бабы бойынша (денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру), ҚР ҚК 293-бабы бойынша (бұзақылық), ҚР ҚК 380-бабы бойынша (билік өкіліне қатысты күш қолдану) қылмыстық істердің қозғалған жағдайлары да кездеседі [9].

Өзінің мәніне қарай пенитенциарлық қылмыстылықтың себептері мен шарттары жалпы қылмыстылықпен сипаттас.

Сотталғандарға тән жоғары эмоционалдылық, тұлғалардың және топтардың арасындағы шиеленістер, не тұрақты түрде ашуланшақтық бас бостандығынан айыру орындарындағы қылмыстылықтың туындауына септігін тигізе алады. Оны сотталғандардың шектелген аумақта (бір камерада) ұзақ уақыт болуы, мінез-құлықтарының сай келмеуімен де түсіндіре аламыз.

Негізінде қылмыстық-атқару мекемесіне түскен сәттен бастап-ақ қылмыскердің жеке басының қалыптасуына қылмыстық орта ықпал ете бастайды. Түрмедегі субмәдениеттің, ішкі ереженің ерекшеліктерін сотталушы алғаш келгенде бірден қабылдай бермейді, дегенмен де уақыт өте олардың басым бөлігі мұны мойындайды.

Бас бостандығынан айыру орындарында сотталғандардың пенитенциарлық виктимизациялану факторы әкімшіліктің ұйымдастырушылық-басқару қызметтеріндегі, сотталғандардың еңбегін пайдалану және сотталғандардың виктимділік жағдайын тудыратын қадағалаудағы кемшіліктермен байланысты. Оларға мыналарды жатқыза аламыз:

- қылмыстық-атқару жүйесіне кадрларды тартудағы кемшіліктер;
- қылмыстық-атқару мекемелеріне қызметкерлерді дайындау деңгейінің төмендігі;
- сотталғандарды жұмысқа тартумен байланысты әкімшілік шараларын ұйымдастырудағы қайшылықтар;
- мекемеде тәртіптің бұзылуы мен қылмыстық құқық бұзушылықтардың орын алуы;
- қылмыстық-атқару мекемесіндегі әлеуметтік-психологиялық жағдайлар.

Ал енді кадрларды іріктеуге келетін болсақ, қазірде қылмыстық-атқару мекеме қызметкерлері тарапынан лауазымдық өкілеттілікті асыра пайдалану фактілері жиі орын алып отырады.

Әсіресе, изоляциялау жағдайында келесідей топтағы *факторлар* сотталғандардың қылмысқа баруына *итермелейді*: 1) есі дұрыстықты жоққа шығармайтын психикалық ауытқушылық сотталған адамның өз іс-әрекеттерін қадағалауы қабілетін төмендетеді; 2) белгілі жас тобына жатуы, әдетте, қылмысы үшін сотталғандардың орташа жасы – 25-ті құрайды, яғни бір жағынан олардың өмірлік тәжірибесі бар; 3) сотталғандардың білім деңгейінің төмендігі және, сәйкесінше қажеттіліктерінің қарапайым болуы; 4) сотталғандардың экстрималды жағдайларда өз-өздерін ұстай алмауы; 5) өзгелерге тәуелді болуы себепті мүмкіндігінше жазаны орындаудан жалтаруға ұмтылып тұрады; 6) тұйықтығы, жиі ойға шомып кету салдарынан өз-өздерін бағалауға бейім келеді; 7) сотталғандарға тән мазасыздық, барынша сақтық, сайып келгенде невротикалық немесе психикалық ауру тудырады; 8) менмендік, қыңырлық, ал аса қауіпті қылмыскерлерде - өзін бақылай алу және ұйымдастырушылық қабілеттері тұлғаның көшбасшы ретінде қалыптасуына, сондай-ақ оқшаулану жағдайында ауыр қылмысқа мұқият дайындалуына ықпал етеді [10].

Ал енді осы пенитенциарлық қылмыстылықпен күресудің амалдарына келсек, онда Қазақстан Республикасы Президентінің алдыңғы құқықтық саясат тұжырымдамасында қылмыстық-атқару саласында пенитенциарлық қылмыстылықты ескертуді күшейту бойынша бірқатар шаралар қарастырылған болатын:

1. Қоғамнан оқшаулауға байланысты емес, қылмыстық-құқықтық шараларды қолдану аясын кеңейту арқылы, қылмыстық әділет саласына азаматтарды тартуды азайту. Яғни бұл жерде әңгіме соттардың бас бостандығынан айыруға балама шараларды неғұрлым кеңінен қолдану туралы айтылып отыр.

2. Жазалау жағы басым болып отырған бас бостандығынан айырудың тәрбиелік жағын күшейту.

3. Жазаларды орындауды даралау принципі негізінде сотталғандарды ұстауды, оларға түзеу-тәрбиелік ықпал етудің түрлері мен әдістерін одан әрі дамытуды қамтамасыз ету.

4. Бас бостандығынан айырылғандарды қоғамдық пайдалы еңбекке тарту, нақты мамандықтар бойынша немесе жалпы білім беру бағдарламалары бойынша оқыту, әлеуметтік белсенді қызметтің өзге де пайдалы түрлерін енгізу арқылы сотталғандарды жұмыспен қамту мәселесін шешу.

5. Қылмыстық атқару жүйесі мекемелеріндегі тәртіпті сақтауға қойылатын жоғары талаптарды сақтаумен және қамтамасыз етумен қатар, қылмыстық жазаларды орындау процесін психологиялық-педагогикалық қамтамасыз етуді күшейту.

6. Қылмыстық атқару жүйесі персоналының мәртебесін арттыру және оларды әлеуметтік-құқықтық қорғау, сотталған адамдарға медициналық қызмет көрсетудің сапасын

арттыру.

7. Түзеу мекемелерінің қызметіне қоғамдық бақылаудың тиімді механизмін бекіту.

8. Бас бостандығынан айыру түріндегі жазасын өтеп жатқан адамдардың құқықтары мен заңды мүдделерінің сақталуын, олардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету. Сотталған адамдарды ұстаудың камералық тәртібіне біртіндеп көшу.

9. Бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған азаматтарды толыққанды қоғам мүшесі ретінде әлеуметке қосу аясындағы тұтас мемлекеттік саясатты қамтамасыз ету.

10. Қылмыстық-атқару жүйесінің қызметінде халықаралық стандарттарды қамтамасыз ету [11].

Көріп отырғанымыздай Тұжырымдамада белгіленген басымдықтар жалпылама және атап айтқанда, бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны орындауды ұйымдастыру мәселелерінде профилактикалық бағытты күшейтудің жалпы идеясымен ұштасқан. Бұл анықтама қылмыстық-атқару жүйесі мекемелері мен органдарының жұмысын, тұтастай алғанда, сондай-ақ пенитенциарлық қылмыстылықтың алдын алу сияқты маңызды жұмыс бөлігін бағалауда қолданылады.

Ал Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасында мемлекетте қоғамдық тәртіпті сақтау мәселесінде қылмыстық-атқару жүйесіндегі қайта әлеуметтендірудің маңыздылығы қарастырылған. Онда: Бүгінгі таңда бұл институт жекелеген жағдайларда заңда белгіленген көмек: медициналық, білім беру, кәсіпті меңгеру, жеңілдіктер мен әлеуметтік төлемдер алу түрлерінің көрсетілмеуіне байланысты проблемалардың болуымен сипатталады, делінеді [12].

Жаза тағайындау мәселелері жөніндегі жұмысты жетілдіру қажеттігі туралы Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаев Қазақстан халқына Жолдауында басты назар аударды. Онда біздің жүйемізде жазалау айыппұлдары 5%-дан аз, түзеу жұмыстары – 0,4%, қоғамдық жұмыстар 0% - ды құрайтыны айтылды. Жазаның негізгі түрі - бас бостандығынан айыру болып табылады.

Ешкім қамау орындарынан босағандарды оңалтумен айналыспайды. Нәтижесінде олар қылмыскерлер санын көбейтуде [13].

Бірақ тек қылмыстық жазаны, не өзге шараларды қолданып қою әрдайым сотталған адамдарға тиісінше тәрбиелік тұрғыдан ықпал ете бермейді. Мұнда, жазаның тиімсіздігі қылмыстық, қылмыстық-атқару заңдарының кемелсіздігімен, соттардың жаза түрі мен мерзімін таңдау кезіндегі қателіктерімен түсіндіріледі. Осындай жағдайларда сотталушыға

жазаны қолдану аясын кеңейтіп, қылмысы үшін жауапкершілігін арттырып емес, бірінші кезекте бас бостандығынан айыру орындарында қылмыстылықтың жоғарыда айтып кеткен себептерін зерттеу және оларды ескерту үшін тиімді шараларды табу қажет.

2014 жылғы қылмыстық атқару заңнамасының қабылдануымен пенитенциарлық жүйеде қарқында өзгерістер жасалынып, пробациялық қызмет іске қосылды. Дүниежүзінде бұл институт түрлі бағытта қолданылады. Дегенмен де отандық заңнамаға сай, пробация санаттары заңмен айқындалған адамдардың қылмыстық құқық бұзушылықтар жасауының алдын алу үшін олардың мінез-құлқын түзеуге бағытталған бақылау және әлеуметтік-құқықтық сипаттағы қызмет түрлері мен жеке айқындалатын шаралар жүйесі болып табылады [14].

Сол бас бостандығынан айыру түріндегі жазаның тиімділігін арттыру мақсатында, сонымен қатар осы бағыттағы қылмыстық саясатты жүзеге асыру барысында мыналарды атқару маңызды болмақ: *біріншіден*, қолданыстағы қылмыстың заңды оның уақытқа сай екендігіне мониторинг жүргізу; *екіншіден*, қылмыстық заң қаншалықты тиімді қолданылады, оның қай нормалары тәжірибеді қолданылмайды немесе қолданылуы қиын; *үшіншіден*, өмірде жасалып жатқан барлық әрекеттер қылмыстық заңмен қамтылған ба, *төртіншіден*, қылмыстық заңның қайсыбір нормаларын тәжірибеде және көптеген басқа жағдайда қолдануда қиындықтар бар ма; *бесіншіден*, «түрме халқының» саны азайып жатыр ма; *алтыншыдан*, жазаны және көптеген өзгелерін қолданудан қандай да бір әлеуметтік салдар орын ала ма.

Г.Ф. Хохлаковтың ойынша, пенитенциарлық қылмыстылық бір жағынан әрі қайталанбалы не рецидивті қылмыстылыққа жатады. Рецидивті қылмыстылық - түзеу ісінде қоғамның әлсіздігінің көрінісі болып табылады. Ескерту тиімділігін арттыру үшін, қылмыстылық себептерін білу керек. [8,295 б.].

«Рецидив» ұғымы латынның *recidivus* сөзінен шыққан, аудармада құбылыстың айқын жойылған соң қайтадан қайталануын білдіреді. Қылмыстардың қайталануы жиынтығымен және қылмыстық іс-әрекетке қайта баруымен ерекшеленеді, өйткені жаңа қылмыс алдыңғы қылмысы үшін заңда көзделген шаралар қабылданған соң жасалады.

Рецидивті қылмыстылықтың қоғамдық қауіптілігінің артуы оның тұрақтылығы сияқты қылмыстың сапасын білдіреді, бұл бірқатар адамдардың қоғамда қабылданған нормаларға сәйкес әрекет еткісі келмейтінін, оларға қатысты қабылданған шараларға қарамастан, олардың өз проблемаларын шешудің қылмыстық нұсқаларын таңдағанын көрсетеді. Ол сондай-ақ қылмыс жасаған адамдарға тиімді әсер ете алмайтын құқық қорғау жүйесінің жетілмегендігінің, жаза әсерінің әлсіздігінің, сотталғандарды түзеу мақсаттарына жетпейтіндігінің көрінісі. Сонымен қатар, рецидивистер – адамгершілік-құқықтық тұрғыдан немқұрайлы, тәрбиелік әсері қиын, қылмыстың сапалық сипаттамаларына айтарлықтай теріс әсер ететін, оның ауырлық дәрежесін, әлеуметтік қауіптілігін, ұйымдасуы мен кәсібилігін арттыратын адамдар болып табылады. Олар өздерінің қоғамға қарсы көзқарастары мен мінез-құлық нормаларын ұстанады, қылмыстық субмәдениетті насихаттайды, осылайша моральдық тұрақсыз адамдарға, әсіресе жастар ортасынан шыққан адамдарға зиянды әсерін тигізеді, оларды қылмыстық әрекетке тартады.

Пенитенциарлық қылмыстылық *профилактикасының деңгейі* көбінесе Қазақстан Республикасы қылмыстық-атқару жүйесі бөлімшелерінің қызметіне бағынысты және жоспарланған іс-шаралармен, оларды жүзеге асыру сапасымен анықталады.

Жоспарланған шаралардың пәрменділігін арттыру - пенитенциарлық қылмыстылықтың профилактикасын ұйымдастыруды жақсартудың маңызды шарттарының бірі. Пенитенциарлық қылмыстылық профилактикасы шараларының тиімділігі деп жалпы алғанда еңбек пен материалдық ресурстарды аз шығындай отырып, талап етілген көрсеткіштерге жету үшін күштер мен құралдарды ұтымды пайдалануды түсінеміз.

Пенитенциарлық қылмыстылық профилактикасының сәттілігі оған әсер ету уақытына ғана емес, қылмыстық-атқару жүйесінің мекемелері мен органдарының жұмыстарының мазмұнына да байланысты. Сондықтан, пенитенциарлық

қылмыстылықтың алдын алу шараларын жоспарлаған кезде, оны біртіндеп, кезең-кезеңмен қысқарту жөнінде міндет қою керек. Ал жоспарланған шаралардың пәрменділігі, жоспарлаған кезде қойылған мақсатқа аз шығынмен жеткен жағдайда орындалады.

Пенитенциарлық қылмыстылықтың алдын алу деңгейі көбінесе жоспарланған іс-шаралармен анықталады. Жоспарланған іс-шаралардың тиімділігін арттыру пенитенциарлық қылмыстылықтың алдын алуды ұйымдастыруды жақсартудың маңызды шарттарының бірі болып табылады.

Пенитенциарлық қылмыстылықтың алдын алудың тамаша нәтижесі оны толық жою болып табылады. Сонымен бірге, ағымдағы және перспективалық жоспарлардағы іс-шараларды жасау кезінде мұндай міндет қоюға ертерек, кем дегенде бұл үдерісті тұрақтандыру және оны біртіндеп азайту туралы айту қажет. Бұл жұмыстың негізіне қылмыстық-атқару заңнамасынан туындайтын – сотталған адамның жеке басының қауіпсіздігін қамтамасыз ету сияқты, әсіресе бас бостандығынан айыру сияқты жаза түрі туралы сөз болған жағдайда мақсат етіп қойылуы тиіс.

Пенитенциарлық қылмыстылықты ұтымды алдын-алу шарасы уақытқа, сонымен қатар қылмыстық-атқару жүйесі мекемелері мен органдарының жұмыс мазмұнына байланысты. Сондықтан пенитенциарлық қылмыстылықтың алдын алу жөніндегі іс-шараларды жоспарлау кезінде оны біртіндеп, кезең-кезеңімен қысқарту міндеттерін қою керек. Егер жоспарлау кезінде қойылған мақсаттарға аз шығын жұмсалса, жоспарланған іс-шаралардың тиімділігіне қол жеткізіледі.

Қорыта келе келесідей тұжырымдар жасалынады:

Қазіргі кезеңде пенитенциарлық мекемелер әкімшілігінің заңды орындауын тиісті деңгейде қадағалануын қамтамасыз ету қажет.

Қылмыстық атқару орындарындағы ішкі жағдай заңға сай реттелу маңызды. Бұл сотталғандардың жеке қауіпсіздігіне және болашақта криминализациялануына жол берілмеуі тиіс.

Қылмыстық атқару мекеме қызметкерлерінің кәсібилілігін дамыту жазаның орындалу мақсатына қолжеткізуге зор ықпал ете алар еді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Романов А.Н. *Насильственная преступность в местах лишения свободы как одна из наиболее актуальных проблем современной пенитенциарной системы* // Молодой ученый. - 2020. - № 49 (339). - С. 301-303. - URL: <https://moluch.ru/archive/339/75891/> (дата обращения: 24.01.2023).
2. Джансараева Р.Е. Проблемы борьбы с преступностью в исправительных учреждениях: монография. – Алматы: Экономика, 2006. – 187 с.
3. Балтабаев К.Ж. Исполнение наказаний: Законодательство Республики Казахстан и международные нормы. – Алматы, 1999. – 224 с.
4. Горяинов К.К. Оперативно-розыскное обеспечение противодействия пенитенциарной преступности // Вестник Владимирского юридического института. 2010. №2(15)// <https://cyberleninka.ru/article/n/operativno-rozysknaya-deyatelnost-v-obespechenii-penitentsiarnoy-bezopasnosti>
5. Гайдай М.К. Пенитенциарная преступность: цифры и факты // Сибирский юридический вестник. – 2013. №4// <https://cyberleninka.ru/article/n/penitentsiarnaya-prestupnost-tsifry-i-fakty>
6. Криминопенология: Учеб. пособие /О.В. Старков. - Москва: Экзамен, 2004. - 478 с.
7. Михайленко П.П., Гельфанд И.А. Предупреждение преступлений – основа борьбы за искоренение преступности.- М., 1964. – 203 с.
8. Хохряков Г. Ф. Криминология: учебник / Г.Ф. Хохряков. отв. ред. В.Н. Кудрявцев. - М.: Юрист, 1999. - 511 с.

9. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. (ҚР 03.01.2023 № 186-VII өзгерістер мен толықтырулармен)// <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>

10. Кунин Н.В. Криминологическая характеристика пенитенциарной преступности// URI: <http://dspace.susu.ru/handle/0001.74/18545>

11. Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы № 858 Жалығымен бекітілген «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы»// https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U090000858_.

12. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. Жаңа онжылдық – жаңа экономикалық өрлеу – Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері. 2010 жылғы 29 қаңтар// https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-n-a-nazarbaevtyn-khalykka-zholdauy-2010-zh_1341123470

13. Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы №674 Жарлығы// <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000674>

14. Пробация туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2016 жылғы 30 желтоқсандағы № 38-VI ҚРЗ// <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1600000038>

Оспанова Венера

(Магистрантка юридического факультета академии Кайнар)

ИСТОРИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ СОВЕТСКОГО УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ОБ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ ПОЛОВОЙ СВОБОДЫ И НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ

Аннотация

Свобода людей, это самим определять как распоряжаться жизнью – являются основной частью конституционно-правового статуса личности, они устанавливаются, охраняются и в полной мере охраняются Конституцией в нашей страны.

Конституция как гарант независимости и целостности, укрепляет наше единство и как мощный рычаг стабильности в мире и стране. В современном мире наши нравственные устои в сфере половых отношениях не только в казахстанском обществе, но и во всем мире существенно ухудшаются с каждым годом. Главным образом преступления против полового самоопределения и неприкосновенности, являются институтом Особенной частью Уголовного Кодекс РК предусмотренные главой I.

Условия жизни и сама жизнь в мире меняется в очень быстром темпе. Казахстан в силу развития и получения нового опыта коренным образом меняет социальную, экономическую, политическую жизнь всего общества. В течение многих лет на телевидении, в кино, журналах и газетах происходила пропаганда насилия, практически отсутствовала цензура, транслировалось, что безнравственное поведение является нормой, особенно в интернет загружалось огромное количество видео роликов.

Ключевые слова: законодательство, половые преступления, преступления против жизни, преступление, уголовный кодекс, половое сношение, половая зрелость, принуждение женщин, ответственность, проституция, изнасилование.

Оспанова Венера

(Кайнар академиясы құқықтану факультетінің магистранты)

ЖЫНЫСТЫҚ БАСТАНДЫҚҚА ЖӘНЕ ЖЕКЕ ИММУНИТЕТКЕ ҚАРСЫ ҚЫЛМЫСТАР ҮШІН ЖАУАПКЕРШІЛІК ТУРАЛЫ КЕҢЕС ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАНЫҢ ТАРИХИ ДАМУЫ

Аңдатпа

Адамдардың бостандығы, бұл өмірді қалай басқару керектігін анықтау – жеке адамның конституциялық-құқықтық мәртебесінің негізгі бөлігі болып табылады, олар біздің елімізде Конституциямен бекітілген, қорғалған және толық қорғалған.

Конституция тәуелсіздік пен тұтастықтың кепілі ретінде бірлігімізді нығайтып, әлемдегі және еліміздегі тұрақтылықтың қуатты тұтқасы іспетті. Қазіргі әлемде тек қазақстандық қоғамда ғана емес, бүкіл әлемде жыныстық қатынас саласындағы моральдық негіздеріміз жыл сайын айтарлықтай нашарлап барады. Негізінен жыныстық өзін-өзі анықтауға және қол сұғылмаушылыққа қарсы қылмыстар Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің I тарауда қарастырылған Ерекше бөлімінің институты болып табылады.

Дүниедегі өмір жағдайлары мен өмірдің өзі өте жылдам қарқынмен өзгеруде. Қазақстан дамудың және жаңа тәжірибе алудың арқасында бүкіл қоғамның әлеуметтік, экономикалық, саяси өмірін түбегейлі өзгертуде. Көптеген жылдар бойы теледидар, фильмдер, журналдар мен газеттер зорлық-зомбылықты насихаттады, цензура аз болды немесе мүлдем жоқ, әдепсіз мінез-құлық қалыпты жағдай деп көрсетілді, әсіресе Интернетке көптеген бейне роликтер жүктелді.

Түйінді сөздер: заңнама, жыныстық қылмыстар, өмірге қарсы қылмыстар, қылмыс, қылмыстық кодекс, жыныстық қатынас, жыныстық жетілу, әйелдерді мәжбүрлеу, жауапкершілік, жезөкшелік, зорлау.

Ospanova Venus

(Master's student of the Faculty of Law, Kaynar Academy)

HISTORICAL DEVELOPMENT OF SOVIET CRIMINAL LEGISLATION ON RESPONSIBILITY FOR CRIMES AGAINST SEXUAL FREEDOM AND PERSONAL NEGLIGENCE

Abstract

People's freedom, which is self-determination of how to dispose of life, is the main part of the constitutional and legal status of a person, it is established, protected and fully protected by the Constitution in our country.

The Constitution as a guarantor of independence and integrity, strengthens our unity and as a powerful lever of stability in the world and the country. In the modern world, our moral principles in the field of sexual relations are deteriorating significantly every year, not only in the Kazakh society, but also in the whole world. Mainly, crimes against sexual self-determination and inviolability are recognized by the institution of the special part of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, provided by chapter I.

Conditions of life and life itself in the world are changing at a very fast pace. Due to the development and acquisition of new experience, Kazakhstan is fundamentally changing the social, economic, and political life of the entire society. For many years, there was propaganda of violence on television, in movies, magazines and newspapers, there was practically no censorship, it was broadcast that immoral behavior is the norm, especially a huge number of videos were uploaded to the Internet.

Key words: legislation, sexual crimes, crimes against life, crime, criminal code, sexual intercourse, sexual maturity, coercion of women, responsibility, prostitution, rape.

История развития законодательства о половых преступлениях уходит далеко в прошлое, когда произошло присоединение Казахстана к Российской империи в XVIII веке, и создание Союз Советских Социалистических Республик и вхождение Казахстана в его состав.

В то время позиция законов предписывалась в желании надежную повышенность защищенность детей, несовершеннолетних, причем обоих полов от посягательств, совершаемых на сексуальной почве, и применительно к существовавшему тогда уровню развитию закона.

УК РСФСР 1922 года, выделив в главе V «Преступления против жизни, здоровья, свободы и достоинства личности» раздел, именуемый как «Преступления в области половых отношений» в данный раздел входили 6 статей 166 УК РСФСР (Половое сношение с лицами, не достигшей половой зрелости); 167 УК РСФСР (Половое сношение с лицами, не достигшими половой зрелости, сопряженное с растлением, или удовлетворение половой страсти в развращенных формах); 168 УК РСФСР (Развращение малолетних или несовершеннолетних, совершенное путем развратных действий в отношении их); 169 УК РСФСР (Изнасилование, т.е. половое сношение с применением физического или психического насилия или путем использования беспомощного состояния потерпевшего лица); 170 УК РСФСР (Принуждение из корыстных или иных личных видов к занятию проституцией, совершенное посредством физического или психического воздействия); 171 УК РСФСР (Сводничество, содержание притонов разврата, а также вербовка женщин для проституции) [1].

Уголовный кодекс того времени, так же исходил из обоснованности включения в него посягательств, которые были связаны и несвязанные с удовлетворением сексуальных потребностей с самим виновным.

При этом одну из первых разновидностей образовывали составы ненасильственного характера, к ним относились: половое сношение с лицом не достигшем половой зрелости, развращение малолетних или несовершеннолетних, совершенное путем развратных действий. Также к этой группе относилось насильственное удовлетворение половой страсти, а именно изнасилование, основные признаки которого понимались как «половое сношение с применением физического или психического насилия или путем использования состояние беспомощности потерпевших лиц». Преступление относилось к квалифицированному: «если изнасилование имело своим последствием самоубийство потерпевших лиц» [2].

Ко второй разновидности посягательств относилась более узкая группа преступлений, среди них выделялось: принуждение к занятию проституцией, совершенное путем физического или психического воздействия сводничества, содержание притонов разврата, а также вербовка женщин для занятия проституцией.

Итак, в УК РСФСР 1922 года входило пять статей, в IV разделе Преступления в области половых отношений.

Санкции за данное преступление было в основном лишение свободы, а именно: по статье 166 Половое сношение с лицами, не достигшими половой зрелости каралось, - лишением свободы на срок не ниже трех лет со строгой изоляцией.

По статье 167 Половое сношение с лицами, не достигшими половой зрелости, сопряженное с растлением, или удовлетворением половой страсти в извращенных формах, каралось, - лишением свободы на срок не ниже пяти лет.

По статье 168 Развращение малолетних или несовершеннолетних, совершенное путем развратных действий в отношении них, каралось, - лишение свободы на срок пять лет.

По статье 169 Изнасилование, то есть, половое сношение с применением физического или психического или путем использования беспомощного состояния потерпевшего лица (изнасилование), каралось, - лишения свободы на срок не ниже трех лет.

Если это повлекло самоубийство потерпевшего лица, наказание повышалось на срок не ниже пяти лет.

Статья 170 Понуждение из корыстных или иных личных видов к занятию проституцией, совершенное посредством физического или психического воздействия, каралось, - лишением свободы на срок не ниже трех лет с строгой изоляцией.

Статья 171 Сводничество, содержанием притонов разврата, а так же вербовка женщин для проституцией, каралось, - лишением свободы на срок не ниже пяти с конфискацией имущества [1]. Если же вовлеченные в проституцию состояли на попечении или в попечении обвиняемого или не достигли совершеннолетия, то наказание повышалось на срок не ниже пяти лет свободы.

УК РСФСР от 1926 года был основан на тех же принципах построения системы рассматриваемых преступлений [3]. Но произошли изменения в определениях, например была изменена формулировка понятия состава изнасилования. Данное определение в новом кодексе стало пониматься как «половое сношение с применением физического насилия, угроз, запугивания или с использованием путем обмана, беспомощного состояния потерпевшего лица». Помимо этого, новый Уголовный Кодекс РСФСР значительно увеличил список отягощающих обстоятельств за счет признания таковым изнасилование лица, не достигшего половой зрелости, или изнасилование несколькими лицами, была предусмотрена ответственность за понуждение женщин к вступлению в половую связь или удовлетворению половой страсти в иной форме лицом, в отношении которого женщина является зависимой материально или по службе.

УК РСФСР 1926 года не предусматривал специального раздела о половых преступлениях [3]. Однако в главе VI «Преступления против жизни, здоровья, свободы и достоинства личности» содержались статьи, аналогичные статьи Кодекса 1922 года об ответственности за половые преступления (статьи 151 – 155). При этом Кодекс 1926 года объединил в одну статью простое и квалифицированное половое сношение с лицом, не достигшим половой зрелости (статья 151). Так же в одну статью были объединены понуждение к занятию проституцией и сводничество (статья 155).

Ответственность за данное преступление было в виде лишения свободы, а именно: по статье 151 Половое сношение с лицом не достигшем половой зрелости, сопряженное с растлением и удовлетворением половой страсти в извращенных формах, – лишение свободы до восьми лет.

По статье 152 Развращение малолетних или несовершеннолетних, совершенное путем развратных действий в отношении их, - наказывалось лишением свободы до пяти лет.

По статье 153 Половое сношение с применением физического насилия, угроз, запугивания или с использованием, путем обмана, беспомощного состояния потерпевшего лица (изнасилование), - лишения свободы до пяти лет. Если это повлекло самоубийство, или же было совершено несколькими лицами, наказывалось сроков до восьми лет.

Статья 154 Понуждение женщин к вступлению в половую связь или к удовлетворению половой страсти в иной форме лицом, в отношении которого женщина являлась материально или по службе зависима, - наказывалось сроков до пяти лет.

И последняя статья УК РСФСР 155 Понуждение к занятию проституцией, сводничество, содержание притонов разврата, а также вербовка женщин для проституции, - наказывалось сроков до пяти лет с конфискацией имущества.

Так же мы видим, что квалифицирующие признаки изнасилования, кроме самоубийства потерпевшего, являлись недостижение потерпевшим половой зрелости и изнасилование несколькими лицами (часть 2 статьи 153). Наказуемым стало понуждение женщины не только в половую связь, но и удовлетворение половой страсти в иной форме (статья 154) [4].

Позже в 1934 года постановлением ВЦИК (Всероссийский Центральный Исполнительный Комитет) и СНК (Совет Народных Комиссаров) РСФСР Уголовный

Кодекс был дополнен статьей 154 – а, половое сношение мужчины с женщиной (мужеложество) - лишение свободы на срок от трех до пяти лет [5].

Мужеложество, совершенное с применением насилия или с использованием зависимого положения потерпевшего, по советскому кодексу преступник нес наказание в виде лишения свободы от трех до восьми лет заключения.

Также Указом Президиума ВС СССР от 04.01.1949 "Об усилении уголовной ответственности за изнасилование" [6].

Изнасилование несовершеннолетней, а равно изнасилование, совершенное группой лиц или повлекшее за собой особо тяжкие последствия, - в те времена, за данное преступление преступников отправляли в ссылку, в исправительно-трудовой лагерь. Срок заключения составлял минимум 15 лет, максимум 20 лет.

Здесь законодатель существенно повысил ответственность за изнасилование несовершеннолетней.

Итак, сравнивая Уголовные кодексы РСФСР 1922 года и Уголовный Кодекс РСФСР 1926 года мы можем сделать следующие выводы:

1. Уголовные кодексы 1922 РСФСР и 1926 РСФСР года не содержали понятия «мужеложество» до определенного момента, после чего в 1934 было принято постановлением ВЦИК о данном понятие.

2. Норм относительно «мужеложества» он не содержал, но при этом в кодексах имелось место для защиты обоих полов от насильственных действий сексуального характера, так как под понятием «потерпевшее лицо» подразумевалось лицо обоих полов, как мужское, так и женское.

3. В кодексе 1926 РСФСР появилась новая статья 154 «Понуждение женщины к вступлению в половую связь или к удовлетворению половой страсти в иной форме лицом, в отношении коего женщина являлась материально или по службе зависимой», в кодексе 1922 такая статья отсутствовала.

4. В Уголовном кодексе 1926 появились новые квалифицирующие признаки лица: не достижение потерпевшего лица половой зрелости, изнасилование несколькими лицами.

5. Кодекс 1926 смягчил наказание за изнасилование часть 1 статьи 153 в виде лишения свободы до пяти лет, когда УК 1922 года предусматривал наказания за данный вид преступления в виде лишения свободы сроком не ниже пяти лет.

Первый Уголовный Кодекс Казахской ССР был принят 22 июня 1959 года - он содержал главу «Преступления против жизни, здоровья, свободы и достоинства личности» в котором рассматривались статьи 101 (Изнасилование); 102 (Половое сношение с не достигшей шестнадцатилетнего возраста); 103 (Развращение малолетних); 104 (Мужеложество) [7].

УК Казахской ССР рассматривал изнасилования (статья 101), как половое сношение с применением физического насилия, угрозы и с использованием беспомощного состояния потерпевшей. Обращает на себя внимание тот факт, что термин «изнасилование» стал применяться лишь к женскому полу, что стало означать о наличии специального субъекта в составе рассматриваемого преступления [10]. Виновным в данном уголовном преступлении мог быть только мужчина. Наказание по части 1 статьи 101 предусматривалось в виде лишения свободы на срок от трех до семи лет. Отягчающими обстоятельствами являлись изнасилование несовершеннолетней, изнасилование группой лиц или лицом, ранее совершившим изнасилование (часть 2 статьи 101), наказание предусматривалось в виде лишения свободы на срок от пяти до десяти лет. Часть 3 статьи 101 УК Каз.ССР за изнасилование, совершенное особо опасным рецидивистом, повлекшее особо тяжкие последствия, предусматривала наказание в виде лишения свободы на срок от восьми до пятнадцати лет.

Статья 102 УК Каз.ССР предусматривала уголовную ответственность за половое сношение с лицом, не достигшим шестнадцатилетнего возраста, за которое было

предусмотрено наказание в виде лишения свободы на срок до трех лет. Те же действия связанные с растлением или совершенные в извращенных формах (часть 2 ст.101 УК Каз.ССР), каралось лишением свободы на срок от двух до восьми лет со ссылкой или без таковой. Развращение малолетних совершение в отношении их развратных действий (статья 103 УК Каз.ССР), предусматривало наказание в виде лишения свободы на срок до пяти лет со ссылкой или без таковой.

Уголовный Кодекс Казахской ССР предусматривал наказание за мужеложество (ст. 104 УК Каз.ССР) в виде лишения свободы до трех лет. Отягощающими обстоятельствами являлось применение насилия, несовершеннолетие потерпевшего, отягощающие обстоятельства, здесь предусматривалось более строгое наказание в виде лишения свободы на срок от трех до семи лет.

Указом Президиума Верховного Совета Казахской ССР от 13 июня 1962 года были внесены изменения в статью 101 УК Каз.ССР части второй, в третью было перенесено изнасилование совершенное группой лиц и изнасилование несовершеннолетней [8]. Часть третья статьи 101 предусматривала наказание в виде лишения свободы на срок от восьми до пятнадцати лет, со ссылкой от двух до пяти лет, или смертная казнь.

В 1980 году Президиум Верховного Совета Казахской ССР постановил об отмене смертной казни в части третьей статьи 101 УК [9]. Однако в статью была добавлена четвертая часть за изнасилование, совершенное особо опасным рецидивистом, повлекшие особо опасные последствия, изнасилование малолетней, предусматривала наказание в виде лишения свободы на срок от восьми до пятнадцати лет со ссылкой или без ссылки, или смертную казнь.

Проанализировав УК Казахстана от 16 июля 1959 года мы сможем сделать следующие выводы:

1. Термин «изнасилование» стал применяться лишь к женскому полу, что стало означать о наличии специального субъекта в составе рассматриваемого преступления. Виновным в данном уголовном преступлении мог быть только мужчина.

2. Уголовная ответственность за посягательство на «Преступления против жизни, здоровья, свободы и достоинства личности» увеличилась по сравнению с УК Каз.ССР 1926 года, если по УК 1926 Каз.ССР срок лишения свободы за изнасилование был до 5 лет, то УК 1959 года предусматривал срок лишения свободы от 3 до 7 лет.

Таким образом мы изучили и проанализировали 3 Уголовные кодекса. В каждом из них законодатель внес ясность по той мере, в которой на тот момент нуждалось общество или же в той в которой на тот момент могло говорить общество. Каждая эпоха того времени жила по тем правилам, которые сейчас только частично дошли до нас, и это прекрасно. Потому что сейчас у каждого человека имеются полноценные права на защиту себя от половых преступлений и неприкосновенности.

Мы считаем, что эпоха СССР в какой-то мере сдерживала ту защиту женщины, детей и даже мужчин. Так как исходя из вышеизложенного понятие «преступление совершенно родителем или педагогом» было внесено в Уголовный кодекс достаточно поздно только в 1997 году, когда Казахстан приобрел свою независимость и суверенитет.

Конечно, всем понятно, что, если не было данной статьи или определенного понятия не означало что таких преступлений не существовало в те времена. Возможно, это умалчивалось, а возможно было под названием «секретно».

Казахстан в годы независимости расширил права женщин, детей, и мужчин. Принимались статьи в Уголовном кодексе для защиты прав каждой личности, от половых преступлений, для неприкосновенности каждого человека.

Список использованной литературы:

1. Сахаров А.Н., Боханов А.Н., Шестаков В.А. История России с древнейших времен до наших дней. В 2-х томах. – М.: 2010. – 1264 с

2. Официальные данные сайта //qamqor.gov.kz Статистические данные за 2019-2022 год.
3. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: Учебник / Под ред. д-ра юр. наук, проф. Л.В. Иногамовой-Хегай, д-ра юр. наук, проф. А.И. Рарога, д-ра юр. наук, проф. А.И. Чучаева. - М.: Юридическая фирма «Контракт»: ИНФРА-М, 2010. - 560 с.
4. Заварыкин И.Н., История возникновения и развития российского и зарубежного уголовного законодательства об ответственности за изнасилование, а также его роль в защите прав женщин на половую неприкосновенность и половую свободу.//Вестник Томского государственного университета.-2013.-№376.- 126 -131с.
5. Постановление Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета от 1 апреля 1934 года «О дополнении Уголовного кодекса РСФСР ст.154-А», Утратил силу.
6. Указ Президиума Верховного Совета СССР от 4 января 1949г. «Об усилении уголовной ответственности за изнасилование» - Утратил силу от 19 декабря 1960г.
7. Указ Президиума Верховного Совета Казахской ССР от 28 декабря 1959 года., Утратил Силу – Закон РК от 13 декабря 1997 года №207.
8. Указ Президиума Верховного Совета Казахской ССР от 13 июня 1962 год «О внесении изменения в статью 101 УК Каз.ССР»
9. Президиум Верховного Совета Казахской ССР от 1980г. «Об отмене смертной казни в части третьей статьи 101 УК».

Оспанова Венера

(Магистрантка юридического факультета академии Кайнар)

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ ОБ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ ПОЛОВОЙ СВОБОДЫ И НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ

Аннотация

Условия жизни и сама жизнь в мире меняется в очень быстром темпе. Казахстан в силу развития и получения нового опыта коренным образом меняет социальную, экономическую, политическую жизнь всего общества. В течение многих лет на телевидении, в кино, журналах и газетах происходила пропаганда насилия, практически отсутствовала цензура, транслировалось, что безнравственное поведение является нормой, особенно в интернет загружалось огромное количество видео роликов. За последние несколько лет во всем мире, включая Казахстан, произошли большие изменения, в области политики, экономики и в социальной сфере, данные изменения заделали многие важные сферы современного общества, и к сожалению, произошли не только позитивные, но и негативные изменения, произошло воздействие на правильное формирование и развитие личностных характеристик граждан, искажение «хорошего» поведения, особенно среди молодежи.

Ключевые слова: половая свобода, личность, безопасность, государственный строй, права человека, охрана свободы, правовое государство, защита прав, договор, конфиденция, права ребенка, изнасилование, половая неприкосновенность, ответственность.

Оспанова Венера

(Кайнар академиясы құқықтану факультетінің магистранты)

АДАМНЫҢ ЖЫНЫСТЫҚ БАСТАНДЫҒЫ МЕН БОСТАНДЫҒЫНА ҚАРСЫ ҚЫЛМЫСТАР ҮШІН ЖАУАПКЕРШІЛІК ТУРАЛЫ ЗАҢДЫҚТАРДАҒЫ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ

Аңдатпа

Дүниедегі өмір жағдайлары мен өмірдің өзі өте жылдам қарқынмен өзгеруде. Қазақстан дамудың және жаңа тәжірибе алудың арқасында бүкіл қоғамның әлеуметтік, экономикалық, саяси өмірін түбегейлі өзгертуде. Көптеген жылдар бойы теледидар, фильмдер, журналдар мен газеттер зорлық-зомбылықты насихаттады, цензура аз болды немесе мүлдем жоқ, әдепсіз мінез-құлық қалыпты жағдай деп көрсетілді, әсіресе Интернетке көптеген бейне роликтер жүктелді. Соңғы бірнеше жылда бүкіл әлемде, соның ішінде Қазақстанда да саясатта, экономикада және әлеуметтік салада үлкен өзгерістер болды, бұл өзгерістер қазіргі қоғамның көптеген маңызды салаларына әсер етті, өкінішке орай, тек оң ғана емес, сонымен қатар келеңсіз өзгерістер орын алды, азаматтардың тұлғалық қасиеттерінің дұрыс қалыптасуы мен дамуына, әсіресе жастар арасында «жақсы» мінез-құлықтың бұрмалануына әсер етті.

Түйінді сөздер: жыныстық бостандық, тұлға, қауіпсіздік, саяси жүйе, адам құқығы, бостандықты қорғау, заң үстемдігі, құқықтарды қорғау, келісім-шарт, конференция, бала құқығы, зорлау, жыныстық қол сұғылмаушылық, жауапкершілік.

Ospanova Venus

(Master's student of the Faculty of Law, Kaynar Academy)

FOREIGN EXPERIENCE IN LEGISLATION ON RESPONSIBILITY FOR CRIMES AGAINST SEXUAL FREEDOM AND INVIOABILITY OF THE PERSON

Abstract

The conditions of life and life itself in the world are changing at a very fast pace. Kazakhstan, by virtue of development and gaining new experience, is fundamentally changing the social, economic, political life of the whole society. For years, television, movies, magazines and newspapers have promoted violence, there has been little to no censorship, it has been broadcast that immoral behavior is the norm, especially a huge number of video clips have been uploaded to the Internet. Over the past few years, all over the world, including Kazakhstan, there have been great changes in the field of politics, economics and in the social sphere, these changes have affected many important areas of modern society, and unfortunately, not only positive, but also negative changes have occurred, there has been an impact on the correct formation and development of personal characteristics of citizens, the distortion of "good" behavior, especially among young people.

Key words: sexual freedom, personality, security, political system, human rights, protection of freedom, rule of law, protection of rights, contract, conference, rights of the child, rape, sexual integrity, responsibility.

Преступления против половой свободы и неприкосновенности личности это проблема всего мира.

Важным для каждого государства является безопасность в стране. Государственный строй который в основной части состоит из взаимоотношений государства и личности, обязанности государства как законодателя в охране прав и свобод человека. Наличие или отсутствие основных прав и свобод человека и гражданина служит основой для наглядности жизнедеятельности общества и правовой государственности.

В современном мире систему защиты прав человека в основном делят на три уровня – это международный уровень, национальный уровень и региональный уровень [1].

Сразу после окончания Великой Отечественной Войны европейским государствам требовалась новая система защиты прав человека. Новая система была разработана в рамках Организации Объединенных Наций, на ее составление потребовалось всего за три года, уже в 1948 году формирование системы было завершено: по новой системе появились главные органы и специализированные учреждения, которые обладали компетенцией в

области прав человека, а также разработаны новые необходимые конвенции по защите прав человека [1].

В настоящее время невозможно воспринимать защиту прав и свобод человека без национального уровня. За последнее время большинство стран присоединились к основным договорам по правам человека, которые влекут для каждого из этих государств правовые обязанности на международном уровне.

Нарушения основных прав и свобод человека, это также относится и к посягательству на половую свободу и неприкосновенность личности. Говоря о посягательстве на половую свободу и неприкосновенность личности, следует отметить, что, это относится к женскому полу, мужскому полу, так же как отдельная категория к детям [1].

Таким образом Казахстан за годы независимости присоединился к конвенциям о защите прав детей, женщин и мужчин.

1. Верховный Совет Республики Казахстан постановил о ратификации Конвенции «О правах ребенка» от 20 ноября 1989 года, подписанную в г. Нью-Йорке 16 февраля 1994 года [14];

2. Всеобщая декларация прав человека от 10 декабря 1948 года [2];

3. Конвенция против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания. Конвенция была принята Резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН 39/46 от 10 декабря 1984 года.) [3];

4. «О ратификации Факультативного протокола к Конвенции о правах ребенка, касающегося торговли детьми, детской проституции и детской порнографии» Закон Республики Казахстан от 4 июля 2001 года N 219 [4];

При активном содействии Первого Президента РК была создана Национальная комиссия по делам семьи и женщин, а также утвержден национальный план действий по улучшению положения женщин в Республики Казахстан.

Итак, говоря о личных правах женщин, мы должны отметить, что женщины имеют право на личную неприкосновенность, половую свободу, неприкосновенность частной жизни, тайную переписку, банковских счетов и т.д. Главным правом, которое нарушается чаще всего, является право на неприкосновенность.

Изнасилование – одно из наиболее частых и тяжких половых преступлений, посягающие на половую свободу и половую неприкосновенность личности [5]. Кроме того, это одно из преступных деяний, которое практически всегда покушается на несколько объектов. Помимо половой неприкосновенности и свободы женщины, это преступление посягает на здоровье, а также может причинять вред жизни, так как нередки случаи ухудшения здоровья, психических травм или смерти не только потерпевшей, но и иных лиц. В настоящее время данное преступление закреплено в законодательстве всех без исключения стран мира. Однако уголовная ответственность за половые преступления в современных зарубежных государствах трактуется по-разному, что представляет собой интерес в изучении зарубежного опыта для совершенствования казахстанского законодательства.

В Казахстане термин «изнасилование» применим только к женскому полу как потерпевшему.

Насилие – это посягательство против человека, унижающие его. Проблема насилия над женщиной — это проблема не только нашего общества, это мировая проблема, она актуальна во всех странах.

По французскому законодательству под определением «угроза» понимается причинением тяжкого вреда здоровью или угроза убийства. Соответственно понятие угроза равно другим тяжким насилием над личностью, либо уничтожением его имущества, поджогом его имущества, угрозой подрыва человека или его имущества, а также другим опасным способом, в случае достаточных оснований, что жертва может опасаться, того, что угроза будет приведена в исполнение [6].

Со стороны потерпевшего исключает любую добровольность физическое насилие над личностью, любой вид угрозы или шантажа, психическое принуждение или неожиданность в действительности.

Таким образом, понятие изнасилование, содержащееся в УК Франции, включает в себя не только предусмотренный ст. 120 УК РК половой акт в естественной форме, но и другие действия сексуального характера, в том числе перечисленные в ст. 121 УК РК. Следовательно, потерпевшим может быть признано лицо женского и мужского пола. В соответствии со ст. 222-23 УК Франции данное деяние наказывается 15 годам уголовного заключения.

За исключением тех случаев, когда это деяние было совершено совершеннолетним лицом в отношении лица который не достиг пятнадцатилетнего возраста или совершенно несовершеннолетним лицом, когда возраст между совершеннолетним и несовершеннолетним составляет не менее пяти лет - статья 222-23-1 УК.

Условие о разнице в возрасте, изложенное в статье выше, не применяется, если факты совершены в обмен на вознаграждение, обещание вознаграждения, предоставление пособия в натуре или обещание такого пособия.

Также за исключением случаев предусмотренных статьями 222-23-2 УК кровосмесительным изнасилованием, если данное деяние совершено совершеннолетним лицом в отношении несовершеннолетнего, или совершенно несовершеннолетним лицом в отношении виновного, когда совершеннолетнее лицо является родственником по восходящей линии или любое другое лицо упомянутое в статье 222-22-3, имеющую юридическую или фактическую власть над совершеннолетним, в данных случаях наказание будет в виде 20 лет тюремного заключения.

Лицо, у которого на момент совершения преступления было психическое или нервно-психическое расстройство, нарушившее его способность различать или препятствовавшее контролю над своими действиями, по-прежнему подлежит наказанию. Однако суд учитывает это обстоятельство при вынесении приговора и установлении его режима. Если назначается наказание в виде лишения свободы, оно сокращается на треть или, в случае преступления, наказуемого тюремным заключением или пожизненным заключением под стражу, сокращается до тридцати лет. Однако суд может посредством специально мотивированного решения по исправительным делам принять решение не применять это сокращение срока наказания. Когда после медицинского заключения суд считает, что характер расстройства оправдывает его, он гарантирует, что вынесенный приговор позволит обеспечить надлежащий уход за осужденным в соответствии с его состоянием [7].

Наказание в данном случае;

1. десять лет тюремного заключения и 150 000 евро штрафа, если изнасилование было совершено с применением пыток или варварских действий или если оно привело к смерти;
2. семь лет тюремного заключения и 100 000 евро штрафа в других случаях.

Если преступление, упомянутое в первом абзаце статьи 222-26-2, было совершено лицом, которое ранее было признано безответственным к уголовной ответственности за умышленное убийство в соответствии с первым абзацем пункта 1 статьи 122, в результате отмены его распознавания или контроля над его действиями в результате психического или нервно-психического расстройства, вызванного тем же самым преднамеренным употреблением психоактивных веществ, наказание, предусмотренное в пункте 1 статьи 222-26-2, увеличивается до пятнадцати лет тюремного заключения, а наказание, предусмотренное в пункте 2, - до десяти лет лишения свободы и штрафа в размере 150 000 евро.

Раздел II УК Франции называется «Другие виды сексуального насилия». В данный раздел входит 10 статей, которые раскрывают понятие сексуального насилия и другие виды данных преступлений.

Статья УК Сексуальное насилие, не связанные с изнасилованием наказываются тюремным заключением сроком на 5 лет и штрафом в размере 75 000 евро.

Сексуальное насилие - данное определение мы находим в статье 222-22 УК под сексуальным насилием понимается любое сексуальное посягательство, совершенное с применением насилия, принуждения, угрозы или неожиданности или, в случаях, предусмотренных законом, совершенное в отношении несовершеннолетнего лица [8].

Общими критериями для сексуальных посягательств в данном государстве являются акты (проникновения, прикосновения, выставления напоказ, реализация представлений и т.д.), то есть действия носящие непосредственно сексуальный мотив или действия направленные на лиц, которые не имеют физических сил или не располагают моральными средствами, достаточными, чтобы избежать насильственных действий в свою сторону, в случае, когда жертва не дает своего добровольного согласия [9, с 9].

Статья 222-28 УК квалифицирующие признаки сексуальных посягательств:

- если это привело к травме, увечья или полной нетрудоспособности более восьми дней;
- если это совершено родственником или любим другим лицом, имеющим над жертвой правовую или фактическую власть;
- если оно совершено лицом, превышающими свои полномочиями, возложенными на него обязанностями;
- если это совершено несколькими лицами, действующими в качестве исполнителей или соучастников;
- если оно совершено с применением оружия либо с угрозой его применения;
- если потерпевший вступил в контакт с исполнителем преступных действий благодаря использованию телекоммуникационных сетей в результате распространения сообщений, адресованных неопределенному кругу лиц;
- если оно совершено супругом, сожителем или партнером жертвы, связанным между ними гражданским пактом солидарности;
- если оно совершено лицом, действующим явно в состоянии алкогольного опьянения или под явным воздействием наркотических средств;
- если оно совершается при осуществлении этой деятельности в отношении лица, занимающегося проституцией;
- если несовершеннолетний присутствовал во время преступного деяния;
- если жертве вводили препараты или вещества без ее ведома, чтобы изменить способность различать или контролировать свои действия, - наказывается данное преступление 7 годами тюремного заключения и штрафом в размере 100 000 евро.

Введение человеку без его ведома веществ, способных изменить его восприятие или контроль над его действиями, с целью совершения изнасилования или сексуального насилия в отношении его, наказывается 5 годами тюремного заключения и штраф в размере 75 000 евро (ст.222-20-1).

Предоставление какому-либо лицу предложений или обещание, или предоставление каких-либо пожертвований, подарков или льгот для совершения изнасилования, в том числе за пределами национальной территории, если такое нападение не было совершено или не было предпринято, наказывается 5 годами тюремного заключения и штраф в размере 75 000 евро.

Если предполагалось, что сексуальное насилие было совершено над несовершеннолетним, наказание увеличивается до 7 лет лишения свободы и штраф в размере 100 000 евро.

Покушение на совершение преступлений, предусмотренных статьями 222-27 – 222-30-1 карается теми же наказаниями.

Интересно то, что, УК Франции предусматривает покушение по данным преступлениям.

Также сексуальным посягательством является принуждение к тому или иному лицу путем насилия, принуждения, угрозы или неожиданности подвергнуться сексуальному посягательству со стороны третьей стороны или совершить такое посягательство самостоятельно.

Эти деяния наказываются в соответствии со статьями 222-23 – 222-30 в зависимости от характера причиненного вреда и обстоятельств, указанных в этих же статьях.

Покушение на совершение преступления, предусмотренного настоящей статьей, карается теми же наказаниями, что и изнасилование.

Раздел III УК Франции ранее предусматривал в статье 222-30-2 преступления, связанные с инцестом, теперь же данная норма находится в разделе I в статье 222-22-3 УК Франции.

В тех случаях, когда инцестуальное изнасилование или инцестуальное сексуальное насилие совершается в отношении несовершеннолетнего, лицом, имеющим на него родительские полномочия, судебные инстанции должны принять решение о полном или частичном решении о лишении или частичном отзыве родительской власти в соответствии со статьями 378 и 379-1 УК Гражданского кодекса.

Так же судебная инстанция может принять решение о лишении этой власти или об отказе от осуществления этой власти в отношении несовершеннолетних братьев и сестер жертвы. Если судебные инстанции проводятся в суде присяжных заседателей, суд выносит решение по этому вопросу без помощи присяжных заседателей.

Раздел IV УК Франции Сексуальные выставление и сексуальное домогательство. В данный раздел входит статья 222-32 и статья 222-33 УК Франции.

Пункт I. Статья 222-32 УК Сексуальная демонстрация, выставленная на всеобщее обозрение в общедоступном месте, наказывается тюремным заключением на один год и штраф в размере 15 000 евро.

Под термином сексуальная демонстрация понимается публичное обнажение половых органов, так же это действие должно быть навязано вниманию других лиц, в месте, которое доступно всеобщему обозрению.

Сексуальное домогательство – представляют собой неоднократное навязывание какому-либо лицу сексуальных или гендерных формулировок и поведения, которое либо наносит ущерб его чести и достоинству, так же создает для лица на которого направленно это сексуальное домогательство угрожающую, враждебную либо оскорбительную ситуацию (статья 222-33).

Квалифицирующие признаки данного деяния:

- когда эти слова или поведение навязываются одной и той же жертве несколькими лицами, по предварительному сговору или по подстрекательству одного из них, даже если каждое из этих лиц действовал неоднократно;

- когда эти слова или поведение навязываются одной и той же жертве несколькими лицами, при этом лица, совершающие данное деяния без диалога между собой, понимая, что данное поведение будет неоднократным.

Пункт II УК Франции Сексуальному домогательству приравнивается, даже если оно не повторяется, любой формы серьезного давления с реальной или очевидной целью получения акта сексуального характера, будь то в интересах виновного или в интересах третьей стороны.

Пункт III. Факты упомянутые в I и II, наказываются двухлетним тюремным заключением и штрафом 30 000 евро.

Так же приговоры приравниваются к 3 годам лишения свободы и штраф в виде 45 000 евро в случае совершения преступления:

- если оно совершено лицом, злоупотребляющими полномочиями, возложенными на него обязанностями;

- в отношении несовершеннолетнего в возрасте пятнадцати лет;

- если оно совершено в отношении лица, особая уязвимость которого в силу возраста, болезни, немощи, физических или психических нарушений или состояния беременности очевидна или известна исполнителю;
- совершено в отношении человека чья особая уязвимость или зависимость обусловлена нестабильностью его экономического или социального положения, которое было известно или очевидно исполнителю;
- если это совершено несколькими лицами, действующими в качестве исполнителей или соучастников;
- посредством использования для широкой общественности онлайн-коммуникационных услуг или цифровых или электронных средств;
- если несовершеннолетний присутствовал во время преступного деяния;
- родственником по восходящей линии (непосредственно прямые родственники) или любым другим лицом, имеющим законную или фактическую власть над жертвой;

Исходя из вышеизложенного в данной главе «Посыгательство на физическую или психическую неприкосновенность человека» мы не находим статью за «гомосексуализм и лесбиянство», потому что Франция является одной из самых либеральных и толерантных стран в Евросоюзе по отношению к правам сексуальных меньшинств, в том числе ЛГБТ группе. Однако, до 1971 года во Франции были самые строгие законы по отношению к содомии, в особенности однополых отношений, они считались уголовным преступлением, наказанием была смертная казнь во времена действия Старого порядка. После Французской революции данный закон был отменен. Но остался в действии закон о непристойном обнажении, именно этот закон часто был направлен против ЛГБТ во Франции. Закон о непристойном обнажении был введен в 1960 году, а отменили его только в 1980 году. Много раз в законодательстве Франции менялся возраст согласия на однополые сексуальные отношения. Только 1982 году во время правления президента Франсуа Миттеране и установлен в возрасте совершеннолетия, по достижению гражданина 18-ти лет.

Исходя из вышеизложенного после анализа французского законодательства, можем сделать следующие выводы:

1. К умышленным посягательствам на физическую и психическую неприкосновенность человека в Уголовном Кодексе Франции отнесены пытки и акты жестокости, категориальный аппарат которых французским законодателем не определен. Но несмотря на это, когда сотрудники правоприменительных органов квалифицируют преступления в данной области они руководствуются Конвенцией против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания от 1984 г., а также следуют положениям Декларации «О защите всех лиц от пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания» принятой ООН в 1975 году. Понятие «изнасилование» во французском Уголовном Кодексе очень схоже с казахстанским определением в Уголовном Кодексе РК, а именно статья 120 Уголовного Кодекса РК, где изнасилование трактуется, как акт полового сношения между мужчиной и женщиной в естественной форме, включая иные насильственные действия сексуального характера. К примеру, в проникновении половыми органами или в половые органы как женщины, так и мужчины, данные преступные деяния квалифицируются по статье 132 Уголовного Кодекса РК.

2. По части ответственности УК Франции достаточно строже чем УК Казахстана

Так как по статье 222-22-3 Изнасилование УК Франции санкция по части 1 относительно-определенная – 15 лет, по квалифицирующим признакам 20 лет, изнасилование повлекшие смерть потерпевшей 30 лет, изнасилование сопряженно с пытками и актами варварства грозит наказание в виде пожизненного лишения свободы.

Тогда как самое высшее наказание за преступления против личности по УК РК это части 4 статей 120 и 121 УК РК – пожизненное лишение свободы. Если данное преступление совершено в отношении малолетнего лица, и повлекли смерть потерпевшего.

По квалифицированным признакам, а именно ч.ч 2; 3; 3-1; 3-2 статьи 121 УК наказание от 17 до 20 лет. Тем самым мы видим, что УК Франции содержит более строгое наказание по преступлениям против личности.

3. Французский законодатель дифференцирует несовершеннолетних на две возрастные группы: несовершеннолетние от 13 до 15 лет и от 16 до 18 лет. Более строгие наказания применяются к лицам, совершившим преступление в отношении несовершеннолетних чей возраст – до 15 лет. Менее строгое в отношении самого пятнадцатилетнего. Подобный вывод можно сделать на основании положений ст.227-27 УК.

Преступные деяния против половой свободы и половой неприкосновенности по Уголовному кодексу Германии

Зарубежный опыт Германии об ответственность за посягательства на половую свободу и неприкосновенность личности весьма велик по сравнению с Уголовным кодексом Республики Казахстан.

Данные деяния расположены в разделе XIII под названием «Наказуемые деяния против полового самоопределения», Особенной части Уголовного кодекса [10].

Преступления против полового самоопределения можно поделить на 2 группы: 1. В отношении тех кто находится в каком-либо положении от человека имеющим над ним власть - сексуальное злоупотребление в отношении опекаемых (§174); сексуальные действия в отношении заключенных (§174a); - сексуальные действия, связанные с использованием должностного положения (§174b), ко второй группе преступлений относятся составы, условно связанные с преступными деяниями против полового самоопределения (§180); содействие занятию проституцией (§180a); торговля людьми (§180b);

Изнасилование определяется как половой акт или подобные ему сексуальные действия, которое особо унижают потерпевшего, в том числе связанные с проникновением в тело. Для состава изнасилования в старой редакции (прежней §177) специфичным являлось то, что субъект преступления принуждает женщину к вступлению с ним во внебрачную половую связь или же каким-либо третьим лицом, применяя используя при этом насилие или преступник использует по отношению к жертве угрозу реальной опасности для ее жизни или здоровья. Теперь указание на внебрачную половую связь отсутствует, поэтому она может применяться к квалификации действий, связанные с сексуальным принуждением, если они совершены в браке. Потерпевшим лицом может быть как женский пол, так и мужской [10].

Таким образом формулировка статьи претерпевала изменения несколько раз. В 1971 она звучала как «внебрачный половой акт с женщиной, с 128 82 23 115 115 48 29 применением силы или угрозы», в 1997 в закон были внесены поправки, предусматривающие уголовную ответственность за изнасилование в браке, включение нейтральных в гендерном отношении формулировок и признания эффекта психологического принуждения. В 2016 году немецкие законы были переписаны, чтобы отменить предыдущие требования о том, что жертва оказывала физическое сопротивление нападавшим и была преодолена силой. Новый закон признал любой физический или словесный признак того, что одна из сторон не дает согласия на сексуальные контакты. Он так же санкционировал депортацию мигрантов, осужденных за сексуальное насилие, облегчил судебное преследование за изнасилования, совершенные группами, и криминализировал другие виды нежелательных сексуальных контактов, такие как ошупывание или ласки.

Преступления, которые посягают на половую свободу и неприкосновенность личности по Уголовному кодексу Германии, наказываются в достаточной мере строже чем

в Уголовном кодексе РК. В связи с этим нужно усовершенствовать казахстанское законодательство. Стоит напомнить, что в Казахском законодательстве на данный момент нет понятия "сексуальные домогательства", а значит, и наказать за нежелательные приставания невозможно. Единственный вариант – воспользоваться статьей 123 УК РК ("Понуждение к половому сношению"), что является недостатком и упущением в законодательстве.

Также стоит отметить, что согласно принятому закону, неожиданный поцелуй в губы на свидании приравнивается не просто сексуальному домогательству, а квалифицируется как насилие. За такой порыв можно попасть в тюрьму на срок от 6 месяцев до 10 лет (§177 УК ФРГ).

Принцип «нет – значит нет», который действует в ФРГ означает что, согласно закону сексуальное действие будет приравниваться к изнасилованию – в том числе тогда, когда жертва не оказывает активного сопротивления. В нашем же государстве изнасилование это лишь 1. факт полового акта и 2. применения насилия либо беспомощного состояния.

Изнасилование - это половой акт, к которому принуждают другого человека без его согласия или против его воли. Этот акт является уголовно наказуемым на всей территории США, но юридический термин для его обозначения в разных штатах различен.

В одних штатах это преступление называется изнасилованием, в других - сексуальным нападением, сексуальным избиением или преступным сексуальным проникновением. Однако независимо от того, как штат называет это преступление, большинство согласны с определением, что это сексуальное проникновение или содомия без согласия.

Сексуальное проникновение определяется в большинстве, если не во всех штатах, как проникновение во влагалище частью тела или предметом. Содомия определяется как оральный секс - контакт между ртом и пенисом или женскими гениталиями - или проникновение в анус с помощью части тела или предмета.

Нежелательные сексуальные прикосновения, не связанные с проникновением, обычно не являются изнасилованием или преступным сексуальным проникновением. Это все равно является преступлением, но считается менее серьезным, чем преступление, связанное с проникновением. Это менее тяжкое преступление часто называют преступным сексуальным контактом, приставанием или сексуальным побоем.

Отсутствие согласия является важнейшим компонентом сексуальных преступлений. Сексуальное поведение становится преступным, если сексуальные прикосновения не были согласованы, либо потому, что преступник принуждает другое лицо к сексуальным отношениям против его или ее воли, либо потому, что другое лицо считается неспособным дать согласие или имеющим ограниченную умственную способность дать согласие. К лицам, которые считаются неспособными дать согласие, относятся несовершеннолетние в возрасте до четырнадцати или пятнадцати лет, независимо от их умственных способностей понимать характер действия и способности отказаться (но см. раздел "Сексуальное поведение с несовершеннолетним" ниже). Кроме того, преступным является секс со следующими лицами, если они не способны сознательно дать согласие:

- лицо с отклонениями в развитии;
- психически больной человек, и человек, находящийся в недееспособном состоянии под действием наркотиков, в состоянии алкогольного опьянения или без сознания;
- или иным образом физически беспомощный.

В некоторых штатах секс с несовершеннолетним старше определенного возраста считается уголовно наказуемым только в том случае, если преступник старше жертвы на определенное количество лет - например, более чем на три года. Это позволяет 14-летней девушке заниматься сексом со своим 16-летним парнем, при этом действия парня не являются преступными. Однако если 21-летний подросток займется сексом с 15-летним подростком в том же штате, это деяние будет уголовно наказуемым.

Список использованной литературы:

1. Мухтарова А.К. Права женщин и детей и механизм их защиты: Курс лекций. - Алматы: НИЦ КОУ, 2013. - 176с.
2. Всеобщая декларация прав человека (принята на третьей сессии Генеральной Ассамблеи ООН резолюцией 217 А (III) от 10 декабря 1948 г.)
3. Конвенция против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания: (принятая в г. Нью-Йорке 10.12.1984г)//Резолюция и решения, принятые в Генеральной Ассамблеей на тридцать девятой сессии, 18 сентября – 18 декабря 1984 года и 9-12 апреля 1985 года/ ООН, Нью-Йорк, 1985г. – 277-282с.
4. Закон Республики Казахстан от 4 июля 2001 года «О ратификации Факультативного протокола к Конвенции о правах ребенка, касающегося торговли детьми, детской проституции и детской порнографии» N 219.
5. Власов А.Э., Понятие и структура преступлений против половой неприкосновенности и половой чвободы личности в човременном российском законодательстве//Концепт.-2015№05(май) 5с.
6. Аистова Л.С., Краев Д.Ю., Учебное пособие: Уголовное право зарубежных стран. 2-е изд./Университет прокуратуры РФ, 2020. – 131с.
7. Саматова Г.Б. Конспект лекций по дисциплине «Квалификация преступлений против личности», 2013 г.
8. Мухтарова А.К. Права человека и механизмы их защиты: Курс лекций. - Алматы: НИЦ КОУ, 2013. - 240с.
9. Исаев Н.А., Сексуальные преступления как объект криминологии.,из-во. «Юридический центр Пресс», 2007г. 630с.
10. Головинёнков П. В. Уголовное уложение Федеративной Республики Германия - Strafgesetzbuch (StGB) - Научные труды в области немецкого и российского уголовного права. - Potsdam: Universitätsverlag Potsdam, 2021.-489 с.
11. Президиум Верховного Совета Казахской ССР от 1980г. «Об отмене смертной казни в части третьей статьи 101 УК».

Сабыржанов Әбілмансұр Асқарұлы

Д.А.Қонаев атындағы заң академиясының 2-курс магистранты

**ҚЫЛМЫС ОҚИҒАСЫНЫҢ ЖАЙ-ЖАПСАРЫН ЖАҢҒЫРТУДЫҢ
ТАКТИКАЛЫҚ НЕГІЗІ**

Кілт сөздер: қылмыстық іс жүргізу; тергеу эксперименті; дәлелдемелер; қылмыс; айғақтарды тексеру; жауап алу;

Түйіндеме: Мақалада материалдық іске асырылушы жаңғырту мәселесі бойынша қылмыс оқиғасы үзінділерін, оның жекелеген мән-жайларын, қылмыскердің белсенді емес іс-әрекеті жай-жапсарларын, соңынан бұл әрекеттердің қауіпті деп танылуын және басқа да қылмыс оқиғасын құрайтын әрекеттерді қайта жаңғырту туралы көрсетілген. Қайта жаңғыртудың қайнар көздері мен процессуалдық табиғатын талдау кезінде, көптеген ғалым-криминалистердің көзқарастары көрсетілді. Материалдық іске асырылушы жаңғырту мәселесі бойынша қылмыс оқиғасы үзінділерін, оның жекелеген мән-жайларын, қылмыскердің белсенді емес іс-әрекеті жай-жапсарларын, соңынан бұл әрекеттердің қауіпті деп танылуын және басқа да қылмыс оқиғасын құрайтын әрекеттерді қайта жаңғырту тұралы айтуға болады. Криминалистердің пікірлері бойынша, қайта жаңғырту материалдық іске асырылу тұрғысынан алғанда, басқа әдістемелермен салыстырғанда екі тергеу

әрекетінде де жетекші орынды иеленеді; тергеу экспериментінде және оқиға болған жерде айғақтарды тексеруде.

Барлық тергеу әрекеттері әдістемелік тұрғыдан алғанда, интеграциялық сипатқа ие, өз бойында көптеген таным әдістерін біріктіреді. Алайда, әрбір тергеу әрекетінің ерекшелігі танымдық тәсілдердің бүкіл кешенін қолдану қажеттілігінен немесе бір таным әдісінің басқасынан басым келуінен көрінеді. Сол бағытта тергеу әрекеттеріне байланысты жүргізілген көптеген зерттеулерге сараптама жасалды.

Сабыржанов Әбілмансур Асқарұлы
Магистрант 2-го курса ЕЮА имени Д.А.Кунаева

МОДЕРНИЗАЦИИ ТАКТИЧЕСКИЙ ОСНОВЫ ОБСТОЯТЕЛЬСТВ СОБЫТИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯ

Ключевые слова: уголовное производство; следственный эксперимент; доказательства; преступление; проверка показаний; допрос;

Аннотация. В статье рассматривается о воспроизведении фрагментов события преступления по вопросу модернизации материального воплощения, отдельных его обстоятельств, обстоятельств бездействия преступника, с последующим признанием этих действий опасными и других действий, составляющих событие преступления. При анализе источников и процессуальной природы возрождения были отражены взгляды многих ученых-криминалистов. По вопросу модернизации материального реализуемого можно говорить о воспроизведении фрагментов события преступления, его отдельных обстоятельств, обстоятельств бездействия преступника, с последующим признанием этих действий опасными и других действий, составляющих событие преступления. По мнению криминалистов, реконструкция занимает ведущее место в обоих следственных действиях по сравнению с другими методиками в виде материальной реализации; в следственном эксперименте и проверке показаний на месте происшествия.

Все следственные действия носят методологический, интегрирующий характер, сочетая в себе множество методов познания. Однако специфика каждого следственного действия проявляется либо в необходимости применения всего комплекса когнитивных подходов, либо в преобладании одного метода познания над другим. В этом же направлении были проанализированы многочисленные исследования, проведенные в связи с различными видами расследования.

Sabirzhanov Abilmansur Askaruly
2nd year undergraduate of the Law Academy named after D.A. Kunayev

MODERNIZATION CIRCUMSTANCES OF THE CRIME EVENT TACTICAL BASIS

Keywords: criminal proceedings; investigative experiment; evidence; crime; verification of testimony; interrogation;

Annotation. The article deals with the reproduction of fragments of the crime event on the issue of modernization of the material embodiment, its individual circumstances, the circumstances of the inaction of the criminal, with the subsequent recognition of these actions as dangerous and other actions that make up the crime event. When analyzing the sources and the procedural nature of the revival, the views of many forensic scientists were reflected. On the issue of modernization of the material realizable, we can talk about the reproduction of fragments of the crime event, its individual circumstances, the circumstances of the criminal's inaction, with the subsequent recognition of these actions as dangerous and other actions that make up the crime

event. According to criminologists, reconstruction takes a leading place in both investigative actions in comparison with other methods in the form of material implementation; in the investigative experiment and verification of evidence at the scene of the incident.

All investigative actions are methodological, integrating in nature, combining many methods of cognition. However, the specificity of each investigative action is manifested either in the need to apply the entire complex of cognitive approaches, or in the predominance of one method of cognition over another. In the same direction, numerous studies conducted in connection with various types of investigation were analyzed.

Ойлау арқылы қайта жаңғырту туралы айтар болсақ, мұндай қайта жаңғырту-өз бойында бақылауды, салыстыруды, талдауды, өңдеуді, индукция мен басқа да әдіс-тәсілдерді жинақтайтын күрделі танымдық тәсіл. Оқиға болған жерді тергеушінің тексеруі кезінде, қылмыс механизмдерін тануға арналған барлық әдістер үйлеседі. Егер қайта жаңғыртуды материалдық-іске асырылушы түрғыдан алатын болсақ, тергеу жағдайы басты орынды иеленеді. Күрделі жағдайларда оқиғаның жекелеген мән-жайларын, жай-жапсарларын қайта жаңғырту кейбір заттай дәлелдемелерді қайта жаңалауды, жай-жапсар элементтерін қайта құрастыруды, үлгі жасауды, макет жасауды, олармен эксперимент жүргізуді талап етеді. Ал мұның өзі тергеу эксперименті шеңберінде ғана мүмкін болады, яғни бұл тергеу әрекеті материалдық-іске асырылушы аспектіде қайта жаңғыртудың процессуалдық формасы болып табылады.

Көрсетілген екі тергеу әрекетінде оқиға болған жердің жай-жапсары мен мән-жайларын қайта жаңғырту әдісі басым келеді және олардың әрқайсысының шеңберінде әдіс өзінің іске асырылу ерекшелігімен сипатталады деп пікір білдірген криминалистердің ойларын дұрыс деп санаймыз.

ҚР ҚПК-нің 257-бабында мақсаты (айғақтардың сенімділігін айқындау мақсатында) және оны іске асыру жолы тікелей көрсетілген. Ол таным әдісі ретінде қайта жаңғыртудың болуын қарастырады, яғни заңда былай деп көрсетіледі, «бұрын жауап алынған адам зерттелінуші оқиғаның жай-жапсары мен мән-жайларын қайта жаңғыртады», олай болса болған оқиғаның жай-жапсары мен жағдайларын тәжірибелік әрекеттер жасамай-ақ, қайта жаңғыртуға болады [1].

Айғақтарды тексеру жағдайы белгіленген ҚПК-нің 257-бабын тергеу экспериментімен және ҚПК-нің 258-бабының редакциясымен салыстырып көрейік. Олардың арасындағы айырмашылықтар мазмұнына қарай анықталады:

- айғақтарды тексеру барысында осы тексерілу жүргізіліп отырған адамның (бұл жағдайда жауап алынған адамның) қатысуы қажетті. Тергеу эксперименті кезінде мұның онша қажеті жоқ;

- тергеу экспериментін жүргізу барысында тергеуші қайта жаңғыртылған жағдайларда тәжірибе жасайды, оны бірнеше рет қайталайды, жай-жапсарын өзгертеді. Айғақтарды тексеру кезінде қылмысты жасау уақытында өз әрекеттерін жай ғана бейнелеп көрсетуге болады;

- тергеу экспериментерін өткізу жағдайлары оның нәтижесіне маңызды түрде әсер етеді, ал айғақтарды тексеру үшін олар мұндай маңызға ие болмайды;

- қылмыс жасалған орын айғақтарға тексеру жүргізу орны ретінде танылады, ал тергеу эксперименті тәжірибелік әрекеттердің мақсаты мен мазмұнына орай кез-келген орында өткізіле береді;

- айғақтарды тексеру бір ғана адаммен (сезіктімен, айыпталушымен, жәбірленушімен, куәлармен) жүргізіледі, ал тергеу эксперименті оның түрі мен қойған мақсатына қарай басқа да адамдардың қатысуымен жүргізіле береді. Айғақтарды тексерудің мақсаты ҚР ҚПК-нің 257-бабында айқын анықталған. Тактикалық жағынан алғанда, ол жан-жақты негізделген (тәжірибелік әрекеттерден айырмашылығы) және егжей-тегжей қарастыруды қажет етпейді [2, 33 б.].

Егер тергеу эксперименті мен айғақтарды тексеру мақсатын салыстыратын болсақ, олардың өзара сәйкес келетіндігін көре аламыз:

- басты ортақ мақсат - іс үшін маңызы бар деректерді тексеру мен нақтылау;
- жаңа дәлелдемелерді айқындау;
- версияларды тексеру;

Логикалық тұрғыдан тексеру экспериментін тәжірибелік әрекеттерге, ал айғақтарды тексеруді бұрын алынған дәлелдемелерді оқиға болған жерде жай ғана қайталауға жатқызуға болмайды деген мәселе туындайды. Тергеу әрекеті жай-жапсарды, әрекетті немесе тәжірибелік әрекеттерді қайталаудан ғана құралуы тиіс емес [2, 98 б.]. Мұнда танымдық қызмет тәсілдерін біріктіру, оларды өз уақытында әрі кәсіби тұрғыдан пайдалану қажет деген мәселе заңды түрде пайда болады. Әрине «қайта жаңғырту» ұғымы «айғақтарды тексеру», «тергеу эксперименті» ұғымдарынан әлдеқайда ауқымды келеді. Біздің пікіріміз бойынша, ол таным әдісіне жата отырып, айғақтарды тексеру мен «тәжірибелік әрекеттер» арқылы алынған деректерді тексерудің маңызын толық бейнелейді.

Тергеу әрекеттерінің ұғымы мен маңызын жеке-жеке қарастыру керек. Осы ұғымдарды анықтап алу үшін, тергеу әрекеттерінің мақсатын, міндеттері мен маңызын түсіне білу қажет.

Айғақтарды тексерудің маңызы, - деп атап өтеді Васильев В.Л. - қылмыс жасалған жерде адамның қабылданған субъективті түрін ашып көрсетуден құралады. Адам жай-жапсар мен заттарды қайта жаңғырту арқылы бұрын өзі болған мән-жайларды көрсетеді, ал тергеуші мен куәгерлер мұны бұрын алған куаландырулармен салыстырып, адамның оқиға болған жерді бағдарлама алуына көздерін жеткізеді, өз айғақтарын растайды [3, 42 б.].

Оқиға болған жердің жай-жапсары мен мән-жайларын қайта жаңғырту түрлері барлық криминалистік дерек көздерінде айғақтарды тексеру мен тергеу

эксперименті шегінде қарастырылады. Міндеттердің шешілуіне орай, тергеу әрекетін жүргізу барысында олардың түрлері анықталды.

Тергеу әрекетінің мақсаты мен мазмұнына Васильев В.Л. барынша егжей-тегжейлі анықтама береді «эксперимент-бұл мақсатқа ұмтылу қызметі, оның негізін арнайы құрылған жағдайларда танылушы құбылыстарды, оқиғаны, заттарды тәжірибелік тұрғыдан қайта құрастыру құрайды. Тергеу эксперименті-бұл арнайы тәжірибе жүргізу кезінде жекелеген (тексерілетін) нысандарға, немесе олардың көшірмелеріне мақсатты түрде әсер ету арқылы тексеру мен дәлелдеме алу үшін орындалатын тергеу әрекеті» [3, 45 б.] .

Эксперименттің маңызы әрқашан эмпирикалық және логикалық бірліктен шығару қажет. Эмпирикалық аспект шынайы, белсенді әсер етуді, өзгертуді және ықпалдастырылған бақылауды; логикалық аспект-мақсаттың анықталуын, міндеттің қойылуын және алынған нәтижелерді өңдеуді, оларды бағалаумен ары қарай пайдаланылуын қарастырады. Логикалық аспект себеп пен салдар арасындағы шынайы байланысты орнатуға мүмкіндік береді. Бақылау, салыстыру әдістері қолданылатын айғақтарды тексеруден айырмашылығы-эксперименттік әрекеттерді жүргізу кезінде біздер тәжірибені қайталай аламыз, жағдайды өзгерте білеміз. Мұның өзі құбылысты, болған оқиғаны барынша терең зерттеу мен танысуға мүмкіндік береді.

Сөйтіп, эксперимент деп, объективті шындық үдерістеріне саналы, жүйелі әсер ету және осы әсер етуді іске асыру шарттарын айтамыз, сондай-ақ оның нәтижелерін теориялық тұрғыдан талдау арқылы жаңа білім алуға болатындығы ұғынылады.

Криминалистикада эксперимент ретінде бақылау нысанына бақыланушы әсер етуді ұғыну қажет: версияларды тексеру үшін, жаңа дәлелдемелерді зерттеу және жаңа дәлелдеуші ақпарат алу үшін.

Осыған орай тергеу эксперименті тергеу әрекеті ретінде анықталады, оның мақсаты сезіктінің, айыпталушының, жәбірленуші немесе куәлардың айғақтарын ғана емес, сондай-ақ қылмыстың жасалу механизмі, зерттелінуші

құбылыстар мен фактілердің туындауы туралы тергеу болжамдарын тексеру болып табылады.

«Тергеу эксперименті» ұғымын басқа тергеу әрекеттерінен айқын ажырата білу қажет.

Кейбір тергеу әрекеттерінің ұқсастығына қарай, олар жалпы танымдық әдістерге бірігеді. Тексеру заттардың қасиеттерін айқындайтын жекелей тәжірибелік әрекеттермен байланысты болуы мүмкін. Олар бақылауды маңызды түрде толықтырып, зерттелінуші нысандармен терең танысуға, қылмыспен байланысты жекелеген үзінділерді қайта құрастыруға мүмкіндік береді. Алайда, тексеру болған оқиғаның мән-жайларын және жағдайларын жасанды материалдық тұрғыдан қайта жаңғыртумен байланысты емес. Егер зерттелінуші оқиғаның мән-жайлары мен жағдайларын жасанды материалдық тұрғыдан қайта жаңғырту қажет болса, онда тексеру кешенді сипатта болады және арнайы тергеу әрекеті-тергеу экспериментін жүргізу қажеттілігі туындайды.

Тергеу эксперименті сараптама өткізу жағдайында эксперименттік әдіске ұқсас келеді. Себебі олардың арасында тікелей бақылау және тәжірибе жүргізу барысында өзара тығыз байланыс болады (бұл тек сыртқы көрініс).

Олардың арасында мынадай маңызды айырмашылықтар бар;

- тергеу экспериментінің нәтижелері істегі дәлелдеме болып табылады, ал тергеу эксперименті сенімді деректер алу кезінде жай ғана аралық кезең болады. Осы себепті ол және оның нәтижелері дәлел бола алмайды;

- тергеу экспериментін тергеуді жүргізетін адам немесе тергеушінің тапсырмасы бойынша басқалар жүргізе алады, ал сараптамалық тәжірибені тергеушінің қаулысымен арнайы білімі бар адам ғана жүргізе алады.

Сонымен, тергеу эксперименті дегеніміз-бұл өз алдына жеке тергеу әрекеті, ол зерттелінуші оқиғаның жағдайы мен жай-жапсарын қайта құрастыруды және арнайы тәжірибелер өткізуді қарастырады. Ол арқылы тергеушінің бақылауы және реттеуі жағдайында қылмыстық істі шынайы тергеу үшін маңызы бар құбылыстарды, мән-жайлар мен фактілер ретроспективті түрде қайта жаңғыртылады.

Айғақтарды тексерудің түрлерін көптеген авторлар ұсынады. Біздің көзқарасымыз бойынша, олар криминалистикалық оқулықтар авторларының тарапынан оңтайлы баяндалған:

- жекелеген мән-жайларды нақтылау (қайда, қашан және кім болды, қайдан және кім келді, не және қайда орналасты);

- болуы тиіс, бірақ табыла қоймаған оқиға іздерін іздестіру;

- «хабардар болуын сынау», яғни оқиға, жай-жапсар туралы не білетіндігін тексеру;

- екі немесе одан да көп адамдардан жауап алу кезінде туындаған шынайы қайшылықтарды тексеру;

- бұрын тергеуге таныс болмаған адамдарды анықтау. Тергеу экспериментінің түрлері де әр түрлі қарастырылып келеді.

Кейіннен Р.С. Белкин кейбір түрлерді бір топқа біріктіріп, басқаша жіктеме ұсынды, өйткені, мәселен, кәсіби дағдыларды тексеруді эксперименттің жеке түрі етіп бөлудің қажеті жоқ. Соған орай автор мынадай түрлерді ұсынады:

- белгілі бір әрекеттердің жасалу мүмкіндігін анықтау бойынша;

- әлдебір әрекеттердің болу мүмкіндігін анықтау бойынша;

- оқиғаның жекелеген бөлшектерін анықтау жағдайында;

- тергеу барысында алынған оқиға іздерінің жасалу барысын анықтау бойынша [2, 53 б.].

М.В. Салтевский басқаша түрде бөлуді ұсынады. Оның пікірі бойынша, тергеу экспериментін үш түрге бөлуге болады:

- 1) кез келген құбылыстарды сезіммен қабылдау, яғни адамның сезім органдарының жағдайын тексеруге бағытталған фактіні анықтауға мүмкіндік беретін тергеу эксперименті;

- 2) нақты бір адамның белгілі бір әрекеттерді орындай алуын анықтауға мүмкіндік

беретін тергеу эксперименті;

3) белгілі бір фактінің немесе оның пайда болуы механизмінің болу мүмкіндігін анықтайтын тергеу эксперименті.

Біздің ойымызша, кез келген жіктеме шартты түрде болып келеді, өйткені білімнің дамуы арқылы олар нақтылана түседі, өзгерістер мен толықтырулар енгізіледі. Тергеу экспериментінің кез келген түрін жүргізу кезінде, нақты ғылымдардың сенімді білімдеріне сүйену қажет (олай етпесе болмайды, өйткені тергеу әрекетінің дәлелдеуші маңызы мен оны жүргізудің шынайылығы осыған байланысты болады) [4, 49 б.]. Егер, мәселен, оқиға іздерін алу фактісін тексеру үшін, арнайы білімдерді қолдану қажет болса, онда сараптама жүргізу керек (арнайы білімі бар адамның көмегімен, мұның өзі берілген сұрақтарға барынша толық әрі мазмұнды жауап береді).

Мазмұны бойынша қайта жаңғырту дәлелдемелерді тексерудің танымдық мүмкіндіктеріне енбейтіндіктен, жауап алу кезінде алынған куәліліктерді жай ғана бекітуге жататындықтан, осы тергеу әрекетінің мүмкіндіктері толық шамада пайдаланылмайды.

Әрине, айғақтарды тексеру мақсатын тарылту тергеу әрекетінің танымдық мүмкіндіктерін шектейді. Айғақтарды тексеру мақсатын анықтап алу үшін, оның танымдық мүмкіндіктерін ескеру қажет.

Оқиға болған жерде айғақтарды тексеру сияқты тергеу әрекеті криминалистік ақпараттың аралас формаларын зерттеуден басталады; тіпті қарапайым формасы - айғақтарды тексерудің танымдық мүмкіндіктері мынаған

жатқызылады, яғни айғағы куәгерлердің қатысуымен тексеріліп жатқан адам қайда, не және қалай болғандығын көрсетеді, мұның өзі күрделі құрылымға ие. Соңғы уақытта айғақтарды тексеру кешенді сипатқа ие екендігі егжей-тегжейленіп көрсетіледі, оның қосымша мақсаты белгілі бір орында әрекеттерді бейнелеп көрсету бола алады. Тергеуші осы ақпаратты ала отырып, оны жауап алынған адамның айғақтарымен салыстырады. Жауап алу кезінде алынған деректер оқиға болған жердегі шынайы жай-жапсарға сәйкес келетіндігі тексеріледі.

Атап өтілген әрекеттің ақпараттық нәтижесі ақпаратты салыстыру және кешенді пайдалану мүмкіндігімен байланысты болғандықтан, ол түрлі дерек көздерінен алынады.

Мұндай салыстыру нәтижесінде тергеуші келесі мүмкіндіктерді иеленеді:

1) өзара байланыс жүргізу және осы шынайы жай-жапсар деректерінің жауап алынған адамның айғақтарымен сәйкес келуін тексеру;

2) жауап алынған адамның айғақтарын толықтыру және егжей-тегжейлеу;

3) жаңа дәлелдемелер алу;

4) тергеу болжамдарын тексеру;

Сезіктінің, айыпталушының, жәбірленуші мен куәнің айғақтарын оқиға болған жердегі мән-жайларды қайта жаңғырту үшін тексеру барысында, тұлғаның оқиға болған жерге бару және қайту жолдарына қатысты, сондай-ақ зерттелінуші оқиға кезінде өтетін әрекеттерге қатысты хабардар болуын тексеру мүмкіндігі пайда болады. Егер белгіленген мән-жайлар айғақтарға сай келсе, мұның өзі бұрын алынған куәліктерді бекіте түседі. Кейде айғақтарға тексеру жүргізгенде, адам оқиға болған жерге тап бола отырып, біреудің айыбын немесе басқа да қатысушылардың айыпты өз мойнына алуын мойындайды, өйткені ол оқиғаның жай-жапсары мен мән-жайларын толық білмейді, ал оның түсінітері қисынсыз әрі ретсіз болып келеді [5, 12 б.].

Айғақтарды толықтыру мен егжей-тегжейлеуге келсек, тексеруді белгілі бір нәрселерді ұмытып қалатын немесе шатаса беретін адамдармен жүргізу қажет.

Әрине, жауап алу кезінде мынадай тактикалық тәсілдер де болады, мұнда адамнан оқиға болған жерде тікелей жауап алынады, немесе жауап алу кезінде ассоциациялық байланыстар қолданылады.

Айғақтарды тексеруді жауап алумен шатастыруға болмайды, олар ең алдымен өткізу әдістері арқылы ажыратылады. Жауап алу негізін сұрастыру әдісі құрайды. Сол арқылы тергеуші вербалды ақпарат алады-ақпарат берілу кезінде оны тасымалдаушының

санасында бекітіліп, сұрастыру әсері арқылы жазбаша үлгіде тергеушіге өткізіледі. Айғақтарды тексеру кезінде бақылау мен сұрастыру атты екі әдіс біріктіріледі, олар ақпаратты зерттеуге (вербалды және дене белгілерімен берілген) бағытталады. Егер оқиға болған жерде жауап алынса, онда осы жерде айғақтарды тексеру туралы сөз болуы мүмкін емес.

Бұл ақпаратты басқалардан алу мүмкіндігіне күдік туындаса, онда осы мән-жайға көңіл бөлу керек. Бұл жағдайда одан барынша егжей-тегжей жауап алу қажет. Мысалы, егер адам қылмыс қаруы жерге көмілгендігін растаса, онда жасырылған жерді ғана емес, сондай-ақ заттың неге оралғандығын, қай тереңдікке көмілгендігін, көму кезінде кім куә болғандығын, бұл туралы оның басқа біреуге айтқан немесе айтпағандығын айқындау қажет.

Айғақтарды тексеру барысында заттай дәлелдемелерді немесе бұрын табылмаған қылмыс іздерін табуға болады, мұның өзі іске дәлел болып келеді. Тіпті айғақтарды тексеру барысында қылмыстың материалдық іздері табылмаса да, осы тергеу әрекетінің нәтижелерінің маңызы аз болмайды (егер адам оқиға болған жерде және оның жай-жапсарында бағыт-бағдар ала білсе, ал оның айғақтары бұрын алынған деректермен сәйкес келетін болса, мұның өзі істе дәлелдеме болады [5, 14 б.]).

Айғақтарды тексеру - кешенді әрекет. Осы іске асыру барысында әрекеттердің динамикалық көрінісін жүргізуге болады (мысалы, адам өзінің бөлмеге қалай тап болғандығын бейнелеп көрсетеді). Сондай-ақ жеке орындар, іздер мен заттық дәлелдемелер іздестіріледі. Осы себепке орай айғақтарды тексеру құрамына басқа да тактикалық-танымдық тергеу әрекеттерінің тактикалық элементтері кіреді (тану, эксперимент, жауап алу, тексеру), бірақ ешбір жағдайда бұл ретте бірнеше тергеу әрекеттерін араластырып алуға болмайды, өйткені олар қылмыстық іс жүргізу, сондай-ақ криминалистік тұрғыдан да ерекшеленіп тұрады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1 Қазақстан Республикасының Қылмыстық процестік кодексі.- Алматы: ЮРИСТ, 2014.- 344 б.

2 Соловьев А.Б. Использование доказательств при допросе на предварительном следствии: Метод. пособие.- М.: Юрлитинформ, 2001.-136 с.

3 Доказывание в уголовном процессе: традиции и современность/ Под ред. В.А. Власихина.- М.: Юрист, 2000.-205 с.

4 Дозорцев В.А.. Законодательство и научно-технический прогресс.- М.: Юрид. лит., 1978.- 191 с.

5 Жәкішев Е.Ғ. Исаев Ә.А. Тапалова Р.Б. Найманова Г.Х. Темірболат Н.С. Криминалистика-Алматы: Жеті жарғы, 2006 ж.

УДК: 378

МРНТИ: 10.01.11

Сайлибаева Ж. Ю. – к.ю.н., асс. профессор

Хведелидзе Т. . – к.ю.н., асс. профессор

Толубекова Б. Х. - д.ю.н., профессор

*Институт истории и права КазНПУ им. Абая,
кафедра юриспруденции*

**ПРОЕКТ ТИПОВОЙ ПРОГРАММЫ УЧЕБНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ
«ОСНОВЫ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРАВА» ДЛЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО
СПЕЦИАЛИТЕТА**

Аннотация

Учебная дисциплина «Основы образовательного права» предлагается исследовательской группой по проекту «Образовательное право: методологические основы обязательного компонента педагогического специалитета» (2023 г.) для включения в образовательные программы по подготовке педагогических кадров высшей квалификации. В качестве базиса для разработки соответствующей, адаптированной для нужд педагогических специальностей, типовой программы выступает действующая типовая программа по юридической отраслевой учебной дисциплине «Образовательное право».

Ключевые слова: основы образовательного права, проект типовой программы, педагогический специалитет.

Сайлибаева Ж. Ю. – з.э.к., қауымдастырылған профессор

Хведелидзе Т. Б. – з.э.к., қауымдастырылған профессор

Толубекова Б. Х. – з.э.д., профессор

Абай атындағы ҚазҰПУ Тарих және құқық Институты, құқықтану кафедрасы

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МАМАНДЫҚТАРҒА АРНАЛҒАН «БІЛІМ БЕРУ ҚҰҚЫҒЫ НЕГІЗДЕРІ» ОҚУ ПӘНІНІҢ ТИПТІК БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ ЖОБАСЫ

Аңдатпа

«Білім беру құқығы негіздері» оқу пәні, жоғары білікті педагогикалық кадрларды даярлаудың білім беру бағдарламаларын енгізу үшін «Білім беру құқығы: педагогикалық білікті мамандарды даярлау бағдарламасының міндетті күзінетінінің әдістемелік негіздері» (2023 ж.) жобасы бойынша ғылыми-зерттеу тобымен ұсынылып отыр. Педагогикалық мамандықтардың қажеттіліктеріне бейімделген, сәйкес типтік бағдарламаны әзірлеу үшін негіз ретінде, құқық саласы бойынша «Білім құқығы» оқу пәнінің қолданыстағы типтік бағдарламасы алынды.

Түйін сөздер: білім беру құқығы негіздері, типтік бағдарлама жобасы, педагогикалық білікті кадрларды даярлаудың білім беру бағдарламасы (специалитет).

Toleubekova B.,

Khvedelidze T.,

Sailibayeva Zh.

*Institute of History and Law, Kazakh National Pedagogical University
named after Abai*

DRAFT MODEL PROGRAM OF THE CURRICULUM "FUNDAMENTALS OF EDUCATIONAL LAW" FOR PEDAGOGICAL SPECIALISTS

Abstract

Educational discipline "Fundamentals of Educational Law" is proposed by the research group of the project "Educational Law: Methodological Bases of Compulsory Component of Pedagogical Specialty" (2023) for inclusion in educational programs for training of pedagogical staff of higher qualification. As the basis for the development of an appropriate, adapted to the needs of pedagogical specialties, the current model program for the legal industry training discipline "Educational Law".

Key words: basics of educational law, draft model program, pedagogical specialty.

Благодарность: Статья подготовлена в рамках программы исследования по проекту «Образовательное право: методологические основы обязательного компонента педагогического специалитета», финансируемому из бюджета НАО «Казахский национальный педагогический университет имени Абая» (2023 г.).

Введение

Процесс и технология внедрения в практику подготовки специалистов высшей квалификации предполагает заблаговременную разработку пакета методических материалов, соответствующих предъявляемым требованиям. Одним из таких обязательных элементов методического обеспечения учебной дисциплины, входящей в обязательный компонент, является ее типовая программа. Исследовательской группой разработан проект структуры типовой программы учебной дисциплины под условным названием «Основы образовательного права» [1]. Основное отличие проектируемой названной учебной дисциплины от традиционной юридической дисциплины под названием «Образовательное право» заключается в том, что она ориентирована на подготовку педагогических кадров, учитывает особенности отношений, складывающихся между участниками отношений в образовательной и воспитательной деятельности в условиях школы [2].

Актуальность разработки проекта типовой учебной программы по дисциплине под условным названием «Основы образовательного права» обусловлена задачами, разрешение которых обозначено в проекте «Образовательное право: методологические основы обязательного компонента педагогического специалитета», период исследования по которому охватывает 2023 год.

Методологической основой выступают положения отраслей права, в пределах которых могут складываться правоотношения между субъектами педагогического процесса, а также общие методологические и методические требования, предъявляемые к составлению документации, сопровождающей организацию и деятельность вуза по подготовке специалистов высшей квалификации.

Основная цель настоящей работы состоит в разработке проекта типовой программы по предлагаемой для внедрения в процесс подготовки педагогических кадров высшей квалификации учебной дисциплины «Основы образовательного права».

Основная часть

С учетом ранее достигнутых результатов исследовательская группа предлагает следующий проект типовой программы по учебной дисциплине «Основы образовательного права» для педагогического специалитета (приводятся только ключевые разделы без иных технических атрибутов).

Проект

I. Пояснительная записка

«Основы образовательного права» - одна из вновь вводимых учебных дисциплин, предусмотренная которой обусловлено практикой школьного образования и воспитания, осложненной недостаточным объемом правовых знаний педагогов, администрации образовательной организации, вступающих в различные правоотношения в процессе осуществления своей профессиональной деятельности, проявлениями буллингового поведения, коррупционных отношений между субъектами образовательной сферы, обострением конфликтогенности и ростом некорректной конкурентности.

Преподавание основ образовательного права не требует от обучаемых специальных и глубоких правовых знаний, которые необходимы для изучения учебной дисциплины «Образовательное право» при подготовке кадров высшей квалификации по специальности «Юриспруденция». Предмет «Основы образовательного права» не является аналогом или точной копией предмета «Образовательное право». Настоящая типовая программа только базируется на ключевых позициях образовательного права, адаптированных для нужд педагогических специальностей, а также содержит темы, которые основаны на отдельных положениях иных отраслей национальной системы права.

Присоединение Республики Казахстан в марте 2020 года к Болонскому процессу потребовало внесения значительных корректировок в структуру и содержание высшего образования, включая высшее педагогическое. Изменились подходы к формированию образовательных программ, методического сопровождения преподаваемых дисциплин,

усложнились требования, предъявляемые к перечню и форме соответствующих документов, лежащих в основе образовательной деятельности. Кредитная технология, применяемая в настоящее время в системе вузовской подготовки, позволяет четко нормировать и рационально распределять по семестрам учебное время, затрачиваемое на усвоение разных видов сложности и значимости учебных дисциплин. На содержание образовательных программ оказали значительное влияние процессы цифровизации образовательной сферы, сформировались дистанционные методики преподавания и контроля знаний, расширились способы реализации права доступа человека и гражданина к высшему образованию. Развитие в целом национальной системы образования привело к необходимости размежевания в 2022 году Министерства образования и науки Республики Казахстан на два самостоятельных ведомства: Министерство просвещения Республики Казахстан и Министерство науки и высшего образования Республики Казахстан [3].

Особенность педагогического образования состоит в том, что подготовка педагогов высшей квалификации осуществляется в рамках Министерства науки и высшего образования, а условия и требования, предъявляемые к деятельности этих специалистов, определяются Министерством просвещения.

Данное обстоятельство требует изучения и учета сущности деятельности школьного педагога, обеспечения полноты знаний и навыков по вопросам правовой защищенности участников образовательной и воспитательной деятельности (учителей, администрации образовательной организации, обучающихся, их родителей, иных законных представителей несовершеннолетних) от несанкционированного вторжения в зоны неприкосновенности личности, от административного произвола и иных противоправных решений и действий, влекущих обострение социальных и межличностных конфликтов.

Преподавание учебной дисциплины «Основы образовательного права» имеет своей целью формирование у обучающихся устойчивой гражданской позиции, уверенности в истинности своих профессиональных знаний и навыков, позволяющих осуществлять педагогическую деятельность в условиях, исключающих, неправомерное противодействие со стороны кого бы то ни было.

Основными задачами учебного курса являются систематизированное и логически последовательное изложение правовых знаний о наиболее часто реализуемых в практической деятельности педагога отношениях, возникающих в процессе профессиональной деятельности, о способах правового или медиативного разрешения конфликтных ситуаций либо их предупреждения, о формах и способах защиты педагога и иных участников отношений от нарушения конституционно гарантированных прав, свобод и законных интересов личности.

II. Содержание учебной дисциплины

1. Введение

Основы образовательного права обладают особенностями, обусловленными комплексным характером сведений, относящихся к разным отраслям права, а в их пределах – разным частям кодифицированных законов РК. Данное обстоятельство требует в рамках отраслевых тем, включаемых в настоящую типовую учебную программу, самостоятельного определения предмета и метода регулирования складывающихся правоотношений, например, в области конституционного, трудового, гражданского, административного, уголовного и других отраслей права.

Комплексный характер основ образовательного права определяет выбор способов реализации и защиты от нарушений своих прав, свобод и законных интересов участниками правоотношений, складывающихся в образовательной сфере.

2. Основная часть

Тема 1. Понятие, предмет, метод и задачи учебной дисциплины «Основы образовательного права».

«Основы образовательного права» как адаптированная типовая программа учебной дисциплины «Образовательное право» для специальности «Юриспруденция», учебная

программа, трансформированная для обеспечения нужд правовой грамотности субъектов педагогического специалитета.

Основы образовательного права как система юридических норм, относимых к различным отраслям национальной системы права, устанавливающих характер, объем и пределы правоотношений, складывающихся между субъектами образовательной деятельности. Комплексный характер основ образовательного права. Отличия предметов, методов и задач учебных дисциплин: «Образовательное право» и «Основы образовательного права». Категориальная принадлежность этих учебных дисциплин к разным специалитетам (юриспруденции и педагогическим специальностям).

Предмет правового регулирования нормами права в пределах Основ образовательного права. Предмет комплексных институтов гражданского права, применяемых для целей правовой грамотности субъектов педагогического специалитета. Предмет трудового права в образовательной сфере. Предмет административного права в образовательной сфере. Предмет уголовного права в образовательной сфере.

Принципы основ образовательного права, применяемые для нужд правовой грамотности педагогического специалитета.

Метод правового регулирования: общая характеристика. Сочетание отраслевых методов правового регулирования отношений, складывающихся с участием педагога: диспозитивный метод, императивный метод. Система мер юридической ответственности.

Задачи комплексной дисциплины «Основы образовательного права»: овладение основами правовой грамотности субъектами образовательной деятельности; привитие навыков применения норм права для защиты прав, свобод и законных интересов педагога и обучаемых; обучение правовым способам разрешения конфликтов вне судебного разбирательства и в судебном порядке.

Тема 2. Право на образование в системе конституционных прав, свобод и законных интересов человека и гражданина.

Конституция Республики Казахстан об образовании и праве на образование человека и гражданина. Принципы и гарантии их соблюдения в образовательной сфере. Международные правовые стандарты в сфере образования: общее понятие, их место в системе национального права и социально-правовое значение.

Права человека и гражданина: общее понятие. Свободы человека: общее понятие. Законные интересы: общее понятие. Соотношение законных и личных интересов личности и их значение для реализации образовательной деятельности.

Тема 3. Система образования в Республике Казахстан.

Система образования в Республике Казахстан: общее понятие. Система образовательного законодательства. Задачи законодательства Республики Казахстан в области образования. Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года № 319-III: его значение для обеспечения правовой грамотности субъектов педагогического специалитета. Закон Республики Казахстан «О статусе педагога» от 27 декабря 2019 года № 293-VI: его значение для обеспечения правовой грамотности субъектов педагогического специалитета. Подготовка педагогических кадров высшей квалификации. Ведомственное регулирование порядка подготовки педагогических кадров высшей квалификации.

Основные направления развития педагогического образования в Республике Казахстан. Место основ образовательного права в системе подготовки педагогических кадров высшей квалификации.

Тема 4. Правовые основы управления системой образования в Республике Казахстан.

Управление системой образования: общее понятие. Особенности управления системой образования в Республике Казахстан. Компетенция Министерства просвещения Республики Казахстан в области управления системой образования. Компетенция Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан в области управления системой образования.

Компетенция Правительства Республики Казахстан в области управления системой образования в Республике Казахстан. Компетенция органов местного самоуправления в области управления системой образования. Защита прав, свобод и законных интересов участников образовательной деятельности полномочиями правительства, органов местного самоуправления, администрации организации образования.

Автономия организации образования: общее понятие. Место и роль педагога в управлении системой образования.

Тема 5. Основные направления организации и государственного управления в сфере образования.

Принципы государственной политики в области образования как основа государственного управления.

Управление в сфере образования: формы и уровни управления. Субъекты управления. Способы управления. Цели и задачи государственного управления. Основные направления государственного управления: обеспечение качества образования; стандартизация в области образования; лицензирование в сфере образования; осуществление государственного контроля в системе образования.

Новые направления государственного управления: ликвидация монополий на образование; внедрение новаторских и авторских систем; введение новых курсов по адаптации молодого поколения к новым политическим и экономическим условиям; переосмысление большинства курсов, особенно в гуманитарных дисциплинах, составляющих обязательную школьную программу.

Тема 6. Экономическая деятельность и финансовое обеспечение в сфере образования.

Принципы финансирования системы образования в Республике Казахстан как руководящие идеи в системе правового регулирования экономических отношений.

Источники финансирования: общее понятие. Виды источников финансирования: бюджетное финансирование содержания государственных учреждений образования; бюджетное финансирование государственного образовательного заказа; доходы от оказания разрешенных платных услуг; кредиты финансовых организаций; бюджетное финансирование стипендиальных программ; благотворительная помощь, безвозмездные отчисления и пожертвования, гранты, вклады учредителей (участников) организаций образования; средства инвестиционных доходов эндаумент-фондов организаций высшего и (или) послевузовского образования.

Предоставление организациями образования товаров (работ, услуг) на платной основе. Виды платных услуг: реализация дополнительных образовательных программ (творчество, спорт культура, искусство, повышение квалификации специалистов); организация дополнительных занятий с отдельными учащимися сверх учебного времени; организация углубленного изучения с обучающимися основ наук по предметам; организация и проведение различных мероприятий; реализация продукции учебно-производственных мастерских и т.д. Оплата труда педагогов по предоставлению платных услуг.

Финансирование и развитие материально-технической базы организации образования. Пользование этой базой педагогами и обучающимися для образовательных целей.

Тема 7. Правоотношения в сфере образования: общая характеристика.

Субъект как участник образовательного отношения. Правосубъектность и дееспособность в образовательных отношениях: общее понятие. Права и обязанности основных участников образовательного правоотношения: образовательная организация, педагогические работники, обучающиеся, родители обучающихся (законные представители). Основные формы образовательного отношения. Виды образовательных отношений в пределах функции просвещения: дошкольное воспитание и обучение; начальное образование; основное среднее образование; среднее образование (общее

среднее образование, техническое и профессиональное образование); послесреднее образование; высшее образование; послевузовское образование.

Система юридических фактов в образовательной среде. Факты, способствующие возникновению образовательных отношений: общие и факультативные. Юридические факты, прекращающие образовательные отношения. Основные факторы, влияющие на изменение образовательных отношений.

Комплексные институты как явление системы права и законодательства. Характерные признаки комплексных институтов, применяемых в образовательных отношениях. Комплексные правовые институты по вопросам: социальной защиты обучающихся; участия обучающихся в управлении делами образовательных организаций; привлечения обучающихся к дисциплинарной и материальной ответственности.

Тема 8. Защита прав, свобод и законных интересов участников образовательного процесса.

Права, свободы и законные интересы участников образовательного процесса: общее понятие. Правовые способы защиты личности.

Компетенция, принципы и формы защиты прав и свобод человека и гражданина в Законе о Конституционном Суде Республики Казахстан (2022 г.).

Конституционное правосудие и проблемы ограничения прав и свобод личности. Юридическая сила решений Конституционного Суда.

Тема 9. Правовой статус образовательной организации.

Законодательство Республики Казахстан, устанавливающее статус образовательной организации. Закон Республики Казахстан «Об образовании» (2007 г.). о статусе организаций образования: дошкольное воспитание и обучение; начальное образование; основное среднее образование; среднее образование (общее среднее образование, техническое образование, техническое и профессиональное образование); послесреднее образование; высшее образование; послевузовское образование. Формы собственности образовательной организации. Образовательные организации, наделенные особым (специальным) статусом. Особенности правового статуса отдельных организаций образования.

Ведомственное регулирование статусов образовательных организаций.

Тема 10. Гражданско-правовая защита прав, свобод и законных интересов участников отношений в образовательной сфере.

Гражданский кодекс Республики Казахстан Обновленный. Часть Особенная (1999 г.) и Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан (2015 г.) – как правовые источники защиты прав, свобод и законных интересов личности.

Приоритет судебной защиты субъективных прав человека и гражданина. Правовое положение гражданина в гражданском судопроизводстве. Право любого гражданина на обращение в суд за судебной защитой. Порядок предъявления иска в суд по гражданским спорам.

Тема 11. Административно-правовая и административная процедурно-процессуальная защита прав, свобод и законных интересов участников отношений в образовательной сфере.

Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях (2014 г.), Административный процедурно-процессуальный кодекс Республики Казахстан (2020 г.) как источники норм о защите прав, свобод и законных интересов личности.

Административно-правовой статус гражданина и формы его реализации. Правовое регулирование обязанностей органов исполнительной власти как средство защиты прав, свобод и законных интересов личности.

Административный порядок обжалования решений и действий органов исполнительной власти.

Административные правонарушения и юридическая ответственность. Отличия между административным правонарушением и административным спором.

Право лица на обращение в административный суд по поводу разрешения административного спора в административном процедурно-процессуальном порядке.

Обжалование в прокуратуру неправомерных решений и действий по административным делам.

Тема 12. Уголовно-правовая и уголовно-процессуальная защита прав, свобод и законных интересов участников отношений в образовательной сфере.

Конвенция против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания (1984 г.): общая характеристика, значение для обеспечения прав, свобод и законных интересов личности в осуществлении образовательной деятельности.

Нормы Уголовного кодекса Республики Казахстан (2014 г.) о защите прав, свобод и законных интересов личности. Возраст, с которого наступает юридическая ответственность за совершение уголовного правонарушения.

Нормы Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан (2014 г.) о защите прав, свобод и законных интересов личности, вовлеченной в сферу уголовного судопроизводства. Участие педагога в уголовном судопроизводстве. Гражданский истец и гражданский ответчик: общее понятие, их правовые статусы.

Виды вреда, причиняемого в результате уголовных правонарушений. Право потерпевшего на возмещение причиненного вреда. Порядок подачи и возмещения гражданского иска. Юридическая ответственность законного представителя несовершеннолетнего правонарушителя.

Частный обвинитель: общее понятие, порядок возбуждения производства. Виды уголовных правонарушений, относящихся к частному порядку судопроизводства.

Примирительные процедуры в уголовном судопроизводстве общее понятие, основания и порядок применения.

Тема 13. Трудовые правоотношения работников организаций, осуществляющих образовательную деятельность.

Конвенция Международной организации труда (МОТ) № 111 «Относительно дискриминации в области труда и занятий» (Женева, 1958 г.) – основные положения о трудовых отношениях, обязательных для соблюдения участниками трудовых отношений. Законодательство Республики Казахстан о трудовых отношениях и их ведомственная регламентация в контексте прав и обязанностей администрации и педагогов организаций образования.

Территориальные Управления трудовой инспекции – полномочия, порядок обращения к ним. Территориальные Департаменты Комитета труда и социальной защиты Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан – полномочия, направления деятельности и порядок обращения к ним.

Принципы организации и осуществления педагогической деятельности. Содержание договорных отношений между работодателем и педагогом. Совместительство в педагогической деятельности. Нормирование труда школьного педагога.

Произвол администрации организации образования по вопросам распределения педагогической нагрузки и иных видов трудовой деятельности педагога. Право педагога на подачу жалобы по поводу нарушений прав и обязанностей педагога представителями администрации организации образования. Порядок подачи жалобы и ее рассмотрения уполномоченными органами и лицами.

Порядок разрешения трудовых споров. Право и основания для обращения педагога в суд по вопросам трудовых споров.

Тема 14. Правовой статус обучающихся и их законных представителей.

Обучающийся: общее понятие его правового статуса. Правовые основы, устанавливающие статус обучающегося. Соотношение понятий: обучаемый и обучающий. Законный представитель обучающегося: общее понятие его правового статуса. Правовые основы, устанавливающие статус законного представителя обучающегося.

Юридическая ответственность обучающегося: возрастные критерии, эмансипация, социальная зрелость. Юридическая ответственность законных представителей за неправомерные действия обучающегося.

Тема 15. Международное сотрудничество в области образования.

Правовые источники, регулирующие международные отношения в области образовательной деятельности. Международные акты, участником которых является Республика Казахстан, регламентирующие вопросы статусов субъектов отношений в образовательной сфере. Участие педагога в международных форумах, научных проектах по проблемам образовательного права.

Содержание права на образование, предусмотренное международными актами: Всеобщей Декларацией прав человека (1948 г.); Соглашением о сотрудничестве в области образования (Ташкент, 1992 г.); Конвенцией ЮНЕСКО о борьбе с дискриминацией в области образования (1960 г.); Европейской Конвенцией о защите основных прав и свобод (Рим, 1950 г.); Конвенцией о правах ребенка (Нью-Йорк, 1989 г.); Конвенцией о ликвидации всех форм расовой дискриминации (1965 г.). Значение этих актов для развития казахстанского законодательства по вопросам защиты прав, свобод и законных интересов личности, участвующих в образовательных отношениях.

Список источников

1.Толеубекова Б. Х., Хведелидзе Т. Б., Сайлибаева Ж. Ю. Проект структуры типовой образовательной программы учебной дисциплины: «Основы образовательного права» для педагогического специалитета//Znanstvena Misel journal, Ljubljana, Slovenia. - №77/2023.

2.Толеубекова Б. Х., Хведелидзе Т. Б., Сайлибаева Ж. Ю. Образовательное право: общее понятие, система, структура и принципы//Хабаршы: Вестник КазНПУ имени Абая, Серия «Юриспруденция, № 1 (71), 2023. – С.70-79.

3.О мерах по дальнейшему совершенствованию системы государственного управления Республики Казахстан. – Указ Президента РК К.-Ж. К. Токаева от 11.06.2022 г. № 917//akorda.kz/ru/o-merah-po-dalneishemu-sovershenstvovaniu-sistemi-gosudarstvennogo-upravlenia-respubliki-kasahstan-1155427 (дата обращения: 17.04.2023 г.).

УДК 342.553

Сапекова А.Г.

Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясының 2 курс магистранты, Алматы, Қазақстан, e-mail: zhetpisbaevai94@mail.ru

АТҚАРУШЫ БИЛІКТІҢ ҚҰҚЫҚ ҚОЛДАНУ ҚЫЗМЕТІНІҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕГІ ҚАҒИДАЛАР

Аңдатпа

Мақалада атқарушы биліктің негізгі ұғымдары мен категориялары талданады. Қазақстан Республикасында атқарушы билік әмбебап, пәндік және ұйымдастырушылық сипатқа ие мемлекеттік биліктің дербес және тәуелсіз тармағы ретінде атқарушы билік ұғымының анықтамасына сәйкес келеді, мемлекеттік-билік өкілеттіктері берілген мемлекеттік атқарушы органдардың жүйесі көрсетеді, оның негізгі мақсаты заңдарды орындау және оларды заңнамада көзделген белгілі бір әдістермен іске асыру болып табылады.

Зерттеу негізгі гипотезалардың дәлеліне бағынады: әкімшілік, атқарушы, биліктің ерекше қасиеттері объективті ерекшеліктерде көрінетін әмбебаптық пен материалдық сенімділікпен сипатталады; атқарушы билік құрылымдық бөліктердің белгілі бір құрамымен көп векторлы әлеуметтік жиынтық болып табылады. Бұл заң шығарушы және

сот билігімен үнемі өзара әрекеттесетін біртұтас мемлекеттік биліктің өзін-өзі қамтамасыз ететін тармағы; орталық және жергілікті атқарушы органдарға бөлінетін атқарушы билік органдары жүзеге асырады; атқарушы органдардың қызметі заңға тәуелді сипатқа ие, яғни олардың ұйымдастырылуы мен жұмыс істеуі Мемлекеттік заңнама нормаларына негізделуі тиіс; олар қабылданатын басқарушылық шешімдер мен іс-әрекеттердің салдары үшін тікелей жауапты болады; өз құзыреті шегінде атқарушы органдар белгілі бір юрисдикциялық қызметті жүзеге асырады. Жоғарыда аталған белгілердің белгілі бір байланысы мемлекеттік биліктің атқарушы органдарының айрықша ерекшелігі болып табылады.

Түйін сөздер: құқық, заң, атқарушы билік, атқарушы билік, концептуализация.

Сапекова А.Г.

магистрант 2 курса Евразийской юридической академии имени Д.А.Кунаева, г. Алматы, Казахстан, e-mail: zhetsisbaevai94@mail.ru

ПРИНЦИПЫ КАК ОСНОВА ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ ВЛАСТИ

Аннотация

В статье осуществлен анализ основных понятий и категорий исполнительной власти. В Республике Казахстан исполнительная власть соответствует определению понятия исполнительной власти, как самостоятельной и независимой ветви государственной власти, имеющей универсальный, предметный и организующий характер, выраженной системой государственных органов исполнительной власти, наделенных государственно-властными полномочиями, главное назначение которой заключается в исполнении законов и их реализации определенными методами, предусмотренными законодательством.

Исследование подчинено доказательству основных гипотез: специфические свойства административной, исполнительной, власти характеризуются универсальностью и материальной определенностью, выражающейся в предметных особенностях; исполнительная власть представляет собой многовекторную социальную совокупность, с определенным составом структурных частей. Это самодостаточная ветвь единой государственной власти, которая находится в постоянном взаимодействии с властями законодательной и судебной; осуществляется органами исполнительной власти, подразделяющимися на центральные и местные исполнительные органы; деятельность исполнительных органов имеет подзаконный характер, т.е. их организация и функционирование должны основываться на нормах государственного законодательства; они несут непосредственную ответственность за последствия принимаемых управленческих решений и действий; в пределах своей компетенции исполнительные органы осуществляют определенную юрисдикционную деятельность. Определенная взаимосвязь вышеперечисленных признаков составляет отличительную особенность исполнительных органов государственной власти.

Ключевые слова: право, закон, исполнительная власть, органы исполнительной власти, концептуализация.

Sapekova A.G.

2nd year master student of the Eurasian Law Academy named after D.A. Kunaev, Almaty, Kazakhstan, e-mail: zhetsisbaevai94@mail.ru

PROBLEMS OF CONCEPTUALIZATION OF THE MAIN CATEGORIES OF EXECUTIVE POWER

Abstract

The article analyzes the main concepts and categories of executive power. In the Republic of Kazakhstan, executive power corresponds to the definition of the concept of executive power as an independent and independent branch of state power, which has a universal, substantive and organizing character, expressed by a system of state executive bodies endowed with state power, the main purpose of which is to enforce laws and implement them. certain methods prescribed by law.

The study is subject to the proof of the main hypotheses: the specific properties of administrative, executive, power are characterized by universality and material certainty, expressed in subject features; executive power is a multi-vector social aggregate, with a certain composition of structural parts. This is a self-sufficient branch of the unified state power, which is in constant interaction with the legislative and judicial authorities; carried out by executive authorities, subdivided into central and local executive bodies; the activities of the executive bodies have a by-law character, i.e. their organization and functioning should be based on the norms of state legislation; they are directly responsible for the consequences of their management decisions and actions; within their competence, the executive bodies carry out certain jurisdictional activities. A certain relationship of the above features is a distinctive feature of the executive bodies of state power.

Key words: law, legislation, executive power, executive power bodies, conceptualization.

Kipicne

Атқарушы билік қағидаттарының конституциялық жүйесіне атқарушы билікті білдірудің барлық нысандары үшін нормативтік маңызы бар әмбебап қағидаттар, соның ішінде бақылау функциясын мемлекеттік органдар арасында бөлу, бақылау құрылымдарын құру және бақылау қызметі кіреді. Мемлекеттік органдардың ұйымдастырылуы мен қызметі қағидаттарының жүйесі өзара байланыста, өзара әрекеттестікте және бірлікте қарастырылады. Олар мемлекеттік аппаратқа оның табысты дамуы үшін қажетті тұтастық пен фокусты береді [1, 15 б.]. Мемлекеттік бақылаудың әмбебап Конституциялық қағидаттарының тобына конституциялық заңдылық қағидаттары енгізіледі. Конституциялық заңдылық принципі атқарушы билік заңға негізделуі және онымен байланысты болуы керек деп болжайды. Бұл қағида сонымен қатар атқарушы билік ұйымдастырылған және жүзеге асырылатын нормативтік құқықтық актілердің жариялылығын талап етеді. Осылайша, заңдылық-атқарушы билік органдарының ұйымдастырылуы мен қызметінің жетекші қағидаттарының бірі, ол өзінің бастапқы принциптерін Қазақстан Республикасының Конституциясынан және оның заңдарынан алады.

Атқарушы биліктің қазіргі моделін, атқарушы органдардың ұйымдастырылуы мен қызметін сипаттау үшін үнемділік принципі шешуші мәнге ие. Бұл республикалық бюджет үшін көп құрылымды және оңай емес атқарушы билік органдарының қызметін қамтамасыз ету және қамтамасыз ету проблемасы талап ететін жүктеме көлемі туралы. Қолданыстағы қағидаттардың ішінде: халық билігі; жариялылық; адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету; жауапкершілік. Бұл принциптердің мәні, сондай-ақ әлеуметтік-құқықтық маңыздылығы айқын [2, 8 б.].

Қазіргі уақытта құқық қолдану принциптері мен құқық қолдану актілерінің заңдылығын қамтамасыз ету мәселелері ерекше өзекті болып отыр. Қазіргі жағдайда олардың орындалуын қамтамасыз ету, әсіресе оларды қолдану сеніп тапсырылғандар, оның ішінде атқарушы билік азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын бұзбай, ерекше маңызды болып табылады. Егер кем дегенде келесі шарттар болса, құқық қолдану өзінің әлеуметтік мақсатын орындай алады: А) құқықтық жүйенің бірлігі; б) ондағы заңның үстемдігі, в) заңның қоғамдық дамудың табиғи-тарихи заңдылығына сәйкестігі. Осыған байланысты атқарушы билік органдарының құқық қолдану қызметі мәселесін қарау өзекті

болып көрінеді. Құқық қолдануды жетілдіру және тиімділікті арттыру құқық қолдану актілерінің табиғатын, олардың заңдылық шарттарын, заңды құқық қолдану тәсілдері мен құралдарын терең талдауды талап етеді.

Лауазымды адамдар мен мемлекеттік басқару органдарының күнделікті практикалық қызметінде заңнамаға қайшы келетін әкімшілік актілерді қабылдау, азаматтың құқықтары мен бостандықтарын бұзу жағдайлары болады.

Нарықтық қатынастарды реттеу үшін белгілі бір дәрежеде тұрақты заңнамалық база құрылған сияқты, оны дұрыс қолданған кезде азаматтардың, ұйымның құқықтары мен мүдделерін қорғаудың нақты кепілдігі бар. Бірақ қолында заңдарды қолдану, мақсатқа сай болу үшін және түпкілікті салдары туралы ойланбастан бір сәттік пайда алу үшін заңдарды қасақана бұзады.

Көбінесе құқықтық нормалар құқық субъектілерінің іс-әрекеттерінің дұрыстығы мен заңдылығына мемлекеттік бақылауды жүзеге асыру қажеттілігіне байланысты қолданылады. Нормаларды қолдану сонымен қатар әкімшілік-құқықтық қатынастарға қатысушылар арасында туындайтын құқықтық дауларды, жанжалдарды шешу қажеттілігіне байланысты [3, 48 б.].

Заңды органдардың қатысуынсыз құқықтық нормаларды іске асыруда мемлекеттік мәжбүрлеуді пайдалануға болмайды. Құқық тәртібін қамтамасыз етуге, құқық бұзушылықтардың жолын кесуге, кінәлілерді жазалауға, әкімшілік теріс қылықтардың зиянды салдарын жоюға уәкілетті органның мемлекеттік-билік шешімінсіз жол берілмейді.

Материалдар және әдістер

Зерттеудің әдіснамалық негізі ретінде объективті шындықты білудің жалпы ғылыми әдістері, сондай-ақ мемлекет пен құқықтың жалпы теориясының әдіснамалық ережелері қабылданды, теориялық талдаудың арнайы әдістері, логикалық танымның негізгі әдістері (талдау, синтез, жалпылау), ал тарихи, жүйелік-құрылымдық, формальды-құқықтық, салыстыру және модельдеу әдістері қолданылды.

Зерттеу әдіснамасының ғылыми-аспаптық аспектісі зерттеу мақсатында электрондық базалар мен ақпараттық ресурстарды тартуда және қолдануда қазіргі заманғы ақпараттық технологияларды пайдалану қажеттілігіне байланысты.

Нәтижелер және талқылау

Құқық қолдану-бұл құзыретті органдардың (адамдардың) жеке-нақты істердің құқық нормалары негізінде рұқсат беру жөніндегі мемлекеттік-билік қызметінен тұратын, сендіру және мәжбүрлеу әдістерімен заңды және заңдық емес тәсілдер мен құралдар арқылы белгіленген тәртіппен жүзеге асырылатын құқықтық нормаларды іске асыру нысандарының бірі [4, 89 б.].

Теориялық ережелер Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметшілеріне тәртіптік жаза қолдану тәртібі туралы Ережені қолдану практикасында іске асырылады: сөгіс, қызметтік сәйкестігі туралы ескерту; кезекті біліктілік сыныбын беруде немесе жоғары лауазымға тағайындауда бір жылға дейін кідірту; мемлекеттік қызметтен босату. Жаза қолдану уәкілетті субъект (мемлекеттік орган немесе лауазымды адам) жаза қолдану туралы акт шығару жолымен жүргізіледі

Құқық қолдану актілері, ерекше көптігі мен алуан түрлілігіне қарамастан, оларды басқа құқықтық актілерден ажыратуға мүмкіндік беретін бірқатар жалпы белгілермен сипатталады.

Жалпы теориялық тұрғыдан алғанда, құқық қолдану актілерінің мазмұны олардың принциптерінде көрсетілген. Олар жалпы әлеуметтік және құқықтық принциптерді атайды. Біріншісіне демократия, гуманизм, әділеттілік, парасаттылық, орындылық, негізділік, актілердің ақиқаты жатады. Екіншіден, субъектілердің заңдылығы, құқықтары мен міндеттерінің бірлігі, олардың тең құқықтық мүмкіндіктері, форманың сенімділігі, бір-біріне қатаң бағынуы және т. б. осы қағидаттарды ескере отырып, құқық қолдану актілері:

1) қолданылатын құқық нормаларының негізінде және оларға сәйкес шығарылады;

2) құзыретті органдар (мемлекет органдары және оған кейбір қоғамдық ұйымдар уәкілеттік берген) қабылдайды,

3) Жеке-нақты құқықтық нұсқамаларды қамтиды;

4) мемлекеттік-билік сипатында болады;

5) заңды күші бар;

6) құқықтық қатынастардың туындауын, өзгеруін немесе тоқтатылуын туғызады;

7) мемлекеттің ұйымдастырушылық қызметін орындау құралдарының бірі ретінде қызмет етеді;

8) құжатталған.

Ең алдымен, құқықты қолдану және шешім қабылдау құқықтық нормалар негізінде жүзеге асырылатындығын атап өткен жөн. Құқық қолдану процесінде жаңа нормалар, жалпыға міндетті мінез-құлық ережелері жасалмайды [5, 142 б.].

Құқық қолдану актілерінің маңызды жағы, біріншіден, осы актіге қолданылатын нормадан "ауыстырылған" ерік-жігерден, екіншіден, қарастырылып отырған жағдайға қатысты құқық қолдану органының ерікті ұстанымынан қалыптасады. Құқық қолдану актісінде құқықтық нормада көрсетілген мемлекеттік ерік және осы норманы қолданатын құзыретті органның мемлекеттік еркі синтезделеді. Құқықтық нормалардың нұсқамаларына қайшы келетін шешім қабылдау (құқық қолдану актісінің қайнар көзі тек лауазымды адамның еркі болған кезде) заңдылықты бұзуға және мемлекеттік және қоғамдық мүдделерге зиян келтіруі мүмкін мәні бойынша озбырлықты білдіреді.

Мемлекеттің, оның органдарының нақты жағдайға қатысты нақты ерік - жігерін білдірмейтін (бірінші тәртіптің мәні) және құзыретті органның мақсатына сәйкес қабылданбаған актілер (екінші тәртіптің мәні) негізгі сапасын жоғалтады және өздеріне қарама-қайшы болып айналады-құқыққа қайшы болады. Өзінің тиісті мәнін білдірмейтін құқық қолдану актілері олар бағытталған заңды салдарларды туғызбайды.

Әкімшілік құқықты қолдану актісі жеке сипатта болады. Біріншіден, ол белгілі бір басқару ісін (мәселесін) құқықтық шешуге бағытталған. Екіншіден, актіде нақты адресат - құқық субъектісі (азамат, мемлекеттік орган, мекеме, кәсіпорын, қоғамдық ұйым, қызметші) көрсетілген, ол онда қамтылған нұсқаманы ұстануға тиіс.

Мемлекеттік басқару органдарының құқық қолдану актісінің жеке сипатының ерекшелігі-бұл нақты басқару мәселесін құқықтық шешуден тұрады.

Құқықтық нормаларды қолдану жалпы ережелерді белгілеуден айырмашылығы, әрқашан құқықтық мәселенің нақты шешімі, заңдарды іс жүзінде жүзеге асырудың белгілі бір актісі, жалпы құқықтық Ережеге жеке фактіні енгізу және оны осы ережеге сәйкес шешу бар.

Құқық қолдану актілерінің маңызды ерекшеліктерінің бірі-олардың заңды күші. Алайда, құқықтық күштегі ең бастысы-құқықтық актінің әрекет ету, белгілі бір құқықтық салдарларды тудыру қасиеті, оның типтік немесе нақты әлеуметтік қатынастарды реттеудегі маңызы. Іс-әрекетте құқықтық актілердің арақатынасы, олардың үлкен немесе кіші құқықтық күші көрінеді. Заңнамада және заң практикасында нормативтік және құқық қолдану актілерінің күшіне енуі белгілі бір құқықтық салдарлардың туындауының басталуы ретінде күшіне ену деп түсініледі. Құқық қолдану актілері құқықтық нормаларды тудырмайды немесе алмастырмайды, бірақ олармен салыстырғанда бағынышты орын алады. Алайда, күшіне енген құқық қолдану актісі құқықтық норманың күшіне ие болады және осы нақты жағдай үшін міндетті болады. Құқық қолдану актісінің заңды күші құқықтық нормалардың заңды күшіне негізделген. Заңды қолданудың күшіне енген актісінде нақты жағдайға қатысты нормативтік актінің заңды күші көрінеді. Құқық қолдану актілерінің заңды күші қолданылатын нормалардың күшіне ғана емес, сонымен бірге құқық қолдану субъектілерінің билік құзыретіне де негізделеді.

Құқықтық күш құқық қолдану актілеріне белгілі бір құқықтық салдарларды тудыру, құқықтық қатынастардың пайда болуын, өзгеруін немесе тоқтатылуын тудыру қабілеттілігін береді. Құқық нормаларын қолдану актілері заңды күшсіз мүмкін емес. Осы

қасиетке ие бола отырып, олар мемлекеттік органдарға мемлекеттік басшылықты жүзеге асыруға, нақты мәселелерді шешуге мүмкіндік береді [6, 14 б.].

Осылайша, құқық қолдану актісінің құқықтық күшіндегі ең бастысы-құзыретті мемлекеттік органның осы нақты жағдайға құқықтық нормаларды билікпен таратуына байланысты салдарларды тудыру. Құқық қолдану актілерінің өзара қарым-қатынасы, олардың бір-бірімен салыстырғандағы заңды күші құзыретті органның мемлекет тетігінде алатын орнына және қаралатын мәселелердің мәніне байланысты. Мемлекеттік маңызы зор мәселелерді орталық билік және басқару органдары шешеді, ал жергілікті ауқымдағы мәселелер әдетте мемлекеттік аппараттың жергілікті буындарының құзыретіне кіреді. Олар қабылдаған шешімдер, әрине, аз заңды күшке ие, олар тек нормативтік актілерге ғана емес, сонымен қатар жоғары органдардың құқық қолдану актілеріне де сәйкес келуі керек. Мемлекеттік органдардың иерархиясы құқықтық, оның ішінде құқық қолдану актілерінің бағыныстылығын айқындайды. Демек, олардың арақатынасының принципі-құқықты қолдану актісінің заңды күші неғұрлым жоғары болса, құқық қолдану органы мемлекет механизмінде неғұрлым жоғары орын алады.

Әрбір мемлекеттік органға белгілі бір құзырет берілген және оған ведомстволық бағынысты мәселелерді дербес шешеді. Алайда, төменгі органдардың актілері жоғары органдардың актілеріне қайшы келмеуі керек. Олардың құқықтық күшінің аз дәрежесі әрбір төмен тұрған органның бірыңғай мемлекеттік биліктің бір бөлігін жүзеге асыратындығына, оған берілген құқықтар шегінде және органдардың заңды өкімдері негізінде әрекет етуге міндетті екендігіне байланысты [7, 56 б.].

Құқық қорғау актілері әдетте жазбаша түрде киіледі, ол әдетте заңнамалық тәртіппен белгіленеді. Кейбір ғалымдар сонымен қатар басқару органдарының ауызша актілерін бөліп көрсетеді, оларды қабылдау экономикалық және ұйымдастырушылық қызметті жүзеге асыру процесінде мәселелерді жедел шешуді қамтамасыз ету үшін орынды. Шынында да, шаруашылық қызметке жедел басшылықты жүзеге асыра отырып, белгілі бір лауазымды тұлғалар құқықтық салдары мен заңды күші бойынша құқық қолдану актілері болып табылатын ауызша өкімдер мен нұсқаулар шығару қажеттілігіне тап болады, бірақ орындаушылардың назарына ауызша жеткізілетін мұндай актілер, біздің ойымызша, құқық қолдану актілері болып қала береді. Олар әдетте шектеулі, жергілікті мағынаға ие, содан кейін маңызды ауызша бұйрықтардың мазмұны жазбаша түрде көрінеді (мысалы, жұмыс киімі түрінде және т. б.)

Міндеттеме - барлық құқық қолдану актілерінің заңды күшін білдіретін маңызды қасиеті. Бұл қасиет құқық қолдану қызметінің мемлекеттік-билік сипатына ие. Міндеттеме-барлық құқықтық, оның ішінде заңдық күшіне енген құқық қолдану актілеріне тән қасиет. Қолдану актісі ол жіберілгендер үшін міндетті болып табылады, сол шамада қолданылатын нормалардың өзі міндетті болып табылады [8, 214 б.]. Бұл ереже кейбір құқық қолдану актілерінде диспозитивті нұсқаулар бар, белгілі бір қатынастарға қатысушылардың белгілі бір еркіндігіне мүмкіндік беретіндігімен жоққа шығарылмайды [9, 57 б.]. Мұндай шешімдерді орындау міндеттілігі жойылмайды, бірақ құқық субъектілеріне оларды тиімді орындаудың жолдары мен құралдарын іздеуге мүмкіндік беріледі. Сайып келгенде, мұндай актілер де міндетті түрде орындалуға жатады.

Қорытынды

Құқық қорғау актілері мемлекеттік органдар және лауазымды тұлғалардың маңызды шешімдерін қамтиды. Олар белгілі бір заңды салдарын тудырады (құқықтық қатынастардың пайда болуына, өзгеруіне және тоқтатылуына әкеледі), оларда қоғамдық қатынастарға қатысушылардың нақты заңды құқықтары мен міндеттері бар [10, 14 б.].

Биліктің бөліну принципі тарихи тұрғыдан әлем мемлекеттерінің мемлекеттік механизмінің құрылымы мен жұмыс істеуінің негізгі принципі ретінде танылады. Теория мен практика мемлекеттік биліктің үшке бөліну тұжырымдамасы мен оның тежеу және тепе-теңдік жүйесімен және мемлекеттегі әрбір адамның билікті жүзеге асыруға қатысу құқығы идеясымен бір-бірімен тығыз байланысты екенін дәлелдеді. Тәуелсіздік пен өзара

әрекеттесу шектерін нақты ажырата отырып, биліктің үштұғырлығы демократияның нақты моделі және қоғамның демократиялық құрылымы принципі ретінде әрекет етеді.

Конституциялық процесстің барлық кезеңдерінде бұл мәселені теориялық және практикалық тұрғыдан зерттеу әлем мемлекеттерінің нақты тарихи, саяси, құқықтық, рухани, әлеуметтік, мәдени ерекшеліктерін ескере отырып жүзеге асырылды.

Құқық қолдану практикасында құқықтық нормаларды іске асырудың бірнеше тәсілдерін ажырату әдетке айналған: а) сәйкестік б) орындау в) пайдалану, г) қолдану. Құқықты іске асырудың басқа түрлерінен айырмашылығы, қолдану әрдайым белсенді, шығармашылық, мемлекеттік-билік, ұйымдастырушылық сипатқа ие, оны құзыретті органдар заңнамада белгіленген тәртіппен жүзеге асырады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Гончаров В.В. Принципы организации и деятельности органов государственной власти в Российской Федерации: автореферат дис. ... кандидата юридических наук. - Махачкала, 2005.- 28 с.
2. Колпаков Н. «Разделение властей в современном государстве». М., 1996. – 256 с.
3. Общая теория права / Под ред. А.С. Пиголкина. М., 1995. – 512 с.
4. Амандыкова С.К. Конституционализм как основа построения правового государства // Проблемы становления правового государства и конституционный процесс в Республике Казахстан: материалы респ. научно-теорет. конф., посвященной 70-летию академика НАН РК М.Т. Баймаханова. – Алматы: Норма-К, 2004. – С. 89-93.
5. Котов А.К. Конституционализм в Казахстане: опыт становления и эффективность механизма власти. – Алматы: КазГЮА, 2000. – 288 с.
6. Копабаев О.К. Конституционно-правовые основы организации государственной власти в Республике Казахстан в соответствии с принципом ее разделения на ветви. - Алматы: Жеті жарғы, 1999. – 160 с.
7. Ким В.А. О разделении государственной власти и взаимодействии ее ветвей // Вестник КазГУ. Серия юридическая. - 1997. - № 3. – С. 55-58.
8. Зиманов С.З. Конституция и Парламент Республики Казахстан. – Алматы: Жеті Жарғы, 1996. – 350 с.
9. Правовое обеспечение государственного управления и исполнительная власть: учебник для магистров / под ред. С.А. Старостина. - М.: Проспект, 2017. – 275с.
10. Конституционно-правовой статус высших должностных лиц субъектов Российской Федерации и губернаторов штатов Соединенных Штатов Америки: сравнительно-правовое исследование: автореферат дис. ... кандидата юридических наук. – Екатеринбург, 2022.- 32 с.

Сейдахан Максат Айдарханұлы
(Қайнар академиясының магистранты)
e-mail: adem.12@mail.ru

Еңбек дауларының түрлері

Аңдатпа

Азаматтың қоғамдағы жағдайға тән ерекшеліктерінің бірі - қолданыстағы заңнама нормаларында бекітілген өзіне берілген демократиялық құқықтар мен бостандықтардың кең ауқымын нақты жүзеге асырудың жан-жақты қамтамасыз етілуі.

Қазіргі жағдайда, ең алдымен, арнайы заңды құралдармен толықтырылған елде қажетті экономикалық және саяси жағдайлар жасау арқылы қол жеткізіледі. Азаматтардың негізгі конституциялық құқықтары (еңбек бостандығына, демалысқа, материалдық

қамтамасыз етуге және т.б. құқық) экономикалық және саяси және құқықтық салаларда да сенімді қамтамасыз етіледі.

Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы азаматтардың заң алдындағы теңдігін және тең қорғалу құқығын жариялап, «әр адамның еңбекке, жұмысты еркін таңдауға, әділ және қолайлы еңбек жағдайларына және жұмыссыздықтан қорғауға құқығы бар. Кез-келген кемсітусіз әр адам бірдей жұмыс үшін бірдей жалақы алуға құқылы. Әрбір жұмысшы өзіне және оның отбасына лайықты өмір сүруді қамтамасыз ететін әділ және қанағаттанарлық сыйақы алуға құқылы».

Түйінді сөздер: еңбек заңнамасы, азаматтар, еңбекті ұймдастыру, еңбек даулары, келісу комиссия, еңбек, еңбек шарты, азаматтық кодекс, құқықтық міртебесі, еңбек даулары, жұмыс берушнунң өкілдері.

Сейдахан Максат Айдарханұлы
(Магистрант академии Кайнар)
e-mail: adem.12@mail.ru

ВИДЫ ТРУДОВЫХ СПОРОВ

Аннотация

Одной из характеристик положения гражданина в обществе является всестороннее обеспечение широкого спектра предоставленных ему демократических прав и свобод, установленных нормами действующего законодательства.

В современных условиях это достигается, прежде всего, созданием в стране необходимых экономических и политических условий, дополненных специальными правовыми инструментами. Основные конституционные права граждан (право на свободу труда, отдыха, материальное обеспечение и др.) надежно обеспечиваются в экономической, политической и правовой сферах.

Всеобщая декларация прав человека провозглашает равенство граждан перед законом и право на равную защиту, утверждая, что «каждый человек имеет право на труд, на свободный выбор работы, на справедливые и благоприятные условия труда и на защиту от безработицы». Каждый имеет право на равную оплату за равный труд без какой-либо дискриминации. Каждый работник имеет право на справедливое и удовлетворительное вознаграждение, которое обеспечит достойную жизнь ему и его семье».

Ключевые слова: трудовое законодательство, граждане, организация труда, трудовые споры, согласительная комиссия, трудовой кодекс, труд, трудовой договор, гражданский кодекс, правовой статус, трудовые споры, представители по трудоустройству.

Seydakhn Maksat Aidarkhanuly
(Master student of Kainar Academy)
e-mail: adem.12@mail.ru

TYPES OF LABOR DISPUTES

Abstract

One of the characteristics of the position of a citizen in society is the comprehensive provision of a wide range of democratic rights and freedoms granted to him, established by the norms of the current legislation.

In modern conditions, this is achieved, first of all, by creating the necessary economic and political conditions in the country, supplemented by special legal instruments. The basic constitutional rights of citizens (the right to freedom of work, rest, material security, etc.) are reliably ensured in the economic, political and legal spheres.

The Universal Declaration of Human Rights proclaims the equality of citizens before the law and the right to equal protection, stating that "everyone has the right to work, to free choice of employment, to just and favorable conditions of work and to be protected from unemployment." Everyone has the right to equal pay for equal work without any discrimination. Every worker has the right to a fair and satisfactory remuneration that will ensure a decent life for him and his family."

Key words: labor legislation, citizens, labor organization, labor disputes, conciliation commission, labor code, labor, labor contract, civil code, legal status, labor disputes, employment representatives.

Еңбек заңнамасын одан әрі жетілдіру, азаматтардың құқықтық мәдениетін арттыру, еңбекті ұйымдастыруды жақсарту - біздің елімізде өткізілетін осы және басқа да іс-шаралар еңбек дауларын тудыратын себептерді азайтуға және жоюға, еңбек қатынастарындағы заңдылықты нығайтуға бағытталған [1, 127 б.].

Еңбек дауларының келісу комиссияларына ведомстволық бағыныстылығын айқындау мақсатында мыналарды заңнамалық тұрғыдан айқындау қажет: олар нені білдіреді, олардың субъектілері кім болып табылады, қандай қатынастардан (тек еңбек немесе олармен тікелей байланысты, бұл, айтпақшы, ҚР ЕК-де соңғы қоғамдық қатынастарды анықтауды нақтылауды талап етеді) жеке даулар туындауы мүмкін. Осындай жұмыс ұжымдық еңбек дауларына қатысты да сұранысқа ие. Жұмыс беруші осындай шарт жасасудан бас тартқан жағдайда, жұмыс беруші мен бұрын осы жұмыс берушімен еңбек қатынастарында болған адам, сондай-ақ жұмыс берушімен еңбек шартын жасасуға ниет білдірген адам арасындағы реттелмеген келіспеушілікті заңнамада жеке еңбек дауы деп тануды бекіту дұрыс шешім болады [2, 53 б.].

Әрі қарай, комиссия қызметін ұйымдастырудағы мәселелерді қарастырайық. Бұл бағытта біз бірден күрделілікке тап боламыз: Еңбек кодексінде келісім комиссиясын құру рәсімі нақты реттелмеген. Кодекс комиссия жұмыс беруші мен қызметкерлердің өкілдерінің тең санынан тепе-тең негізде құрылатынын бекітеді. Келісу комиссиясы мүшелерінің сандық құрамы, оның жұмыс тәртібі, келісу комиссиясының мазмұны мен шешім қабылдау тәртібі, келісу комиссиясының өкілеттік мерзімі, делдалды тарту туралы мәселе жұмыс беруші мен қызметкерлердің өкілдері арасындағы жазбаша келісімде не ұжымдық шартта белгіленеді. Кодекстің келтірілген нормасы комиссиялардың жұмысын ұйымдастырған кезде қиялға айтарлықтай ұшуды қалдырады, ал оның мазмұнын талдау комиссия құрылғанға дейін жұмыс беруші мен қызметкерлердің өкілдері арасында қандай да бір жазбаша келісім жасалуы керек екенін қорытындылауға мүмкіндік береді. Қызметкерлердің өкілдері-кәсіптік одақтардың, олардың бірлестіктерінің органдары, ал олар болмаған кезде қызметкерлердің жалпы жиналысында (конференциясында) қатысушылардың көпшілік даусымен сайланған және уәкілеттік берілген сайланбалы өкілдер, оған қызметкерлердің (конференция делегаттарының) кемінде үштен екісі қатысқан кезде) осы органның жұмыс істеу шарттарын бекітетін не бұрын жасалған ұжымдық шартта көрсетілген шарттар көрініс табуы керек [3, 48 б.]. Бұл ретте комиссияның жұмысы туралы жазбаша келісім қалай әзірленуге және қабылдануға тиіс екені бекітілмейді.

ҚР ЕК-де "жұмыс берушінің өкілдері" анықтамасы жоқ, бұл жұмыс берушіге комиссияның жұмысына қатысатын адамдарды таңдауды қиындатады, сондай-ақ комиссияның шешімін заңнаманы бұза отырып құрылған орган ретінде заңсыз деп тану үшін алдын ала құқықтық шарт болып табылады. Мәселен, ҚР ЕК-де "жұмыс берушілер өкілдерінің" анықтамасы бар - бұл құрылтай құжаттары және (немесе) сенімхат негізінде жұмыс берушінің немесе жұмыс берушілер тобының мүдделерін білдіруге уәкілеттік берілген жеке және (немесе) заңды тұлғалар. Бұл бағытта "жұмыс берушінің өкілдері" санатының заңнамалық анықтамасы өзекті болып табылады, оған құрылтай құжаттары, сенімхаттар, лауазымдық нұсқаулықтар негізінде жұмыс берушінің атынан өкілдік етуге

уәкілетті адамдар ғана емес, сонымен қатар жұмыс берушінің актісі негізінде тағайындалған адамдар да жатқызылуы керек.

Еңбек даулары бойынша келісім комиссиясының рөлі туралы, келісім комиссиясының қалай жұмыс істейтіні туралы көп жазылған, бірақ әлі де өзекті мәселелер бар. В. Трофимович, А.Накипов келісім комиссиясын құруға кім бастамашы болуы керек деген сұрақтар қояды, егер еңбек дауы болса, жұмыс берушілердің көпшілігі келісім комиссиясын құруға бастамашы болады. Тәжірибе көрсеткендей, жұмыс берушіге келісім комиссиясының қызметін құру және ұйымдастыру, сондай-ақ оның мүшелерін еңбек заңнамасының негіздеріне жыл сайын оқыту бойынша қосымша шығындар жүктеледі [4]. Негізінде, еңбек шартының тараптарының кез келгені келісім комиссиясын құру туралы келісімнің жобасын немесе ұжымдық шартқа өзгерістер енгізуді (егер ол ұйымда жасалған болса) дайындап, екінші тарапқа келісу және қол қою үшін жібере алады.

Бұл жағдайда сұрақ қою заңды: еңбек дауы бойынша тарап келісім комиссиясы болмаған жағдайда сотқа жүгіне ала ма?

Әрбір қызметкер жеке еңбек дауын шешу үшін мынадай ретпен жүгінуге құқылы: ең алдымен, келісім комиссиясы, содан кейін ҚР Еңбек кодексінің 22-баптың 1-тармағының 16) тармақшасында көзделген тәртіппен сотқа жүгінуге құқылы [5]. Іс жүзінде келісім комиссиясы міндетті сотқа дейінгі орган ретінде екі жақты пікір қабылдады: кейбіреулер еңбек даулары мәселесі шешілді деп санайды, басқалары бұл институтты дұрыс насихаттамау, оны қалыптастырмағаны үшін заңды жауапкершіліктің болмауы іс жүзінде қызметкер комиссияға да, сотқа да құқықтарын қорғау үшін жүгіне алмайтын жағдайға әкеледі деп санайды. Дауларды қараудың негізсіз кешіктірілуіне әкеледі.

Сонымен қатар келісім комиссиясы өтініш бойынша міндетті, қызметтің мақсаты бойынша арнайы, жеке еңбек дауын шешетін органға айналды. Комиссиялар қызметінің белгілі бір тәжірибесі бар, келісу комиссияларында алдын ала қараудан өткен бұзылған әлеуметтік-еңбек құқықтары мен бостандықтарын қалпына келтіру туралы талаптарды қарауға қабылдауға қатысты соттардың ұстанымы әзірленді. Тиісінше, құқық қолдану практикасын талдау еңбек құқығының жаңартылған процедуралық саласының қонақ үй мәселелерін тұжырымдауға мүмкіндік береді.

Бірінші. Жұмыс берушіде жұмыс істейтін жаңа органның, келісім комиссиясының заңнамалық бекітілуі комиссияларды қалыптастыру үшін сөзсіз негіз болған жоқ. Бұл институтты тиісінше насихаттамау, оны қалыптастырмағаны үшін заңды жауапкершіліктің болмауы іс жүзінде қызметкер комиссияға да, сотқа да құқықтарды қорғау үшін жүгіне алмайтын жағдайға, дауларды қараудың негізсіз кешіктірілуіне әкеледі.

Екінші. Комиссияның қызметін реттейтін еңбек заңнамасын шамадан тыс және негізсіз ырықтандыру. Жаңа Еңбек кодексін әзірлеу. Кодекстің қабылдануы мен түсіндірілуін ақпараттық қамтамасыз ету бойынша жүргізілген науқанға сүйене отырып, оны әзірлеуші еңбекті ырықтандыру тұжырымдамасына еңбек қатынастарын ұжымдық-шарттық реттеудің рөлін күшейтуді; жалдамалы еңбекті икемді реттеу тетіктерін кеңейтуді жалпы түрде енгізді; еңбек қатынастарын мемлекеттік және шарттық реттеудің оңтайлы үйлесімі.

Негізі, еңбек заңнамасын ырықтандыру соңғысын нақты жағдайға жақындату және сол арқылы оны сақтаудың алғышарттарын қалыптастыру болып табылады. Мемлекеттік реттеудің қажетті деңгейінде еңбек нарығын өзін-өзі реттеу тетіктерін құруға және дамытуға баса назар аударылуы тиіс.

Сонымен қатар, рәсімдік-процестік нормалар осы құқық нормаларының мәнін негізге ала отырып, нақты белгіленген мазмұнға ие болуға, нормативтік құқықтық реттеу деңгейінде бекітілуге тиіс. Еңбек дауын шешетін органдарға жататын келісім комиссиясының қызметі егжей-тегжейлі және мәні бойынша реттелуі, нақты процестік нысаны болуы тиіс. Дауларды шешу жөніндегі іс-қимылдарды жүзеге асыру процесіне қойылатын жалпы талаптар императивті бекітуді талап етеді. Бұл еңбек даулары бойынша іс жүргізудің іс жүргізу тәртібін белгілейтін нормативтік анықталған ережелер

жиынтығының қажеттілігін білдіреді. Құқықтық белгісіздік іс жүзінде әрбір комиссияның өз қалауы бойынша дауларды шешу тәртібін, комиссиялардың жұмысына қойылатын талаптарды, шығарылатын шешімдердің мазмұнын айқындайтынына әкеледі. Бұл жерде, менің ойымша, жаңа Еңбек кодексін шығару заң шығару процесінің негізі болып табылатын осы саладағы классикалық жалпыға бірдей танылған ғылыми және практикалық әзірлемелерге қарамастан, еңбек құқығының процедуралық және процедуралық кіші саласының мәні мен мазмұнын түсінуге әлсіз теориялық және әдіснамалық тәсілі пайда болды [6].

Еңбек құқығының рәсімдік-процестік нормаларына жоғарыда келтірілген талаптардың айқындығына кірмей, мыналарды атап өтемін, еңбек дауларын шешу жөніндегі функцияларға берілетін, оларды жүзеге асыру жөніндегі нақты процестік нормалармен байланысты емес келісу комиссиясы өз жұмысының рәсімдік сәттерінің көпшілігінде осы немесе өзге де рәсімдік іс-әрекетті жасау параметрлерін дербес айқындауға құқылы, кейбір жағдайларда комиссия еңбек дауларын шешу жөніндегі функцияларға өз қалауы бойынша жеке және заңды тұлғалардың қызмет не іс-әрекет жасау тәртібін дербес айқындау. Бұл тұрғыда заңнама комиссияға өз қызметінің маңызды параметрлерін өз күшімен қалыптастыруға құқық береді. Көрсетілген мән-жайлар заңнамада комиссиялардың дискрециялық өкілеттіктерінің кеңдігі; әкімшілік рәсімдердің болмауы немесе тиісінше реттелмеуі; лауазымды тұлғалардың функцияларын, міндеттерін, құқықтары мен жауапкершіліктерін тиісінше айқындамау сияқты сыбайлас жемқорлық факторларының бар екендігін куәландырады [7, 29 б.].

Заңнаманың негізгі міндеті еңбек қатынастарын заңдастыру мен қызметкерді әлеуметтік қорғау шараларын қамтамасыз ету, нәтижелі жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету, еңбек қатынастарында кемсітушілікке тыйым салу кепілдіктері арасындағы оңтайлы тепе-теңдікті табу болуы керек. Сонымен қатар, рәсімдік-процестік қызмет еңбек және олармен тікелей байланысты қатынастар субъектілерінің қызметін ырықтандыру саласына жатпайтынын, аталған сала комиссия мүшелерінің немесе жұмыс берушінің жеке қалауының нәтижелерімен сөзсіз толтырылатын құқықтық вакуумға жол бермейтінін түсіну керек.

Үшінші. Комиссия мүшелерінің еңбек дауларын шешу тәртібіне, тәсілдеріне, заңнаманың мазмұнына қатысты төмен құзыреттілігі. Келісу комиссиясына жүгіну процесінде іске асырылатын жеке еңбек дауларына әрқайсысының конституциялық құқығының кепілдік жүйесіне оны көрсету туралы талаптар енгізілмеген, қажетті біліктілігі бар адамдардың комиссия мүшелерінің біліктілігін растау параметрлері жоқ.

Барлық еңбек дауларын әртүрлі негіздер бойынша жіктеуге болады. Дауласушы субъектілер бойынша еңбек дауларының түрлері:

- жеке еңбек даулары - олар жеке жұмысшылардың мүдделерін қозғаған кезде;
- ұжымдық еңбек даулары - бүкіл еңбек ұжымының мүдделері қозғалған кезде (мысалы, жұмыс берушінің ұжымдық еңбек шартын орындамауы) немесе оның бір бөлігі (жеке құрылымдық бөлімше).

Олар туындайтын құқықтық қатынастар бойынша еңбек дауларының түрлері (еңбек құқығы пәнінен туындайды):

- еңбек қатынастарын бұзу салдарынан туындайтын еңбек даулары (мысалы, бірақ жалақы төлемеу, заңсыз жұмыстан босату, еңбек кітапшасын беруді кешіктіру және т. б.);

- еңбек қатынастарына тікелей байланысты құқық бұзушылықтан туындайтын еңбек даулары, яғни.:

- қарым-қатынастың бұзылуынан туындайтын, бірақ еңбекті ұйымдастыру және басқару. Мысалы, жұмыс беруші технологиялық процеспен қамтамасыз етілмеген еңбек нормаларын орындауды талап етеді немесе барлық өндірістік тапсырмаларды жұмыскерлерден тапсырмаларды орындаудың әдеттегі жылдамдығынан жоғары қарқынмен орындауды талап етеді немесе жұмысшыны өндірістік тапсырманы

орындағанға дейін жұмыстан босатпайды және т. б., ал жұмысшылар бұл талаптарды юрисдикциялық түрде заңсыз деп таниды;

— осы жұмыс берушіде жұмысқа орналасу бойынша қатынастардың бұзылуына байланысты туындайтын жағдайлар. Мысалы, сот тәртібімен жұмысқа қабылдаудан заңсыз бас тартуға шағым жасалуы мүмкін;

— әлеуметтік-серіктестік қатынастардың бұзылуынан туындайтын жағдайлар. Мысалы, жұмыс беруші ұжымдық шартты орындамайды және жұмыскер сот тәртібімен оның нормаларын орындауды талап етеді. Әдетте мұндай бұзушылықтар ұжымдық еңбек дауына әкеледі, бірақ әр жұмыскер өз мүдделерін жеке қорғай алады;

— жұмыскерлердің (олардың өкілді органдарының) ұйымды басқаруға қатысуы бойынша қатынастардың бұзылуынан туындайтын қатынастар. Мысалы, жұмыс беруші жергілікті ережелерді бастауыш кәсіподақ ұйымының келісуінсіз қабылдайды;

— осы жұмыс берушіде кәсіптік даярлау, қайта даярлау және біліктілігін арттыру жөніндегі қатынастардың бұзылуынан туындайтын жағдайлар. Мысалы, жұмыс беруші жұмыскерден оқуын төлеуді талап етеді немесе сәтті оқудан кейін сынақ мерзімін белгілейді;

— еңбек шарты тараптарының материалдық жауапкершілігі бойынша қатынастардың бұзылуынан туындайтын. Мысалы, жұмыс беруші еңбек заңнамасын бұза отырып, жұмыскерден өзінің өкімімен орташа жалақысынан асатын толық залалды өндіріп алады;

— қадағалау және бақылау қатынастарының бұзылуынан туындайды. Осылайша, жұмыс беруші мен жұмыскер еңбекті қорғау нормаларын бұзғаны үшін әкімшілік жауапкершілік шараларының заңсыз қолданылуына шағымдана алады, сондай-ақ тараптар жазатайым оқиғаны тергеу туралы актіге, егер оның мазмұны мен қорытындыларымен келіспесе, шағымдана алады;

— еңбек дауларын шешу жөніндегі қатынастардың бұзылуынан туындайтын жағдайлар. Мысалы, еңбек даулары жөніндегі комиссияның шешімімен келіспеген тарап оның шешіміне сотқа шағымданады, сондай-ақ жұмыс беруші ереуіл өткізуді сот тәртібімен заңсыз деп тануы мүмкін;

— міндетті әлеуметтік сақтандыру қатынастарының бұзылуынан туындайтын жағдайлар.

Даудың сипаты бойынша еңбек дауларының түрлері:

— еңбек заңнамасының нормаларын қолдану туралы даулар. Оның ішінде ұжымдық шарттарды, келісудерді жасасу, өзгерту және орындау туралы, сондай-ақ жұмыс берушінің жұмыскерлердің өкілді органының пікірін ескеруден бас тартуына байланысты даулар);

— қолданыстағы еңбек жағдайларын белгілеу немесе өзгерту туралы даулар.

Дау тақырыбы бойынша еңбек дауларының түрлері:

— еңбек шартының екінші тарапы бұзған құқықты тану туралы даулар;

— төлемдер мен зиянды өтеу туралы даулар. Оны шешу тәсілі бойынша еңбек дауларының түрлері:

— талап арыздар;

— тәуекелсіз сипаттағы даулар.

Талап қою сипатындағы дауларға нормативтік актілерді, шарттарды, еңбек туралы келісудерді қолдануға байланысты туындайтын келіспеушіліктер жатады. Оларды шешу барысында жұмыскер белгілі бір құқықты қалпына келтіруге немесе тануға ұмтылады, яғни, сотқа жүгінеді. Сот сипатындағы даулар әдетте жеке болып табылады. Талап қою сипатындағы жеке еңбек дауларын еңбек даулары жөніндегі комиссиялар, соттар, жоғары тұрған органдар қарайды, сондықтан ведомстволық бағыныстылық тұрғысынан талқылаудың үш түрі бөлінеді. Ізденіссіз сипаттағы дауларға қолданыстағы еңбек жағдайларының өзгеруіне немесе жаңа еңбек жағдайларының белгіленуіне байланысты

туындайтын келіспеушіліктер жатады [1, 129 б.]. Ұжымдық еңбек даулары әрқашан ізденіссіз сипатқа ие, сондықтан арнайы процедуралық түрде шешіледі. Даулар сотқа дейінгі, медиативтік тәртіппен, келісу комиссиясында не сотта реттелуі мүмкін. Шағын кәсіпкерлік субъектілері мен заңды тұлғаның атқарушы органының басшыларын қоспағанда, жеке еңбек дауларын келісу комиссиялары, ал реттелмеген мәселелер не келісу комиссиясының шешімін орындамау бойынша соттар қарайды.

Дауды сотқа дейінгі реттеу, бөгде адамдарды тартпай, өзара келіссөздер, ымыраға келу жолымен жүргізіледі. Бұл әдіс жұмыс беруші үшін де, жұмыскер үшін де артықшылықтарға ие. Өкілдің қызметтеріне ақы төлеу шығындарының болмауы, уақытты үнемдеу және сот процесіне байланысты стресстік жағдайларды болдырмау. Мәселені сотқа дейінгі реттеу тараптар дауды реттеу туралы келіскен және тараптардың бір-бірінің алдындағы белгілі бір міндеттемелерді орындауы кезінде өзара талаптардың болмауы туралы келісуге қол қойған жағдайда мүмкін болады [8, 77 б.].

Медиация - тараптардың ерікті келісуі бойынша іске асырылатын, өзара қолайлы шешімге қол жеткізу мақсатында медиатордың (медиаторлардың) жәрдемдесуі кезінде тараптар арасындағы дауды (жанжалды) реттеу рәсімі [9].

Медиатор медиация тараптарының өзара келісуі бойынша таңдалған, медиаторлар тізіліміне енгізілген және медиатор функциясын орындауға келісу берген тәуелсіз, бейтарап, істің нәтижесіне мүдделі емес жеке тұлға бола алады. Медиатордың қызметі кәсіби негізде де (кәсіби медиатор) да, кәсіби емес негізде де жүзеге асырылуы мүмкін.

Егер келісуге қол жеткізілген жағдайда, медиация даулы жағдайды шешетін жазбаша шарт (әлемдік мәміле) жасаумен аяқталады, бұл ретте медиатордың тараптарды шарттарымен келіспейтін келісуге қол қоюға мәжбүрлеуге құқығы жоқ.

Медиацияның артықшылықтары:

- Медиация процедурасының құпиялылығы, ал сот даулары белгілі бір дәрежеде жария болады;
- сотқа жүгіну арқылы емес, медиаторларды тарту арқылы қаралатын істер қақтығысушы тараптарға көп уақыт пен ақшаны үнемдейді;
- классикалық сот төрелігі әрдайым дауды шеше бермейді, тек олардың жолын кеседі, өйткені судья дауласушылардың мүдделерін басшылыққа ала алмайды (және болмауы керек), өйткені ол заңның әрпін ұстануға міндетті. Сондықтан, көбінесе істің тараптары арасындағы дау шешілмейді - онда тек жеңімпаз бен жеңілген адам анықталады. Ал медиатор тараптарды татуластыруды және барлық тараптар үшін жанжалды шешудің қолайлы нұсқасын табуды мақсат етеді.

Келісу комиссиясы. Шағын кәсіпкерлік субъектісі болып табылмайтын ұйымдарда жұмыс беруші мен жұмыскерлердің өкілдерінің тең санынан тұрақты жұмыс істейтін келісу комиссиясы – орган құрылуы тиіс [5]. Келісу комиссиясы мүшелерінің сандық құрамы, оның жұмыс тәртібі, келісу комиссиясының мазмұны мен шешім қабылдау тәртібі, келісу комиссиясының өкілеттік мерзімі, делдалды тарту туралы мәселе жұмыс беруші мен жұмыскерлердің өкілдері арасындағы жазбаша келісуде не ұжымдық шартта белгіленеді.

Келісу комиссиясына келіп түскен өтініш берілген күні көрсетілген комиссия міндетті тіркеуге тиіс.

Дау Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілеріне сәйкес өзіне берілген өкілеттіктер шегінде өтініш берушінің және (немесе) ол уәкілеттік берген өкілдің қатысуымен қаралады.

Келісу комиссиясы дауды өтініш тіркелген күннен бастап он бес жұмыс күні ішінде қарауға және дау тараптарына шешім қабылданған күннен бастап үш күн мерзімде оның көшірмелерін беруге міндетті. Жұмыста қалпына келтіру туралы дауды қоспағанда, келісу комиссиясының шешімі ол белгілеген мерзімде орындалуға тиіс.

Келісу комиссиясының шешімі белгіленген мерзімде орындалмаған жағдайда жұмыскер немесе жұмыс беруші сотқа жүгінуге құқылы.

Сот шешімі. Егер дау шағын кәсіпкерлік субъектісіне жататын жұмыс беруші мен жұмыскер арасында не атқарушы органның басшысымен туындаған жағдайда, онда еңбек дауы келісу комиссиясынсыз, сотпен шешілуге тиіс. Олай болмаған жағдайда, сотқа жүгінгенге дейін келісу комиссиясына жүгіну қажет, ал дау реттелмеген жағдайда осы комиссия сотқа жүгінуге болады.

Істі бірінші сатыдағы сотта қарау мерзімі істі сот талқылауына дайындау аяқталған сәттен бастап екі айды құрайды. Сот шешімі шығарылғанға дейінгі әрекеттер мынадай болады – талап арызды дайындау, сотқа арыз беру, арызды қарау және шешім шығару. Істің оң нәтижесі көптеген факторларға, жұмыс берушінің актілерін рәсімдеудің дұрыстығына, еңбек қатынастарына, дау тараптары жасаған әрекеттерге және дәлелді базаның болуына байланысты [10, 116.].

Еңбек дауларының тараптары азаматтық істердің осы санатындағы даулар бойынша талап қоюдың арнайы мерзімі көзделгенін есте ұстаған жөн.

Келісу комиссиясына немесе жеке еңбек дауларын қарау жөніндегі сотқа жүгіну үшін мынадай мерзімдер белгіленеді:

1) жұмысқа қайта қабылдау туралы даулар бойынша - жұмыс берушінің еңбек шартын тоқтату туралы актісінің көшірмесі келісу комиссиясына тапсырылған күннен бастап бір ай, ал сотқа жүгіну үшін -реттелмеген даулар бойынша жүгінген кезде не оның шешімін еңбек шарты тарапы орындамаған кезде келісу комиссиясы шешімінің көшірмесі тапсырылған күннен бастап екі ай;

2) басқа еңбек даулары бойынша - жұмыскер немесе жұмыс беруші өз құқығының бұзылғаны туралы білген немесе білуге тиіс болған күннен бастап бір жыл.

Жеке еңбек дауларын қарау бойынша жүгіну мерзімінің өтуі қаралып отырған еңбек дауы бойынша медиация туралы шарттың қолданылу кезеңінде, сондай-ақ келісу комиссиясы құрылғанға дейін болмаған жағдайда тоқтатыла тұрады.

Жұмыста қалпына келтіру немесе еңбекақы төлеу туралы, бірақ үш айдан аспайтын еңбек дауы бойынша соттың шешімі Қазақстан Республикасы Азаматтық іс жүргізу кодексінің 243-бабына сәйкес дереу, яғни сот шешімі заңды күшіне енген сәтке дейін орындалуға тиіс [11].

Еңбек дауларын қарау мынадай ретпен, келісу комиссиясының басында (шағын кәсіпкерлік субъектілерінен және атқарушы органның басшысымен дауларды қоспағанда), содан кейін сотта жүзеге асырылады.

Жұмыскер еңбек дауы бойынша талап арыз берген кезде Қазақстан Республикасы Салық кодексінің 616-бабына сәйкес мемлекеттік баж төлеуден босатылады [12].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Трудовое право: учебник для вузов / Под ред. Р. А. Курбанова. –М.: Юрайт, 2022. - 332 с.
2. Бурибаев Е.А., Хамзина Ж.А. Обеспечение принципа равноправия в трудовых отношениях. Современные проблемы науки и образования. Т.3 – М.:Издательский дом Академии Естествознания. 2018. – 80с.
3. Хамзин А.Ш., Хамзина Ж.А.Трудовое право Казахстана. Общая часть: учебник. – Алматы: LEM, 2018. – 208с.
4. Трофимович В., Накипов А. Новое в разрешении трудовых споров: согласительная комиссия. // <http://www.zakon.kz/4823810-novoe-v-razreshenii-trudovykh-sporov.html>.
5. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы №414-V Еңбек кодексі // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34838929 (2022.18.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен).
6. Хамзина Ж.А. Трудовые споры: правовая конструкция для рассмотрения. // <https://online.zakon.kz> > amp > download

7. Хамзина Ж.А., Бурибаев Е.А. Совершенствование трудового законодательства в контексте правового обеспечения процесса вступления Казахстана в ОЭСР. М.:Первое экономическое издательство, 2020. – 214 с.
8. Оспанова Б. Правонарушения в сфере труда // Заңгер. - 2018. - №1 (138). - С. 77-79.
9. Медиация туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 28 қаңтардағы №401-IV Заңы (2021.20.12 берілген өзгерістер мен толықтырулармен).
10. Байсымакова Д.С. Жұмысшылардың еңбек құқықтарын сот арқылы қорғауды іс жүзінде жүзеге асыру мәселелері // Хабаршы «Юриспруденция» сериясы -2021. - №2(64). - 11-15 б.
11. Қазақстан Республикасының Азамттық процестік Кодексі Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 31 қазандағы №377-V (2022.18.11 берілген өзгерістер мен толықтырулармен).
12. Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы 2017 жылғы 25 желтоқсандағы №120-IV Заңы (2022.11.20 берілген өзгерістер мен толықтырулармен).

УДК 346.548

Тайторина Б.А.

доктор юридических наук, профессор кафедры Юриспруденция Института истории и права Казахского национального педагогического университета имени Абая, Казахстан, Алматы, e-mail: binur.a@mail.ru

ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВ ЛИЦ БЕЗ ГРАЖДАНСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

В статье обосновывается тезис о необходимости принятия мер для присоединения Казахстана к Конвенции о статусе апатридов 1954 года и Конвенции по сокращению без гражданства 1961 года. Основопологающими положениями, обуславливающими определение статуса лиц без гражданства, предоставления гражданства, является выработка правил и механизмов по оказанию экстренной помощи лицам без гражданства на территории Республики Казахстан, с учетом уязвимости их положения, и определению долгосрочных решений, касающихся будущего пользования апатридами на территории Республики Казахстан доступа к медицинской помощи, трудоустройству, образованию и социальной помощи в период их нахождения на территории Республики Казахстан; в целом к комплексу мер по социальной адаптации и интеграции лиц без гражданства в Республике Казахстан. Базовые права лиц без гражданства, временно находящихся на территории Республики Казахстан, должны быть регламентированы в ходе процедуры определения их миграционного статуса. В данном контексте целесообразно предусмотреть в законодательстве о гражданстве и миграции положения о предоставлении разрешения на легальное пребывание на период оформления документов, устранить в существующих законодательных актах, регулирующих вопросы гражданства и права лиц без гражданства Республики Казахстан.

Ключевые слова: гражданство, безгражданство, апатриды, правовой статус, правовое регулирование, защита прав апатридов, сокращение безгражданства.

Тайторина Б. А.

*заң ғылымдарының докторы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің
Тарих және құқық Институтының құқықтану кафедрасының профессоры, Қазақстан,
Алматы, E-mail: binur.a@mail.ru*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АЗАМАТТЫҒЫ ЖОҚ АДАМДАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Андатпа

Мақалада Қазақстанның 1954 жылғы апатридтердің мәртебесі туралы конвенцияға және 1961 жылғы азаматтықсыз қысқарту жөніндегі конвенцияға қосылуы үшін шаралар қабылдау қажеттігі туралы тезис негізделеді. Азаматтығы жоқ адамдардың мәртебесін айқындауға, азаматтығын беруге негіз болатын негізгі ережелер олардың жағдайының осалдығын ескере отырып, Қазақстан Республикасының аумағында азаматтығы жоқ адамдарға шұғыл көмек көрсету жөніндегі қағидалар мен тетіктерді әзірлеу және Қазақстан Республикасының аумағында апатридтерді болашақта медициналық көмекке, жұмысқа орналасуға, білім алуға және әлеуметтік көмекке қол жеткізуге қатысты ұзақ мерзімді шешімдерді айқындау болып табылады олардың Қазақстан Республикасының аумағында болуы кезеңінде; жалпы Қазақстан Республикасында азаматтығы жоқ адамдарды әлеуметтік бейімдеу және интеграциялау жөніндегі шаралар кешеніне. Қазақстан Республикасының аумағында уақытша жүрген азаматтығы жоқ адамдардың базалық құқықтары олардың көші-қон мәртебесін айқындау рәсімі барысында регламенттелуге тиіс. Осы тұрғыда азаматтық және көші-қон туралы заңнамада құжаттарды ресімдеу кезеңіне заңды болуға рұқсат беру туралы ережелерді көздеу, Қазақстан Республикасының азаматтығы мен азаматтығы жоқ адамдардың құқықтары мәселелерін реттейтін қолданыстағы заңнамалық актілерде жою орынды.

Түйіні сөздер: азаматтық, азаматтығы жоқ, апатридтер, құқықтық мәртебе, құқықтық реттеу, апатридтердің құқықтарын қорғау, азаматтығын азайту.

Taitorina B.A.

*Doctor of Law, Professor of the Department of Jurisprudence of the Institute of History and Law of the
Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Kazakhstan, Almaty, e-mail:
binur.a@mail.ru*

PROBLEMS OF ENSURING THE RIGHTS OF STATELESS PERSONS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

The article substantiates the thesis about the need to take measures for Kazakhstan's accession to the 1954 Convention on the Status of Stateless Persons and the 1961 Convention on the Reduction of Stateless Persons. The fundamental provisions determining the status of stateless persons and granting citizenship are the development of rules and mechanisms for providing emergency assistance to stateless persons in the territory of the Republic of Kazakhstan, taking into account the vulnerability of their situation, and the definition of long-term solutions concerning the future use of stateless persons in the territory of the Republic of Kazakhstan access to medical care, employment, education and social assistance during their stay on the territory of the Republic of Kazakhstan; in general, to the complex of measures for social adaptation and integration of stateless persons in the Republic of Kazakhstan. The basic rights of stateless persons temporarily staying in the territory of the Republic of Kazakhstan should be regulated during the procedure for determining their migration status. In this context, it is advisable to provide in the legislation on citizenship and migration provisions on granting a permit for legal stay for the period of registration of documents, to eliminate in existing legislative acts regulating issues of citizenship and the rights of stateless persons of the Republic of Kazakhstan.

Key words: citizenship, statelessness, stateless persons, legal status, legal regulation, protection of the rights of stateless persons, reduction of citizenship.

Введение

Безгражданство является проблемой мирового масштаба, поскольку затрагивает судьбы более чем 10 миллионов человек. Возникновение и развитие этого вопроса связано с такими обстоятельствами как, например, последствия двух мировых войн в Европе, крах социалистического лагеря государств: «крах империй и возникновение независимых государств в двадцатом веке породили беспрецедентное количество людей, не имеющих национальной принадлежности и которым некуда идти». В литературе сплетаются воедино идеи о праве и политике, гражданстве, связанные с тяжелым положением лиц без гражданства (апатридов): безгражданство потребовало нового понимания международного порядка в двадцатом веке и позже [1]. Проблема безгражданства затрагивает почти все регионы мира – Юго-Восточную и Центральную Азию, Ближний Восток, Африку и даже благополучную Европу. Многие из лиц без гражданства в Центральной Азии до сих пор имеют просроченные советские документы, удостоверяющие личность.

Действительно, последствия безгражданства разрушительны: они лишают лиц без гражданства законных прав или возможности удовлетворения элементарных нужд, оставляют их за гранью политического и экономического влияния, подвергают дискриминации и делают их особо незащищенными от эксплуатации и надругательств. Более того, статус безгражданства передается «по наследству» - дети апатридов, родившиеся в стране, где законом не предусмотрено «право почвы», автоматически причисляются к группе лиц без гражданства. Не случайно безгражданство иногда называют невидимой проблемой, потому что люди без гражданства часто остаются невидимыми и не услышанными во многих случаях от рождения до смерти. Международное сообщество включает государственную свободу в вопросах гражданства, обеспечивая де-юре и де-факто состояние безгражданства [2; 3].

Стабильно высокий уровень иммиграционного притока, характеризующийся значительным числом иностранных граждан и лиц без гражданства, въезжающих на территорию страны в целях обучения, трудоустройства, а также по гуманитарным причинам, побуждает государство к созданию и совершенствованию системы обеспечения прав иностранных граждан в социальной сфере [4, с.8]. В государственных программах и национальных законах очевидна связь направления и характера миграционных потоков и доступности для апатридов социальных, образовательных, медицинских и иных услуг. Вместе с тем необходимо учитывать, что в условиях социально-экономической и международно-политической нестабильности внешняя миграция имеет как положительный потенциал, так и несет определенные риски. С одной стороны, она способствует восполнению трудовых ресурсов и пополнению государственного бюджета, с другой стороны - пребывание в стране большого числа лиц без гражданства или с неопределенным гражданством может стать угрозой общественной стабильности и межнационального согласия в государстве. С учетом этого перед законодателем в современных условиях стоит задача не только по обеспечению достойного уровня жизни названных групп лиц посредством экономико-правовой гарантированности социальных прав указанной группы лиц, но и по разработке механизма их включения в принимающее общество в целях снижения риска возникновения социальных конфликтов. Указанные обстоятельства актуализируют проведение правового исследования, направленного на выявление сущности и особенностей реализации социальных прав лиц без гражданства, а также на поиск эффективных правовых механизмов их обеспечения в условиях современной государственной миграционной политики Республики Казахстан.

Материалы и методы

В ходе исследования применялись конкретно-исторический; институциональный; системный; структурно-функциональный и сравнительно-правовой методы познания

становления института прав лиц без гражданства в различных отраслях правовых знаний, а также диалектико-предметный метод познания международно-правовых тенденций во взаимосвязи с конституционно-правовыми процессами и явлениями.

Результаты и обсуждение

Ряд факторов может вызвать безгражданство: отказ или лишение гражданства групп меньшинств, правопреемство государства, отсутствие регистрации при рождении, гендерная дискриминация в законах о гражданстве, пробелы и конфликты законов о гражданстве между государствами. Какой бы ни была причина, безгражданство имеет серьезные последствия для людей почти во всех странах и во всех регионах мира. На практике большинство людей без гражданства сталкиваются в повседневной жизни с широким спектром препятствий.

В возникновении проблем безгражданства значительную роль играет расхождение законодательств государств о порядке приобретения и утраты гражданства, в частности наличие коллизий между «правом крови» и «правом почвы», а также разногласия относительно порядка натурализации и т.п. Помимо этого, причинами возникновения двойного гражданства и безгражданства являются недостаточно урегулированные территориальные изменения, влекущие за собой изменение юрисдикции государств, миграцию населения и приток беженцев [5, с. 10].

Объем правоспособности лиц без гражданства зависит не только от юридической составляющей, но и зачастую обусловлен экономическими, социальными и политическими факторами, которые в определенной мере влияют на содержание конституционно-правового статуса лица без гражданства [6, с. 10].

Правовое положение лиц без гражданства и проблемы безопасности государства находятся во взаимосвязи, характер которой двойственен. С одной стороны - это необходимость обезопасить принимающее иностранцев общество и само государство, а с другой стороны – безопасность самих иностранцев как личностей также должна быть обеспечена всеми правовыми средствами. При этом в каждом правовом источнике – как международно-правовом, так и конституционном, можно найти положения, служащие этой цели – обеспечения безопасности во всех ее составляющих. Это позволяет выделить несколько уровней безопасности: универсальный; региональный и национальный. К решению вопросов безопасности, связанных с проблемами незаконной миграции, имеют отношения все уровни [7, с. 10].

На международном уровне вопросы безгражданства регулируются Конвенцией о статусе апатридов 1954 года, Конвенцией о сокращении безгражданства 1961 года, Конвенцией 1951 года о статусе беженцев и Протокола 1967 года к ней в 1999 году. Международный правовой статус апатрида - лица без гражданства - определяется как правовое положение «лица, которое не рассматривается гражданином каким-либо государством в силу его закона». В соответствии с нормами международного права по общему правилу правовой статус лиц без гражданства совпадает со статусом иностранцев, за исключением установленных Конвенцией 1954 года случаев, когда апатридам предоставляется более благоприятное положение.

Лица без гражданства в силу конкретных международных стандартов в области безгражданства должны быть наделены на территории государств, присоединившихся к Конвенции 1954 года, теми же правами, что граждане и иностранцы. В отношении приобретения движимого и недвижимого имущества и сделок с ним апатридам должно предоставляться возможно более благоприятное положение и, во всяком случае, не менее благоприятное, чем иностранцам. Такие же преференции представляют собой суть права свободного обращения в суды, права работы по найму, права на получение государственной помощи и поддержки. Особое звучание имеют положения Конвенции относительно трудового законодательства и социального обеспечения (статья 24), основным из которых является предоставление апатридам, законно проживающим на территории договаривающихся государств, такого же положения, какое предоставляется гражданам, в

отношении: а) вознаграждения за труд, включая пособия на семью, если такие пособия являются частью вознаграждения за труд, продолжительности рабочего дня, сверхурочной работы, оплачиваемых отпусков, ограничения работы на дому, минимального возраста лиц, работающих по найму, ученичества и профессиональной подготовки, труда женщин и подростков и пользования преимуществами коллективных договоров, поскольку эти вопросы регулируются законами или постановлениями или контролируются административной властью; б) социального обеспечения (законоположений, касающихся несчастных случаев на работе, профессиональных заболеваний, материнства, болезни, инвалидности, старости, смерти, безработицы, обязанностей в отношении семьи и других случаев, которые согласно внутренним законам или постановлениям предусматриваются системой социального обеспечения).

Следует иметь ввиду наличие ограничений, предполагающих, во-первых, возможность существования надлежащего порядка сохранения приобретенных прав и прав, находящихся в процессе приобретения; и, во-вторых, наличие в нормативно-правовой базе специальной процедуры назначения и получения полного или частичного пособия, уплачиваемого полностью из государственных средств, и пособий, выплачиваемых лицам, не выполнившим всех условий в отношении взносов, требуемых для получения нормальной пенсии. Конвенция содержит весьма существенные стандарты обеспечения социального статуса апатридов, такие как осуществление права на компенсацию за смерть апатрида, явившуюся результатом несчастного случая на работе или профессионального заболевания, при этом не будет влиять то обстоятельство, что выгодоприобретатель проживает не на территории Договаривающегося государства. Кроме того, значимыми являются положения Конвенции о предоставлении лицам без гражданства преимуществ, вытекающих из подобных соглашений, которые в каждый данный момент могут быть в силе между этими Договаривающимися государствами и государствами, не участвующими в договоре [8].

Конвенция о сокращении безгражданства 1961 года последовательно развивает положения Конвенции 1954 года, определяя эффективный опыт и солидарность государств-участников в этой сфере. Основопологающими являются нормы международного соглашения о том, что каждое договаривающееся государство должно предоставлять свое гражданство любому рожденному на его территории лицу, которое иначе было бы апатридом. Условия предоставления гражданства апатридам регламентируются национальными законами. Важно отметить нормы и положения Конвенции о необходимости урегулирования в национальном законодательстве вопросов предотвращения безгражданства в случаях возможных в будущем ситуаций правопреемства государств - внутригосударственное законодательство должно предусматривать превентивную в содержательном контексте норму, гарантирующую то, что никакое лицо в результате трансформационных процессов не станет апатридом [9].

Национальное право содержит уникальные для каждого государства условия предоставления гражданства апатридам. Международным стандартам соответствует положение об автоматическом предоставлении гражданства в силу принципа «права почвы» по факту рождения ребенка на территории определенной страны. Национальный закон может иметь в своей конструкции иные цензы предоставления гражданства: для лица при возбуждении ходатайства перед государственным органом устанавливается временной и возрастной цензы, ценз оседлости, ценз отсутствия судимости (преступления против государственной безопасности), обязательность статуса апатрида. Конвенция акцентирует: при условии соблюдения ее положений, никакое подобное ходатайство не может быть отклонено [9].

Определение статуса безгражданства является исходной позицией для эффективного реагирования по поводу принятия правовых мер по обеспечению защиты апатридов. Признание статуса безгражданства весьма значимо, поскольку предоставляет способ использования определенных прав, например, право на проживание. Наличие документов,

удостоверяющих личность, способствует использованию ряда прав, таких как право на свободу передвижения, право на образование и др.[10].

В соответствии с законом Республики Казахстан от 19 июня 1995 года №2337 «О правовом положении иностранцев» лица, не являющиеся гражданами Республики Казахстан и не имеющие доказательства своей принадлежности к гражданству иного государства, признаются лицами без гражданства [11]. В целом законодательство Республики Казахстан о правовом положении иностранцев основывается на Конституции Республики Казахстан и определяет в соответствии с ней основные права и обязанности иностранцев и лиц без гражданства, порядок их въезда в Республику Казахстан, пребывание и передвижение по ее территории и выезда из Республики Казахстан. Как правило, правовой статус лиц без гражданства может определяться также международными договорами Республики Казахстан: если международным договором, ратифицированным Республикой Казахстан, установлены иные правила, чем те, которые содержатся в законе, то применяются правила международного договора. Таким образом, согласно пункту 4 статьи 12 Конституции Республики Казахстан лица без гражданства пользуются в Республике правами и свободами, а также несут обязанности, установленные для граждан, если иное не предусмотрено Конституцией, законами и международными договорами. Данное положение в полной мере относится к блоку прав личности по его социальному обеспечению.

Лица без гражданства, постоянно проживающие в Республике Казахстан, имеют равные с гражданами Республики Казахстан права на получение дошкольного, начального, основного среднего и общего среднего образования; на получение на конкурсной основе в соответствии с государственным образовательным заказом бесплатного технического и профессионального, послесреднего, высшего и послевузовского образования, если образование каждого из этих уровней они получают впервые.

Закон Республики Казахстан «О правовом положении иностранцев» регламентирует также вопросы обеспечения охраны здоровья лиц без гражданства (статья 7): лицам без гражданства, находящимся на территории Республики Казахстан, медицинская помощь предоставляется при наличии полиса добровольного медицинского страхования, если иное не предусмотрено законами Республики Казахстан и международными договорами, ратифицированными Республикой Казахстан [12]. Кодекс Республики Казахстан от 7 июля 2020 года № 360-VI «О здоровье народа и системе здравоохранения» (статья 83) содержит более подробные нормы: лица без гражданства, постоянно проживающие на территории Республики Казахстан, имеют право на получение гарантированного объема бесплатной медицинской помощи наравне с гражданами Республики Казахстан; лица без гражданства, временно пребывающие в Республике Казахстан, имеют право на получение гарантированного объема бесплатной медицинской помощи при заболеваниях, представляющих опасность для окружающих, по перечню и в объеме, определяемых уполномоченным органом, если иное не предусмотрено законами Республики Казахстан или международными договорами, ратифицированными Республикой Казахстан; лица без гражданства, выявленные и идентифицированные в качестве жертв торговли людьми на территории Республики Казахстан, имеют право на получение гарантированного объема бесплатной медицинской помощи по перечню и в объеме, которые определяются уполномоченным органом. Соответственно лица без гражданства, находящиеся на территории Республики Казахстан, несут те же обязанности в области здравоохранения, что и граждане Республики Казахстан [12]. В Кодекс о браке (супружество) и семье Республики Казахстан были внесены поправки, обеспечивающие регистрацию всех детей при рождении независимо от статуса их родителей.

Социальное и пенсионное обеспечение лицам без гражданства, постоянно проживающим в Республике Казахстан, предоставляется в таком же порядке, как и гражданам Республики Казахстан. При этом при назначении пенсий и пенсионных выплат

и пособий апатридам может засчитываться стаж их работы за границей на основаниях и в порядке, установленными законодательством и международными договорами Республики Казахстан.

Введение в Казахстане в сентябре 2020 года национального механизма определения безгражданства способствовало официальному признанию 1600 лиц с неопределенным гражданством лицами без гражданства, что, соответственно, позволило данным лицам получить доступ к широкому спектру социальных прав. Впоследствии МВД республики приступило к проведению масштабной кампании по идентификации и документированию, конкретно направленной на выявление масштабов безгражданства и решение проблемы безгражданства. Правовую основу сотрудничества МВД РК с Министерством юстиции и партнерами Агентства ООН по делам беженцев составил подписанный сторонами Меморандум о взаимопонимании. Всего один год сотрудничества показал позитивные результаты кампании: миграционные службы осуществили регистрацию более чем 6 тысяч недокументированных лиц с неопределенным гражданством, из которых 3400 подтвердили принадлежность к гражданству Республики Казахстан, а 1600 получили официальный статус лиц без гражданства. В целом в Казахстане в настоящее время официальный статус лиц без гражданства имеют около 7000 человек – примерно такое количество апатридов стабильно варьируется в последние 5-7 лет. Тем не менее существует вероятность проживания на территории Казахстана недокументированных лиц с неопределенным гражданством.

В отечественной юридической литературе причинами безгражданства в Казахстане называют исторический контекст приобретения независимости, пробелы в законодательстве и процедурах его реализации, человеческий фактор (несвоевременное обращение лиц для получения и замены документов, незнание законов, страх перед наказанием и т.д.), а также коллизии, появляющиеся вследствие различных подходов к вопросам гражданства в государствах Центральной Азии [13].

Учитывая тот факт, что Республика Казахстан на настоящий момент не присоединилась к Конвенции о статусе апатридов 1954 года и Конвенции по сокращению без гражданства 1961 года, следует отметить, что сама дефиниция апатрида не приведена в соответствие с положениями ключевых международных соглашений. По определению национальное законодательство Республики Казахстан обязанность доказывания статуса лица без гражданства возлагает на самого апатрида, тогда как содержащиеся в конвенциях международные стандарты указывают на то, что таковая обязанность должна быть распределена между заявителем и государственными органами, осуществляющими процедуру.

Ситуация по решению проблемы определения и сокращения безгражданства усугубляется сложностями в определении точного количества недокументированных лиц с неопределенным гражданством. Как правило, в официальной статистике учитываются только те лица, которые обладают официальным статусом лица без гражданства Республики Казахстан. Создается такое положение, когда недокументированные лица без гражданства практически лишены доступа к основным правам и свободам, соответственно не имеют возможности получения социальной помощи, в том числе в сфере здравоохранения, образования, пенсий и пособий, официального трудоустройства и более того - свободного передвижения.

Не менее существенной является проблема, связанная с предоставлением гражданства по праву почвы детям иностранных граждан или лиц без гражданства, родившимся на территории Республики Казахстан. В соответствии со статьей 14 Закона Республики Казахстан «О правовом положении иностранцев» гражданство предоставляется при рождении детям, родители которого постоянно проживают на территории страны. Гражданство Республики Казахстан не предоставляется ребенку, родившемуся на территории республики, чьи родители являются лицами без гражданства и временно пребывают в стране, независимо от оснований пребывания. В данном контексте

законодательство Республики Казахстан не приведено в соответствие с нормами международного права, в соответствии с которыми детям лиц без гражданства, родившимся на территории того или иного государства, гражданство предоставляется автоматически, без дополнительных условий.

Пробельным законодательство Республики Казахстан является в части предотвращения безгражданства в случае возможных в необозримом будущем ситуаций правопреемства государств – в национальном праве не предусмотрены превентивные нормы и положения для урегулирования данных вопросов. Вместе с тем Конвенция по сокращению безгражданства 1961 года обосновывает необходимость предотвращения возможного возникновения безгражданства - никакое лицо не должно стать апатридом в результате передачи территорий другому государству (статья 10) [8].

Заключение

Таким образом, следует принять необходимые меры для присоединения Казахстана к Конвенции о статусе апатридов 1954 года и Конвенции по сокращению без гражданства 1961 года, предварительно решив вопрос о приведении в соответствие с общепризнанными нормами и принципами международного права законодательства республики, регулирующего вопросы определения статуса, предоставления гражданства и защиты прав лиц без гражданства. Из основополагающих положений, обуславливающих определение статуса лиц без гражданства, предоставления гражданства вытекает соответственно возможность выработки правил и механизмов по оказанию экстренной помощи лицам без гражданства на территории Республики Казахстан, с учетом уязвимости их положения, и определению долгосрочных решений, касающихся будущего пользования апатридами на территории Республики Казахстан доступа к медицинской помощи, трудоустройству, образованию и социальной помощи в период их нахождения на территории Республики Казахстан; в целом к комплексу мер по социальной адаптации и интеграции лиц без гражданства в Республике Казахстан. Считаем необходимым обеспечить базовые права лицам без гражданства, временно находящимся на территории Республики Казахстан в ходе процедуры определения их миграционного статуса. В данном контексте целесообразно предусмотреть в законодательстве о гражданстве и миграции положения о предоставлении разрешения на легальное пребывание на период оформления документов.

- устранить недостатки и исправить противоречия в существующих законодательных актах, регулирующих вопросы гражданства и права лиц без гражданства Республики Казахстан (включить в Закон «О гражданстве» нормы, обеспечивающие право каждого ребёнка на приобретение гражданства Республики Казахстан, если один из его родителей является гражданином Республики Казахстан, независимо от места рождения ребёнка и места проживания родителей; защиту ребёнка от безгражданства, в случае, когда родители или законные опекуны, имеющие разное гражданство, не могут прийти к соглашению о гражданстве ребёнка; право каждого ребёнка, родившегося на территории Республики Казахстан у лица (лиц), чьё гражданство неизвестно, на приобретение гражданства Республики Казахстан.

Список использованной литературы:

- 1 Siegelberg, Mira L. Statelessness: a modern history // Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press; 2020. – 318 p.
- 2 Conklin W. Statelessness: the enigma of the international community, 2014 [Electron. resource] - URL: https://www.persee.fr/doc/rqdi_0828-9999_2015_num_28_1_2175.
- 3 Berkeley, Bill. "Stateless People, Violent States." World Policy Journal, vol. 26, no. 1, 2009, pp. 3–15. JSTOR, [Electron. resource] - URL: <http://www.jstor.org/stable/40210101>.
- 4 Павловский А.С. Социальные права иностранных граждан в Российской Федерации: автореф. дисс...к.ю.н., Москва, 2004. – 29 с.
- 5 Керопян А.А. Международно-правовые проблемы гражданства в условиях глобализирующегося мира: автореф. дисс...к.ю.н., Москва, 2002. – 24 с.

6 Малумов А.Ю. Иностранные граждане и лица без гражданства в Российской Федерации: особенности правового статуса: автореф. дисс...к.ю.н., Москва, 2004. – 28 с.

7 Смирнова Е.С. Проблемы правового статуса иностранных государств в условиях глобализации: автореф. дисс. д-ра юрид.наук, - Москва, 2008. - 64 с.

8 Конвенция о статусе апатридов. Принята 28 сентября 1954 года Конференцией полномочных представителей, созванной в соответствии с резолюцией 526 А (XVII) Экономического и Социального Совета от 26 апреля 1954 года // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/apatride.shtml

9 Конвенция о сокращении безгражданства. Принята 30 августа 1961 года // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/statelessness.shtml

10 «Безгражданство: Принципы анализа недостатков в области защиты» для ситуаций с беженцами // <http://www.unhcr.org/refworld/statelessness.html>

11 Закон Республики Казахстан от 19 июня 1995 года № 2337 «О правовом положении иностранцев» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1003764&pos=120;-54#pos=120;-54

12 Кодекс Республики Казахстан от 7 июля 2020 года № 360-VI «О здоровье народа и системе здравоохранения» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34464437&doc_id2=34464437#pos=5;-98&pos2=2249;-98

13 Сейтаева Ж.С. Безгражданство в Республике Казахстан: причины возникновения и пути искоренения [Электрон. ресурс] - URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34762301&pos=6;-106#pos=6;-106.

Статья подготовлена в рамках грантового проекта Министерства науки и высшего образования РК № AP14870745 «Гражданство и сокращение безгражданства в Республике Казахстан в условиях развития интеграционных процессов».

УДК: 378

МРНТИ: 10.01.11

Толеубекова Б.Х. – д.ю.н., профессор
Сайлибаева Ж.Ю. – к.ю.н., асс. профессор
Хведелидзе Т.Б. – к.ю.н., асс. профессор
Институт истории и права КазНПУ им. Абая,
кафедра юриспруденции

МОДЕЛЬ КАЛЕНДАРНОГО ТЕМАТИЧЕСКОГО ПЛАНА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРОГРАММЫ ДИСЦИПЛИНЫ: «ОСНОВЫ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРАВА» ДЛЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО СПЕЦИАЛИТЕТА

Аннотация

«Образовательное право» как учебная дисциплина ориентировано на подготовку бакалавров по специальности «Юриспруденция». Наряду с этим, необходимость подготовки педагогических кадров высшей квалификации объективно требует включения в образовательные программы в названной области также обязательной дисциплины, основанной на структуре и методологии образовательного права, адаптированного в качестве предмета с ориентацией на педагогический специалитет. Предлагаемую для внедрения учебную дисциплину мы условно назвали: «Основы образовательного права». В настоящей работе исследовательская группа предлагает авторский вариант структуры

календарного плана обязательной дисциплины «Основы образовательного права» для педагогических специальностей.

Ключевые слова: образовательное право, основы образовательного права, педагогический специалитет, календарный тематический план.

Сайлибаева Ж. Ю. – з.г.к., қауымдастырылған профессор

Хведелидзе Т. Б. – з.г.к., қауымдастырылған профессор

Толубекова Б. Х. – з.г.д., профессор

Абай атындағы ҚазҰПУ Тарих және құқық Институты, құқықтану кафедрасы

БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫ ПӘНІНІҢ КҮНТІЗБЕЛІК ТАҚЫРЫПТЫҚ ЖОСПАРЫ МОДЕЛІ: «БІЛІМ БЕРУ ҚҰҚЫҒЫНЫҢ НЕГІЗДЕРІ» ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МАМАНДЫҚТАРЫ ҮШІН

Түйіндеме

«Білім беру құқығы» оқу пәні ретінде «Құқықтану» мамандығы бойынша бакалаврларды даярлауға бағытталған. Сонымен қатар, жоғары білікті педагог кадрларды даярлау қажеттілігі аталған саладағы білім беру бағдарламаларына педагогикалық мамандыққа бағдарланған пән ретінде бейімделген, білім беру құқығының құрылымы мен әдіснамасына негізделгендігі міндетті пәнді енгізуді объективті түрде талап етеді. Енгізу үшін ұсынылған оқу пәнін біз шартты түрде «Білім беру құқығының негіздері» деп атадық. Бұл жұмыста зерттеу тобы педагогикалық мамандықтар үшін «Білім беру құқығының негіздері» міндетті пәнінің күнтізбелік жоспары құрылымының авторлық нұсқасын ұсынады.

Түйінді сөздер: білім беру құқығы, білім беру құқығының негіздері, педагогикалық мамандық, күнтізбелік тақырыптық жоспар.

Toleubekova Bakhitzhan

Khvedelidze Teimuraz

Sailibayeva Zhanel

*Institute of History and Law, Kazakh National Pedagogical University
named after Abai*

MODEL OF THE SYLLABUS STRUCTURE OF THE EDUCATIONAL PROGRAM OF THE DISCIPLINE: "BASICS OF EDUCATIONAL LAW" FOR PEDAGOGICAL SPECIALTY

Abstract

«Educational law» as an academic discipline is focused on training bachelors in the specialty "Jurisprudence". Along with this, the need for training of pedagogical personnel of higher qualification objectively requires the inclusion in educational programs in the named area also mandatory discipline based on the structure and methodology of educational law, adapted as a subject with an orientation to the pedagogical specialty. The academic discipline proposed for implementation we have tentatively named: "Fundamentals of Educational Law". In this paper, the research team proposes the author's version of the structure of the mandatory discipline "Fundamentals of Educational Law" for pedagogical specialties.

Key words: educational law, foundations of educational law, pedagogical specialty, educational program.

Благодарность: Статья подготовлена в рамках программы исследования по проекту «Образовательное право: методологические основы обязательного компонента

Введение

Актуальность исследования обусловлена запросами социальной практики, когда в современных условиях значительно обновляется отраслевое законодательство, включая сферу образования и просвещения. Деятельность школьного педагога не ограничивается «уроководительством», она охватывает собою не только школьное время, но и время, затрачиваемое учителем вне школы на воспитательную и дополнительную образовательную работу. Значительная часть рабочего и личного времени затрачивается педагогом на внеклассную и индивидуальную работу, на работу с родителями или лицами, их заменяющими [1]. Параллельно идет работа в административном направлении путем выполнения установок руководства школьного, районного, городского областного уровней. При этом педагог обременен семейными заботами и обязательствами. Безусловно, что при современных темпах развития общественных отношений успеть везде и качественно не всем удастся. Отсюда вполне объяснимым является рост всевозможных проявлений конфликтного характера с участием довольно широкого круга заинтересованных лиц. Возникновение конфликта может быть предупреждено либо уже возникший конфликт вовремя и успешно может быть разрешен при условии, что его участники знают как свои права и обязанности, так и права и обязанности своих оппонентов. Однако, как показывает практика, школьный педагог, как правило, не осведомлен о своих правах и обязанностях в той мере, в которой это знание является залогом бесконфликтной жизни и деятельности самого педагога и его учеников. Квалификационные требования, предъявляемые к образовательной деятельности, не предусматривают обязательного знания педагогом основ образовательного права [2]. Именно при отсутствии у педагога правовой грамотности стали возможными: нарастающие школьные буллинги, где объектом наказуемого отрицательного воздействия с переменным успехом выступают то учитель, то ученики; факты административного произвола в отношении учителей независимо от детальной ведомственной регламентации процедур назначения на должности и освобождения от нее [3]; неуважительное отношение к школьному педагогу со стороны родителей, которое как цепная реакция учениками реализуется в виде откровенного хамского отношения к учителю; упорное сохранение «школьной традиции» в виде собирания (поборов) с родителей учеников денег на школьные нужды; необходимость проведения судебной процедуры эмансипации в отношении школьниц, ставших матерями в несовершеннолетнем возрасте; рост случаев дискриминационного поведения в отношении учителей и учеников нетитульной нации и т.п.

В процессе исследования данного аспекта общей темы, направленной на обеспечение прав, свобод и законных интересов школьного учителя в связи с выполнением им своих профессиональных обязанностей, были использованы законодательные акты, ведомственные директивы и локальные методические источники и материалы, содержащие необходимые предписания и рекомендации по разработке учебно-методической документации, рекомендуемой для практического использования в деле подготовки специалистов высшей квалификации. При разработке модели структуры образовательной программы были взяты за основу соответствующие типовые структуры, применяемые в вузовской системе образования в современных условиях.

Методология исследования основана на современных достижениях в вопросах системы и структуры национального права, отраслевой интерпретации основных элементов понятийно-терминологического аппарата, находящегося в обороте правоотношений,

складывающихся с участием педагога, обучаемого и их законных представителей в образовательном и воспитательном процессах.

Основная задача настоящего исследования заключается в разработке проекта календарного плана тематики по дисциплине «Основы образовательного права», предлагаемой для включения в перечень дисциплин обязательного компонента образовательной программы по педагогическому специалитету.

Основная часть

Образовательное право, являясь самостоятельной отраслью юриспруденции, обладающей широким спектром смежных связей, не может быть рекомендовано для изучения студентами педагогических специальностей в традиционном понимании ее структуры и содержания. Образовательное право в чистом виде – сфера юриспруденции, изучение которой требует целого комплекса пререквизитов (например, теория государства и права, конституционное право, правоохранительные органы и др.), что невозможно реализовать в пределах учебных программ иных специальностей (в нашем случае – педагогических). Для педагогического специалитета образовательное право должно быть адаптировано таким образом, чтобы оно позволяло давать только основы правовых знаний с акцентом на применение соответствующих норм из смежных отраслей права в педагогической деятельности, в которой сопряжены обучение и воспитательная функции. Данное обстоятельство служит основанием для обозначения предлагаемой для внедрения учебной дисциплины не «образовательным правом», а «основами образовательного права». Такой подход позволит исключить подмену педагогической дисциплины на юридическую и наоборот.

Для более наглядного представления проекта календарного тематического плана учебной дисциплины «Основы образовательного права», ориентированного на нужды педагогического специалитета, ниже приводится сравнительная таблица проектируемого плана с традиционным календарным тематическим планом, применяемым в процессе преподавания учебной дисциплины «Образовательное право» (табл. 1).

Таблица 1.

Сравнительная таблица календарных тематических планов учебных дисциплин «Образовательное право» (Юриспруденция) и проекта «Основы образовательного права» (Педагогические специальности)

Неделя	Учебная дисциплина «Образовательное право» (Юриспруденция)	Проект учебной дисциплины «Основы образовательного права» (Педагогические специальности).	Количество часов
	Тематика занятий	Тематика занятий	
1.	Лекция: Предмет, метод, задачи учебной дисциплины «Образовательное право»	Лекция: Понятие, предмет, метод и задачи учебной дисциплины «Основы образовательного права»	1
	Вопросы семинара: 1.Образовательное право: общее понятие, основной понятийно-категориальный аппарат 2.Соотношение образовательного права с иными смежными отраслями системы национального права	Вопросы семинара: 1.Образовательное право: общее понятие, основной понятийно-категориальный аппарат 2.Соотношение учебных дисциплин: «Основы образовательного права» и «Образовательное право»	2

2.	Лекция: Право на образование в системе конституционных прав, свобод и законных интересов человека и гражданина	Лекция: Право на образование в системе конституционных прав, свобод и законных интересов человека и гражданина	1
	Вопросы семинара: 1.Право на образование: общее понятие, конституционно-правовая основа 2.Гарантии соблюдения права человека и гражданина на образование	Вопросы семинара: 1.Право на образование: общее понятие, конституционно-правовая основа 2.Гарантии соблюдения права человека и гражданина на образование	2
3.	Лекция: Система образования в Республике Казахстан	Лекция: Система образования в Республике Казахстан	1
	Вопросы семинара: 1.Уровни образования по законодательству Республики Казахстан 2.Виды образовательных организаций, осуществляющих образовательную деятельность	Вопросы семинара: 1.Уровни образования по законодательству Республики Казахстан 2.Виды образовательных организаций, осуществляющих образовательную деятельность	2
4.	Лекция: Правовые основы управления системой образования в Республике Казахстан	Лекция: Правовые основы управления системой образования в Республике Казахстан	1
	Вопросы семинара: 1.Управление системой образования в Республике Казахстан: понятие, предмет и субъекты 2.Пределы государственного управления сферой образования. Автономия образовательной организации	Вопросы семинара: 1.Министерство просвещения Республики Казахстан: структура, полномочия 2.Министерство науки и высшего образования Республики Казахстан: структура, полномочия 3.Территориальные органы управления организациями образования	2
5.	Лекция: Государственная регламентация в сфере образования	Лекция: Основные направления организации и государственного управления в сфере образования	1
	Вопросы семинара: 1.Концепция правовой политики Республики Казахстан до 2030 года: о приоритетах в области образовательного права 2.Система и способы правовой регламентации образовательной деятельности	Вопросы семинара: 1.Концепция правовой политики Республики Казахстан до 2030 года: о приоритетах в области образовательного права 2.Система и способы правовой регламентации образовательной деятельности	2

6.	Лекция: Экономическая деятельность и финансовое обеспечение в сфере образования	Лекция: Экономическая деятельность и финансовое обеспечение в сфере образования	1
	Вопросы семинара: 1.Формы экономической деятельности в сфере образования 2.Источники финансирования образовательной деятельности	Вопросы семинара: 1.Пределы и направления экономической самостоятельности организации образования 2.Право педагога на получение достойного вознаграждения за свой труд	2
7.	Лекция: Правоотношения в сфере образования: общая характеристика	Лекция: Правоотношения в сфере образования: общая характеристика	1
	Вопросы семинара: 1.Виды правоотношений в сфере образования 2.Способ регулирования правоотношений в сфере образования	Вопросы семинара: 1.Субъекты правоотношений: а) педагог – педагог; б) педагог – администрация организации образования; в) педагог – родители (законные представители) обучающихся; г) педагог – обучаемый; д) обучаемый – обучаемый 2.Способы регулирования правоотношений в сфере образования	2
8.	Лекция: Защита прав, свобод и законных интересов участников образовательного процесса	Лекция: Защита прав, свобод и законных интересов участников образовательного процесса	1
	Вопросы семинара: 1.Конституционно-правовые основы прав, свобод и законных интересов участников образовательного процесса 2.Способы правовой защиты прав, свобод и законных интересов участников образовательного процесса	Вопросы семинара: 1.Отрасли национальной системы права, содержащие нормы о защите прав, свобод и законных интересов участников образовательного процесса 2.Понятия: «законный интерес», «личный интерес» - толкование, правовые гарантии их реализации участниками правоотношений	2
9.	Лекция: Образовательные организации и их правовой статус	Лекция: Организации образования и их правовой статус	1
	Вопросы семинара: 1.Виды и типы образовательных организаций в Республике Казахстан	Вопросы семинара: 1.Виды и типы образовательных организаций в Республике Казахстан	2

	2.Правовое положение образовательных организаций	2.Правовое положение образовательных организаций 3.Роль образовательной организации в защите прав, свобод и законных интересов педагога и обучаемого	
10.	Лекция: Юридическая ответственность образовательной организации и иных участников образовательных отношений	Лекция: Гражданско-правовая и гражданско-процессуальная защита прав, свобод и законных интересов участников отношений в образовательной сфере	
	Вопросы семинара: 1.Формы и виды юридической ответственности, возлагаемой на организации образования и иных участников образовательных отношений 2.Гарантии соблюдения законности при реализации юридической ответственности	Вопросы семинара: 1.Гражданский кодекс РК и Гражданский процессуальный кодекс РК: общая характеристика, назначение, способы разрешения гражданских споров 2.Способы защиты прав, свобод и законных интересов участников гражданского спора	
11.	Лекция: Реорганизация, ликвидация, изменения типа и формы собственности образовательной организации	Лекция: Административно-правовая и административная процедурно-процессуальная защита прав, свобод и законных интересов участников отношений в образовательной сфере	1
	Вопросы семинара: 1.Реорганизация и ликвидация образовательное организации: общие понятия, правовая регламентация 2.Изменение типа и формы собственности образовательной организации: общее понятие, правовая регламентация	Вопросы семинара: 1.Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях, Административный процедурно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: общая характеристика, назначение, способы разрешения административных правонарушений и административных споров 2.Способы защиты прав, свобод и законных интересов участников административного правонарушения и административного спора	2
12.	Лекция: Юридическая ответственность образовательной организации и иных участников образовательных отношений	Лекция: Уголовно-правовая и уголовно-процессуальная защита прав, свобод и законных интересов участников отношений в образовательной сфере	1
	Вопросы семинара:	Вопросы семинара:	2

	1.Юридическая ответственность: общее понятие, его пределы 2.Виды юридической ответственности, применяемых в сфере образовательной деятельности.	1.Уголовный кодекс РК и Уголовно-процессуальный кодекс РК: общая характеристика, назначение, способы разрешения уголовных проступков и преступлений субъектами правоотношений в образовательной сфере 2.Способы защиты прав, свобод и законных интересов участников уголовно-правовых отношений в образовательной сфере	
13.	Лекция: Правовое положение работников организаций, осуществляющих образовательную деятельность	Лекция: Трудовые правоотношения работников организаций, осуществляющих образовательную деятельность	1
	Вопросы семинара: 1.Правовой статус педагогических, руководящих и иных работников организаций, осуществляющих образовательную деятельность 2.Юридическая ответственность работников организаций, осуществляющих образовательную деятельность	Вопросы семинара: 1.Источники права, регулирующие трудовые отношения в сфере образовательной деятельности 2.Права и обязанности участников трудовых отношений 3.Административный произвол: общее понятие, формы проявлений, защита от него педагога и обучаемого 4.Защита прав, свобод и законных интересов участников трудовых отношений в образовательной сфере	2
14.	Лекция: Правовой статус обучающихся и их законных представителей	Лекция: Буллинг-поведение участников отношений в образовательной сфере	1
	Вопросы семинара: 1.Источники правового статуса обучаемых 2.Участие родителей (законных представителей) обучающихся в образовательном процессе	Вопросы семинара: 1.Школьный буллинг: понятие, участники, формы проявления, причины 2.Защита прав, свобод и законных интересов лиц, ставших объектами буллинга со стороны иных субъектов образовательных правоотношений 3.Роль общественности, СМИ в противодействии школьному буллингу	2
15.	Лекция: Международное сотрудничество в области образования	Лекция: Антикоррупционное мировоззрение участников правоотношений в образовательной сфере	1

	Вопросы семинара: 1. Основные международные правовые договоры, участников которых является Республика Казахстан 2. Международный правовой стандарт в области образования: общее понятие	Вопросы семинара: 1. Антикоррупционное законодательство Республики Казахстан: общее понятие, принципы и гарантии соблюдения законности участниками правоотношений в образовательной сфере 2. Соотношение понятий: «коррупция», «поборы», «подарки» 3. Юридическая ответственность участников правоотношений в образовательной сфере за нарушение антикоррупционного законодательства	2
--	---	---	---

Проект календарного тематического плана по учебной дисциплине «Основы образовательного права», предлагаемого для включения в образовательные программы педагогического специалитета разрабатывался с учетом действующего ГОСО в пределах компетенции Министерства просвещения Республики Казахстан [4].

Основные выводы

1. Для составления программы по проектируемой учебной дисциплине под условным названием «Основы образовательного права» для подготовки педагогических кадров высшей квалификации целесообразно в качестве базовой программы использовать учебную программу по дисциплине «Образовательное право», разработанную для юридической специальности, с последующей ее адаптацией к нуждам педагогического специалитета.

2. На основе такой адаптированной базовой программы нами предлагается календарный тематический план, рассчитанный на 45 академических часов, в том числе: лекционное время – 15 часов; семинарские занятия – 30 часов. В зависимости от образовательной траектории могут быть предусмотрены иные объемы с расширением видов занятий, включая самостоятельную работу студентов (СРС) и самостоятельную работу обучающегося с преподавателем (СРОП).

3. Основной акцент необходимо сделать на общих правовых понятиях и категориях, обслуживающих такие институты, как защита прав, свобод и законных интересов участников правоотношений в сфере образовательной деятельности, способах правового регулирования соответствующих отношений: спорных, деликтных, уголовно наказуемых.

Список источников:

1. Типовые правила деятельности организаций дошкольного, начального, основного среднего, технического и профессионального, послесреднего образования, специализированных, специальных, организациях образования для детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, организациях дополнительного образования для детей и взрослых – Утверждены приказом Министра просвещения РК от 31.08.2022 года № 385//<https://adilet.zan.kz/rus/docs> (дата обращения: 10.04.2023 г.).

2. Квалификационные требования, предъявляемые к образовательной деятельности, и перечень документов, подтверждающих соответствие им – Утверждены приказом МОН РК от 17.06.2015 г. № 391. В редакции от 20.01.2023 года // <https://adilet.zan.kz/rus/docs> (дата обращения: 10.04.2023 г.).

3.Правила назначения на должности, освобождения от должности первых руководителей и педагогов государственных организаций образования – Утверждены приказом МОН РК от 21.02.2012 года № 57. В редакции от 22.12.2022 г. <https://adilet.zan.kz/rus/docs> (дата обращения: 10.04.2023г.).

4.Государственные общеобязательные стандарты дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего, технического и профессионального, послесреднего образования – Утверждены приказом Министра просвещения от 03.08.2022 года № 348/<https://adilet.zan.kz/rus/docs> (дата обращения: 10.04.2023 г.).

Қ. Тұрлыханқызы

*Абай атындағы ҚазҰПУ, «Құқықтану» кафедрасы,
оқытушы, Заң ғылымдарының магистрі*

Алматы қ., Қазақстан

e-mail: kuralay_turlykhan@mail.ru

ЖҰМЫСКЕРДІҢ КІНӘЛІ ӘРЕКЕТТЕРІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ ЕҢБЕК ШАРТЫН БҰЗУ ТУРАЛЫ ЕҢБЕК ДАУЛАРЫН СОТТА ҚАРАУ

Аңдатпа

Мақалада жұмыскердің кінәлі әрекеттеріне байланысты жұмыс берушінің бастамасы бойынша еңбек шартын бұзу туралы еңбек дауларын сотта қарау ерекшеліктерін заңнамада шешу, реттеу қарастырылған. Еңбек дауларын туғызатын жағдайлар әр түрлі. Бұл объективтік сипаттағы факторлар болуы мүмкін: нарықтық экономикаға көшуге, мемлекеттік меншікті жекешелендіруге, жекелеген кәсіпорындардағы өндірістің жағдайына және соған байланысты жұмыскерлердің жұмыстан босатылуына орай, республикада қалыптасқан әлеуметтік-экономикалық жағдайлардан, жұмыс берушінің кәсіпорындарда, ұйымда ауысуы және басқа мәселелері айтылған.

Түйін сөздер: еңбек шарты, еңбек шартын бұзу, еңбек міндеттері, жұмыскер, жұмыс беруші, еңбек, еңбек дауы, сот, еңбекті қорғау, еңбек құқығы.

РАССМОТРЕНИЕ ТРУДОВЫХ СПОРОВ В СУДЕ О РАСТОРЖЕНИИ ТРУДОВОГО ДОГОВОРА В СВЯЗИ С ВИНОВНЫМИ ДЕЙСТВИЯМИ РАБОТНИКА

Аннотация

Статья предусматривает законодательное разрешение, урегулирование особенностей рассмотрения трудовых споров в суде о расторжении трудового договора по инициативе работодателя в связи с виновными действиями работника. Условия, вызывающие трудовые споры, разнообразны. Это могут быть факторы объективного характера: переход от социально-экономических условий, формирующихся в республике в связи с переходом к рыночной экономике, приватизацией государственной собственности, состоянием производства на отдельных предприятиях и связанными с этим увольнениями работников, переход работодателя на предприятиях, в организациях и другие вопросы.

Ключевые слова: трудовой договор, расторжение трудового договора, трудовые обязанности, работник, работодатель, труд, трудовой спор, суд, охрана труда, трудовое право.

CONSIDERATION OF LABOR DISPUTES IN THE COURT ON TERMINATION OF THE EMPLOYMENT CONTRACT IN CONNECTION WITH THE EMPLOYEE'S GUILTY ACTIONS

Summary

The article provides for legislative permission, settlement of the peculiarities of considering labor disputes in court on termination of the employment contract at the initiative of the employer in connection with the guilty actions of the employee. Conditions that cause labor disputes are varied. These may be objective factors: the transition from socio-economic conditions that are emerging in the republic in connection with the transition to a market economy, the privatization of state property, the state of production at certain enterprises and the related layoffs of employees, the transition of the employer at enterprises, organizations and other issues.

Key words: employment contract, termination of employment contract, labor duties, employee, employer, labor, labor dispute, court, labor protection, labor law.

Жұмыскер мен жұмыс беруші арасындағы еңбек туралы заңды қолдану, бұрын жұмыскер мен жұмыс беруші арасында реттелмеген жеке еңбек, ұжымдық шарттардың орындалуы туралы алауыздықтар - еңбек даулары деп танылады. Жұмыстан босату себебін дұрыс емес тұжырымдау жұмыскерді басқа мекемеге, ұйымға, кәсіпорынға жұмысқа орналасу мүмкіндігінен айырды деп дәлелденсе, сот оның пайдасына мәжбүрлі жұмыстан шығу кезіндегі орташа жалақыны өндіріп алады. Егер жұмыскердің жұмыстан босатылғаны немесе заңды анық бұза отырып басқа жұмысқа ауыстырылғаны анықталса, сот өз шешімімен іске үшінші тұлға ретінде қатысуға тартылған лауазымды адамға, бұған кінәлі, талапкерге мәжбүрлі түрде жұмыстан босатылған уақыты үшін жалақы төлеуіне байланысты кәсіпорынға, мекемеге, ұйымға залалды өтеу міндетін жүктейді. Бұл жағдайда сот осы лауазымды тұлғаның болашақта осындай бұзушылықтардың алдын алуға бағытталған шараларды қабылдау міндетін орындайды. Лауазымды адамға залалды өтеу жөніндегі міндеттерді жүктеуге негіздер болмаған кезде шешімде тиісті себептер жазылуға тиіс.

Жұмыскерлерді жұмыстан заңсыз шығару, басқа жұмысқа ауыстыру және жұмысқа қайта алу туралы істер бойынша сот шешімдерін орындауда әуресарсаңға салу жағдайларының алдын алу мақсатында сот істі қарау кезінде заңдылықты бұзғандығын анықтап, жеке ұйғарым шығаруға және оны кемшіліктерді жою шараларын қолдану үшін тиісті кәсіпорындарға, мекемелерге, ұйымдарға, лауазымды адамдарға жіберуге тиіс, бұл ретте соңғылары сотқа өздері қабылдаған шаралар туралы хабарлауға міндетті. Осылайша, сот практикасын талдай отырып, еңбек дауларының көпшілігі жұмыс берушінің бастамасы бойынша жұмыстан босатылған жұмыскерді жұмысқа алу туралы даулар деп қорытынды жасауға болады. Қазақстан Республикасы Еңбек кодексіне сәйкес жұмыс берушінің бастамасы бойынша еңбек шартын бұзу негіздерінің тізбесін көздейді. Онда барлық жұмыскерлерге қолданылатын негіздер де, жұмысшылардың белгілі бір санатына ғана қолданылатын негіздер де бар. Бұл ретте заңнамада жұмыс берушінің бастамасы бойынша жұмыстан босатуға тыйым салу жағдайлары белгіленгенін атап өту қажет, мұны соттар назарға алуға тиіс. Жұмыстан босатумен байланысты туындайтын еңбек дауларын тез және дұрыс шешудің маңыздылығына, азаматтардың еңбекке конституциялық құқығын заңсыз бұзудың көптеген жағдайларына байланысты соттар жүйесінде жұмысқа қайта алу туралы істерді және басқа да еңбек дауларын қарау бойынша сот алқасын құру қажет. [1]

Жекелеген адамдар санаттарының еңбек қатынастары Қазақстан Республикасы Еңбек кодексінің нормаларымен ғана емес, арнайы заңнамалық актілермен де реттеледі. Еңбек шартында ескерілген талаптарды қоспағанда, оның тараптарының құқықтық қатынастары ұжымдық шартпен, тараптардың өзге келісімдерімен және еңбек заңнамасының нормаларына қайшы келмейтін жұмыс берушінің актілерімен реттелуі мүмкін. Сотта арнайы нормативтік құқықтық актілерде реттелмеген құқықтық қатынастардан туындайтын еңбек дауларын қарау кезінде Еңбек кодексінің нормаларын басшылыққа алуға тиіс. Егер жұмыскерлердің жекелеген санаттарының басқа нормативтік құқықтық және өзге де актілермен реттелетін еңбек жағдайлары осы жұмыскерлердің

жағдайын Еңбек кодексінде көзделген жағдайлармен салыстырғанда нашарлататын болса, онда еңбек дауын шешу кезінде Еңбек кодексінің 8-бабы 4-тармағының ережелері ескеріле отырып, қолданылуға жатады. Шағын кәсіпкерлік субъектілерін, үй жұмыскерлерін, заңды тұлғаның атқарушы органының басшыларын және заңды тұлғаның алқалы атқарушы органының, сондай-ақ заңды тұлғаның жеке-дара атқарушы органының басқа да мүшелерін қоспағанда, Еңбек кодексінде көзделген еңбек шарттарынан, ұжымдық шарттардан және жұмыс берушінің актілерінен туындайтын, Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасын қолдану мәселелері жөніндегі жеке еңбек дауларын – келісу комиссиялары, ал реттелмеген мәселелер бойынша не келісу комиссияларының шешімдері орындалмаған кезде соттар қарайды [2].

Келісу комиссиялары еңбек қатынастарын, еңбек қатынастарымен тікелей байланысты қатынастарды реттеу кезінде еңбек заңнамасын қолдану процесінде туындайтын мәселелер бойынша, әлеуметтік әріптестік, сондай-ақ еңбек қауіпсіздігі мен еңбекті қорғау мәселелері жөніндегі жеке еңбек дауларын қарайды. Еңбек кодексінің 159-бабына сәйкес жұмыскерлердің немесе бұрын еңбек қатынастарында тұрған адамдардың не жұмыс берушінің келісу комиссиясына жүгінуі олардың арасында туындаған жеке еңбек дауын сотқа дейін реттеу тәртібінің міндетті сатысы болып табылады. Егер жеке еңбек дауының тарабы келісу комиссиясының шешімімен толықтай немесе оның бір бөлігіне келіспейтін болса, дау реттелмеген болып есептеледі және келісу комиссиясының шешімімен келіспейтін тарап келісу комиссиясының шешімі орындалмаған жағдайдағы сияқты, еңбек дауын шешу үшін сотқа жүгінуге құқылы. Еңбек кодексінің 159-бабының 4-тармағына сәйкес келісу комиссиясына келіп түскен арызды көрсетілген комиссия берілген күні міндетті түрде тіркеуге тиіс. [2]

Еңбек кодексінің нормаларында регламенттелмеген келісу комиссиясын құру және оның құрамын қалыптастыру мәселелері, жүгінетін субъектілердің келісу комиссиясына беретін өтініштерін міндетті тіркеу рәсімдері, оның жұмыс тәртібі ұжымдық шартта не жұмыс беруші мен жұмыскерлердің өкілдері арасында жасалған өзге жеке келісімде, олар бірлесіп бекіткен ережеде көзделуі мүмкін.

Еңбек кодексінде келісу комиссиясына немесе сотқа жеке еңбек дауларын қарау бойынша жүгіну үшін мынадай мерзімдер көзделген: жұмысқа қайта алу туралы даулар бойынша – жұмыс берушінің еңбек шартын тоқтату туралы актісінің көшірмесі келісу комиссиясына тапсырылған күннен бастап бір ай, ал сотқа жүгіну үшін – реттелмеген даулар бойынша не еңбек шартының тарабы келісу комиссиясының шешімін орындамағанда жүгінген кезде келісу комиссиясы шешімінің көшірмесі тапсырылған күннен бастап екі ай; басқа еңбек даулары бойынша – жұмыскер немесе жұмыс беруші өз құқығының бұзылғаны туралы білген немесе білуге тиіс болған күннен бастап бір жыл. Жеке еңбек дауларын қарау бойынша жүгіну мерзімінің өтуі қаралып жатқан еңбек дауы бойынша медиация туралы шарттың қолданылу кезеңінде, сондай-ақ келісу комиссиясы болмаған жағдайда, ол құрылғанға дейін тоқтатыла тұрады. Жеке еңбек дауының тарабы Еңбек кодексінің 160-бабында көзделген келісу комиссиясына жүгіну мерзімін өткізіп алған жағдайда да, келісу комиссиясы Конституцияның 13-бабы 2-тармағының және Еңбек кодексінің 159-бабының ережелерін негізге ала отырып, оның арызын шешім шығара отырып қарауға тиіс, бұл осы келісімге келіспейтін тараптың одан әрі сотқа талап қойып жүгіну құқығын іске асыруына мүмкіндік береді.[3]

Заңда жүгіну субъектісі өткізіп алған, дауды сотқа дейінгі тәртіппен реттеу үшін келісу комиссиясына арыз беру мерзімін келісу комиссиясының қалпына келтіру құқығы алып тасталмаған. Сонымен қатар осы мерзімді өткізіп алу келісу комиссиясының арызды даудың мән-жайлары бойынша талқыламай қанағаттандырудан бас тарту туралы шешім шығару үшін жеке негіз бола алады.

Еңбек кодексіне сәйкес жеке еңбек дауларын қарау бойынша келісу комиссиясына жүгінбестен, сотқа жүгінуге құқылы еңбек құқықтық қатынастарына қатысушылар үшін мынадай мерзімдер белгіленген:

- жұмысқа қайта алу туралы даулар бойынша – жұмыс берушінің еңбек шартын тоқтату туралы актісінің көшірмесі тапсырылған күннен бастап үш ай;
- басқа еңбек даулары бойынша – жұмыскер немесе жұмыс беруші өз құқығының бұзылғаны туралы білген немесе білуге тиіс болған күннен бастап бір жыл.

Сот Еңбек кодексінде көзделген мерзімдер дәлелді себеп бойынша өткізіп алынғанын анықтап, шешімнің қарар бөлігінде бұл туралы көрсетуге және дауды мәні бойынша шешуге тиіс. Сот жүгінудің ескіру мерзімін сот шешімі шығарылғанға дейін дау тарапының арызы бойынша ғана қолданады. Егер сот талап қоюшының еңбек құқықтары бұзылған, бірақ ол Еңбек кодексінде көзделген сотқа жеке еңбек дауын қарау бойынша жүгіну мерзімін дәлелді себептерсіз өткізіп алған деп анықтаса, онда сот шешімнің уәждеуші бөлігінде осы құқықтардың бұзылғанын көрсетеді және жүгіну мерзімінің өткізіп алынғанына байланысты талап қоюды қанағаттандырудан бас тартады. Сот келісу комиссиясының тұжырымдарына байланысты емес және жеке еңбек дауы талап қоюшы мәлімдеген талаптар шегінде мәні бойынша шешіледі. [4]

Еңбек құқықтық қатынастарынан туындайтын даулар бойынша талаптар жауапкердің – заңды тұлға органының орналасқан жері бойынша немесе дауда жауапкер ретінде болатын жұмыс беруші жеке тұлғаның тұрғылықты жері бойынша жалпы азаматтық сот ісін жүргізу қағидалары бойынша сотқа қойылуға жатады. Адамды жұмысқа жіберу еңбек шартын жасасқаннан кейін ғана жүзеге асырылады.

Жұмыс берушінің кінәсінен еңбек шарты болмаған және тиісті түрде ресімделмеген жағдайда, ол Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен жауаптылықта болады. Бұл жағдайда еңбек қатынастары жұмыскер жұмысқа іс жүзінде кіріскен күннен бастап туындады деп есептеледі. Жұмыскер немесе жұмыс беруші еңбек қатынастарының болуын құжатпен растау мүмкіндігіне ие болмаса, тараптар арасында еңбек қатынастарының бар не жоқ екеніне байланысты дау келісу комиссиясына жүгінусіз, сот тәртібімен шешілуі мүмкін. [5]

Сотта азаматтық-құқықтық қатынастарды еңбек құқықтық қатынастарынан ажыратуға тиіс. Еңбек қатынастарының сипатын жұмыскер белгілі бір біліктілік, мамандық, кәсіп немесе лауазым бойынша жұмысты еңбек функциясын еңбек тәртіптемесіне бағына отырып жеке өзі орындайтын, ал жұмыс беруші оған еңбегі үшін жалақы төлейтін мән-жайлар куәландыра алады. Еңбек кодексінің 146-бабына сәйкес кәсіптік одақтың кәсіподақ органдарының құрамына кіретін жұмыскерлердің еңбегі «Кәсіптік одақтар туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 27 маусымдағы № 211-V Заңында көзделген ерекшеліктермен бірге Еңбек кодексімен реттеледі. Кәсіптік одақтар туралы заңның 26-бабының 1, 2, 3-тармақтарына сәйкес негізгі жұмысынан босатылмаған, сайланбалы кәсіподақ органдарының мүшелері өздері мүшелері болып табылатын кәсіподақ органының уәжді пікірінсіз тәртіптік жазаға тартылмайды. Негізгі жұмысынан босатылмаған кәсіподақ органының басшысы жоғары тұрған кәсіподақ органының уәжді пікірінсіз тәртіптік жауаптылыққа тартылмайды. Заңды тұлға таратылған не жұмыс беруші жеке тұлғаның қызметі тоқтатылған жағдайлардан басқа, негізгі жұмысынан босатылмаған, сайланбалы кәсіподақ органдарының мүшелерімен еңбек шартын жұмыс берушінің бастамасы бойынша бұзуға осы адамдар мүшелері болып табылатын кәсіподақ органының уәжді пікірі ескеріле отырып, еңбек шартын бұзудың жалпы тәртібі сақталған кезде жол беріледі. Заңды тұлға таратылған не жұмыс беруші жеке тұлғаның қызметі тоқтатылған жағдайлардан басқа, негізгі жұмысынан босатылмаған кәсіподақ органының басшысымен еңбек шарты жоғары тұрған кәсіподақ органының уәжді пікірінсіз жұмыс берушінің бастамасы бойынша бұзылуы мүмкін емес.

Тәртіптік жаза қолдану және негізгі жұмысынан босатылмаған, сайланбалы кәсіподақ органдарының мүшелерімен еңбек шартын жұмыс берушінің бастамасы бойынша бұзу туралы жұмыс берушінің актісін шығарған кезде кәсіподақ органының уәжді пікірін ескеру ұжымдық шартта көзделген тәртіппен жүргізіледі. [6]

Еңбек шартын жұмыс берушінің бастамасы бойынша бұзудың немесе тәртіптік жауаптылыққа тартудың заңдылығы туралы дауды шешкен кезде соттар «кәсіподақ мүшесі» және «сайланбалы кәсіподақ органының мүшесі» деген ұғымдардың аражігін ажыратуы керек. Заңнама негізгі жұмысынан босатылмаған, сайланбалы кәсіподақ органдарының мүшелеріне ғана қатысты кәсіптік одақтың кәсіподақ органының уәжді пікірін алуды талап етеді. Жұмыс беруші еңбек шартын жұмыс берушінің бастамасы бойынша бұзу және тәртіптік жауаптылыққа тарту туралы бұйрықты шығару кезінде кәсіптік одақтың кәсіподақ органының уәжді пікірін алуға міндетті. Еңбек шартын жұмыс берушінің бастамасы бойынша бұзу немесе негізгі жұмысынан босатылмаған, сайланбалы кәсіподақ органының мүшесін тәртіптік жауаптылыққа тарту кезінде кәсіптік одақ органының уәжді пікірінің болмауы жұмысқа қайта алу туралы талап қоюды қанағаттандыру үшін сөзсіз негіз болып табылады, өйткені уәжді пікір бұйрық шығарылғанға дейін алынуға тиіс.

Еңбек кодексінде көрсетілгендей жұмыскерді басқа жұмысқа ауыстыруға жұмыскердің келісімімен жол беріледі, еңбек шартына тиісті өзгерістер енгізу арқылы, кейіннен жұмыс берушінің актісі шығарылып ресімделеді. Еңбек жағдайлары өзгерген кезде, егер еңбек, ұжымдық шарттарда хабардар етудің неғұрлым ұзақ мерзімі көзделмесе, жұмыс беруші жұмыскерді күнтізбелік он бес күннен кешіктірмей жазбаша түрде хабардар етуге міндетті. Еңбек жағдайларының өзгеруі туралы хабарлама жұмыскерлерге қайта ұйымдастыруға немесе экономикалық, технологиялық жағдайлардың, еңбекті ұйымдастыру жағдайларының өзгеруіне және жұмыс берушінің жұмыс көлемінің қысқаруына байланысты өндірісті ұйымдастырудағы өзгерістерге орай ғана тапсырылады және оның еңбек жағдайларын өзгертуге жұмыскер өз мамандығына, лауазымына немесе кәсібіне, тиісті біліктілігіне сәйкес жұмысын жалғастырған кезде жол беріледі. Еңбек жағдайларының өзгеруіне байланысты жұмыскер жұмысты жалғастырудан жазбаша түрде бас тартқан жағдайда не жұмыскердің жазбаша бас тартуының жоқ екені туралы акт болған кезде, жұмыскермен еңбек шарты Еңбек кодексінің 58-бабы 1-тармағының 2) тармақшасында көзделген негіз бойынша тоқтатылады. Жұмыс берушінің актісінде Еңбек кодексіне сәйкес еңбек шартын тоқтату үшін негіз көрсетілуге тиіс. Осыған байланысты соттардың жұмыс берушінің еңбек шартын тоқтату немесе бұзу туралы актісін жарамсыз деп танығаны және одан кейін жұмыскерді жұмысқа қайта алу мәселесін шешкені жөн.

Соттар жұмыскерді жұмыстан шығарудың заңдылығы туралы дауды шешу кезінде еңбек шартын белгілі бір немесе белгіленбеген мерзімге жасау салдарының аражігін ажыратуы тиіс. Белгілі бір мерзім кемінде бір жылға жасалған еңбек шарты тоқтатылған жағдайда еңбек шарты мерзімінің аяқталуына байланысты оны тоқтату туралы жұмыс берушінің хабарламасы және актісі еңбек шарты тарапының біріне соңғы жұмыс күнінен кешіктірмей табыс етіледі. Белгілі бір жұмыстың орындалу уақытына, уақытша болмаған жұмыскерді алмастыру уақытына, маусымдық жұмысты орындау уақытына жасалған еңбек шарты тоқтатылған кезде еңбек шартын тоқтату туралы хабарлама талап етілмейді.

Еңбек кодексі жұмыс берушінің жұмыскер еңбекке уақытша қабілетсіз болған кезеңде еңбек шартын тоқтату немесе бұзу жөніндегі құқығын екі негіз бойынша ғана шектейді, атап айтқанда: жұмыскердің еңбек қатынастарын жалғастырудан бас тартуы кезінде еңбек шартын тоқтату жұмыс берушінің бастамасымен еңбек шартын бұзу. Он екі және одан көп апта жүктілік мерзіміндегі жүкті әйелдерге, сонымен қатар үш жасқа дейінгі баласы бар, бала асырап алған және бала күтімі бойынша жалақысы сақталмайтын демалысқа өз құқығын пайдалануға ниет білдірген жұмыскерлерге қатысты жұмыс беруші еңбек шартының мерзімін ұзартуға міндетті. Аталған санатқа жататын жұмыскер еңбек шартының мерзімін ұзартуға құқық беретін растаушы құжаттарды ұсынған кезде жұмыс беруші еңбек шартының мерзімін ұзартуға жұмыскердің жазбаша арызымен анықталатын бала күтімі бойынша демалыс аяқталған күнді қоса алып ұзартуға міндетті. Еңбек шартын тоқтату күні бала күтімі бойынша демалыстың аяқталу күні болып табылады. Бұл ретте

мұндай жұмыс берушінің міндеттері уақытша болмаған жұмыскерді алмастыру уақытына жасалған жұмыскерлерге қолданылмайтынын ескеру қажет.

Белгілі бір мерзімге алғашқы жасалған шартты қолдану мерзімі аяқталған соң ол тоқтатылмай, жұмыскер жұмыс берушінің хабардар болуымен бұрынғы жұмысын жалғастырған және бірде бір тарап соңғы жұмыс күні ішінде еңбек қатынастарын тоқтату туралы жазбаша хабар бермеген жағдайларда, мұндай шарт бұрын жасалған дәл сол мерзімге ұзартылған деп есептеледі. Еңбек кодексі жұмыс берушінің мерзімдік еңбек шартын екі реттен астам қайталап ұзарту құқығын шектейді. Еңбек қатынастары одан әрі жалғастырылған кезде еңбек шарты белгіленбеген мерзімге жасалған деп есептеледі. Мұндай қағида Еңбек кодексінің 30-бабы 5-тармағында көзделген зейнеткерлік жасқа толған адамдармен еңбек қатынастарын жалғастыру жағдайлары қолданылмайды.

Қазіргі жағдайда еңбек дауларын уақытылы және объективті шешу ерекше маңызға ие. Жұмыскер мен жұмыс берушілердің еңбек құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды тиісті құқықтық қолдау жалдамалы еңбек тиімділігінің артуына, ұлттық экономиканың дамуына, қоғамдағы әлеуметтік тыныштық орнығуына ықпал етеді. Жеке және ұжымдық еңбек дауларын соттың қарау ерекшеліктерін сипаттау теориялық және практикалық маңызға ие. Сот арқылы қорғау азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғаудың әмбебап және толық кепіл берілген түріне жатады. Сонымен қатар егер еңбек қатынастарының жекежария сипатының ерекшеліктерін ескермейтін болса, жеке еңбек даулары, егер процедуралық реттеу болса, бұл кепілдіктер жеткіліксіз болуы мүмкін.

Бұл зерттеуді Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландырады (грант № AP09259109).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1.ҚР денсаулық және әлеуметтік даму Министрінің 2015 жылғы 25 желтоқсандағы №1018 «Еңбек төрелігі жөнінде Үлгілі ережені бекіту туралы» бұйрығы <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1400009751> 21.05.2019. (Жүгінген күн: 10.04.2023)

2.Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі 2015 жылғы 23 қарашадағы №414-V ҚРЗ. // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414> 20.01.2019. (Жүгінген күн: 10.04.2023)

3.Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамызда Республикалық референдумда қабылданған. [https://adilet.zan.kz/rus/docs /K950001000](https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000) (Жүгінген күн: 10.04.2023)

4.Хамзина Ж.А., Бурибаев Е.А. Достоинство человеческой личности как высшая ценность, на которой основано право на социальное обеспечение //ISSN 1810-8636 Казахский национальный педагогический университет имени Абая ВЕСТНИК.- Серия «Юриспруденция»- No1(63), 2021 23-25 бб.

5.Қазақстан Республикасы Жоғарғы сотының 2001 жылғы 13 желтоқсандағы №21 «Азаматтық істерді сот талқылауына дайындау туралы» нормативтік қаулысы <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P01000021S> 15.02.2020. (Жүгінген күн: 10.04.2023)

6.«Кәсіптік одақтар туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 27 маусымдағы № 211-V Заңы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000211> (Жүгінген күн: 10.04.2023)

Шамет Дания

Абай атындағы ҚазҰПУ Тарих және құқық институты
«Құқықтану» мамандығының 2-курс студенті

Ғылыми жетекшісі: қауымдастырылған профессор Э.П. Кенжибекова

БАСҚАРУ ТӘРТІБІНЕ ҚАРСЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР

Аңдатпа

Жалпы мақалада басқару тәртібіне қарсы қылмыстық құқықбұзушылықтар туралы мәселелер қарастырылады. Аталған құқықбұзушылықтар мемлекеттің дамуына, экономикасы мен жалпы жағдайына өзінің теріс әсерін тигізеді. Осыған орай мемлекет, қылмыстық жауапкершілікті орнату арқылы теріс әсерлер мен бұзушылық әрекеттерден сақтауды және алдын-алуды жүзеге асыру арқылы, басқару жүйесін қорғауды іске асырады.

Кілт сөздер: мемлекеттік басқару, құқықбұзушылықтар, қылмыс, экономикалық хал-ахуал.

УГОЛОВНЫЕ ПРАВОНАРУШЕНИЯ ПРОТИВ ПОРЯДКА УПРАВЛЕНИЯ

Аннотация

В целом в статье рассматриваются вопросы уголовных правонарушений против порядка управления. Эти нарушения негативно сказываются на развитии, экономике и общем состоянии государства. В связи с этим государство осуществляет охрану системы управления путем осуществления охраны и предотвращения негативных последствий и нарушений путем установления уголовной ответственности.

Ключевые слова: государственное управление, правонарушения, преступность, экономическое положение.

CRIMINAL OFFENCES AGAINST THE ORDER OF MANAGEMENT

Summary

In general, the article considers issues of criminal offenses against the management procedure. These violations negatively affect the development, economy and general state. In this regard, the State protects the management system by protecting and preventing negative consequences and violations by establishing criminal liability.

Keywords: public administration, offenses, crime, economic situation.

Жалпы айтатын болсақ, кез келген қоғамда заңдармен белгіленген басқару жүйесі бар. Қоғамдық институттарды басқару қоғамның жұмыс істеуі мен дамуының тұрақтылығын қамтамасыз ететін маңызды компонент болып табылады. Басқару дегеніміз-бағыт беру, ұйымдастыру, бір нәрсеге басшылық ету. Әрбір мемлекет қоғамның институттарын басқару тәртібін белгілейді, ол мемлекеттің дұрыс жұмыс істеуін, демек, одан әрі өмір сүруін және дамуын қамтамасыз етеді. Тиісінше, белгіленген басқару жүйесін қорғау мемлекеттің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Себебі ол мемлекеттің болашағы мен тағдырына тікелей әсер етеді десек болады. Яғни, соның негізінде мемлекет, қылмыстық жауапкершілікті орнату арқылы теріс әсерлер мен бұзушылық әрекеттерден сақтауды және алдын-алуды жүзеге асыру арқылы, басқару жүйесін қорғауды іске асырады.

Жоғарыда айтылған негіздерге орай, басқарушылық тәртібіне қарсы қылмыстар ретінде қылмыстық заңда көзделген, мемлекеттік билік, сонымен қатар мемлекеттік басқару және жергілікті өзін-өзі басқару органдарының заңмен регламенттелген қызметіне кедергі жасай отырып қол сұғатын, қоғам және мемлекет құқықтары мен заңды мүдделеріне зиян келтіруге қатыр төндіретін не олардың беделіне нұқсан келтіруі мүмкін қоғамға қауіпті іс-әрекеттер не әрекетсіздік түсініледі. Басқару тәртібіне қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 16 тарауында орналастырылған, тарауға 35 бап кіреді. Бұл нормалар, яғни баптар мемлекеттік саясатты тиімді жүзеге асыру үшін қажетті басқару рәсімдерін қорғауға арналған. Басқару тәртібін кез-келген жағдайда бұзу басқару міндеттерін орындауға кедергі келтіреді, сондықтан олардың қоғамдық қауіптілік дәрежесі әртүрлі десек болады.

Басқару тәртібіне қарсы қылмыстық құқық бұзушылық Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 16-тарауында көрсетілген, тарау 35 баптан тұрады. Бұл нормалар мемлекеттік саясатты тиімді жүзеге асыру үшін қажетті басқару тәртібін қорғауға арналған.

Қаралып отырған бұл қылмыстық құқық бұзушылықтың жалпы объектісі мемлекеттік, қоғамдық және басқа да органдардың басқару саласындағы қалыпты қызметін қамтамасыз ететін қоғамдық қатынастар. Талданатын бұл тараудағы кейбір қылмыстық құқық бұзушылықтардың қосымша объектісі жеке адамның өмірі мен денсаулығы, мемлекеттік билік өкілдерінің ар-намысы мен қадір-қасиеті де болуы мүмкін. Осы объект ұғымына жықын бір термин ол зат десек болады. Яғни бұл тараудағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың затына тоқталсам. Олар: Қазақстан Респубикасының мемлекеттік туы, Қазақстан Республикасының әнұраны, сонымен қатар, Қазақстан Республикасының елтаңбасы, ресми құжаттар, мемлекеттік наградалар, Қызыл жарты ай, Қызыл крест, Қызыл Кристал эмблемалары мен белгілері және тағы басқа сол сияқты заттар болуы мүмкін.

Объективті жағынан басқару тәртібіне қарсы қылмыстық құқық бұзушылық белсенді әрекеттер жасаумен сипатталады, бірақ белсенді әрекет түрінде де әрекетсіздікпен де жасалатын ҚР ҚК-нің 387 және 388 баптары қарастырылған. Құрылымы бойынша басқару тәртібіне қарсы қылмыстық құқық бұзушылық формальды құрамға ие. Жекелеген қылмыстық құқық бұзушылықтар материалдық деп танылады оларды аяқталған қылмыстық құқық бұзушылық деп тану үшін азаматтардың немесе ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделеріне не қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделеріне елеулі зиян келтіру түріндегі зардаптардың туындауы талап етіледі. Басқару тәртібіне қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтың басым бөлігінің субъектілері 16 жасқа толған есі дұрыс жеке тұлға болып табылады, бірақ кей жағдайда субъект – арнайы субъект болуы мүмкін.[3]

Менің ойымша жалпы қаралып отырған бұл қылмыстық құқық бұзушылықтарды объектісіне қарай былай жіктесек болады:

1. Қазақстан Республикасының беделіне қол сұғатын қылмыстық құқық бұзушылықтар;
2. Мемлекеттік органдардың басқару қызметіне байланысты билік өкілдеріне және басқа да тұлғаларға қол сұғатын қылмыстық құқық бұзушылықтар;
3. Ресми құжаттар мен мемлекеттік наградаларға жүгіну тәртібіне қол сұғатын қылмыстық құқық бұзушылықтар;
4. Басқару тәртібін қамтамасыз етудің жекелеген қағидаларына қол сұғатын қылмыстық құқық бұзушылықтар;
5. Мемлекеттік шекараға қол сұғылмаушылыққа қол сұғатын қылмыстық құқық бұзушылықтар;
6. Басқару тәртібіне қол сұғатын өзге де қылмыстық құқық бұзушыәртүрлі[2]

Халықаралық қоғамдастықтың мүшесі ретінде, кез келген мемлекеттің егемендігінен, өз аумағынан, мемлекеттік билігімен және басқа элементтерінен басқа өз рәміздері болады. Олар мемлекеттіліктің міндетті және маңызды белгісі ретінде танылады. Мемлекеттік рәміздер – белгілі бір мемлекеттің, әдетте, халықтың мүддесін көрсететін, оның ұлттық егемендігін, өзіндік ерекшелігін бейнелейтін, кейде белгілі бір идеологиялық мәні бар ерекше айырым белгілері. Сондықтан да, ол мемлекеттің қорғауында болады. Себебі мемлекеттік рәміздерді келемеждеу мемлекеттің беделіне қол сұғу ретінде түсіндіріледі. Оларға кез келген қолсұғушылық, жауапкершілікке, оның ішінде қылмыстық жауапкершілікке да әкеп соғады.

Қазақстан Республикасының беделіне қол сұғушылардың қылмыстық құқық бұзушылығына ҚР ҚК-нің 372 бабы жатады.[1]

Билік өкілдері мемлекеттік функцияларды, яғни заң шығару, атқару және сот функцияларын орындауға уәкілетті тұлғалар деп танылады. Орындалатын функциялардың ерекшеліктеріне байланысты уәкілетті органдардың өкілдері ретінде прокуратура, Ішкі істер министрлігі және басқа да құқық қорғау және арнайы органдардың қызметкерлерін

қосу қажет. Сонымен қатар, билік өкілінің ар намысы мен қадір қасиетіне қол сұғу кезінде мемлекеттің мүдделері қозғалады тиісінше қылмыстық кодекстің 16 тарауына кіретін нормалар қосымша мемлекеттік билік өкілдерінің беделін қолдауға және нығайтуға жәрдемдесуге арналған.

Яғни, мемлекеттік органдардың басқару қызметіне байланысты билік өкілдеріне және басқа да тұлғаларға қол сұғатын қылмыстық құқық бұзушылықтар ретінде ҚР Қылмыстық Кодексінің 373, 374, 375, 376, 377, 378, 380, 381 сияқты баптарды қарастырсақ болады.[1]

Ресми құжаттар мен мемлекеттік наградаларға жүгіну тәртібіне қол сұғатын қылмыстық құқық бұзушылықтар ретінде ретінде ҚР Қылмыстық Кодексінің 383, 384 баптарын алсақ болады.[1]

Яғни, осы жүйе арқылы жіктей отырып, жалпы басқару тәртібіне қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар жүйесін қамту мен түсіну оңай болады деп санаймын. Жалпы айтатын болсам, мақаламда тақырыпты толық қамтып, осы қылмыстарға байланысты мән жайлардың бәрін ашып көрсеттім деп ойлаймын. Жоғарыда айтып өткендей, бұл басқару тәртібіне байланысты мәселелерді өте тиянақты қарастыруымыз керек. Себебі бұл мемлекетіміздің болашағына әсер ететін негізгі фактор. Қортындылай келе, құқық мемлекеттен туындайтын жалпыға міндетті ережелерді белгілейтіндіктен, ол адамдардың қоғамдағы мінез-құлқын реттеуші болып табылады. Бұл тұрғыда қылмыстық заңнама да басқару тәртібіне қарсы құқықбұзушылықтарды жеке тарау ретінде қарастыру өте дұрыс деп санаймын.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі
[https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226/k14226 .htm](https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226/k14226.htm)
2. Саруханян А.Р. Басқару тәртібіне қарсы қылмыстық құқыбұзушылықтар. Жалпы сипаттама және жіктелу сұрақтары. Ставроль 2002. – 132 б.
3. УГОЛОВНОЕ ПРАВО РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Особенная часть/ Бекмагамбетов А.Б. А. Б., Ревин В. П., Ревина В. В.

К.О. Шериязданова

магистрант 2- курса Академии Кайнар по специальности 7М04203-Юриспруденция

Еңбек құқықтық жауапкершілікті сотқа дейін реттеу мәселелері

Аңдатпа

Еңбек дауларында медиацияны қолданудың тиімділігі тараптардың уағдаластық деңгейіне байланысты екенін атап өткен жөн. Осыған байланысты біз еңбек шарттарының мәтінінде медиация туралы мынадай мазмұндағы ескертпені көздеуді ұсынамыз: «осы еңбек шартынан немесе оған байланысты туындайтын, оның ішінде оның орындалуына, бұзылуына, тоқтатылуына және жарамсыздығына қатысты барлық даулар, келіспеушіліктер мен талаптар медиация рәсімін қолдана отырып реттелуі мүмкін».

Түйін сөздер: медиация, ұжымдық еңбек, еңбек-құқықтық жауапкершілік, материалдық жауапкершілік, тәртіптік жауапкершілік, ұйымдастырушылық жауапкершілік, тәртіптік ықпал ету шаралары, қызметкердің материалдық жауапкершілігі, жұмыс берушінің материалдық жауапкершілігі, қызметкердің тәртіптік жауапкершілігі, қызметкердің ұйымдастырушылық жауапкершілігі.

Досудебное регулирование трудовых споров

Аннотация

Следует отметить, что эффективность медиации в трудовых спорах зависит от уровня согласия сторон. В связи с этим рекомендуем включить в текст трудовых договоров примечание о медиации следующего содержания: «все споры, разногласия и претензии, вытекающие из или в связи с настоящим трудовым договором, в том числе его исполнением, нарушением, расторжением и недействительностью, могут урегулировать в порядке медиации».

Ключевые слова: медиация, юридическая ответственность, трудовая ответственность, материальная ответственность, дисциплинарная ответственность, организационная ответственность, меры дисциплинарного воздействия, материальная ответственность работника, материальная ответственность работодателя, дисциплинарная ответственность работника, организационная ответственность работника.

K. Sheriazdanova

Master student of the 2nd year of the Kainar Academy, specialty 7M04203-Jurisprudence

Mediation in labor disputes

Abstract

It should be noted that the effectiveness of mediation in labor disputes depends on the level of agreement of the parties. In this regard, we recommend including a note on mediation in the text of employment contracts with the following content: "all disputes, disagreements and claims arising from or in connection with this employment contract, including its execution, violation, termination and invalidity, can be settled in the manner mediation".

Keywords: mediation, legal responsibility, labor and legal responsibility, financial responsibility, disciplinary responsibility, organizational responsibility, disciplinary measures, financial responsibility of the employee, financial responsibility of the employer, disciplinary responsibility of the employee, organizational responsibility of the employee.

Дамудың қазіргі кезеңіндегі Қазақстан Республикасының құқықтық реформасының басым бағыттарының бірі демократиялық құқықтық мемлекет құру процесінде қоғам өмірінің азаматтық-құқықтық және сабақтас салаларында туындайтын дауларды шешуді тиімді және жедел қамтамасыз етуге арналған дауларды шешудің балама құралдарын қолдану жүйесін жетілдіру болып табылады.

Бұл мәселе ұзақтығы әртүрлі уақыт кезеңдері ішінде көп немесе аз дәрежеде азаматтық сот ісін жүргізу жүйелерін қайта құруды жүргізетін әлемнің барлық елдері үшін өзекті болып табылады. Осыған байланысты бүгінгі таңда дамыған және дамушы елдерде осы саланы реформалаудың елеулі тәжірибесі қалыптастырылып, жинақталғаны анық, ол Қазақстандағы ұқсас өзгерістердің негізіне айналуы және басқа адамдардың қателіктерін болдырмау және оң нәтижелер алу тетіктерін пайдалану есебінен жүргізілетін реформаларды жеңілдетуге елеулі ықпал етуі мүмкін.

Дауларды баламалы шешу жүйесі (ДБШ) құқықтық қатынастар субъектілері арасында туындайтын дауларды шешу және соттан тыс реттеу рәсімдерін қалыптастыратын құралдар мен тетіктердің жиынтығын білдіреді. Сонымен қатар, ДБШ қолданудың түпкі мақсаты – жанжалды оның барлық қатысушылары үшін ең аз шығынмен шешу.

Еңбек дауларын шешудің ықтимал баламалы құралдарын қарастырайық.

Еңбек саласындағы қайшылықтардың шиеленісуі еңбек дауы түрінде көрінеді. Ең алдымен, еңбек дауларын шешудің соттан тыс тәсілдері туралы сұраққа жеке және ұжымдық еңбек дауларының қолданыстағы жіктелуін ескеру қажет. Сондықтан да, еңбек дауы түрін есепке алу бітімгерлік рәсімдер тізбесін қолдану шеңберінде елеулі мәнге ие.

Ұжымдық еңбек дауларына, яғни жұмыскерлер (олардың өкілдері) мен жұмыс берушілер (олардың өкілдері) арасындағы реттелмеген келіспеушіліктер Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасын қолдану, келісімдердің, еңбек және (немесе) ұжымдық

шарттардың, актілердің талаптарын орындау немесе өзгерту мәселелері бойынша жұмыскерлердің талап етуі бойынша мынадай дәйекті татуластыру рәсімдері қолданылады: жұмыс берушінің (жұмыс берушілер бірлестігінің (қауымдастығының, одағының) қарауы, шешу мүмкін болмаған кезде - татуластыру комиссиясында, онда келісімге қол жеткізілмеген кезде - еңбек төрелігі (ҚР ЕК 164-бабы.) [4].

Еңбек заңнамасын қолдану мәселелері бойынша жұмыс беруші мен жұмыскер арасындағы реттелмеген келіспеушіліктерді білдіретін жеке еңбек даулары кезінде дауларды сотқа дейін реттеуде ҚР Еңбек кодексі дауларды келісу комиссиясында (бұдан әрі - КК) міндетті түрде қарауға жатқызады.

Жеке еңбек дауларын келісу комиссиясында қарау тәртібі ҚР ЕК 159 бабында бекітілген. Сонымен қатар, КК мен сот арасындағы құзыреттілікті бөлу дегеніміз, ең алдымен КК еңбек қатынастарындағы жұмыскердің құқықтарын қорғаумен айналысады. Сотқа тек еңбек шарты бойынша құқықты қорғау және КК - нан кейін басқа да еңбек дауларын қарау міндеті жүктелген.

Бұл талап ҚР АПК-нің 8-бабының 6-тармағына сәйкес келеді, егер заңда істердің белгілі бір санаты үшін дауды сотқа дейін реттеу тәртібі белгіленсе немесе шартта көзделсе, сотқа жүгіну осы тәртіп сақталғаннан кейін мүмкін болады.

ҚР ЕК 159-бабының 2-тармағына сәйкес, келісу комиссиясы жұмыс беруші мен жұмыскерлер өкілдерінің бірдей санынан тепе-тең негізде ұйымдарда, оның филиалдары мен өкілдіктерінде құрылатын, тұрақты жұмыс істейтін орган болып табылады.

Келісу комиссиясы заңды тұлғаның атқарушы органының басшыларымен және шағын кәсіпкерлік субъектілерінің қызметкерлерімен дауларды қоспағанда, жеке еңбек дауларының барлық түрлерін қарайды.

Сондықтан орта және ірі кәсіпкерлік субъектілері, сондай-ақ филиалдар мен өкілдіктер міндетті түрде келісу комиссиясын құруы тиіс. Бұдан басқа, 2016 жылғы 1 қаңтардан бастап енгізілген сот практикасында келісу комиссияларының жеке еңбек дауларын сотқа дейінгі тәртіппен қарауы туралы нормаларды қолдану кезінде 8 баптың 3 тармағын, 143, 144 – баптарын және Еңбек кодексінің басқа да ережелерін ескеру қажет, жекелеген санаттағы, оның ішінде әскери қызметте тұрған жұмыскерлердің, арнаулы мемлекеттік, құқық қорғау органдары қызметкерлерінің, мемлекеттік қызметшілердің еңбегі келісу комиссияларының жеке еңбек дауларын қарау мүмкіндігі көзделмеген Қазақстан Республикасының арнайы заңдарында және өзге де нормативтік құқықтық актілерінде көзделген ерекшеліктермен бірге Еңбек кодексімен реттелетіні туралы басқа да ережелерінде белгіленген. Осыған байланысты жұмыскерлердің аталған жекелеген санаттарына Еңбек кодексінің 159 бабының ережелері қолданылмайды.

ҚР ЕК 160-бабына сәйкес, жұмыскер КК-на өзінің құқығының бұзылғаны туралы білген немесе білуге тиіс болған күннен бастап келесі мерзімдерде жүгіне алады:

1) жұмысқа қайта алу туралы даулар бойынша – еңбек шартын тоқтату туралы жұмыс беруші актісінің көшірмесі келісу комиссиясына табыс етілген немесе табыс етілгені туралы хабарламасы бар тапсырысты хатпен пошта арқылы жіберілген күннен бастап бір ай, ал сотқа жүгіну үшін – реттелмеген даулар бойынша жүгінген кезде не еңбек шарты тарапы келісу комиссиясының шешімін орындамаған кезде келісу комиссиясы шешімінің көшірмесі табыс етілген немесе табыс етілгені туралы хабарламасы бар тапсырысты хатпен пошта арқылы жіберілген күннен бастап екі ай;

2) басқа еңбек даулары бойынша – жұмыскер немесе жұмыс беруші өз құқығының бұзылғаны туралы білген немесе білуге тиіс күннен бастап бір жыл.

Заң шығарушы КК-на жүгінудің бір ай мерзімін белгілей отырып, еңбек дауларын шешу органы ретінде комиссияға беретін маңыздылығын тағы да бір рет атап көрсетеді. Егер жұмыскер КК-да белгіленген мерзімді өткізіп алу туралы өтініш білдірсе, комиссия жұмыскердің өтінішін қабылдаудан бас тартуға құқылы емес, бірақ белгіленген мерзімді өткізіп жіберуге негіз болған жағдайларды қарастыруы керек.

Еңбек даулары жөніндегі келісу комиссиясына белгіленген өтініш беру мерзімін дәлелді себептермен өткізіп алған жағдайда, келісу комиссиясы жүгіну мерзімін қалпына келтіріп, дауды мәні бойынша шеше алады.

КК жұмыскердің, оның ішінде бұрын еңбек қатынастарында болған жұмыскердің белгіленген мерзімде келісу комиссиясына өтініш білдірмеуінің дәлелді себептеріне жататындығын дербес айқындайды.

Ұжымдық шартта ұйымның өзге де оқшауланған құрылымдық бөлімшелерінде келісу комиссияларын құру көзделуі мүмкін.

Келісу комиссиясы мүшелерінің ұжымдық құрамы, оның жұмыс тәртібі, келісу комиссиясының шешімінің мазмұны мен оны қабылдау тәртібі, келісу комиссиясының өкілеттік мерзімі, делдалды тарту туралы мәселе жұмыс беруші мен жұмыскердің өкілдері арасындағы жазбаша келісімде не ұжымдық шартта белгіленеді.

Келісу комиссиясына келіп түскен өтінішті көрсетілген комиссия берілген күні міндетті түрде тіркеуге тиіс.

Дау Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілеріне сәйкес өзіне берілген өкілеттіктер шегінде өтініш берушінің және (немесе) ол уәкілеттік берген өкілдің қатысуымен қаралады. Өтініш берушінің жазбаша келісімі болған кезде оның қатысуынсыз дауды қарауға жол беріледі.

Еңбек кодексіне сәйкес жеке еңбек дауларын қарау жөніндегі келісу комиссиясына жүгінбей сотқа жүгінуге құқылы субъектілердің тізімі көрсетілген, еңбек қатынастарына қатысушылар үшін өзге де ДБШ әдістері қолданылуы мүмкін.

КК кемшіліктері мен артықшылықтары

Еңбек құқығы саласындағы көптеген мамандар, көптеген кәсіпорын басшылары сияқты, КК еңбек дауларын қарау процедурасын кешіктіретін тиімсіз орган деп санайды. Еңбек дауын КК-на қарауға беру сотқа барудың қажеті жоқ екеніне әлі кепілдік бермейді. Сонымен, егер жеке еңбек дауының тараптары өзара келісімге келмесе, онда КК-ның шешіміне жұмыскер немесе жұмыс беруші сотқа шағымдана алады, бұл КК шешімімен дауды аяқтауға кепілдік бермейді.

КК құрамында жұмыскерлердің де, жұмыс берушінің де өкілдерінің болуы, бір жағынан, еңбек дауының екі тарапының да мүдделерін сақтауға, ал екінші жағынан, оны объективті шешуге кедергі келтіруі мүмкін. Жұмыскерлер мен жұмыс берушінің өкілдері дауды өз өкілі болып отырған адамға көмек көрсету жөніндегі мүддені негізге ала отырып қарайтындықтан, тиісінше еңбек жанжалын шешу, шын мәнінде, олардың өкілдері арасындағы дауларға алып келеді. КК құрамы жұмыскер мен жұмыс берушілердің тең санынан қарастырылса да, жұмыскер жұмыс берушінің қарамағында болады, яғни тәуелді жағдайда болады деп санаймыз. Жұмыскер тарапынан қолдау болған жағдайда, жағымсыз жұмыскер ретінде жұмыс беруші тарапынан болашақта белгілі бір түсініспеушілікке ие болу қаупі бар: сыйлықақылардан айыру, лауазымын жоғарылатпау және т. б.

КК-да дауды қараудың *артықшылығы* – сотқа дейінгі тәртіп жұмыскердің шағымдарының дұрыстығын анықтауға, жұмыс берушінің іс-әрекеттерінің заңдылығын тексеруге және көбінесе соттарда ұсақ, маңызды емес дауларды қараудан босататын өзара қолайлы шешім қабылдауға көмектеседі.

Сонымен қатар, бұл әдіс жұмыс берушіге дау компаниядан тыс шықпауы тұрғысынан пайдалы болуы мүмкін. Бұл, атап айтқанда, компанияның құпия ақпаратын ашу қаупін азайтуға, туындаған дау туралы ақпаратты қажетсіз таратудан аулақ болуға мүмкіндік береді.

Бұл әдістің тағы бір *артықшылығы* – дауды қарастырудың аз мерзімі. Еңбек дауы КК-да сотқа қарағанда тезірек қаралады – жұмыскер өтініш берген күннен бастап 15 күн ішінде. Сонымен қатар, бұл әдіс жұмыс беруші компанияның ерекшеліктерін ескеруге және жанжалды дәлірек шешуге мүмкіндік береді. Өйткені дау компания қызметінің ерекшелігімен және оның жергілікті нормативтік актілерімен таныс жұмыскерлер мен жұмыс беруші өкілдерінің қатысуымен қаралады.

Алайда, егер КК құрамына кәсіпорын қызметінің әртүрлі салаларынан білімді және сауатты өкілдер кіретін болса, оның мақсаты бұзушылықтарды жою, ұсынылған материалдар мен ақпаратты объективті, толық және жанжақты талдау, келіспеушіліктерді реттеу және тараптардың татуласуы арқылы жеке еңбек дауын шешу болатын болса, жанжалды шешудегі тиімділікке қол жеткізуге болады. Келісу комиссиясының мүшелері Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасын қолдану, еңбек дауларында келіссөздер жүргізу және еңбек дауларында пәтуаға қол жеткізу дағдыларын дамыту бойынша жыл сайынғы оқудан өтуге міндетті, деп ҚР ЕК 159-бабының 8- тармағында дұрыс қарастырған.

Бірақ содан кейін сұрақ туындайды: оқытуды кім жүргізуі тиіс - уәкілетті мемлекеттік орган немесе кәсіпорында ішкі оқыту болуы керек пе? Егер ішкі оқытуды білдірсе, бұл уәкілетті орган тарапынан тексерудің нысанасы болса, онда оны қалай дұрыс рәсімдеу керек? Егер оқыту мемлекеттік органнан болса, онда оны кім жүргізеді, қандай тәртіппен, қандай кезеңділікпен және осындай курстар туралы ақпаратты қайдан алуға болады?

Өкінішке орай, ЕК бұл сұрақтарға жауап бермейді. ҚР Еңбек кодексі жұмыс рәсімдерін регламенттеу және келісу комиссияларының еңбек даулары бойынша шешімдер қабылдауы бөлігінде айтарлықтай пысықтауды талап етеді. Бұл тұжырым құқық қолданудың жүйелі мәселелерін талдауға ғана емес, ең алдымен, еңбек құқығы саласының рәсімдік-процессуалдық мәніне де негізделген. Рәсімдік-процестік өкілеттіктерді жүзеге асыратын субъектінің қызметі қатаң шеңберде жүзеге асырылуға тиіс. Жеке еңбек дауларын шешу жөніндегі жария функция, тіпті бұл функция шектеулі форматта берілгенін ескере отырып, келісу комиссияларына де-факто берілді. Келісу комиссиясының қызметі дауды шешу тәртібіне делдал болатын құқықтық регламент ретінде әрекет ететін, заңда айқындалған рәсімдік нысан шеңберінде жүргізілуіне тиіс.

ҚР Еңбек кодексі КК қызметін реттейтін қандай да бір арнайы құжатты қабылдау қажеттілігі туралы тікелей айтпайды. Алайда, мұндай комиссиялар құрылатын ұйымдардың көпшілігінде соңғылардың қызметі арнайы ережелермен реттелуі тиіс. Жоғарыда айтылғандай, КК-да жұмыскерлер де, жұмыс берушілер де тең дәрежеде ұсынылғандықтан, КК туралы ережені олар бірлесіп әзірлеуі керек.

КК туралы ереже ҚР ЕК нормаларын нақтылайды және кеңейтеді. Алайда, ҚР ЕК-не қайшы келетін ережелерді тұжырымдау қолдануға жатпайтынын есте ұстаған жөн. КК туралы ереже мазмұнының тақырыбын дамыта отырып, біз Еңбек даулары жөніндегі келісу комиссиясы туралы үлгілік ережені ұсынамыз.

Үлгілік ережеде мынадай сәттерді қосуды ұсынамыз: қызмет қағидаттары, мүшелердің құрылу тәртібі және өкілеттік мерзімі; іс жүргізу; куәларды, мамандарды шақыру құқығы; жұмыс берушіден қажетті құжаттарды талап ету; комиссия отырысының заңдылығын тану және, оның ішінде дауыстарды бөлу кезінде шешім қабылдау; дауыс беру рәсімдері; комиссия мүшелеріне қарсылық білдіру мәлімдемесі және оны қанағаттандырудың салдары; комиссияның жұмыс режимі; оның мүшелеріне комиссияда міндеттерін атқару кезінде жалақысын сақтау; өтініш берушінің комиссия отырысына дәлелсіз себептермен келмей қалуының салдары (өтінішті қараудан алу туралы шешім шығаруға болады, бұл жұмыскерді бұзылған құқықтарын қалпына келтіру үшін өтініш беру мерзімі шегінде қайтадан өтініш беру құқығынан айырмайды).

Сондай-ақ осы құжатқа мынадай нысандардың қосымшаларын енгізу орынды болып табылады: жұмыскерлердің өтініштерін тіркеу журналы; КК шешімдерін мәжбүрлеп орындатуға арналған куәліктерді тіркеу журналы; КК отырысының хаттамалары; КК шешімдері; КК шешімдерін мәжбүрлеп орындатуға арналған куәліктер.

Бұл КК жұмысын айтарлықтай жеңілдетуге және болашақта жұмыскердің де, жұмыс берушінің де құқықтарын ең жақсы қорғауды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Қабылданған шешімдердің объективтілігіне ықпал етпейтін тағы бір ереже – КК-ның барлық мүшелері жұмыс берушінің бағыныштылары болып табылады, бұл олардың бейтараптығы туралы айтуға мүмкіндік бермейді. Бұл жағдай КК мүшелерінің жұмыс

берушіден тәуелсіздігін қамтамасыз ете алмайды, бұл жалақы деңгейіне, қызметке ауысуға, ынталандыру төлемдеріне және басқа да әлеуметтік жеңілдіктерге әсер ететін тікелей қызметтік тәуелділіктің салдары болып табылады. Осыдан нәтиже шығады: жұмыскерлер өздерінің еңбек құқықтарын қорғау үшін сотқа жүгінуге мәжбүр, ал КК қызметі сотқа дейінгі ресми рәсім болып қала береді. Алайда, бұл дұрыс шешім дауды тікелей ұйымда қарайтын сотқа дейінгі органды тарату дегенді білдірмейді, өйткені мұндай орган жұмыскерлерге қажет және еңбек дауларын шешу принциптеріне толық сәйкес келеді.

Еңбек дауларын реттеудің соттан тыс тәртібінің келесі тиімді құралы медиация рәсімі болып табылады.

Медиация институтын Қазақстанның заңнамасына интеграциялау және «Қазақстан Республикасында құқық қорғау қызметі мен сот жүйесінің тиімділігін арттыру жөніндегі шаралар туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің N 1039 08.17.2010 Жарлығы негізінде жүргізілді, осыған сәйкес тараптар арасында ымыраға қол жеткізудің түрлі тәсілдері мен әдістерін, оның ішінде еңбек және жеке құқықтық жанжалдар саласында сот тәртібімен де, соттан тыс тәртіпте де дамыту жоспарланды.

2011 жылдың 28 қаңтарында Қазақстанда Медиация туралы арнайы заңнама қабылданды. «Медиация туралы» заң, егер Қазақстан

Республикасының заңдарында өзгеше белгіленбесе, жеке және (немесе) заңды тұлғалар қатысатын азаматтық, еңбек, отбасылық және өзге де құқықтық қатынастардан туындайтын, сондай-ақ онша ауыр емес және ауырлығы орташа қылмыстар туралы, істер бойынша қылмыстық сот ісін жүргізу барысында қаралатын даулар (жанжалдар) медиацияның қолданылу саласы болып табылады. Тараптардың бірі мемлекеттік орган болып табылатын кезде, мұндай даулар (жанжалдар) медиация рәсіміне қатыспайтын үшінші тұлғалардың және сот әрекетке қабілетсіз не әрекетке қабілеті шектеулі деп таныған адамдардың мүдделерін қозғаса немесе қозғауы мүмкін болса, медиация рәсімі қолданылмайды.

Заңға сәйкес, медиация – тараптардың ерікті келісімі бойынша жүзеге асырылатын, олардың өзара қолайлы шешімге қол жеткізуі мақсатында медиатордың (медиаторлардың) жәрдемдесуімен тараптар арасындағы дауды (дау-шарды) реттеу рәсімі.

2011 жылы ҚР «Медиация туралы» Заңы қабылданғаннан кейін аталған институт біртіндеп дами бастады және түрлі алаңдарда, соның ішінде еңбек даулары бойынша да қолданыла бастады [64].

Нәтижесінде соттарда да еңбек дауларының азаюына қол жеткізіді. Мысалы, 2019 жылы Еңбек даулары бойынша соттарға 8 250 іс пен өтініш келіп түсті, 2018 жылы 8 596, яғни 4% - ға азайды. Еңбек дауларының төмендеуі еңбек дауларының алдын алу рөлін өзектендіруге, аумақтық кәсіподақтар бірлестіктерімен ынтымақтастық және медиацияны қолдануға байланысты.

Сонымен қатар, кәсіпорындардағы келісу және татуластыру комиссияларының жұмысын күшейту, кәсіподақтармен еңбек заңнамасын түсіндіру, кәсіподақ өкілдерінің қатысуымен, оның ішінде медиаторлардың қатысуымен еңбек дауларын қарау бойынша бірлескен іс-шаралар өткізу қажеттілігі әлі де бар.

Медиацияның айрықша ерекшелігі, бұл құралды қолдану бастамасы, тіпті қазіргі дау сатысында да, медиация рәсімін жүргізуге өтінім беру арқылы жұмыскер тарапынан да, жұмыс беруші тарапынан да іске асырылуы мүмкін екенін атап өту қажет.

Заңнамада еңбек жағдайларын, соның ішінде жалақыны белгілеу және өзгерту, ұжымдық шарттарды, келісімдерді жасасу, өзгерту және орындау мәселелері бойынша жұмыскерлер мен жұмыс берушілер арасында келіспеушіліктер туындаған кезде, сондай-ақ жұмыс берушінің жергілікті нормативтік актілерді қабылдау кезінде жұмыскерлердің сайланбалы өкілді органының пікірін ескеруден бас тартуына байланысты бірқатар рәсімдер қолданылатыны бекітілген.

ҚР Еңбек кодексінде мынадай реттілік белгіленген: бастапқыда ұжымдық еңбек дауын қарау татуластыру комиссиясында, ал онда келісімге қол жеткізілмеген кезде - еңбек

төрелігінде жүргізіледі, сондай-ақ өзара келісім бойынша тараптардың медиация рәсімін қолдануға құқығы бар.

Жеке еңбек дауларында медиация рәсімін қолдануға мүмкіндік беретін норма болмаса да, қолданыстағы заңнаманың тәжірибесі мен нормалары жеке еңбек дауларына медиацияның толығымен қолданылатынын көрсетті.

Медиация рәсімі шеңберінде еңбек дауларын шешудің негізгі артықшылықтары:

- басқа жұмыс берушіде жұмысқа орналасу кезінде жұмыс беруші мен жұмыскердің әлеуетті кандидат ретіндегі іскерлік беделін сақтау;
- медиация рәсімі бойынша шығыстардың тепе-теңдігі тараптың дауды шешудің өзге нысандарына қатысты шығындарын төмендетеді;
- медиацияның, оның ішінде медиация рәсімінің оң қорытындысы ретінде медиативтік келісімнің құпиялылығы.

Еңбек дауларында медиацияны қолданудың тиімділігі тараптардың уағдаластық деңгейіне байланысты екенін атап өткен жөн. Осыған байланысты біз еңбек шарттарының мәтінінде медиация туралы мынадай мазмұндағы ескертпені көздеуді ұсынамыз: «осы еңбек шартынан немесе оған байланысты туындайтын, оның ішінде оның орындалуына, бұзылуына, тоқтатылуына және жарамсыздығына қатысты барлық даулар, келіспеушіліктер мен талаптар медиация рәсімін қолдана отырып реттелуі мүмкін».

Сонымен бірге, тараптар медиацияның сотқа дейінгі рәсім ретінде ғана емес, іс жүзінде бұл құрал жеке еңбек дауларына сотқа дейінгі кезеңде де, келісу комиссиясының немесе соттың іс жүргізуіндегі дауларға да қолданылатынын, оның үстіне медиация сот актісін немесе шешімін орындау сатысында қолданылатынын түсіндіруі қажет.

Қазақстанда еңбек дауларын сотқа дейін реттеудің негізгі тәсілдері тек КК, татуластыру комиссиясы, еңбек төрелігі болып табылады. Алайда, ҚР ЕКде бекітілген еңбек дауларын жеке және ұжымдық деп жіктеуге байланысты, құқық туралы жеке еңбек дауларын соттан тыс шешу тек КК-да және медиация арқылы мүмкін болатын жағдай туындайды, ал құқық туралы ұжымдық еңбек даулары үшін оларды шешу тәсілдерінің жабық тізбесі белгіленеді. Біздің пікірімізше, құқық туралы барлық еңбек даулары үшін оларды шешу тәсілдерінің бірыңғай және ашық тізбесін қарастыру қажет.

Еңбек дауларын шешу кезінде медиацияны қолданудың шетелдік тәжірибесін зерделей отырып, біз осы елдердің оң тәжірибесін атап өттік. Кейбір елдерде, мысалы Бразилияда, заң жеке еңбек дауларын шешу үшін медиация рәсімін жүргізуге тыйым салады. Басқа елдерде, керісінше, заңшығарушы тараптарды құқық туралы еңбек дауларын шешу кезінде медиация рәсімін қолдануға міндеттейді. Мәселен, Канада да құқық туралы еңбек дауларының көп бөлігін шешетін квазисот органдарға жүгінгенге дейін медиация рәсімін қолдану қажет. Қытай, Румыния, Словакия, Словения кіретін елдердің үшінші тобы еңбек дауы тараптарына құқық туралы еңбек дауларын шешу кезінде медиация рәсіміне жүгіну немесе жүгінбеу құқығын береді. Бельгияда, Нидерланды да сот немесе тараптардың бірі сотқа қарауға берілген дауды медиация арқылы реттеуді ұсына алады. Сонымен қатар, Бельгияда медиативті ереже еңбек шартында бекітілуі мүмкін. Еңбек шартында медиативтік ескертпенің болуы Эстонияда, Польшада медиация рәсімін қолдану үшін қажет.

Италияда медиацияны қолдану мүмкіндігі сотқа жүгінгенге дейін және міндетті татуластыру рәсімін қолданғаннан кейін ғана бар. Жеке медиаторлар тараптарға Италияда мәміле деп аталатын келісім жасасуға көмектеседі. Люксембургтегі еңбек инспекторлары тараптардың бірінің немесе еңбек дауының екі тарапының сұрауы бойынша кезкелген жеке еңбек дауларында осындай дауларды болдырмау және шешу жөніндегі міндеттеріне байланысты делдалдық қызметті жүзеге асырады. Сонымен қатар, Люксембургте ұйымдар бар, мысалы, медиация қызметін жүзеге асыратын Люксембург адвокаттарының делдалдық орталығы.

Болгарияда заңшығарушының ерікті медиация рәсімін қолдануын ынталандырғанына қарамастан, тараптар бұл ДБШ процедурасына сирек жүгінеді. Осындай жағдайды Финляндияда байқауға болады.

Үндістанда медиация рәсімін тараптардың келісімі бойынша, еңбек дауы бойынша сот өндірісі шеңберінде де жүргізуге болады. Францияда жұмыскерді басқа жұмыскер психологиялық қудалаған жағдайда медиация рәсімін қолдану мүмкіндігі қызығушылық тудырады.

Жоғарыда баяндалғанның негізінде біз медиация рәсімдерінің мынадай жіктемелерін бөліп көрсетеміз:

1) сот жүйесіне тәуелділіктің болуы бойынша: жеке медиация; соттың бағыты/ұсынысы бойынша немесе сот ісін жүргізу шеңберінде;

2) медиатордың рөлі бойынша: пассивті медиация (медиатор тек диалог құруға жәрдемдеседі, бұл ретте өз пікірін айтпайды, дауды шешудің нұсқаларын ұсынбайды); белсенді медиация (медиатор өз әрекеттері мен келіссөздер жүргізу процесіне және тараптар қабылдаған келісімге әсер етеді);

3) делдалдардың саны бойынша: бір делдалмен медиация рәсімі; еңбек дауы тараптарының және бейтарап тараптың делдалдары мен медиация рәсімі.

Осылайша, медиация деп тараптардың бейтарап (бейтарап), тәуелсіз (тәуелсіз) үшінші тұлғаның (үшінші тұлғалардың) қатысуымен, дауды сотта қарағанға дейін және оның шеңберінде тәртібін дау тараптарының өздері айқындайтын келісім жасасуға бағытталған дауды реттеу рәсімін түсіну керек.

ҚР «Медиация туралы» Заңында медиатордың қызметі ақылы да, тегін де болуы мүмкін екендігі белгіленген. Коммерциялық дау бойынша сертификатталған медиаторлар қызметінің құны сот рәсімі барысындағы шығындарға қарағанда бірнеше есе қымбат болатыны анық. Сондықтан біздің елімізде медиаторлардың қызметтері талап етілмеген.

Шетелдік тәжірибеде медиация рәсімінің, атап айтқанда сот медиациясының танымалдылығын қамтамасыз ететін критерийлердің бірі осындай рәсімді жүргізуге немесе оларды барынша азайтуға арналған шығыстардың болмауы, сондай-ақ медиаторлардың кәсібилігі және мемлекеттік органдармен байланыс арқылы қамтамасыз етілетін олардың құзыреттілігінің кепілі болып табылады. Мысалы, Үндістанда дауларды баламалы шешу жөніндегі халықаралық орталық, сондай-ақ басқада арнайы мекемелер тек әкімшілік алымдарды төлеу кезінде делдалдық қызметтер көрсетеді. Финляндияда қызметкер медиация рәсімін өткізу кезіндегі шығындардан босатылды. Нидерланды заңнамасында медиация рәсімін жүргізу кезінде тараптардың шығындарына қатысты ережелер жоқ, сондықтан тараптардың өздері бұл мәселені шешеді, бірақ көбінесе мемлекет тараптарға көмек көрсетеді [81, 58 б.].

Португалияда еңбек қатынастарында медиация курсынан өтуі керек еңбек медиаторларының тізімін Әділет Министрлігі жүргізеді. Медиаторлар қызметтеріне ақы төлеуді Әділет министрлігітір келген сомалар бойынша жүзеге асырады. Мәселен, егер тараптар келісімге келмесе, медиаторға – 100 евро, егер рәсім табысты болса – 120 евро, ал медиатор еңбек дауы тараптарының құлықсыздығына немесе қабілетсіздігіне байланысты медиацияны жүргізудің мүмкін еместігін анықтаған жағдайда -25 евро төленеді.

Бельгияда медиаторларды Әділет министрлігі аккредиттейді және көбінесе заңгерлер болып табылады. Кипр Республикасында Еңбек және әлеуметтік қамсыздандыру Министрлігінің еңбек қатынастары департаменті медиаторлардың бейресми тізімін жүргізеді, олардан тараптар даудың сипаты мен мазмұнына қарай өздеріне лайықты медиаторды таңдайалады.

Шетелдік тәжірибе юрисдикциялық органдардың жеке еңбек дауын талқылауының алдындағы татуластыру рәсімдерінің тиімділігін растайды. Мысалы, Болгарияда жұмыскер мен жұмыс берушінің тікелей келіссөздері заңды жанжалды қарастырудың міндетті және бастапқы кезеңі ретінде танылады. Бұл ретте тараптар арасындағы келісімге қол жеткізу фактісі келісу комиссиясының шешімі бар хаттамамен куәландырылады.

Ұлыбритания мен Америка Құрама Штаттарының (бұдан әрі - АҚШ) заңнамасы жеке еңбек дауларын тараптар немесе олардың өкілдері арасындағы келіссөздер арқылы шешу міндеттілігін мойындайды, алайда аталған татуластыру рәсімін жүзеге асыру тәртібін ұжымдық шарттарда анықтау ұйғарылады. Осылайша, біз келесідей тұжырымдар мен ұсыныстар жасаймыз:

1. ҚР Еңбек кодексі еңбек даулары бойынша келісу комиссияларының жұмыс рәсімдерін регламенттеу және шешімдер қабылдау бөлігінде айтарлықтай пысықтауды талап етеді, осыған байланысты Еңбек даулары бойынша келісу комиссиясы туралы үлгілік ережені қабылдауды ұсынамыз.

2. Жаңа орган - мемлекет қаржыландыратын, бірақ қандай да бір саяси партияға, кәсіподаққа, жұмыс берушіге немесе компанияға тәуелді емес және жеке де, мемлекеттік те туындайтын еңбек дауларының барлық түрлерінің алдын алу мен реттеуді мақсат ететін татуласу және төрелік жөніндегі комиссия құру арқылы елдегі дауларды реттеудің қолданыстағы жүйесін реформалау қажет.

Келтірілген деректерді ескере отырып, бізге ҚР ЕК-не келесідей ережелерді бекіту қажет: «Құқық туралы еңбек дауларын шешу үшін медиация рәсімін қолдану».

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Гусов К.Н., Толкунова В.Н. Трудовое право России. - М., 2005. - С.123.
2. Костян И. А. Рассмотрение индивидуальных трудовых споров // Человек и труд. - 2005. - № 10. - С.73.
3. Снигирёва И.О. Трудовое право. Учебник / под.ред. Смирнова О.В., Снигиревой И.О., Гладкова Н.Г. - М., 2016. - С. 437.
4. Уваров В.Н. Трудовое право Республики Казахстан: Учебник. – Алматы: КазГЮА, 2000. – 267 с.
5. Нургалиева Е.Н., Нурмагамбетов А.М. Правовая природа трудовых споров // Право и государство. – Алматы. - 2004. - №4. – С.6.
6. Ахметов А. Трудовое право: учебник / А. Ахметов, Г. Ахметова.– Алматы: Юридическая литература, 2005. – 455 с.
7. Анфалова Н.С. Трудовые споры и конфликты в организации // Инновационная экономика: информация, аналитика, прогнозы. – 2016 .- № 2. С.64.